

REVISTA

FUNDAȚIILOR REGALE

ANUL VI

I DECEMBRIE 1939

Nr. 12

T. ARGHEZI	Intoarcere	483
OCTAVIAN GOGA	Fărămituri	484
ION MARIN SADOVEANU	Din « Cartea lui Ion Sântu »	490
AL. T. STAMATIAD	Versuri	501
GH. BRĂESCU	Margot (III)	503
VLADIMIR STREINU	Traducere din Corneille: Horațiu	529
CICERONE TEODORESCU	Ciclu din « Călătorii »	541
I. RĂDULESCU-POGONEANU	La apariția volumului II din « Jurnalul lui Titu Maiorescu »	546

TEXTE ȘI DOCUMENTE

ȘERBAN CIOCULESCU	Scrisorile lui Al. Vlahuță către I. L. Caragiale	585
-----------------------------	---	-----

COMENTARIILE CRITICE

PERPESSICIUS	Jurnal de lector	608
G. CĂLINESCU	C. A. Rossetti	612
POMPILIU CONSTANTINESCU	Comediile lui Caragiale (III)	622
ȘERBAN CIOCULESCU	Poezia lui Rilke în românește	632

C R O N I C I

PE ARGES ÎN SUS de *Emanoil Bucuța*; DESPRE LUCHIAN de *Jacques Lassaigue*; PAGINI DIN CARNETUL UNUI MEMORIALIST de *E. Lovinescu*; ACTUALITATEA LUI JEAN RACINE de *Ion Biberi*; GREȘELILE DE TIPAR de *Mircea Eliade*; CRONICI GERMANE de *Al. Dima*; ACTUALITĂȚI CULTURALE EUROPENE de *D. I. Suchianu*; CRONICA ȘTIINȚIFICĂ de *Al. Mironescu*; CRONICA MUZICALĂ de *Virgil Gheorghiu*; O NOUĂ LUCRARE ASUPRA COMERTULUI EXTERIOR AL ROMÂNIEI de *Ion Budu*; NOTĂ DESPRE UN ACTOR de *Mihail Sebastian*.

REVISTA REVISTELOR

NOTE

Noemvrie. — « Horațiu » de Corneille în românește. — Frans Emil Sillanpää. — Gh. Folescu. — Presa literară pe front. — Stilul scrisorilor de pe front. — Scriitorii ostași. — Salonul de toamnă. — O carte despre Luchian. — Pensiile scriitorilor.

NUMĂRUL — 240 PAGINI — 30 LEI

REVISTA FUNDAȚIILOR REGALE

REVISTĂ LUNARĂ DE LITERATURĂ, ARTĂ
ȘI CULTURĂ GENERALĂ

COMITETUL DE DIRECȚIE:

I. AL. BRĂTESCU-VOINEȘTI, D. GUSTI,
E. RACoviȚĂ, C. RĂDULESCU-MOTRU, I. SIMIONESCU

Redactor șef:

PAUL ZARIFOPOL
(1.I — 1.V.1934)

Redactori:

CAMIL PETRESCU
RADU CIOCULESCU

R E D A C Ț I A
B U C U R E Ș T I I I I
39, BULEVĂRDUL LASCĂR CATARGI, 39
TELEFON 2 - 40 - 70

A D M I N I S T R A Ț I A
C E N T R A L A E D I T U R I I L O R
F U N D A Ț I I L O R R E G A L E
22, S T R A D A L I P S C A N I, 22
TELEFON 5 - 37 - 77

A B O N A M E N T U L A N U A L L E I 3 6 0
P E N T R U I N S T I T U Ț I I Ș I Î N T R E P R I N D E R I P A R T I C U L A R E L E I 1.500
E X E M P L A R U L 3 0 L E I

CONT CEC POSTAL Nr. 1210

ABONAMENTELE SE POT FACE ȘI ACHITA PRIN ORICE
OFICIU POSTAL DIN ȚARĂ

MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE ÎNAPoiAZĂ

EDITATĂ DE SECRETARIATUL GENERAL
AL FUNDAȚIILOR CULTURALE REGALE

REVISTA FUNDAȚIILOR REGALE

ANUL VI, NR. 12, DECEMVRIE 1939

BUCUREȘTI
FUNDAȚIA PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ „REGELE CAROL II”
39, Bulevardul Lascar Catargi, 39

1939

I N T O A R C E R E . . .

Copacul, vântul au venit de-aseară
Și chiamă gândul istovit afară:
Li-i dor de el, că nu se mai adună
De multe nopți, să umble împreună.

Unde-i, mătușă, nu-l văzuși? —
Stați să mă uit, v'aduc răspuns acuș.

Intreabă, gândule, de tine
Vântul pribeag și pomul. — Nu mi-e bine.

Ce să le spui? — Știu eu ce să le spui?
Că gândul, maică, nu mai e al lui.

Spune-le că m'au amăgit destul,
Că sunt de vânt, de drum și de copaci sătul,
Că zac olog, mârșav și amărît . . .

Ba nu!
Stai, nu te du.

Dă-mi cârjile, dar prinde-mi tulpanul alb la gât
Cu boldul lung de aur cu gămălie-albastră.
Și dă-mi și-o floare din ghiveciul din fereastră
Și spune-le că viu numaidecât.

T. ARGHEZI

F Ă R Ă M I T U R I

Poate singura adevărata tragedie e cea greacă... M'a convins deunăzi Oedip a lui Sofocle... Povestea lui Oedip e un simbol al tuturor tragediilor noastre. Are dreptate poetul Eladei. Destinul e în mâna zeilor. Dincolo de puterile noastre se hotărăște totul. Cine a simțit vreodată în sufletul lui fiorul unei pasiuni — cine a luptat împotriva ei și-a rămas biruit de puterea suverană — toți înfrânții, toți fluturii arși de para lumânării, toți înfrigurații de visuri și ideale, toți pe care îi chiamă pierzarea dulce a unei patimi — toți trebuie să-și deie seama că Oedip care pleacă orb cu toiagul de cerșetor în mână e un strigăt din zbulciumul lor care se petrece în umbră...

* * *

O cameră proastă de hotel. Jur împrejur aer mucegăit și banalitate. Are însă o fereastră spre Mare. O deschid, văd întinderea albastră — văd luna tremurând în pânza apelor... Și cum mă gândesc așa singur în seara asta de pribegie, camera asta mi se pare un simbol pentru întreaga mea viață... Doamne, ar fi să nebunesc, dacă n'aș avea fereastra spre largul cerului...

* * *

Ce noapte moale — catifelată. Cum stau pe balcon îmi desfac brațele și parcă aș vrea să strâng la sân noaptea asta de vară, grea, parfumată, materială. Imi vine să întind mâna să-mi smulg un petec din ea — să mi-l aștern pe pernă — să-mi sprijin capul... Poate aș dormi atunci.

* * *

Proștii nu știu nici să râdă, nici să plângă. Când râd își arată

dinții, când plâng urlă. De aceea adesea lacrimile lor trezesc de obicei zâmbete, râsul lor — oftări de durere.

* * *

Trec automobilele în goană sub fereastra mea... sirenele lor țipă sinistru, pare că ar vrea să m'anunțe de departe că nici prin gând nu le trece să mi se oprească la poartă.

* * *

O femeie nu trebuie judecată nici după lacrimile clipelor de zbucium, nici după viforul clipelor de frenezie... măsura justă de apreciere și-o poate da arta cu care știe să pregătească o despărțire...

* * *

Trăgea din țigară și vorbea rar — apăsător — mai mult pentru el și zicea așa: Toate cărțile mele le-am scris cu cerneală — până într'o seară când nenorocul mi-a adus în cale dragostea — de atunci scriu cu sânge...

* * *

Tot mai mult mă convinge viața de un lucru simplu, de un adevăr aproape banal, căruia eu totuși am avut nenorocul de a nu mă conforma încă: lumea nu este aranjată pentru pasiuni mari. Cu deosebire nu lumea bine îmbrăcată, a cărei conformație sufletească fuge de sentimentele elementare puternice. Această societate, călăuzită de dogma bunului trai nu vrea senzații violente. Nu le vrea în viața de toate zilele, nu le vrea în artă, în literatură, în muzică. Acestei societăți îi trebuie plăceri care nu tulbură adânc, nu obosesc prea mult, nu dor. Dragostea pentru astfel de suflete este o băutură picantă, din care însă otrava e eliminată cu desăvârșire. A descinde deci cu ce se chiamă o inimă în mijlocul acestei lumi, este o mare nepotrivire și-un prilej de suferință, este aproape o rea creștere. Dilema astfel se pune simplă: cine nu e în stare să-și facă educație în sensul unei elasticități morale care să-l ferească de sacrificii și de surprize — să puie o distanță între el și această lume, să se devoteze singurătății.

* * *

Pe coastele Vezuviului am văzut păscând măgari. Erau liniștiți și în calmul lor habar n'aveau ce clocotește sub ei... M'am

uitat la ei și nu știu cum mi-au trecut prin minte bărbații femeilor frumoase...

* * *

Sunt așteptări goale, absurde și nespuse de triste. Sunt așteptările unei ființe care ne-a părăsit. Ele ne încearcă adese singurătatea și reînvie din când în când oricât le-ar alunga rațiunea. Ele se aseamănă cu senzația penibilă pe care ți-o dă o gară într'un voiaj depărtat, când din fereastra unui tren accelerat ți se pare c'ai desprins o clipă chipul unei amante care doarme în țintirim.

* * *

Mi-e sufletul biruit de tristeță și-aș vrea să plâng, mi-a căzut în mână o carte de versuri ce-am publicat odinioară și-am recitat-o întreagă... Nici nu-mi dau seama lămurit pe unde m'a plimbat această lectură... Am vizitat un țintirim, ori o casă de nebuni? Sunt trist...

* * *

O săptămână de singurătate și părăsire... Am simțit cum îmi preludează eternitatea...

* * *

Gândește-te, vremea trece, ni se înmulțesc firele cărunte, în inimă se fac goluri câte-o clipă — și ochii ni se turbură tot mai des... Nu simți așa câteodată — n'o simți cu răcoarea umedă — cum a trecut grozavă fâlfâind din depărtări — aripa morții?... Gândește-te... Nu te înfioară gândul că s'ar putea să duci cu tine în pământ o taină? Tu ai putezi acolo, te-ar mânca viermii și jivinele, peste douăzeci de ani s'ar face cărămizi din lutul tău... și tot ce-ar mai rămânea pe urma ta — ce nu s'ar topi în fibrele pământului ar fi numai țaina... Gândește-te.

* * *

Poeții când scriu proză se mișcă mai greu. Pare a le fi prea largă haina asta. Gândiți-vă la generalii îmbrăcați în civil.

* * *

Mulțimea care s'a obișnuit să te vadă plângând o viață întreagă durerile ei — n'are să-ți ierte nici o clipă măcar lacrimile tale... De aceea: poeți — care ați plâns cu poporul, înăbușiți plânsul patimilor voastre.

* * *

Poetul care a început să plângă cu mulțimea a pierdut dreptul la propriile lacrimi.

* * *

Un istoriograf a scris o mare carte plină de documente, ca să convingă lumea că Beatrice n'a meritat câtuși de puțin dragostea lui Petrarca, că acest idol al atâtor sonete candido era o ființă burgheză care dormea foarte bine în nopțile de insomnie creatoare a poetului. Istoriograful e prost, istoriograful e brutal... El nu-și dă seama că lumea n'are nici o nevoie de toate cercetările lui... Lumea vrea pe Beatrice așa cum a văzut-o Petrarca, așa cum a denaturat-o, așa cum a creat-o Petrarca... fiindcă lumea nu vrea pe Beatrice — lumea vrea pe Petrarca...

* * *

Sufletul unui artist e un receptacol al durerilor celor din jurul lui, numai până în momentul când se simte covârșit el însuși de o mare suferință. Din clipa asta în opera lui nu se va mai desluși plânsul altora, se vor ivi lacrimile lui. Ca un ostaș în avântul luptei străpuns de un glonte dușman, rămâne pironit locului, spunând: Luați-mi steagul din mână și duceți-l voi la izbândă — pe mine lăsați-mă la marginea de șanț, cu visul meu fulgerat și cu rănilor mele.

* * *

Ce ciudată împărțire de roluri: în viață, veselia vorbește, suferința tace. În artă e invers. Suferința strigă, veselia aproape nu are cuvânt.

* * *

Ce scurtă e viața și cât de grozav de lungă ziua.

* * *

Niciodată nu mă vor interesa cărțile în care biografi cu ochelari se vor trudi să așeze în lumina realității silueta unei femei ce-a trecut prin sufletul unui artist. Nu mă vor interesa, fiindcă orice tendință de degradare îmi inspiră dezgust și fiindcă a mă preta la această analiză brutală ar fi să nesocotesc misterul creațiunii: să mă apropiu de om în perioada lui de lut, înainte de-a fi fost atins de suflarea lui Dumnezeu care l-a chemat la viață...

* * *

Mi-e groază de poligrafi, ei sunt ca râurile fără matcă statornică, care spală multe albi, dar în valurile murdare deslușești coji de pepene stricat, șobolani morți, și câte-o ghiată ruptă... Dați-mi mie unda curată a râului de munte.

* * *

Sunt seri calme de vară — dulci-moi... seri blânde — seri oneste... În astfel de clipe nu poți simți pasiuni violente. În astfel de seri îți revizuești conștiința și-ți ierți dușmanii... În astfel de seri se pot citi și cărțile autorilor mediocri...

* * *

Am o mulțime de cărți pe care nu le răsfoiesc decât când sunt bolnav și mi se abate gândul că am să mor... Le citesc atunci — ca să simt greutatea prostiei omenești — să mi se pară lumea mai brutală mai insuportabilă... și să mă doară mai puțin ideea despărțirii...

* * *

Și cum stau așa la marginea Mării simt un îndemn să mă duc tot înainte — tot mai departe... Iată-mă pe cea din urmă stâncă... Mă opresc și parcă sunt mai senin, mai ușor... Cerul departe mi se pare mai limpede, Marea mai albastră... De ce însenizarea asta? Nu cumva pentru că am pierdut contactul cu pământul, mărturia implacabilă a atâtor amărăciuni de care n'aș mai vrea să-mi aduc aminte...

* * *

M'am întrebat de atâtea ori: ce se alege din tainele pe care le ducem cu noi în groapă? Nimic nu moare, nimic nu se pierde în natură, așa spun înțelepții. Totul e numai o trecere, o prefacere eternă. Urmând acest adevăr, nu mor nici tainele noastre nespovedite. Ele își schimbă locul numai și, desfăcute în mii de particule, se amestecă cu țărâna, care le primește. Inchise acolo, cine știe, ele poate se frământă mai departe. Nu cumva dezlănțuirile vulcanice sunt explozia acestor mistere acumulate, pe care pământul nu le mai poate păstra în sânul lui? Nu e lava aprinsă a Vezuviului un fluid topit din pasiunile înmormântate, și nu-i gemătul uriaș al adâncurilor, un act de spovedanie cosmică, când se strigă cerului protestarea atâtor dureri înăbușite?

* * *

Numai două sentimente suverane sunt: dragostea și foamea.

* * *

Suntem tributarii morții... Fiecare ceas, fiecare clipă ne cere o fărămitură de viață... Așa ne topim pe nesimțite... Soarele cu apusul lui de purpură e roșit din sângele nostru...

OCTAVIAN GOGA

DIN „CARTEA LUI ION SÂNTU“

(FRAGMENT)

I

Acolo unde astăzi, în inima Bucureștilor, e o răscruce de străzi, cu reclame luminoase și tramvaie, acum cincizeci, șizeci de ani, era o uliță abia însemnată, printre livezi și maidane rar împrejmuite, închipuită numai pe o singură latură de-a-lungul căreia se înșirau câteva locuințe răslețe.

Binale și temelii de o parte, scormonind un pământ afânat și apos, dospit din vechi depozite de băligare dela marginea orașului, iar de cealaltă parte, cât prindeai cu ochiul, nuci, meri, salcâmi și tei, încurcați în crengile lor, pe deasupra zaplazurilor pe jumătate putrede și dărâmate. Primăvara era numai floare albă și mirositoare, iar iarna, pe subt pomi, zăpadă groasă, cu haimanale zgomotoase și câțiva bețivi adormiți de Crăciun și Lăsata Secului.

Pe partea clădirilor, dintre locuințele scunde și șoldii, se înălța, de curând, casa lui Iancu Urmatecu, albă și nouă, patrată, cu acoperiș de tinichea roșie, cu geamuri mari la catul de sus, trei trepte de piatră șlefuită la intrare și fiare pântecite la ferestrele subsolului. Abia de câteva luni fusese lăsată din mistrie.

Urmatecu, de câte ori se întorcea acasă, fie dela cancelarie, fie dela moșie, din colțul străzii o vedea albind printre crengi și nu-și mai lua ochii dela ea. O dată ajuns în fața porții, tușea, își dregea glasul ca și cum ar fi vrut să spună ceva, dar nu spunea nimic și se minuna. Se minuna de casă, dar se minuna și de el. Simțea atunci un fel de mândrie, un fel de siguranță în el, și își mângâia mustața lungă, mătăsoasă și adusă, puțin căruntă, ce-i cădea în jos peste obrajii cărnoși și injectați.

Apoi, cu precauție, trecea strada, căutând colțuri de piatră uscată pentru ca să nu-și murdărească ghetele de lac rusc, înflorite cu găurele. În poartă, după ce respira adânc de-și umplea bine pieptul cu aer, răcnea cu un fel de gâlgăit, în vocea lui răgușită:

— Drepți! Ce, ați murit? Dumnezeu' mamei voastre!

Capete speriate de slugi ieșeau la ferestre și după ziduri. O forfoteală trecea peste tot, ușile se trânteau, și pe scări erau numai duduiele de pași grăbiți. Un lătrat gros, de câine mare, se trezea și el, și un dulău cenușiu, cât un vițel, apărea bucurându-se în fața stăpânului.

— Ce mai e pe-aici, Boierul? își mângâia omul câinele, care cu două labe îi ajungea drept în piept.

Și așa se întorcea întotdeauna acasă, fie zi, fie noapte, cu gură mare, cu lătrat de câine, să se știe că vine el!

Până să ajungă în casă, de-a-lungul curții, căci intra întotdeauna pe din dos, lua în cap o fringhie cu rufe, pe care cearceafurile puse la uscat, trosneau înțepenite de ger.

— Iar spălați! Iar scuturați! O să-mi tociți lucrurile și o să-mi subțiați geamurile! — se răstrea, zâmbind în mustață. În realitate era încântat de vrednicia coanei Mița, soția lui, care mică, sprintenă și fricoasă, clipea grăbit de parcă i-ar fi suflat cineva în ochi.

— Dă-mi un vin, Mițo!

Și Urmatecu urca încet și greoi treptele, cu bucurie că a ajuns.

Până să fie gata masa și să pice vreunul d'«ăia» — rude sărace, multe la număr, care întotdeauna găseau la el o masă, un ban și o înjurătură — Urmatecu golea de unul singur o sticlă de Drăgășani și trăgea un pui de somn.

În întunerecul ce se lăsa în amurg, Urmatecu se cufunda cu voluptate. Toate ușile dela camere erau deschise, și o liniște mare plutea, în care se auzea numai din când în când cum trosneau mobilele de nuc, și scuturătura, prin somn, a unui scatiu din colivie. O flacăra roșie, pâlپâia tocmai în a treia odaie, ca un incendiu îndepărtat. Era candela dela icoane, care trăgea să moară. Și iarăși o mândrie îl cuprindea privindu-și mărimea asta de casă pe dinăuntru, întocmai cum s'a simțit când a privit-o din stradă. Dar parcă abia acum își putea bine măsura ceea ce a fost în stare

să facă. Intunericul și tăcerea dilatau încăperile și o dată cu ele inima lui.

Fericirea asta dulce și liniștită se topea în aroma vinului. Și o toropeală caldă îl cuprindea. De când s'a mutat în casa asta, ăsta îi era ceasul cel mai plăcut, venind cu un somn greu și cu un același vis...

E el, și parcă nu e el, copil de zece ani, în casa diaconului rus de subt dealul Mitropoliei, unde a crescut. O pivniță lungă și rece, cu miros amestecat de băcănie și de poame. Miroase vinul vărsat, icrele desfundate, lacherda tăiată, brânza frământată și de undeva vine și o boare de mere crețești și de gutui. Ce caută aici? L-a trimis jupânul să scoată vin. Și lacom, cu mâna stângă ține o cană de smalț verde la cana, iar cu dreapta, scobită ca o lingură, cară și înghite niște icre roșii și mari, cu un bob ce plesnește uleios între dinți. De sărătură multă golește cana din mâna stângă și iar o pune subt butoi. Și iar îi e foame și iar îi e sete. Și tot așa, nu-și mai aduce aminte decât de niște cisme mari de iuft, popești, care au coborât încet scara de piatră, de o pereche de palme, de o voce aspră și de o înjurătură. Dela genunchi în sus, diaconul e numai neguri, în amintirea lui; nici visul nu l-a mai putut desluși vreodată! Și apoi vine un gol, peste care închipuirile somnului sar întotdeauna. Viața trecută se leagă mai târziu, când se aprinde o lumină, și iar pornește la drum, cu mulți ani mai târziu...

De data asta e călare. Dichisit și scos ca din cutie. Caii au fost marea pasiune a tinereții lui. Caii și muierile. Se vede acum, ca atunci, sărind cu murgul niște varnițe pe maidane, în fața casei Pricupiței de pe Câmpul Cucoanei. Douăzeci de fete, gră-sune, cu tistimel brodat cu arnici roșu și un fir de busuioc la ureche, stau pe prispă, și-și dau cu coatele, și zâmbesc, și-i fac din mână ca la o cunoștință veche. Până și Pricupița a ieșit să-l vadă.

— Iancule, Iancule, mă craiule! Frumos oi fi tu, voinic oi fi tu, da' vezi că Bălășica tot nu te vede!

Asta o știe și el, că d'aia își face calul numai spume! Nu l-a zărit doar adineaori, din deal, pe Matei Zaraful, când a intrat cu buzunarele doldora la Bălășica? A văzut-o bine cum se codea, așa doar, de ochii lumii; a văzut-o pe Pricupița cum sălta din

turii ei grași, ca la mătănii, îmbiind și momindu-l pe Zaraf în odaia fetii; a văzut mâna albă a Bălășicăi, când a tras perdeaua roșie și parcă a văzut-o și când a furat cu un ochi negru, ca un tăciune stins, și dealul și ulița și un călăreț nebun, care se năpustea peste casele Pricupiței. Și atunci s'a pornit să facă zbeguri. Ar fi putut să și descalice, să-și lege murgul de poartă și să se ducă la oricare dintre fete. Care nu l-ar fi vrut și pe degeaba, că doar unu era Iancu dela « Trebonal » în toată mahalaua?! Dar parcă nu-l lăsa inima! Mai bine să le fiarbă pe toate deodată, că așa face un om « care nu e bou », cum își spunea el, în clipa aceea.

Dar nici în pielea lui Matei Zarafu n'ar vrea să fie! N'o știe el pe Bălășica? Puțin numai să fie scâncită și ce-i face! Și doar el e el! Și un fel de bucurie drăcească îl prinde deodată și îl întărită. Ocoleşte, sare, aleargă pe maidane cu murgul, dar nu se depărtează, ca să poată vedea mereu geamul cu perdeaua trasă. Când, fără să se aștepte, geamul se deschide și perdeaua se dă la o parte. În casă, Bălășica râde și deretică cu podul palmei patul, iar Matei, gata de plecare, își aprinde ciubucul.

A fost atunci ca și cum l-ar fi plesnit cineva cu un par în cap! La asta nu se aștepta. Nu știa nici el de ce, dar parcă era mulțumit când era trasă perdeaua, și niciodată nu și-ar fi închipuit că o să se isprăvească, și chiar subt nasul lui! Un fel de nebulie îl apucă: băgă pintenii adânc în burta calului, și dădu un pumn de câteva ocale în capul dobitocului. Murgul surprins sare, nechează, face o berbecească, și Iancu, moale în șea, e azvârlit la pământ cu capul de un bolovan. Ce s'a întâmplat cu el nu mai știe, că s'a prăbușit în gol. S'a deșteptat mai târziu în patul Bălășicăi, cu o usturime și o căldură în tâmpla dreaptă. Bălășica sta lângă el, frumoasă, fragedă, spășită de parcă niciodată mângâiere de bărbat n'ar fi atins-o. Un miros înecăcios de busuioc și oțet de trandafiri plutea prin casă...

— Hai, Iancule, scoal' c'a venit nea Ivanciu! Și coana Mița își zgudui de câteva ori bărbatul! Urmatecu scrâșni din dinți, mestecă ceva în gura uscată și plescăi de parcă ar fi încercat un vin. Apoi duse iute mâna la tâmplă și se uită la degete să vadă dacă nu era sânge. Cu ochii țintă la coana Mița, zâmbi mulțumit că a fost numai vis. Apoi se ridică iute pe coate, trezit, scuturând capul.

— Veniși, bă?

— Da' dormi, moi Iancule, de rupi pământul! Și Ivanciu își trosni degetele osoase, de parcă ar fi sunat un sac cu arșice. De neam bulgăresc, de prin părțile Giurgiului, deși născut și crescut în țară, Ivanciu mai avea încă un accent, care punea un fel de greutate în vorbirea lui. Era mic de stat, supt și spân. Obrajii găuriți și galbeni se întindeau și se mototoleau la loc când vorbea. Ochii cenușii, însângerați, pluteau într'o apă turbure. La slăbiciunea lui, doar o burtică țuguiată îl umfla caraghios.

— Iar ai buclarisit-o, liftă, ia spune?!

— Am mare nevoie de tine, Iancule.

— Vezi, așa! Tot la neica, sireacu! Dă-ne o sticlă, Mițo, că mi-e gura uscată. Și dă-i drumul!

Și Urmatecu, abia acum trezit, mai căscă o dată lung și zgomotos, întinzând mâna alene înspre o chisea cu tutun. O macedonie fină, risipea un miros amar și înecăcios. Iși răsuci o țigară groasă, potrivea fitilul dela lampă și repetă:

— Ei, hai odată! Dă-i drumul!

— Moi Iancule, îmi trebuie livada dinspre Pietroșița!

— Oleo! făcu Urmatecu, neîncrezător și invidios în același timp.

— Am cu mine și măsurătorile și banii. O vrea să mi-o vândă boerul? insistă Ivanciu, dulceag și rugător.

— Apoi de, mă liftă, știu eu?! Cată să ne chibzuim!

* * *

Nimeni n'avea voie să intre în laboratorul lui conu Barbu. Era o cameră lungă și întunecată în casele bătrânești de pe podul Mogoșoaiei. La cele cinci ferestre mari, atârnavă perdele negre, iar pe jos multe lighiane, colorate felurit și mâncate de săruri. Parchetul era ars în mai multe locuri, fie de soluții tari, fie de cărbuni săriți din soba de tablă. Aci își petrecea conu Barbu partea cea mai mare a vremii, când treburile ministerului îi dădeau răgaz și mai ales domnița Natalie. Căci boierul era un pasionat fotograf. Învățase meșteșugul la Viena, unde se mai ducea regulat de două ori pe an, să-și vadă unicul fiu, pe Barbu Barbu, și prietenii. Viena a rămas întotdeauna una din slăbiciunile vieții sale, mai ales după înobilare. Căci conu Barbu era autentic baron

austriac. Blazonul său, compus cu atenție în birourile imperiale după toate regulile heraldice, avea în cartiere frumos colorate, o licornă, un trident, un snop de grâu și un curs de apă, toate sub un tufiș bogat de pene de struț, care înflorea printre spinii coroanei de baron.

În salonul cel mare, sub sticlă, stătea stema autentică. Era săpată și în aur, pe un inel dintr'o singură bucată, turnat de două ori. Pe unul îl purta nedespărțit conu Barbu, pe celălalt Barbu Barbu, acolo, în școala lui dela Viena.

Bătrânul baron se legase de lumea austriacă, în primii ani de domnie ai Impăratului Franz Iosef. Și moda de acolo o adusesese întocmai cu el la București. Pe lângă străbuni, ale căror portrete erau atârinate pretutindeni prin marile încăperi ale locuinței sale, toți îmbrăcați ca la noi și la Stambul, capul micului și slăbuțului Domn, părea cu totul apusean. Două tufe bogate de păr roșcat îi creșteau pe obraji, favoriții imperiali, legați între ei de o mustață groasă, care se arcuia de-a-lungul buzei superioare. O mare chelie binevenită, se adăuga să-i dea și mai mult asemănarea cu Impăratul Austriei.

În ministerele cu miniștri puțini, dar cu vreme multă, de pe acele timpuri, conu Barbu deținea întotdeauna un portofoliu, când erau Conservatorii la putere. Liberalismul i-a făcut frică toată viața. Nu că ar fi fost hrăpăreț sau lipsit de generozitate, sau de finețea gândirii. Dar pe cei mărunți îi plăcea să-i înalțe el, unul câte unul, neputând suferi să dea mulțimea buzna peste el, și să vorbească de drepturi în casa și pe moșiile sale. Și moșiile astea erau multe și întinse. Erau petece și în jurul Bucureștilor, dar acolo numai conace și parcuri. (Toate erau fotografiate și atârinate prin casă.) Moșiile mari însă urcau în spre munte. De lângă Buzău și până deasupra Câmpulungului, mergeai numai prin pădurile boierului.

Cumpărături pripite, sau neglijente, și vânzări la fel, au făcut ca viața lui conu Barbu să se petreacă în bună parte în fața judecăților. După importanța și valoarea proceselor, baronul figura în instanțe, dela judecătoriile de ocol până la Curtea de Casație. În lumea aceasta ahtiată și vicleană, a ședințelor și arhivelor, întâlnește boierul pe Iancu Urmatecu. Prima dată când au stat de vorbă, a fost la arhivă, la Urmatecu. Dintr'un proces mare,

era vorba de o pădure care făcea cât o jumătate de județ, conu Barbu n'avea decât un număr scris pe manșetă, cu care urmărea să dezgroape un dosar aruncat de mult la pivniță.

Când l-a văzut mic, cu joben și gheroc lung și negru, din care *Fantoche*, cățelușa baronului, de care nu se despărțea niciodată, scotea un cap cât o nucă, lucios, cu ochii bulbucați, printre reverurile de mătase veche și pătată, Urmatecu a simțit că nu trebuie să se mai despartă de el. L-a poftit printre dosare, dincolo de bara de lemn, i-a oferit un scaun și l-a luat dela început cu « coane ». Baronul, când a dat să se așeze, a ridicat cu grijă pulpana gherocului, din care se văzu deodată un pachet umflat și unsuros. Era un pui fript, învelit într'o hârtie, pentru *Fantoche*. Nicăieri, nici la Cameră, boierul nu se desliplea de cățelușă și de hrana ei.

— Dacă ar ști când trebuie să mănânce și când să nu mănânce, ar fi om ! spunea el zâmbind tuturor celor mirați. Și tacticos, oriunde, rupea câte o aripă de pui, pentru *Fantoche*.

Văzându-l pe Urmatecu, dând ordine la aprozi și el însuși scoțând din minte, pe dinafară, coloane întregi de numere, « temeieri », din registrele arhivei, conu Barbu s'a minunat. Iar la prima ședință, după lungi amânări procedurale, toate după sfaturile lui Urmatecu, încurcate în adrese greșite și executări nelegale, când l-a văzut suspendând pronunțarea, pentru că dăduse ceasul din sala de ședințe cu un sfert de oră înainte, conu Barbu a fost pătruns de admirație. L-a chemat acasă, l-a făcut omul său, dându-i mână liberă în administrația averii.

Aci, vrednicul și vicleanul arhivar a găsit ce e drept o slugă mai veche, pe bunul Ioachim Dorodan, un moșneag frânt, chel, cu un nas mare plin de vinișoare roșii și cu vârfurile degetelor foarte groase, peste care se bombau niște unghii albe, tari și lungi, ca de corn. Ca orice slujitor de nobil, Ioachim Dorodan era dăruiat de stăpânul său cu mici giuvaieruri cu stema stăpânului, pe care el le purta cu sfințenie. Cravata lui de pildă, veșnic neagră, de atlas, era trecută printr'un inel de fildeș, pe care stăteau săpate stema și coroana baronului. Acesta a fost primul obiect care a aprins gelozia și invidia lui Urmatecu. Un fel de sete de a parveni crescuse tot mai mare în el. Până atunci nu avusese când și cum să vadă așa ceva. Nu avusese unde și la cine

râvni. La petrecerile lui de mahala și la bețiile din piață, toți erau ca el, deși el era cel mai bine îmbrăcat, după moda timpului.

Intotdeauna a avut o râvnă de a învăța, de a înțelege, de a imita și de a ajunge. Hainele și le tăia după ale avocaților și boierilor, pe care îi întâlnea la tribunal. Și a crezut întotdeauna că asta e un semn bun în sufletul său, un semn care îi dădea numai puțină mândrie față de ceilalți ai lui, care, din lene sau prostie, nu vedeau mai departe deprinderile lumii lor și n'aveau nicio râvnă să iasă din ea. Abia acum însă, când a văzut cravata lui Dorodan, trasă prin fildesul dela baron, și-a dat seama câte trepte are scara asta pe care ar putea-o urca, și la ce înălțimi amănitoare ar putea ajunge. Și pentru prima oară a simțit de ce o să-i fie atât de rușine în viață, după cum i-a și fost: de taică-său, măcelar, și de maică-sa, moașă, moartă de beție, într'o magazie cu cărbuni. Acum morți erau amândoi de mult. Și Urmatecu, în tăcerea saloanelor de pe podul Mogoșoaiei, unde îl aștepta pe conu Barbu să se scoale, privind la strămoșii lui, simțea parcă o ușurare. Dar nu era destul, deși îi știa sigur îngropați în curtea Bisericii Capra de pe Șoseaua Pantelimonului. Dacă vor vorbi vreodată morții ăștia rușinoși, prin gura lui Dorodan, mai ales? Era bătrân și nărod și nu înțelegea nimic din câte îl ard pe el. Mai ales că « umflatu », cum îl botezase el pe Dorodan, l-a și întrebat odată în biroul rece, de toamnă, în care nu se făcuse încă focul și prin care o slujnicuță în papuci afuma cu rășină: — « Nu ești d-ta băiatul lui Gherasie, măcelarul? » La care, el i-a răspuns iute: « Nu. Tata a fost negustor mare, la Brăila. Eu nu l-am apucat. » Și apoi a tăcut și din clipa aceea a început să-l urască — pe față — pe Ioachim Dorodan. « Umflatu » n'a simțit nimic.

Ca și atunci, ca și de atunci, ani și ani de zile de-a-rândul, Urmatecu se afla și acum în aceeași încăpere cu conu Barbu, abia sculat și îmbăiat, mirosind puternic a o apă de trandăfiri care îndulcea tot aerul camerei. De data asta însă Urmatecu era mânat de Ivanciu, cu mare interes să isprăvească cât mai iute afacerea dela Pietroșița. Ca întotdeauna, conu Barbu sta la birou cu ochii țintă într'o ghiulea de cleștar, plină cu apă, în care pluteau câțiva păianjeni negri și aurii, conservați acolo de fan-tezia cine știe cărui colecționar. Urmatecu respectuos, în picioare, corectând însă situația lui deferentă, prin ostentativul joc al unui

lanț gros de aur ce-i tăia vesta din buzunar în buzunar. Ivanciu, timid, așteaptă să se desfășure tot ghemul gândurilor baronului, pentru care avea acum un dublu respect: de om milogit și ridicat pe vremuri, și de cumpărător interesat. Urmatecu mult mai familiar și mai cunoscător al stăpânului său, nu avea nicio considerație pentru meditația baronului, pe care o cunoștea de altfel. Numai în capul de cuc al lui Ivanciu putea să intre ideea că bătrânul Barbu gândește în momentul acesta, și că mai ales gândește la treburile lui. Urmatecu citea aproape în mintea boierului, și nu se înșela: era acolo un fel de horă înceată din aceleași peisaje: treierul dela Bobești, heleșteul dela Filipești, lunca dela Bălășoieni și conacul dela Urlați, prin care se rupea din când în când, ca o pânză, câte o frântură de Prater vienez, de cariatide baroce, blestemate de sute de ani să ducă în spinare balconul vreunui palat austriac, sau de o chermesă în pădurea Vienei, urzită în leagănul vreunui vals. Și baronul surăde în gând unei siluete grațioase, în crinolină albă, cu o umbreluță cât o palmă de mare, ținută ștregărește pe umărul stâng, unei femei gingașe cu numele de Natalie, ce se desprindea ca un nour leneș de dimineață din inima întunecată a unei dumbrăvi.

Urmatecu tuși. Baronul se trezi ca din somn și privi întrebător în spre el:

— Că ar vrea să se potolească odată și să se strângă de pe drumuri. Și noi, coane, să ne vedem scăpați de el, roști mormăit omul de afaceri, cu ochii lunecoși între gene, lăsați în jos, măsurând parcă într'o suveică de privire furișă drumul dela colțul biroului până la o sofa mare pe spatele căreia, din fire vechi și fanate, se destrăma stema de baronie.

Conu Barbu simțea că acum vine clipa cea grea, care l-a plictisit întotdeauna: tocmeala. Ii plăceau banii să-i vază în față, mai ales când era grăbit să îi aibă ca acum. O scrisorică trandafirie, nici el nu știe a câtea, cu un scris prelung și ascuțit, primită chiar în dimineața aceea lângă ceașca de cafea neagră, îl vestea, cu nerăbdare din partea Domniței Natalie, că Ilie geambașul nu mai așteaptă, și că dacă până în prânz nu are banii, vinde Orlofii cei negri. Ii plăcea boierului vânzarea gata încheiată, dar ura drumul întortochiat de lupte și înșelăciuni până la luminarea completă. In asta era tare Urmatecu. De-aia îi era drag, pentrucă

îl scutea pe el de ezitări, de remuşcări şi mai ales de gândul care îl chinuia în urmă, că s'a înşelat. Cum el nu ştia în ce fel să câştige bani mulţi, atunci când îi trebuiau, decât împrumutând sau vânzând, şi cum întotdeauna arunca o pădure sau o casă la repezeală, un elementar spirit de conservare îl făcea să simtă, vag ce e drept, că sare câte o cărămidă din aşezarea temeinică a averii sale. Să se opună, n'avea putere, şi apoi îi era frică să privească în faţă şi vânzarea în sine şi golul pe care îl lasă. Ii trebuia un fel de mângâiere şi mai ales îi trebuia cineva care să-l convingă că nu face rău, că nu se păcăleşte şi că nu se ruinează.

Şi omul acesta nu putea fi altul decât Urmatecu.

Pentru a doua oară boierul se uită întrebător în spre el. Omul se făcu a nu înţelege şi zise: « Că e grăbit săracu ! Il aşteaptă acasă şi fata şi nevasta, că de zestre o ia » ! Şi iarăşi lăsa să se facă linişte, că nu se auzeau decât ciocănitul de oţel al unei pendule mari de nuc, cu cifrele lunguiete şi înflorite pe cadran, şi vuietul domolit al străzii, în care huruiau în depărtare roţile vreunei trăsurii prin strigătul unui precupeţ.

Dar nu asta aştepta boierul dela Urmatecu ! Ce-i pasă lui pentru ce cumpără Ivanciu livada dela Pietroşiţa ? ! Conu Barbu vroia ca Iancu să facă preţul, să înceapă târgul şi în cearta dintre ei doi, să arunce şi el, boierul, un cuvânt din când în când, care nu va trage la cântar, dar să se arate că el e vânzătorul.

Lăsat singur, nu ştia de unde s'o înceapă. Ceea ce era mai ales foarte greu, era să ceară preţul, căci nu ştia nici ce întindere avea livada, nici cât ar face. De mult nu i se mai întâmplase boierului să se simtă atât de părăsit şi neajutorat, de când se întâlneşte cu Urmatecu. O clipă, desmeticit de această încurcătură şi adus pe pământ din visarea lui, simţi ca un fel de bănuială: adică să fi trecut Iancu de partea lui Ivanciu, de-l lasă atât de singur ? Dar un sentiment de confort şi parcă de recunoştinţă şterse iute umbra aceasta. Că niciodată nu i s'a mai întâmplat ! O fi poate că vrea să-l ajute pe Ivanciu şi d'aia lasă totul la voia lui. Şi de îndată baronul îşi simţi o mare bunătate şi bucurie revărsându-şi apele peste sufletul său. Fără să vrea îi sună în ureche sfârşitul de frază: . . . « că de zestre o ia ». Şi îşi ridică privirea cu blândeţe şi admiraţie către Urmatecu, ce se încăpăţana în împietrirea lui.

— Ce bun e bietu' Iancu ! gândi baronul, şi de îndată îşi

simți un fel de întrecere în bunătate cu omul său de afaceri. Și un colț de mândrie boierească răsări deodată în el. Că e bun, asta se vede, dar să fie adică mai bun decât el, ai cărui strămoși au botezat zece sate și au înzestrat o sută de ani toate fetele de subt Câmpulung? Și un arc vechi se întinse în sufletul său. Voința și hotărîrea sa făcură deodată un salt și rosti scurt și apăsător: «Vând!»

Nădăjduia că a spart tăcerea și înmărmurirea celor doi. Urmatecu se uită însă scurt și oțelit la Ivanciu. Acesta plecă pleoapele umflăte, fără gene, în semn că a înțeles. Și tăcură mai departe. Precupețul se apropia pe stradă oferind mereu o marfă necunoscută cu un cântec târăgănat și jalnic, iar pendula bătea nesupărată mai departe. Toți parcă se cufundau în tăcere și intrau subt pământ.

Pentru prima dată conu Barbu își simți bicisnicia și se dojeni amar, cu gândul: — Proprietar sunt eu, de nici nu știu ce să cer?! Firește că Iancu nu mă ajută, să nu creadă că de face un bine, vrea să mă și fure. Și apoi binele e bine! Ori îl faci, ori nu!

Și pentru ca să scape din încurcătură, luă bula de sticlă în mână și se hotărî să ceară de atâtea ori câte o mie, câți păianjeni vor fi închiși într'însa.

Inchise ochii, clătina cristalul de par'că ar fi amestecat niște zaruri, deschise deodată pleoapele, privi și spuse iute: «Trei mii!»

— Că bun mai ești, coane! Da, e bine așa! își legă iute vorba Urmatecu, de prețul baronului.

Și-apoi de îndată, către Ivanciu, care sta să deschidă gura: «Hai, mulțumește, zi sărut-mâna și ieși. Vecinătățile și scrisul le fac eu. Du-te la mine, că vedem noi!»

Ivanciu se aștepta la de cinci ori pe de atât. Niciun copil mic nu se putea astfel înșela. Ieși cu spatele spre ușă, rupându-se în ploconeli stângace. Urmatecu îl urmă liniștit.

Conu Barbu era mulțumit de el, de gândul care i-a venit și mai ales mândru de mândria strămoșilor. Dar după încordarea aceasta, își simți iarăși mintea întorcându-se lin, ca pe o apă, în spre vis, unde silueta Domniței Natalie începea să se închege.

Tresări deodată și strigă pe urma celor ce plecau, de-a-lungul încăperilor mari, cu glasul său pițigăiat:

— Iancule, trimite până în prânz o mie lui Ilie geambașul, că altfel e prăpăd! Și se scutură de un răs mărunț și copilăros.

DE CÂND AI PLECAT

Nimeni... doar stoluri de corbi
plutesc obosite pe cer,
Ziduri imense de piatră
de jur împrejur mă 'nconjoară,
Zilele-mi sunt de catran
iar noapțile — fier înroșit,
Gândul aleargă 'n trecut
și cade cu aripa ruptă,
Sufletu 'n hohot te strigă,
se zbate, te chiamă și moare...
Iar tu, fericită surâzi,
visând și 'nflorind pentru altul.

OMUL ȘI NATURA

O sută și-o mie de pasări
Se-avântă nebune și cântă
In farmecul viu al Naturii,
Iar Omul — cu fruntea brăzdată
De-o sută și-o mie de gânduri —
Coboară spre Marea 'nghițată.

AL T. STAMATIAD

M A R G O T

IV

Marcu, ajuns bancher, își pusese în minte să facă un bine duduică Marghiolița, ajutând-o să-și mărite fata cum trebuie. Recunoscător, nu scăpa ocazia de a le vedea. Venea ars de soare, în haine noi, lărguțe, se plimba prin curte, cu mâinile la spate, inspecta din obișnuință gospodăria. Rupea ici o frunză de nuc să-i soarbă aroma, mai încolo un trandafir înflăcărat ca o inimă de bacantă și se apropia, încet, de grajd.

— Irraa! da ci te-ai sculat așa di noapte... Era ghini să mai hi dormit olăcuță...

— Bună dimineața, moș Ioane...

— Ce face Craiu?

— Tot nebun cum îl știi... Nu stă la țesălat nici ca cum... Zvârle de gândești...

— Leagă-l scurt, fără zăbală, să nu-și taie limba. Și dezbrăcând haina, amintindu-și din tinerețe, Marcu, luând țesala, griji calul ca un călăraș cu schimbul... Ho, Craiule! Naa, tată!

— Nu te mai osteni mata c'amuș trebuie să-l înham, să aduc o saca de apă... Săru'mâna, chiar n'aveam tiutiun... Mă duc să beau un rachiuaș în sănătatea matale...

— Vă poștește duduca la cafè!

— Ci faci, Mario?... Te-ai măritat?

— Nu m'am măritat, nică...

După ce aruncă o mână de boabe la păsările ce se țineau gălăgioase după el, Marcu se scutură cu măturica luată de sub capra trăsorii, intră în casă, urmărit de un curcan înfoiat, care îi căuta pricină pălăvrăgind cu cap însângerat de clovn.

— Bine, Marcule, că te-ai învrednicit să mai vii, îl muștră dela ușe duduca Marghiolița.

— Sărut mâna... Ce mai faci?

— Nu mi-e așa bine... Mă doare capul și mă apasă ici.

— Afară ai ieșit?

— Nu prè...

— Ia o curățenie... Eu să ierți...

— ...Și de trei nopți visez, poștalion cu cai albi... Ce să fie?

— Nuntă, afirmă profetic Catinca continuând să pregătească de cafea.

— Oare?

— Chiar am găsit un ginere, declară Marcu, pentru asta am și venit. Ce ții fata? O vinit vremea, dă-i drumul în viață... E o datorie de care trebuie să te scapi repede... Băiatul e bun...

— Cine-i?

— O venit aghe dela Paris.

— Al cui e?

— Avere slavă Domnului, are destulă...

— Tânăr?

— Cu trei ani mai mare decât Cocuța... El e născut la optzeci și doi și Cocuța...

Duduca Marghiolița se apără cu mâna, voind parcă să alunge din minte data nașterii lui Margot și izbucni nerăbdătoare:

— Da spune odată, bre omule, cum îl chiamă?

— E feciorul lui conu Gheorghieș.

— Emil?

— Il ții minte?

— Da, era mic!...

— O crescut mare... Poartă barbă de-amu.

— Mai ia cozonac... E, de, oameni buni, vă place?...

— Ai auzit, Catinco?

— Ce, dducă?

— Băiatul lui conu Gheorghieș s'o făcut mare.

— S'o hi făcut, mai știi... Duduia noastră era numai atâ-tica și amu e coșogemite iepșoară, să nu-i fie dedeochi.

— Marcu o venit împeșit.

— Gândești mata că e rău... I-o venit timpul. Când le vine timpul, găină, oaie, furnică, orice a fi nu le poți ține...

— Eu m'am măritat, să mă ierte Dumnezeu, că-s bătrână, la treisp'ce ani și când o venit să mă ceară, m'am ascuns, di rușine, în pod, după horn... Da amu, li-i nică. Nouă copchii am avut și tare mai trăiam rău cu bărbatu-meu, că mata știi... Dar dacă nu mi-o trăit niciunul și o murit tăți, ci folos, și mă necăjesc singură.

Margot intră frecându-și ochii, copilărește, sărută mâna ducăi Marghiolița care îi întoarse dragostea, zgomotos, pe amândoi obraji, mirându-se, mai să nu creadă că această femeie frumoasă împlinită la trup este fata ei, care trebuie să se mărite, înțelegând deodată cât a îmbătrânit.

— Cum ai dormit?

— Mi-o fost tare cald... Bună dimineața, Marcule, nici nu te-am văzut... Ce mai faci?...

— Ți-am cules un trandafir și ți-am adus un mire, răspuse Marcu fără înconjur. Te-am ținut în brațe... Vreau să iei bărbat din mâna mè.

— Din dreapta ori din stânga?

— Ți-l dau cu amândouă, să-l iei cu ochii închiși.

— Și când i-oi deschide?

— Ai să fii la casa matala cu avere, cu slugi, cu copii...

— Și cu un bătrân sau cu o sluțenie...

— Nu, răspuse Marcu serios, e așa cum trebuie să fie un om... Il cunoști... Erați de o schioapă, s'a făcut o mândreață.

— Cum îl chiamă?

— Ghici?

— E dela țară ori dela Ieși?

— Oleacă dela Ieși, oleacă dela țară... E de unde vrei. O fost și la Paris...

— Emil?

— In persoană.

— S'a întors?

— Ei, ce zici? Iți place?

— Da nu l-am văzut de un car de ani.

— Ai să ai vreme.

— I'auzi, mamae?

— Așa și e.

— Și dacă o ieși rău?...

— Eu să-ți port păcatul.

— Nu știi; să mă gândesc...

— Ia vezi, Marcule, poate o da Dumnezeu!... Când vii? Ca să știi.

— Vă anunț eu...

După ce ca un om încercat, luase părerea femeilor, Marcu se abătu pe la curtea lui conu Gheorghieș. Aflase din gura lumii că bătrânul dorea să-și însoare băiatul, să-l ia pe lângă el la moșie. Era unicul copil, moștenitor de sânge și avere.

În oraș, printre cărcotele ce avea la Tribunal, la cafenea, unde trata afaceri, sau poftit, undeva, la masă în toilul alegerilor, de către candidații care îi cereau votul, conu Gheorghieș se informa, trăgea cu urechea, căuta noră cu zestre.

Rămăsese de pomină, în Bârlad, unde ceruse pentru Emil mâna unei fete bogate.

— Care din ele, că am două?

— Așa? iacă, n'am știut... Care vrei mata...

.....
 Marcu intra la el, ca acasă.

— Plecăciune.

— Bună dimineața, Marcule.

Din calcul, conu Gheorghieș nu întreba pe nimeni ce vânt îl aduce, socotind, logic, că numai interesele pun oamenii pe drumuri. Lăsa pe fiecare, vorbind de vreme, de semănături, să-și deslege sacul.

— Pe la dumneavoastră o plouat?

— O plouat, dar mai trebuie.

— Păpușoiul merge, merge?

— Să-l ție Dumnezeu cât este.

— Buun!... Are cineva o ipotecă, vrei să cumperi?

— Moșie?

— Casă.

— Cu casa e bucluc.

— Așa bucluc să deie Dumnezeu și la copchiii mei... Auzi! Casă cu două rânduri la Ieși, în strada Lăpușneanu, e bucluc!

— Dacă e în strada Lăpușneanu, poate, să vorbesc cu avocatul, să vadă actele...

— Buun... De când ești vecin cu duduca Marghiolița?

— De patruzeci ani.

— Frumoasă moșie ! Din cerdac vezi marginea lumii. Nici n'ai nevoie să te dai jos. Are două mii de fălci...

— Vorbe sau acte ?

— Acte, ci vorbe. Pot să-ți aduc și planul... Are o fată cum nu se mai află, cu doi ani mai micșoară ca Emil.

Conu Gheorghieș înțelese pe loc, mirându-se că nu i-a venit și lui în minte.

— Unde ai să mai găsești așa o moșie... are și moară, are și iaz, are și crâșmă... Noi nu mai avem ce căuta pe lumea asta. De-amu copchiii ce or putea face... Auzi, două moșii să aibă o femeie ! Tț... tț... tț...

— Cum e fata ? Că nu am văzut-o de mult...

— Toată mă-sa în chicioare... Ce zici ?

— Da, n'ar fi rău, să vedem...

— Am spus și duduică Marghioița, unde ai să mai găsești așa un ginere?...

— Bine, Marcule.

— Câine mușcă ?

— Nu mușcă.

— Buun... Atunci sănătate să dea Dumnezeu. Când ti-î hotărî, vin să te iau.

Conu Gheorghieș ducea în spinare șaptezeci și mai bine de ani strănși într'o cocoasă, care îl apăsa, înclinându-l cu părul în ochi, surd, ca pe o salcie pletoasă, spre cele veșnice.

Pe atunci oamenii nu se temeau de moarte. Stoici, își încheiau din timp socotelile. Deținători vremelnici ai bunurilor lăsate de Dumnezeu, le treceau resemnați feciorilor, spre pomenire. Nădărdjuiau, sărmanii, că dezbrăcându-se de aur, se lepădau și de păcate, cumpărând loc în lumea dreptilor.

Intr'o noapte, conu Gheorghieș, în liniștea turburată numai de scârțâitul peniței, își făcu testamentul, trecând toată averea lui Emil, cu un singur legat:

« Las spre pomenire două mii de lei lui madam Mari », care se auzea, bâjbâind, beată, implorând pe la uși, în antreu: Morit la min !

Știind ce lasă băiatului, ispitit de Marcu, conu Gheorghieș voia să afle amănunțit ce are să moștenească fata duduică Mar-

ghiolița. Cunoștea Cosmeștii pe care îi străbătuse în lung și în lat, pe când trăia conu Iorgu Dumbravă. Neîncrezător în acte, bănuind cinstea inginerilor hotarnici, plecă la fața locului în trăsura cu cai șargi, bătrâni fără moarte, cunoscuți în trei județe. Poposind în drum, măsură o zi de vară, Todireștii, cealaltă moșie a duducai Marghiolița, străbătând hotarele cu pasul « șontâc, șontâc », sprijinit într'un băț de corn, oprindu-se numai pentru a răsufla, a sfărâma un bulgăre, a prețui calitatea, a însemna în caiet constatările.

O lună mai târziu, plecă la Cosmești, în trăsura lui Marcu, trasă de 4 cai, potriviiți în păr și la statură, conu Gheorghieș în halat de dril, batjocorit de ploi și păcură, Marcu în waterproof dela Viana — lână și mătase — cu mâinile împreunate pe baston, cu acel zâmbet, pieziș, de ascuțită ironie, specific evreilor vânturători de milioane, prins în colțul gurii.

Pe capră, sta cuminte Emil, cu pardesiu gris-perle, cu mânuși de căprioară, cu umbrelă cuprinzătoare, cu care amenința ochii vizitiului.

Venise abia în țară, chemat, în vederea căsătoriei, de conu Gheorghieș.

Părăsind Parisul se abătuse pe la Avignon, orașel plin de flori și soare, unde făcu un parastas pentru odihna sufletului mamei sale, ascultând ruga, corect, rece, protocolar, ca o carte de vizită lăsată la ușa unui om de seamă.

Pe Giselle, o părăsise cum o luase, fără marafeturi, economic, cu prețul unui inel — similar aur — și a unui buchet de garoafe.

Nici ea nu se prăpădi cu firea. Se învărtise. Pariziană gureșă, cu ochi verzi, cu nas obraznic, amețise un fabricant de bretele, om însurat și cu avere statornică, protectorul serios visat de toate fetele de portar, care năzuiesc să ajungă la Comedia Franceză.

La țară, Emil, cum se deprinsese, fără ocupație. Se scula târziu, trândăvea prin casă, se ferea de soare și de madam Mari, care îl urmărea oferindu-se elocvent cu ochi de miel fript.

După o scurtă expunere a împrejurărilor, pe ton autoritar, Emil consimți ca bătrânul să ceară, pentru el, mâna lui Margot.

Călătoreau toți trei tăcuți, urmăriți de clinchetul clopoțeilor și de căciuleala țaranilor. Se cunoșteau de mult, se simțeau bine. Călăuziți de același îndreptar, aurul-galben, vesel ca soarele —

reprezentau aristocrația nouă, a banului, care atrage respectul, cumpără puterea și dreptul. Putred de bogați, Marcu și conu Gheorghieș se deosebeau prin uzul ce făceau de avere. Conu Gheorghieș se pedepsea trăind câinește. Marcu se juca cu galbenii ca marea cu stelele. Iși măritase fata cu un scăpătat de familie, cununat ortodox, pe care îl întreținea boierește. Avea palat la Botoșani, de unde era originar, oferea ospățuri la care se aduna boierimea Moldovei, ministeriabili invitați special, la partide furtunoase de pocher, cu femei frumoase, cu vinuri scumpe, cu ghinion formidabil, corectat de gazdă, cu cacialmale diochiate, cu punga larg deschisă la plecare.

Faci ce vrei, dintr'o excelență cu ghinion, prezentată de către un bancher îndatoritor, unei femei frumoase, la o cupă de șampanie.

Considerând că vrajba intră în casă o dată cu sărăcia, în trecut, când își însurau copiii, părinții potriveau averile, lăsând tinerilor grija de a-și potrivi inimile.

Rău, bun, fetele, care visau și pe atunci «crai brunetți, pe pereți», strunite, se mulțumeau cu ce le prezenta destinul, adică pețitorii, sfârșind prin a se deprinde și cu bunul și cu răul.

Rușinea înfrâna orice abateri. Tinerii țineau casă, treceau resemnați, din primăvara amorului în iarna vieții, legați de copii, de obiceiuri, potriveți ca două pietre de moară, ce s'au netezit măcinând.

Oamenii trăiau mult, fiindcă nu erau grăbiți să cheltuiască anii. Se culcau devreme, se sculau cu soarele, mestecau încet, fumau tacticos, călătoreau cu diligența și așa, încet, hai, hai, ajungeau să serbeze nunta de argint, de aur și, câțiva aleși, chiar pe cea de diamant.

Stăteau rânduți, dumneaiei în rochie băhoasă de mătase, gătită cu cercei împlețiți ce-i lungeau urechile, dumnealui în redingotă lungă, largă, purtând ornice de aur cu cheiță și două capace, pe care le închidea, năzdrăvan, în nasul copiilor... pac!

Simandicoși, înconjuțați de nepoți și strănepoți, de prieteni colilii, satisfăcuți că și-au făcut rândul, cum se spunea pe atunci, dând viață din viața ce primiseră, ca focul ce se aprinde dela foc, sărbătoreau o jumătate de veac de trai comun, în aceeași

casă, printre aceeași mobilă, cu același schimb de vorbe, de priviri cunoscute, îmbătrânind pe loc, despuiați treptat de podoabe ca un pom de Crăciun după sărbătoare.

Privindu-se cu ochi umezi, cu prietenie încercată de necazuri împărțite, recunoscători pentru răbdarea cu care se îngăduiseră, dar mai ales pentru resemnarea cu care și-au iertat infirmități, apucături, ieșite brutal la iveală după cununie, se îmbrățișau cu mâinile tremurânde, făcând uneori cunoștință deplină, abia după 50 ani de căsnicie.

Duduca Marghiolița nu iubise pe nimeni. Fecioară, purtase o vreme, neîntinată în suflet, dragostea cuvenită logodnicului ideal făgăduit de biserică, miresei din Liban.

Dar întâmplări neînsemnate hotărâsc soarta vietăților. Un musafir adus de vremea rea, grăbește moartea unui purcel de lapte, aruncă o față neștiitoare în brațele unui bărbat pe care nu-l iubește și care ar fi făcut, poate, fericirea alteia.

Așa se măritase duduca Marghiolița, cu Iorgu Dumbravă, găzduit trei zile, de tatăl ei, pe o iarnă grea.

— Tatae, dar nici nu l-am văzut bine.

— Proasto! Are două mii de fălci.

Azi, când se vedea în oglindă, vestejită, cu părul alb sau când privea din cerdacul conacului dela Cosmești largul lumii, se gândea cu melancolie, că alte rânduri de fete și băieți au privit, înaintea ei, cu același dor, zări trandafirii, au admirat aceleași ramuri verzi, păduri și dealuri, au îmbătrânit în ele cu mai mult sau mai puțin noroc, și au dispărut fără urme. Iar natura continuă, nepăsătoare, să încânte alți oameni, să vrăjească alți băieți și fete cu aceleași făgăduinți de fericire, răscolind în sufletul duducai Marghiolița, negrăita dezamăgire.

Dar timpul alină durerile, iar dezamăgirile cumițesc oamenii.

Un trai searbăd, lângă un bărbat stătut, egoist, înfumurat de numele ce purta, o maternitate oropsită, o adâncire în treburile gospodăriei. Se mândri o viață întreagă cu cozonaci uriași, cu șerbeturi de harem, cu mâncări grecești, îngrășată de trai îmbelșugat, lingușită de musafiri nevoiași, slujită de un popor îndobitocit, de slugi. Devenise femeia casnică, convențională, încărunțită vremelnice, de suferinți ascunse, de lacrimi șterse pe furiș. Plângea, ce nu trăise, romanul închipuit în pension, visul tuturor fecioarelor, depoetizat de îndeletniciri vulgare.

Lacrimile îi împietriră inima. Nu-și îngăduia și nu ierta altora, dreptul de a-și căuta, cum înțeleg, fericirea.

Primise liniștită, satisfăcută propunerea lui Marcu, sfătuitor de ceasuri grele, socotind copiii potriviți, fiindcă erau bogați. Incolo, să rabde cum a răbdat și ea. Pozna cu diaconul, încercare disperată de a-și asigura liniștea, nu lăsase urme în inima ei.

Așteptând pețitorii, duduca Marghiolița a scuturat casa ca de Sfintele Paști, a frecat argintăria, și-a înfoiat părul ca o spumă de albuș, apoi a rânduie de masă:

Supă de clapon
Scordolea de raci
Pui la frigare
Fragi de pădure

și, ca de obicei, o armată de prăjituri, pe tăvi, pe farfurii și farfurioare, străjuite de sticle cu gâtul lung, cu vinuri vechi.

Catinca, îmbătrânită greu și ea, se învârtea cu băsmăluța în jurul stăpânei, să nu răcească.

Era băbuța chinuită cu ochi sclerotici, cu gura spartă, cu mâini subțiate de leșie, în care citeai ca într'o carte istoricul tristei sale vieți, bucuroasă totuși, că vin musafiri, lume nouă de servit.

Margot nu mai avea astâmpăr. Intra în casă, ieșea în grădină și, plictisită, pleca din grădină în casă, se despletea, se pieptăna din nou. În cele din urmă, porunci să pună șeaua pe Craiu și fără să știe nimeni, ieși pe poartă în galop greoi, pierzându-se în volbura șoselei. Nu merse mult. Calul, îmbătrânit, înainta fără spor, suierând ca un coș aprins. Margot descălecă, miloasă, ridică scările și întorcând calul spre curte îl atinse ușor cu palma. Animalul porni, blând, cu capul plecat, lungind botul, îndoind genunchii să apuce firele de iarbă ce mărgineau drumul.

Margot, pornise înaintea lui Emil, nerăbdătoare să vadă schimbarea care se produsese în el, alarmată la gândul că poate să-i devină soț, hotărâtă să-l cântărească între patru ochi, înainte de a lua vre-o hotărâre.

Nesocotită de Doctorul Miclescu, cu inima ulcerată, nu de focul dragostei, cât de mândrie ofensată, dorea să se mărite repede, să audă că trăiește în lux și plăceri, să vadă ce-a pierdut.

Dăscălită mereu de duduca Marghiolița, aflase că bărbații

sunt cum îi vezi, nu cum îi crezi; nu merită regrete. Inelul strălucitor, simbol al credinței, e lațul pe care ți-l întind ipociți, surâzători, încredințați că ai să te prinzi în el, ca ciocârlia amestită de înălțimile la care năzuește.

Fiindcă nu se mărita din dragoste, Margot ținea să-și aleagă bărbatul ca pe o rochie: să-i fie, cel puțin, simpatic, ca formă și culoare, înainte de a-l lua la purtat.

Faptul că Emil o cerea în căsătorie, fără a o revedea și a reinnoi cunoștința, o impresionase neplăcut. Copii, nu se învoiseră prea mult. Margot era zburdalnică, Emil cuminte, sfios, mai ales când era îmbrăcat în haine noi. Prefera să recite poezioare franțuzești:

La cigale ayant chanté... ,

să se joace potolit în odaia cu jucăriile rămase dela Crăciun, în loc să alerge după minge, să se urce nevăzut pe casă, ori să umble desculț pe fundul iazului, cum îl îndemna Margot.

Cu timpul s'au văzut din ce în ce mai rar, în vacanțele de vară.

Prin comparație, Margot își amintea de Bébé, cu care cutreierase meleagurile pe jos și călare, admirând îndemânarea lui la vânat, la vâslit pe iaz, și mai ales îndrăzneala cu care o săruta fără multă vorbă, lăsându-i gust de smeură după care alergau. Intrebându-se, înduioșată o clipă de soarta lui, desluși înfiorându-se ușor — își căuta norocul — sunetul clopoțelilor dela trăsura lui Marcu. Vicleană, Margot se abătu într'un lan de secară, porni să culeagă flori pe care le arunca în pălăria mare, de paie, atârnată de braț, ca un coșuleț, luând atitudinea clasică, cu capul întors, surâzătoare, ascultând parcă un glas ceresc, cum obișnuiau baronesele în pădurea de brazi, la Garmisch.

Marcu opri trăsura, se dădu jos, făcu prezentările. Emil sări și el de pe capră, grăbit, neîndemănat, încurcat de mânuși, de umbrelă, stârnind râsul lui Margot.

Oricum, femeia este recunoscătoare celui care caută dragostea ei. Și apoi Emil era bine îmbrăcat. Margot îi întinse mâna indulgentă.

— Bine a venit! Ce mai faci, coane Gheorghieș? Mă mai cunoști?

— Parcă trebuie să te cunosc? Dracu îți iese în cale când nu gândești, zise bătrânul râzând cu poftă.

- Duduca este acasă?
- Acasă, Marcule, vă așteaptă.
- Nu mergi?
- Noi venim pe jos.
- Buun!
- Să nu zăboviți...
- Nu, coane Gheoghies, când o fi gata...
- Hai, Marcule...

Trăsura porni, cu pocnete surugiești și nor de praf.

Emil, cruțător, se uită cu jale la ghetele lui de lac și întrebă moldovenește.

— Nu te temi mata că ai să te colbăești?

— Mai rău ne colbăiam în trăsură... după care se priviră stingheri și râseră, nătângi amândoi.

Porniră încet pe cărarea îngustă, care mărginea lanul, el ceva mai în urmă ca să nu-și înverzească pantalonii.

Mergeau tăcuți. Fata îl fură cu coada ochiului, slăbuț, cu mâini fine, cu nas ascuțit, cu bărbuță neagră, rară, cu obraz alb, de prinț egiptean în exil.

Pentru fetele care n'au cunoscut nevoia, căsătoria nu este un act serios, nu creează obligațiuni. E o formalitate cerută de rangul lor, plină de făgăduinți. Margot gândea, grăbind mersul, că va fi stăpână, că are să-și facă rochii multe, că va primi cadouri, va pleca în străinătate.

Emil, postitor fără voie, o privea lacom, sedus de farmecul fecioarei, de ochii mari neastâmpărați, de părul strălucitor de bătea în albastru, încununat ca niște ciorchini de struguri negri.

Cărarea isprăvindu-se îi întinse mâna să treacă șanțul șoselei. Fu o trăsură de unire. Mergeau acum veseli, împrieteniți, alături.

Emil citise romane multe. Ca orice bărbat care pândește femeia, căuta să strălucească, s'o amețească cu vorbe.

— Eram nerăbdător. Drumul mi s'a părut așa de lung! Te-am zărit de departe sau mai degrabă te-am simțit...

— Vocea copilăriei?

— Exact. Recunoșteam, an cu an, pe măsură ce te apropiai, mărimdu-te, tovarășa mea de jocuri, te vedeam cu părul pe spate, cu ghiozdanul la spinare, apoi elevă la « Sacré Coeur », și deo-

dată, domnișoară cum nu mă așteptam. Cred în destinul care ne-a apropiat din nou. Ne-am despărțit copii și ne întâlnim oameni mari, gata să mâncăm din pomul cunoștinței, în raiul dela Cosmești. N'am să uit niciodată lanul de secară înflorit de maci...

Margot încântată, atrasă de dinții lui albi, mânată, instinctiv, spre bărbat, îl opri și-i spuse necugetat, drăgălaș, în soare.

— Ascultă, Emil, știu la ce ai venit. Probabil mă placi și poate am să te iubesc, — adăogă, zâmbind cu ochii plecați ispititor. Avem cu ce trăi și pentrucă ne-am cunoscut copii, drumul spre inima mea ți-e deschis. Fă-mă fericită. Vreau să călătoresc cu tine, să văd, să ascult, să cunosc lumea. Iar mai târziu să-mi retrăiesc viața, sorbind cafea, fumând țigări parfumate în odaia gătită cu covoare orientale și podoabe de chihlibar.

Și trecându-i mâna după gât, copilărește, îl întrebă privindu-l sinceră:

— Imi făgăduiești?

— Tot ce vrei mata.

— Semnează contractul, îl sili Margot, moțându-și buzele.

Sedus de îndrăzneala fetei, Emil iscăli, lung, cu parafă de copist, la poliție. Un dangăt cucernic, pornit de clopotul bisericuței din Cosmești, îi binecuvântă, trimitându-le îndemn de dragoste și bună învoire...

Acasă conul Gheorghieș isprăvise peșitoria. După urări de bună venire, după un schimb de vorbe goale, Marcu înțelegător, plecă să întâmpine copiii.

Conu Gheorghieș, tocmi căsătoria hotărât, cu vorbe puține, cu gesturi retezate.

— Mi-a spus Marcu. Cunosc zestrea fetei. Eu las băiatului avere de patru milioane. Nunta în casa dumatiale. Copiii au să stea cu mine.

— Asta nu...

— Mă rog, mă rog... Până azi am muncit singur... Nu mai am putere... Este avere multă. Nu mă pot lipsi de băiat și dacă se însoară, sfârși el cu tâlc, șagalnic, băiatul nu se poate lipsi de fată...

— Cel puțin o călătorie de nuntă...

— Bine, dar scurtă, pentrucă avem treabă.

Duduca Marghiolița își găsise omul. Fire ușuratecă se lăsa stăpânită, bucuroasă că a intrat în casă mână de om, care avea să pună ordine în averea ei, încurcată.

Ușa se deschise ca la un final de comedie. Marcu intră râzând, mulțumit că și-a plătit polița. Impinse logodnicii să primească binecuvântarea părinților, urându-le să se înmulțească ca Abraham și Sara.

Margot îl sărută pe amândoi obrazii, sărută pe duduca Marghiolița, pe Catinca, pe conu Gheorghieș...

— Pe Emil nu-l săruți?

— Să mai aștepte, hotărî Margot vicleană.

Duduca Marghiolița, încântată, telefonă, bătând în peretele care despărțea bucătăria, și se așeză în capul mesei, cucoană mare, bine dispusă, când ospăta musafiri.

Dar conul Gheorghieș, dând la o parte farfuriile, tacâmurile de argint, cupele de cristal, ceru caș frământat, ceapă verde și pâine de casă, buimăcind pe duduca Marghiolița și pe Catinca încremenită lângă sobă, cu mâna la gură, minunată de întâmplare.

Nunta lui Margot, sorocită de Sf Dumitru, împrăștiase mințile duducăi Marghiolița.

Bătrâna cutreera prăvăliile, coborînd din trăsură, urcându-se din nou, pentru a opri peste drum. Tocmea ce vedea cu ochii, olandă și mătăsuri, horbote și dantele, cercetate măreț, prin *face à main* cu aer de adâncă pricepere.

Acasă, în sufrageria transformată în atelier, mindirigii lucrau plăpumi colorate — șase — dela roș aprins, la albastru viorea, în timp ce cusutorese, evreicuțe harnice, potriveau cămăși de noapte — trei duzini — dela albastru viorea la roșu aprins.

Margot, înfrigurată, cumpăra și ea, la întrecere, nimicuri costisitoare și aduse acasă, nu le mai băga în seamă.

Seara, retrasă în salon, scria invitațiile de nuntă, neliniștită de prezența lui Emil, așteptându-se din moment în moment să fie sărutată.

Dar aștepta în zadar. Timid, Emil o bătea cu flori.

— Azi ești amețitoare... Ai un ten... ochii mai ales... Și rochia te prinde așa de bine.

— Și matale îți vin tari bine hainele.

- Dar eu nu-ți plac?
- Nu-mi displaci.
- E puțin.
- E ceva. Când ne logodim?
- În ziua când ne cununăm, așa vrea tata.
- Vai!... cine a mai auzit?
- Logodna, spune el...

— E adunarea fetelor cu care am copilărit, a băieților care gândeau tot și nu îndrăzneau să spună nimic... E trecerea în revistă a nebuniilor nevinovate, dela care îți iei adio ca dela niște scrisori scumpe, abia învechite, pe care te pregătești să le arzi.

— Și eu ce reprezint?

— Un semn de întrebare. Vreau să rămâi tovarășul meu de joc, să alergăm ținându-ne de mână, ziua pe malul Mării, noaptea în saloane orbitoare...

— Fericirea se ascunde...

— Bordeiul cu ederă? Mersi. Prefer un Palace luminos unde vezi toate eleganțele, dansezi cu francezi spirituali, cu englezi de vitrină, cu mari duci, desfrânați, bărbați care îți șoptesc nimicuri adorabile în toate limbile, geloși, când te plac, să te omoare pe loc, sau indiferenți, când îți plac, să te arunci pe fereastră.

— Și eu?

— Rămâi beneficiarul... Sărutându-te, îi sărut pe toți.

— Nu știu ce să cred.

— Râd de tine, nu-ți fie frică... De ce ți-e frică... Ha! ha! ha! Apropo... Nu m'ai sărutat, de atunci, din lanul de secară?

— Nu mai știu dacă trebuie.

— Prefăcutule, vrei, pi semne să te sărut eu...

— Când eram mic mă sărutai într'una.

— Atunci ne jucam.

— Și nu vrei să te mai joci?

— Urțiosule...

Sub epitropia lui moș Alecu Donici, care avea să-i cunune, plecară într'o zi la București, să cumpere ce nu găseau la Iași, mobilă și argintărie. Moș Alecu, bătrân cu tabieturi, vrând nevrând, îi lăsa de capul lor.

Emil o plimba cuminte la șosea, o ducea la teatru și chiar la Moși, unde Margot mânca pentru întâia oară, *gurițe*, păraluțe

de turtă dulce pe care, sedusă de poreclă, le găsea amarnic de bune.

- Ce mai vrei, duduie?
- Gurițe.
- Poftim, răspunse Emil căpătând curaj.
- Ei nu de aiestea... din celi di la moși.
- Altele n'am.
- Atunci, dă-mi dar, de care ai.

Stolnici, ordonatorul nunții — geniul său se afirma în băcănie — târguia, la ora aperitivelor, încercând socoteala, cinstindu-se cu prietenii, brânzeturi fine și sticle feștelite de cacao-chouwa sau picta, cu talent mic, menu-uri umoristice, prezentate de femei goale.

Panglicar, alesese cavaleri în frac, ofițeri de tot felul, roșiori cu pantaloni albi, infanteriști poleiți, jandarmi gătiți ca niște mușchetari, înalți și pitici, să-i rânduiască în drum, spre altar, în scara mâtei, la braț cu domnișoare de onoare, îmbrăcate la fel, aprinse de emoție și trandafiri.

Fete și băieți, aduși dela moșii, perechi ce urmau să fie cununate, mai târziu, de Emil și Margot, aveau să arunce flori de câmp în calea mirilor.

În ziua cea mare, coafori, croitorese, duduca Marghiolița, Izabela — în nouă luni — dadaia și slugi peste slugi, găteau mireasa.

Mère Zelig, octogenară cu ochi blânzi, cu mers drept, cu obraz neted, prezentă feliicitări, urcând scările voinicește, să prindă de gâtul fecioarei o cruciuliță de noroc, înduioșind pe Margot până la lacrimi — reținute — de teamă să nu-și strice ochii.

Vestită că trece doctorul Miclescu, Margot, încoronată cu rozete și flori de lămâiță, dând la o parte vălul brodat ce o ascundea până în călcăie, se încadră virginală, în fereastra larg deschisă.

Dar el trecu trotuarul, salutând mireasa cu indiferență, umilind din nou mândria lui Margot, care de astădată picură o lacrimă curată pe mormântul primului său amor.

Dar nu avu răgaz să-și plângă dorul. Moș Alecu Donici o apucă, supărat, de braț și o așeză în fața altarului, improvizat pe o masă, în mijlocul salonului, alături de Emil, cu familia și

prietenii așezați pe rang de avere, în urma lor, cu slugile grămădite la ușe.

Catinca, îmbrăcată ca pentru Sf. Inviere, călca încetișor, îngrijind de toate. Un preot păros porni smerit, cu mâinile împreunate cucernic, să cânte cu voce din cap, rugăciuni neascultate, însoțite de cruci mari, de ploconeli umile, de tămâieri respectoase, oferite logodnicilor, cucoanei Marghiolița, lui moș Alecu Donici și altele de mântuială, adresate lumii.

În cele din urmă, proclamă sonor, răspicat, oficial, atingându-le fruntea cu verigheta rece :

« Se logodește roaba lui Dumnezeu Margot... » — preotul pronunța Margot — curmând taifasurile și necuviința lui René care întreba pe camaradul său, confidențial, să audă toți :

— Cum, zise, mă? Gloaba lui Dumnezeu?

— Nu fi măgar, îi șopti tot așa de confidențial Bébé, aprobat de asistență cu gesturi ostentative.

Moș Alecu grăbi ceremonialul, schimbă inecele ascunse pe tavă, între bomboane.

— Aista ți l-ai ales, aista să-ți fie norocul, mă rog dumitale. Să schimbați între voi inimile, cum mi-a ajutat Dumnezeu mie să vă schimb inecele...

Afară la ușe, lăutarii scârțâiau după datină, zdrăngănind din cobză, jeluind cât îi lua gura:

« Taci, mireasă, nu mai plânge »...

O surpriză, rezervată lui Margot, minună boierimea, slugile și lumea din stradă.

Un căpeu nou, nouț, mic ca o bombonieră, căptușit cu mătase albastră, cu doi cai vineți aduși din Rusia, mânați de moș Ion, îmbrăcat în livrea nouă cu nasturi lucitori, trase la scară.

Marcu, ieșind ca din vrajă, prezentă lui Margot darul său de nuntă și dispăru în mulțime.

Dar Margot rezervase lui Andrușka, birjarul care o plimbuse la Copou în goana vântului, fugărită de craii trotuarului — cavalerii prisacei — cinstea s'o ducă la biserică în ziua nunții. Neștiind ce se petrece cu el, moș Ion fu dat jos de pe capră.

Duduca Marghiolița cu inima împărțită se urcă, mândră, după Margot. Andrușka, stârv gelatinos, plescăi triumfător din limbă și ridicând armăsarii în sfârcul biciului, zbură pe poartă, gata să

calce pe moș Ion, înlemnit, olog ca un pui de curcă, în livreaua prea mare pentru el.

Alaiul, calește vechi cu boieri ce se căzneau să-și țină rangul, trăsurile de piață cu aristocrația profesională, puternicii zilei în trăsurile oficiale, scoși la iveală de roata norocului, se încolonă, străjuit de jandarmi, precedat de un brad sclipitor de panglici și zorzoane, de o căruță schiloadă ticsită de lăutari, lucioși ca niște licurici, care țărâiau, holbând ochii, hore încâlcite, înveselind norodul, același norod ca la morții de seamă, adunat la marginea trotuarului.

Dar nu le-a fost a bine: Când să treacă pe sub clopotnița Bisericii Sf. Spiridon, neputând stăpâni armăsarii, cu care nu era deprins, Andrușka, lucru ce nu i se întâmplase toată viața, frânse oștea în poartă.

Duduca Marghiolița coborî, scârbită de prevestire.

Cineva vesti în grabă mirele care plecase înainte cu conu Gheorghieș și moș Alecu Donici să întâmpine mireasa.

Emil se repezi, bucuros că scapă din ochii slujnicuțelor, prezentă buchetul de trandafiri albi și nuntașii înaintară perechi, perechi, cavalerii cu dreapta înmănușată, domnișoarele cu trena în brațe, descoperind în vacarmul muzicii militare, picioare fine și trei rânduri de volane.

Slujba religioasă fu redusă de Stolnici sub strictul necesar. După un tir cu bomboane îndreptate în capul duduilor de către René și Bébé, elevi în Școala Militară, nuntașii se înapoiară. Nașul, moș Alecu Donici, înconjurat de respectul tuturor, grăi bătrânește, închinând o cupă de șampanie: « Dragi copii, eu ca voi am fost. Nădăjduiesc, dacă mi-o dăruie Dumnezeu zile, să aud că vă îngăduiți, că vă creșteți copiii în rușinea de oameni, în frica lui Dumnezeu pe care îl rog să vă ajute. »

Și dansul începu, cu polca « tremblante » urmată de mazurci și valsuri, jucate pe întrecute, din ce în ce mai curajos, de cavalerii cu batistele la gât, fără mânuși, din cauza căldurii.

La miezul nopții, ilustrat de Stolnici cu 12 păhărele de vin, înghițite simultan cu bătăile ceasului dela Mitropolie, invitații, moleșiți de dans, de răs, de foame, se așezară la mese mari, pentru boieri în sufragerie, la lumina policandrelor, pentru prostime în ogradă, la lumina focurilor de paie, aprinse de frica țăntarilor.

Bătând în pahar, Stolnici, se ridică înspirat, după un moment de reculegere, și cuvântă, încercând să fie solemn, sfidând pereții:

— În fața veneratului Moș Alecu, decanul familiei, în fața iubitei noastre țate Marghiolița, în fața lui Conu, Gheorghieș, nababu Moldovei, în fața slujitorului altarului care v'au cununat, în fața...

— Muzica, muzica... îl tăie un general la pensie. Cântă dom'le « Deșteaptă-te, Române » — și porni pe cont propriu.

— Domnilor, doamnelor, domnișoarelor și onorată asistență...

Dar la semnul unui general în activitate, subloconenții înclinându-se reglementar, frumușei, purtați de același dor, înlănțuiră fetele, flori albe, roze, albastre, ce se legănau parfumate, surâzătoare, răscolite de zefirul nebuniei, care trezea în inimile lor amorașul ce dormea iepurește.

Margot, cu trena agățată la cingătoare, trecea neînfrănată, din brațe în brațe, fără habar de Emil, dansator de cadriluri grave, care se pierdea, costeliv, printre cocoanele *bine în totul* rânduite în paradă, pe scaune, de-a-lungul pereților.

Retrase în odaia turcească, bătute în nestimate, purtând lanțuri de aur ce se încolăceau, grele, în jurul gâtului descărnat, bătrânele strânse în jurul gazdei și în corsete, oftau boțite, după junețea lor pierdută. Deformate, potolite de nașteri, se simțeau acum în siguranță lângă bărbații, cuminiți și ei, pe care îi îngrijeau despotice, oprindu-i dela mâncări grele, dela cafea și tutun, ferindu-i de răceală.

— Vasilică, nu te așeza, dragă, lângă fereastră că trage... Nici acolo că e lângă ușă, tu nu vezi?...

Și bătrânul, alb, dolofan ca un copil de lapte, se alinta răzvrătit:

— Colo nu, colo nu, dar unde vrei să stau? Să mă duc afară? și da din umeri, întors către lume, râzând, încântat de grija, absurdă, ce-i poartă nevăstică.

Un aer îmbălsămat de mirosul crinilor năvălea pe ferestrele deschise.

La miezul nopții, învinsă de oboseală, amețită binișor de șampanie, Margot, gătită de călătorie, plecă, englezește, la Paris, cu opriri convenționale la Viena și Berlin.

Mustată de cuget și de dadaia — răs ți-ai făcut de un ghiet moșneag — ca să repare nedreptatea, Margot trimise după moș Ion să o ducă la Gară.

Dar nu-l găsiră. După ce rătăcise prin cârciumi, jeluindu-se cui vrea să-l asculte, că după ce o ținuse în brațe și o plimba să nu vadă duduca, pe capră, lângă el, când se ducea cu deșertul în oraș, l-a nesocotit într'o zi ca asta, s'a dus la biserică cu lipovanul.

Zădărit de prieteni, de femeile din ogradă, neputând înghiți rușinea, sluga credincioasă, care își purtase stăpânii treizeci ani și mai bine, cu sania și cu trăsura, pe arșiță și zloată, la țară și la oraș, plecă noaptea pe furiș din ogradă, poticnindu-se de bătrânețe, ducând la subțioară o legătură cu boarfe, munca unui om trecut de 70 ani.

Devotată, Catinca n'a împrăștiat vestea să nu rușineze stăpânii.

Conu Gheorghieș, după obiceiul lui, mâncase cumpătat din sarmalele de oaie gătite pentru slugi. După o gură de vin, luată de ochii lumii, ștergându-și mustățile cu dosul mâinii, plecă, neînduplecat stăruințelor, în trăsura cu cai șargi, cocoțată pe roate.

Cei rămași încinseră un chef mare cu soacra în capul mesei.

Spre ziuă, duduca Marghiolița sfârși prin a plânge cu lacrimi rare, dureri răscolite năvalnic de Stolnici, care, după o serie de toasturi retezate de asistență, cu urale premature, cacofonice, după o căzăcească fantezistă, tropăită să dărâme salonul, smulse chitara din mâna lăutarilor, să-și facă damblaua, să cânte la urechea duducai Marghiolița, înăbușit, pătimaș:

Dacă 'n două zeci di toam-ne

Fee... ri... șiiii... ri...

Campionul Iașului la toate categoriile de chefuri, roș la față ca șapca unui șef de gară, ca să înveselească pe duduca Marghiolița, o luă de braț și porni un cadril monstru, cu « chaîne anglais » — scuzați-l — plimbat prin curte, scos în stradă în hazul mahalalei și panica duduilor care își pierdeau, nebunatic, pantofii și capul, ajutate de îndrăzneala cavalerilor și de întuneric.

Soarele a surprins campionul, moțând în ținută de Irod,

călare pe butoiul de vin oțetit, așezat la scară pentru prostime, înconjurat de lăutari, care cântau, ăratând dinți albi:

Domnul Bachus, ce mai faci ?
Te sui pe butoi și-i tragi.

Nunta se isprăvise. Slugile zăceau ici, colo, surprinse de somn, cu gura căscată. Catinca număra fără odihnă, în șoaptă, tacămurile de argint, cuprinzându-le câte patru.

Bătăi repetate în geam au deșteptat pe duduca Marghiolița.

— Cine-i ?

— Eu.

— Care eu ?

— Eu, Profirița.

— Ce vrei ?

— Scoal că pe duduca noastră au apucat-o durerile.

— Isabela ! Vai de mine ! Trimite pe Catinca, mă rog ție.

V

După căsătorie, d. Popescu se mutase în strada Păcurari: trei cămăruțe despărțite printr'o săliță, cu curtică în dos și grădiniță dinaintea casei.

Trăia cum sperase. Corecta tezele elevilor, în antreiașul ce-i servea de birou, și se îngrișa văzând cu ochii, hrănit cu mâncări preferate, bine gătite de Isabela: sărmăluțe, și colțunași scâlțați în unt. Cu timpul, i se scurtară pantalonii, nu-l mai cuprindeau cămășile, sufla greu. Iși mobilase casa, dormitor nou, cu salon vechi, dăruit de duduca Marghiolița, iar în sufragerie avea masă de brad, patru scaune și bufet cu etajeră. Dăscălit de nevastă-sa, se lăsase de fumat, se bărbiera singur. Isabela îi reînoia, cu chiverniseală, garderoba, cumpărându-i câte ceva — suvenir — de ziua lui sau de Anul-nou. Coana Marghiolița le trimitea, din când în când, pui și ouă, răsaduri de flori și lemne. Leafa o încredința Isabellei care o cheltuia cu prudență, transmisă, prin Doudou, dela cine știe ce țăran străbun.

Isabela oprea strictul necesar pentru cheltuiala casei, pentru chirie, pentru neprevăzut, iar restul îl ascundea în șifonier sub

rufele albe ce miroseau a sulfină, fără să știe Țuculucă, poreclă drăgălașă, găsită pentru bărbatul ei, în calendarul tinerilor căsătoriți.

Dela liceu, d. Popescu își acorda un ceas de libertate, urcând dealul Copoului, cu pași măsuțați, cu mâinile la spate, se odihnea puțin în grădină, lângă fântâna cu lei, apoi o lua încetinel spre casă. Sfătuit de Isabela, nu mai prepara corigenți, fiindcă nu plăteau ca lumea și umpleau casa de noroi. În schimb, se înhămasse la un dicționar român-francez, la care colabora și ea, nădăjduind să-și cumpere casă, dacă o vrea Dumnezeu.

Isabela era cuminte, vrednică, ordonată.

Ajutată de o fetișoară, orfană, adusă dela Cosmești, conducea mica ei gospodărie, învărtindu-se în jurul lui, fără zgomot, ușoară, binevoitoare ca o maică. Il încercuise într'un cuib de vată. Ii întâmpina toate dorințele. În casă păstra temperatură potrivită, îi servea dulceață de trandafir — foi — și cafeluță fiartă la spirt, înainte de a pleca la școală, iar seara asculta, încurajându-l, indulgentă, planurile lui pentru viitor: un liceu-cazarmă de băieți, fără pedagogi, fără servitori, cu program condus de un ceas-monument așezat în mijlocul curții.

Duduca Marghiolița, rudele și prietenii fericeau pe Isabela. În realitate, Isabela era o renunțătoare. Simțea încă, în cerul gurii, amărăciunea primei dezamăgiri. Onestă, ținea să-și achite datoria contractată pentru întreținerea ei. Condamnată să nu cunoască amorul împărtășit, se arăta sinceră, devotată, îngăduitoare, cu micile lui cusururi.

D. Popescu simțea că este suportat, dar se mulțumea cu atât.

Serile le petreceau alături. Ea lucra un nimic drăgălaș la lumina lampei, el citea poezii, naive, făcute în plimbările lui, la Copou:

Inserează.
Plopii tremură,
Cade o stea,
În turlă țipă o cucumea,
Inserează.

.....
rușinat când «Vocea Iașului» îi publica poezia, celebrând meritele poetului — de mare *anverjură* cum se exprima criticul gazetei.

Și el, topit de dragoste, ca un crocodil în perioada împerecherii, căuta verdictul în ochii Isabelei, care-l mângâia ștergându-i fruntea de nădușală, cu batista ei parfumată, minusculă.

Cerul le binecuvântase dela început căsătoria. El dorea fată, ea băiat. Prevăzând greutățile, lucrau acum, mai îndârjit, la dicționar, înșirând cuvinte: cer, cerb, cern . . .

Siguri unul de altul, trăiau fără dorinți ascunse, într'o intimitate camaraderească. Țuculucă în cămașe de noapte, gata de culcare, arătându-și picioarele păroase, ea, pătată de sarcină, umbla greoaie, dela scrin la dulap, în fustă și papuci, cu sânii plini, cu părul învârtit, prins în două ace.

E, desigur, un scop al naturii, ca femeia gravidă, deformată odios de sarcină să renunțe, lenevită, la orice instinct de cochetărie.

Un om gras nu-și trădează, ușor, sentimentele.

Ceasul se apropia. D. Popescu părea indiferent. Lucra liniștit în birou, ascultând, cu inima cât un purice, pași grăbiți, uși ce se trânteau, strigătele Isabelei, prinsă de durerile facerii, vocea groasă, dojenitoare, plină de experiență a duducai Marghiolița, care venise în grabă, cu toate ajutoarele: moașe, doctor și dădaia.

— E fată, a strigat cam dezamăgită, coana moașe, purtând pruncul, spre convingere, pe sub nasul tuturor, după care îl culcă în albia cu apă caldută, așezată pe două scaune, dinaintea sobei.

— E frumoasă.

— Ptiu, făcu duduca Marghiolița de deochi.

— Ptiu, repetă și dădaia, care venise trăgându-și sufletul.

Când totul fu gata, după ce dispărură urmele păcatului originar, îngăduit să apară, d. Popescu se apropie tremurând, sărută cu evlavie fruntea Isabelei, chipul blând, suferind, ce se iveau palid de sub bonețica cu panglicuțe roșii, cu care o gătise în grabă, duduca Marghiolița, ca să fie prezentabilă.

Primind plodul din brațele moașei, cu precauțiuni gingașe de elefant, d. Popescu își exterioriză fericirea, prin două lacrimi mari care se pierdură în mustăți.

Dar femeile nu-l răbdară mult.

— Hai, du-te, mă rog dumitale, că trebuie să doarmă Isabela și răcește fata.

— Fata! Fetita lui!

D. Popescu ieși grav, nepătruns și căzu năvalnic la birou. Calm, sfidând universul, porni să continue dicționarul cu speranțe noi: prun, prunc, prund...

Apoi deodată, aruncând tocul, prinse a juca prin casă, cântând fals ca o pereche de polonezi, beți:

Fata mea... Fetița mea... Ileana mea,
și porni pe stradă fără palton, cu capul gol, să-și răcorească mințile.

Isabela lăpta singură. Nașterea o slăbise. Rămăsese fără vlagă, cu ochii aprinși, ca de friguri rele. El o îngrijea învârtindu-se în jurul ei ca un gânsac, o învelea până la gât, îi aducea o ceașcă de bulion, o privea blând, supus, recunoscător, că se lasă alintată. Scâlda fetița, veghea noaptea târziu la căpătâiul ei, cu inima împărțită între fată și nevestă, pe care le iubea deopotrivă. Ziua gospodăria prin curte, așeza lemnele de-a-lungul gardului, varză la acrit, târguia din piață, după pofta Isabellei, care-l certa, prietenoasă că cheltuiește mult.

Duduca Marghiolița nu se da dusă din casa lor. Ii judeca pe rând, la fel cu dadaia care nu-și vedea capul de treburi.

Odăile erau mici. Pe stâlpii sobei, se uscau scutecele, legate ca de gâtul musafirilor.

Toți se strângeau în jurul babei când scâlda fetița, întinzându-i piciorușele, trăgând-o pela încheieturi, scuișând pe deasupra ei, împrăștiat, de deochi. Apoi o prezenta legată fedeleș Isabellei, care o lăpta, scoțând la iveală sânul, alb, ca porumbelul păcii.

Dar într'o zi, apropiindu-se, frântă, să ridice albia ca s'o deșarte în grădină, la rădăcina nucului cum cerea, pare-se, ritualul întocmit de veacuri, dadaia se moleși, căzu puțintică și se sfârși, fără vaer, cu capul în albie, slugă credincioasă care după 70 ani de muncă fără odihnă, găsi, în fine, odihna veșnică.

Oamenii au caricaturat faptele cele mai simple, nașterea și moartea.

Bătrâne de seama ei au scâldat-o ca pe un copil, au pieptănat-o frumos, au îmbrăcat-o în rochia de Paște și-au întins-o pe masă în bucătărie.

Duduca Marghiolița i-a cumpărat pantofi noi, și cum baba nu fusese mireasă — trăise necununată 40 ani — i-au pus bu-suioc în păr, prins într'o fărâmă de voal, alb, cu fire de beteală și o crenguță de lămâiță.

Convoiul a pornit la cimitir, convoi de oameni săraci — un colăcel — o colivioară — o lumânărică — iar în urma lor, slugi și cumetre, îmbrobodite cu tulpane negre, care alergau ținându-se de sicriu, pornit repede, de graba părintelui Nicolae, care mai avea de slujit un botez, tălmăcind astfel, prin cele două slujbe, tot rostul vieții.

La cimitir, în locul rezervat prostimii, Jenică Stolnici, reprezentând familia, descoperit în fața gropii, după «veșnica ei pomenire» porni cu avânt de ostaș, victorios, nițel ciupit:

«Oameni buni!

«Nu plângeți! Bucurați-vă! Dădaia n'a murit... dădaia trăiește... în casa noastră, în inimile noastre, în mintea noastră...»

— Dumnezeu s'o ierte, curmă părintele Nicolae și apucându-l de braț, uitând norodul, se grămădiră în trăsura cu un cal, ce-i aștepta la poarta cimitirului și porniră satisfăcuți: preotul, Stolnici și birjarul, bucuroși toți trei, că s'a isprăvit.

Stolnici își reglementase viața. Locuia la duduca Marghiolița, o cameră în *atenanse*.

După moartea lui Doudou, își încercă o vreme norocul, pe lângă văduve copticele, cu stare. Nimic mai jalnic decât un bărbat stătut, care încearcă să valorifice un rest de virilitate, pentru a-și asigura bătrânețele.

Stolnici, cu chelia ascunsă grosolan, cu dantura compromisă, nu se da bătut. Insoțea cucoanele la plimbare, le oferea, ca la Paris, flori — culese — bilete de teatru — căpătate — le invita la cadril, cu grații învechite, scoborînd pretențiunile pe măsură ce se demonetiza.

Era de văzut — spuneau cronicarii mondeni — la Iermacov, la ora aperitivelor, cu tot selectul oamenilor politici, înfrățiți pe colori, albi și roșii — țuică și pelin.

La Isabela, venea la dejun cu întârziere, așteptat cu nerăbdare de duduca Marghiolița, dornică de noutăți, pe care Stolnici, poreclit Havas, le colporta din belșug, adunate de pretutindeni sau inventate pe de-a'ntregul.

Veșnic fără gologani, când nu reușea să înduplece pe duduca Marghiolița, se împrumuta, confidențial — vorbă să fie — dela d. Popescu, sau descuia șifoniera cu îndemănare de apaș, când

Isabela, ocupată la bucătărie, îl lăsa singur în casă, nevoită să mintă când Țuculucă, venit dela școală, o găsea plângând.

— Ce ai?

— Nimic.

— Te doare ceva?

— Nu mă doare nimic.

— Atunci de ce plângi?

— Nu întreba niciodată de ce plânge o femeie, pentrucă nu știe nici ea... răspundea cinic, Stolnici pipăind sutarul în buzunar, și pleca cu pălăria la o parte, fredonând un motiv de operetă:

Iekus, Iekus, das ist schwee...

Orice stricat, băiat de familie, e cavalier în felul lui.

Stolnici își lua revanșa. Partizantul oamenilor dela putere, când se înfrupta din fondurile electorale, aducea la dejun delicatose, șampanie și brânză ce mirosea a cadavru, cumpăra fetei un fleac costisitor sau oferea lui René, în public, cu gest larg, princiar, un bilet de o mie, sughițând, plin de vin și experiență, că economia se învață cheltuind.

Trecea de om citit, spiritual, pentrucă plasa maxime, anecdote istorice, piperate, aduse meșteșugit în discuție, notate în carnet de acasă. Discuta, indiferent, despre artă, știință, literatură, cu îndrăzneală, egalată numai de ignoranța lui. Avea soluțiuni pentru toate problemele, politice, financiare și economice, susținute furtunos, până la plata consumațiilor când adopta, convins, părerea celui care achita socoteala.

De hatărul Isabelei, d. Popescu îl suporta cu răbdare înge-rească, încercând zădarnic să-l întoarcă pe calea adevărului.

Curățat la os, fără credit, nemai având ce vinde, ce amaneta, stătea în casă, nu fuma, nu bea, mânca te miri ce, apoi luând pe cei de față martori, jura că s'a învățat minte, se lega în scris — caligrafic — că se leapădă de rele:

« Declar solemn, prin prezenta dovadă, scrisă și subscrisă de mine, că de azi înainte nu mai beau, nu mai fumez... » punând în gaj cuvântul său — parole sacrées — viitorul copiilor sau memoria lui Doudou.

— Să te audă Dumnezeu și Maica Domnului, ofta duduca Marghiolița, închinându-se la icoane... Numai să te ții de vorbă...

— Mă țin, dar trebuie să mă ajuți... Am o datorie într'un loc... E chestie de obraz... Dă-mi 500 de lei, să rup cu trecutul... E ultima prostie, ultimul ban pe care ți-l cer. Am să muncesc, să câștig...

Și nu venea trei zile.

— Bine, mă păcătosule, — îi spunea duduca Marghiolița, — ai jurat, te-ai legat în scris, pe toți sfinții...

— Parcă ei știu să citească...

— Ei, de, oameni buni, vă place?... Doamne ferește și apără! se închina, râzând, fără voie, duduca Marghiolița, care mai păstra totuși un pic de îngăduială, pentru năzdrăvăniile lui.

Il ierta, mai ales, de hatârul lui René, voinic înalt, subțirel, cu mustața mijindă, care vorbea ademenitor pe Rr, pândit de cucoane, alintat de fete, în timp ce duduca Marghiolița îl pierdea din ochi, mândră, tremurând de grijă să nu-i samene lui tată-său, așteptându-l, albă ca varul, până se făcea ziua, să-i dea să mănânce bunătăți oprite dela masă, să-l culce, să facă liniște în casă, fericită că-l știe lângă ea.

(Va urma)

GH. BRĂESCU

CORNEILLE

H O R A Ț I U

TRAGEDIE ÎN CINCI ACTE

PERSONAGII:

TULIU, regele Romei.	SABINA, soția lui Horațiu și sora
BĂTRÂNUL HORĂȚIU, cavaler roman.	lui Curiățiu.
HORĂȚIU, fiul său.	CAMILA, iubita lui Curiățiu și
CURIAȚIU, nobil din Alba, iubitul	sora lui Horațiu.
Camilei.	IULIA, nobilă romană, confidenta
VALERIU, cavaler roman, îndrăgo-	Sabinei și a Camilei.
stit de Camila.	FLAVIAN, soldat din oastea Albei.
	PROFUL, soldat din oastea Romei.

Acțiunea se petrece la Roma, în casa lui Horațiu.

A C T U L I

SCENA I

SABINA, IULIA

SABINA

Dar înțelege-mi jalea și 'ngăduie-mă slabă,
Durerea mea prea dreaptă, n'o judeca în grabă.
Sub trăznetul furtunii, durerea se cuvine
Chiar sufletelor dârze și-un clatin le stă bine;
Căci oricât fie ele de-aprinse și bărbate,
Nu vor putea furtuna în liniște străbate.
Deși de-atâta spaimă cutremurat, cu toate
Lovirile, — al meu suflet o lacrimă nu-mi scoate;
Și 'n cer dacă trimite suspinul lui fierbinte,

Eu ochii-i am aceeași, senini ca mai nainte.
 La un bărbat — puțină, asemenea răbdare
 Decât ce poate-o biată femeie-i mult mai mare;
 Ca ochii să nu plângă de-atâta grea urgie,
 La noi, femei ce suntem, destulă bărbăție !

IULIA

O fi destulă, nu zic, la suflete de rând,
 Care se-aud adesea din mai nimic țipând;
 Dar inimilor mândre, de vaet li-e rușine —
 Nădejdea, chiar sfârșitul de-l bănuiesc, le ține.
 Alături de cetate, stau taberele gata
 Și Roma, până astăzi, ea nu știe ce-i plata.
 S'o admirăm, nu frică s'avem de-a ei pieire:
 Știm că mergând la luptă, ea merge la mărire.
 Alungă această groază de viitoarea-i rană
 Și firea 'nvrednicește-ți de firea de Romană.

SABINA

Romană-s, vai, fiindcă Horațiu e Roman;
 Eu i-am primit și mâna și-această fală, an.
 Dar legământul nunții s'ar face lanțuri grele,
 Să nu mai văd cetatea copilăriei mele.
 Acolo 'mi fuse dată a zilei strălucire;
 O, Albă, scumpă țară și 'ntâia mea iubire,
 Când între noi și tine războiul ia ființă,
 De 'nfrângere mi-e teamă ca și de biruință.
 Eu, Romă, nu-mi calc astfel curatul himeneu;
 Dar fă-ți dușmani pe care să-i pot urî și eu.
 Când, sus, din foisoare, văd cele două-armate,
 Bărbatu-aici, iar colo, vai, frate lângă frate,
 Toți trei stând împotriva, cum oare voiu putea,
 Fără să supăr cerul, vrând fericirea ta?
 Știu bine că te-așteaptă mărirea ne'nteruptă,
 Că nu vei putea crește, ca Stat, decât prin luptă;
 Prea glorioasa-ți soartă, știu bine, nu se 'nfrânge:
 Vei trece de hotarul popoarelor de-un sânge;
 Vrea cerul, cerul însuși, să stăpânești în lume

Și numai spada poate să scrie-un mare nume.
 Departe să pun astfel avântului tău stavili,
 Departe să 'nfrunt zeii în sfintele lor pravili,
 Aș vrea să-ți văd chiar astăzi biruitoarea oaste
 Cum trece Pirineii, lăsându-se pe coaste.
 Trimite oști departe sub Soarele-Răsare
 Sau pune steag pe Rinul cu guri băsmuitoare;
 În lume, pân' la margini, să tremure tot omul;
 Respectă-însă orașul de unde-ți veni Romul.
 Din regii lui — odraslă, ți-a dat drept căpătâiu
 Intemeiere, nume și legile dintâi.
 Căci Alba 'ți fuse leagăn: oprește-te, ia seamă
 Să nu arunci cu lancea în pieptul ei de mamă.
 Indreaptă-ți brațul vajnic oriunde 'n altă parte,
 Din bucurie, Alba să aibă și ea parte;
 Putând să se asculte ca mamă milostivă,
 Va fi în gând cu tine, de nu-i ești împotrivă.

IULIA

Vorbirea ta mă miră, căci de atâta vreme
 Porni 'mpotrivă-i Roma soldații să și-i cheme;
 Și te-am văzut păstrându-i destulă nepăsare
 Așa cum simte orice Romană-din-născare.
 Chiar admiram puterea de-a 'năbuși așa,
 Sub dragostea de soțul roman, simțirea ta;
 Și vream s'alin durerea-ți cu vorbe, cum se-alină,
 Ca și cum Roma noastră purta întreaga vină.

SABINA

Atât cât se ținură de hartă doar și trântă,
 În care nu fu vorba de moartea ce 'nspăimântă,
 Atât cât o nădejde de pace mi-era mană,
 Da, mă mândream cu firea cea mândră de Romană.
 Norocul Romei, dacă îmi da ceva măhnire,
 Pe loc mustram în taină ascunsa mea pornire;
 Și-adesea ori simțindu-mi, în soarta-i schimbătoare,
 Plăceri necuvenite de frații 'n sărbătoare,
 Pe loc, ca să le 'năbuș, cu dreaptă chibzuința,

Plângeam că 'n neam și casă le intră biruința.
 Dar azi când una trebui să cadă sub urgie,
 Ori Alba-sclavă, — ori Roma în veci să nu mai fie,
 Când nici nu mai sunt piedici la unii prea aprinși
 Și nici nădejde nu e la neștiuții 'nvinși,
 Aș prinde-o ură fără hotar pe țara mea,
 Să fiu numai Romană acum, de-aș mai putea,
 Cătând să 'nduplec Zeii, triumful ce doriți,
 Să vi se dea cu prețul albanilor iubiți.
 Slăbită simt pe mine a nunții încinsoare:
 Cu Alba 'nu-s, dar Roma nici ea nu mai mă are.
 Și tremur de-amândouă, ca trestia înaltă:
 Voiu fi, oricum, de partea răpusei de cealaltă.
 Păstrându-mi ca soție și soră rânduiala,
 Voi sta să 'mpart durerea, dar nu să 'mpart și fala;
 Și-apoi, oricare dintre ei fie acei inși,
 Pe 'nvingători urîndu-i, voiu plânge pe învinși.

IULIA

Ce chipuri felurite, de-a resimți cumplită
 Aceeași încercare, ia firea felurită !
 Camila și ea poartă un suflet chinuit:
 Bărbatul tău i-e frate, iar frate-tău — iubit.
 Cu alți ochi vede totuși, având o fire 'naltă,
 Familia 'ntr'o oaste, și dragostea 'n cealaltă.
 Când tu păstrai întreagă simțirea de Romană,
 Simțirea ei ușoară, la vânturi ca o pană,
 In orice nor subțire și bănuia furtună;
 Ea blestema, în luptă, pe cei cu soarta bună,
 Având mereu cui plânsu-și să 'mpartă obidită
 Și suferind cu rândul, când soră, când iubită.
 Dar când află că totul s'a pregătit anume
 Să se pornească-o luptă cum n'a mai fost pe lume,
 De-o mare bucurie, privirea-i luminată...

SABINA

Mă tem de cine, scumpo, se schimbă dintr'odată !
 Glumea mai eri sub portici cu-acel Valeriu, care

E poate noul tânăr și noua ei schimbare;
 Simțirea-i sdruncinată de tot ce se petrece,
 E, se 'nțelege, față de frate-meu mai rece.
 Tu iartă ce-mi șoptește o dragoste de frate:
 Dar grija lui umbrește dela Camila toate.
 Din lucruri prea mici poate scot multă îndoială;
 Schimbarea 'n zile atâta de grele ne înșeală,
 Căci rare ori iubirea rănește-a doua oară
 Și nu e suflet ceasul restriștei să nu-l doară.
 Dar, iarăși zic, azi nimeni nu-și mai îngăduia
 Atâta voie bună și vorbe dulci ca ea.

IULIA

Nici eu nu pot prea bine s'o înțeleg, firește:
 Nimic nu-mi spune rostul și nu mă mulțumește.
 E 'ntr'însa, cine știe, tăria minții treze,
 Ce-și vede soarta fără mai mult să se 'ntristeze.
 Dar, oricât, hazul, gluma tot nu s'ar cuveni.

SABINA

A, iată că 'ntâmplarea ne-o și trimite-aci.
 Incearcă, viclenește să afli tu ceva,
 Trezește-i prietenia cu iscusința ta.
 Eu plec. Camilo dragă, îți las pe Iulia 'n seamă.
 Ca să-și ascundă plânsul, singurătatea chiamă
 Pe cine nu mai poate durerea să și-o ție
 Și nu se cade 'n lume s'arăți melancolie.

SCENA II

CAMILA, IULIA

CAMILA

Aș vrea să am puterea de-a ține de urît!
 Credea că n'am acelaș trist suflet mohorît,
 Că nu simt tot atâta de greu și-amarnic ceasul
 Și că mai mici suspine îmi întretae glasul?!
 De-aceleași spaima însă mă simt cutremurată;
 Ca ea, voiu fi sdrobită și eu în orice-armată,

Cu țara-mi sau iubitul, pe care-l voi vedea
 Murind pentru cetatea-i, sau nimicind pe-a mea,
 Și devenindu-mi astfel, în lupta care-l fură,
 De lacrimi numai vrednic, sau vrednic doar de ură.
 Vai!

IULIA

Totuși ea, s'ar zice că-i mult mai întristată:
 Mai poți schimba iubitul, bărbatul — niciodată.
 Uitând pe Curiățiu, Valeriu te așteaptă;
 Ai înceta să șovăi, durerea-având-o dreaptă,
 Ai fi a noastră 'ntreagă, cu suflet de Romană,
 Pe care nu-l atinge înfrângerea dușmană.

CAMILA

Dă-mi sfaturi, dar să fie mai limpezi, mai firești,
 Sau plânge-mă, dar crime cum poți să-mi poruncești?!
 Cu toate că durerii celei mai vii sunt pradă,
 S'o 'ndur, găsesc mai bine, decât să mi se cadă.

IULIA

E oare crimă schimbul ce-l cred nevinovat?

CAMILA

Dar oare necredința e faptă de iertat?

IULIA

De când cuvântul dat vrăjmașului e lege?

CAMILA

Dar cine, jurământul, mai poate să-l deslege?

IULIA

Tu vrei prea limpezi lucruri zadarnic a-ți ascunde:
 Stătuși chiar eri la vorbă cu cine, știi, și unde;
 Surâsul tău șăgalnic de 'ntâmpinare-i semn
 Că 'ndemni și pe Valeriu cu dulcele îndemn.

CAMILA

Că eri am stat de vorbă cu el, spun orișicui;
 Dar tot cè mai pot spune este spre răul lui:
 Căci află adevărul că 'n mulțumirea mea
 Nu el, ci Curiatiu întreg se oglindea,
 Și cărui, spun acuma, îi port o prea curată
 Iubire, să mai sufăr, ce nu sunt, a fi luată;
 Știi bine: nici sfârșisem întâia sărbătoare,
 A sorei lui nuntire cu frate-meu mai mare,
 Când iată că primirăm cuvântul dela tata,
 Curatului său suflet, ca eu să-i fiu răsplata.
 Această zi ne-aduse noroc și viață-amară:
 Legându-ne ca neamuri, ne-a despărțit ca țară;
 Același ceas aduse și nuntă și războiu,
 Născu nădejdi pe care le stinse în noroiu,
 Ne smulse tot ce dase cu-atâta dărnicie,
 Sădind în noi iubire, sădi și vrăjmășie.
 Urmară griji cumplite și chin peste măsură!
 Spre ceruri îndreptarăm blesteme lungi de ură
 Și ce fierbinți izvoare porniră ochii mei!
 Când fu la despărțire, doar ai privit în ei:
 Văzuși de-atunci tu însăși întreaga-mi turburare!
 Cunoști ingenuncherea iubirii rugătoare,
 Știi lacrimile multe ce chinul mi-l udară,
 Pentru logodnic multe și multe pentru țară.
 Dar desnădejdea 'mi spuse, în crunta 'mpotrivire,
 S'alerg, dela oracol, să 'ncerc vreo deslușire.
 Și-ascultă acuma, dacă e drept, de eri încoace,
 În mintea-mi-turburată, să simt puțină pace.
 Bătrânul Grec, ce 'n munte, sub Aventin, stă 'n loc
 Și trece 'n lumea toată de mare prooroc,
 El, ale cărui vorbe cad ca zeești porunci,
 Mă ușură într'astfel de îndoite munci:
 « Cetățile dușmane curând se vor schimba:
 S'a 'nduplecat chiar cerul de rugăciunea ta.
 Așa cum Curiatiu e-al tău, vei fi a lui
 Și nimeni, nicăirea, să vă despartă nu-i »

Oracolul îmi dete din glasul lui putere,
 Mai multă decât însămi venisem eu a-i cere,
 Că rămăsei, în voce, la dulcea proorocie,
 Să-mi leagăn mintea beată în visuri de iubire.
 Și-acuma vezi pornirea: de marea bucurie,
 Ieșii chiar lui Valeriu, în drum, cu voioșie.
 Deși-mi vorbea de lacrimi, urât nu-mi fu de fel:
 Nici nu băgai de seamă că stam vorbind cu el;
 Și cum puteam răceala știută a-i arăta,
 Când însuși Curiățiu umplea vederea mea!
 Ce-am auzit, fu vorba și glasul lui fierbinte,
 Și tot ce-am spus, spusese în mii de jurăminte.
 Știam de eri că astăzi războiul crunt pornește,
 Că nu-s nădejdi, și totuși râdeam copilărește:
 Cu mintea fermecată de cununii prezise,
 Uitam grozava știre, ce lumii 'ntregi venise;
 Dar somnul noptii stinse aceste vrăji plăcute:
 Căci mii de vise strâmbe și de vedenii sute,
 Grămezi nenumărate de leșuri omenești
 Mă smulseră din vraja acelor dulci povești;
 Văzui cum sânge negru printre morminte 'nghiață,
 Veneau, în cete terse, reci plâsmuiri de ceață,
 Din sumbra 'nvălmășeală, simțind că fiecare
 Mă 'ntunecă de-o spaimă a rău prezicătoare.

IULIA

Dar știi că visul are un tâlc întors, mereu.

CAMILA

Dorind să fie astfel, mă 'ncred în vis și eu,
 Deși din spaima nimeni azi nu mă mai desface,
 Că, vezi, e zi de luptă și nu e zi de pace.

IULIA

Prin luptă doar se-ajunge la pacea pământească.

CAMILA

Mai bine suferința-mi să nu se mai sfârșească!
 Căci fie Roma 'nvinsă ori Alba 'nfrântă fie,

Tu n'aștepta, iubite, ca să-ți mai fiu soție:
 Nu-i nimeni, ca femeie, să poată a 'nsoți
 Pe-asupritorul Romei sau cine rob i-ar fi.
 Dar ce viteaz ne calcă în trista 'mprejurare?
 E însuși Curiățiu sau poate-i arătare?

SCENA III

CURAȚIU, CAMILA, IULIA

CURIAȚIU

Nu te 'ndoi, Camilo; e chiar acel iubit,
 Ce, Roma, nici n'a 'nvins-o și nici nu-i e robit.
 Aruncă teama 'n lături acuma, când văzuși
 Că nu mi-au roșit mâna nici sânge, nici cătuși;
 Credeam că, iubind Roma și lupta, vei putea
 Desprețui și lanțul și biruința mea.
 Dar cum mă umple teama de-aceeași vitregie,
 De laurii izbânzii ca și de grea robie...

CAMILA

Ajunge, Curațiu; ghicesc ce mai urmează;
 Tu vrei să 'nconjuri lupta ce 'n piept îți sângerează.
 Și inima ta poate c'o înțeleg ce vrea:
 Mai mult bate de mine, decât de țara ta.
 Vorbească alții-acuma de faimă, de renume,
 Că mă iubești cât poate nu se cuvine 'n lume;
 Camilei nu se cade vreo vorbă jignitoare:
 Cu cât i-arăți iubire, cu-atât ți-e mai datoare.
 Și dacă datoria de țară este lege,
 Cu cât mai mult tu lepezi, cu-atât ea te 'nțelege.
 Dar întâlnești pe tata, și poate el să 'ndure
 Să te retragi acasă la el ca 'ntr'o pădure?
 Având și Stat și casă, el poartă grija cui?
 Nu-i e mai scumpă Roma, decât i-e fata lui?
 Ce zice el de oastea pe care o lăsași?
 De ginere te ține, sau numai — de vrăjmaș?

CURIAȚIU

Am fost primit cum socrii primesc oricând pe gineri,
 Cu atâta 'nsuflețire în ochi, c'avea ochi tineri;

Căci fapta mea nu este, venind unde mi-e dragul,
 Nevrednică de cinstea de-a-i fi călcat azi pragul.
 Voiu da chiar vieța-mi, Alba să iasă 'nvingătoare:
 Divinizând iubirea, țin încă la onoare.
 Am fost văzut, în timpul războiului cel'ant,
 Și cetățean destoinic și-adevărat amant,
 Când, împletind iubirea cu 'nvierșunarea mea,
 Eu mă gândeam la tine, luptând în rând cu ea;
 Iar dacă totuși Alba războiul îl mai ține,
 Voiu fi la luptă 'ntâiul, dar tot gândind la tine.
 Cu toate că războiul chiar împotriva ta e,
 Voiu fi unde mi-e locul: pe câmpul de bătae.
 Așa că nu-s fugarnic în rândurile voastre:
 Având o zi de pace, ieșirăm toți din castre.

CAMILA

Cum, zi de pace! oare să cred acest miracol?

IULIA

Decât să nu crezi spusa nici bunului oracol,
 Mai bine Curiățiu să 'nșire pe 'ndelete
 Ce fapte fericite această zi ne-o dete.

CURIAȚIU

Cine-ar fi zis? Pe câmpuri armatele amândouă,
 Pornite 'n dorul luptei de-o 'nsuflețire nouă,
 Se fulgerau cu ochii, cântând ca 'n sărbătoare,
 Doar așteptând să cadă voci mari, poruncitoare,
 Când căpitanul nostru, din față, cu putere,
 Ceru dela al vostru o clipă de tăcere;
 Și zise-apoi de-a-dreptul: « Ce facem, frați Romani,
 Ce duhuri necurate ne fac pe noi dușmani?
 Să chibzuim în pace cu gânduri mai încete:
 Suntem vecini; de soațe, v'am dat tinere fete,
 Prin care ne legarăm cu nuntă — și mai toți
 Copiii noștri 'n fașă vă sunt de-atunci nepoți.
 E-aceiași sânge 'n două cetăți și-aceiași stirpe:
 Ce duhuri vrea ca neamul comun să ni-l extirpe?

Oricum ar fi, învinșii slăbesc pe 'nvingători
 Și-a oricui, biruința se va scâlta 'n plânsori.
 Dușmanu-atât așteaptă, ca mai ușoară pradă,
 Căzând din taberi — una, lui cealaltă să-i cadă.
 De ce, din două, una, ieșind biruitoare,
 Să-și nimicească-un sprijin la vremi hotărîtoare?
 Destul de când dușmanii privesc cu bucurie!
 Să ne-adunăm puterea de mare seminție,
 Să dăm uitării oarbe aceste certuri crude,
 Ce fac, din buni războinici, atât de rele rude.
 Și 'n suflet dacă încă ambiția tresaltă,
 De-a ști cine conduce, din taberi, pe cealaltă,
 Să dăm mai mică jertfă pornirii 'n veci deșerte,
 Ca mâine să ne lege și nu să ne mai certe.
 S'alegem din războinici anume pe câțiva
 Și oștile-amândouă lor soarta să și-o dea.
 Și cum va spune lupta cea fără șiretenii:
 Cei slabi primească alte și legi și căpetenii;
 Dar fără înjosire, când știu viteji să fie,
 Să se supună fără să cadă în robie;
 Și nu tribut, rușine sau alt nevrednic zor,
 Ci doar să meargă-oriunde sub steagu 'nvingător;
 Să facem toți cu toții o mare împărăție ».
 La vorbele acestea, treziți din vitejie,
 Războinicii de-odată, privindu-se ca frați,
 Se chiamă peste rânduri cu verii și cumnați;
 Rămân uimiți ei înșiși, gândind că mai nainte
 Puteau ucide 'n lance și frate și părinte:
 Se 'ntunecă 'n privire de groaza ne 'ntâmplată;
 Dar strălucesc în inimi de hotărîrea luată.
 Cum se 'nțeleg întocmai și dulcele cuvânt
 Al păcii nesfârșite e pus sub jurământ,
 Jurară toți ca lupta s'o ducă trei și trei,
 Aleși de fiecare oștire dintre cei
 Cu sângele mai aprig, cu neamul mai viteaz.
 De-aceea căpitanii își luară-un scurt răgaz
 Și merse 'n sfat al vostru, iar cel alban — sub cort.

CAMILA

O, zei, ce mulțumire, în suflet, simt că port !

CURIAȚIU

In două ceasuri numai, se zice c'au spus ei,
 Vom ști de soarta noastră din soarta celor trei.
 Dar până să-i aleagă, nimic nu ne oprește
 Să trecem de hotare, vorbindu-ne frățește;
 Și printre-Albani, vezi astăzi, privirea dac' o 'ncetini,
 Cum umblă, mulți, Romanii cu rude și prieteni.
 Iar eu venii la 'ndemnul iubirii pentru tine,
 Să pot afla izbânda visărilor depline;
 Căci scumpul tău părinte mi-a și făgăduit
 Norocul fără margini pe care l-am dorit.
 Dar tot ascuți de dânsul și-acum ca mai 'nainte ?

CAMILA

O fiică e datoare s'asculte de părinte.

CURIAȚIU

De vrei să cred, Camilo, să mergi la el atunci,
 Primind și tu cuvântul acelei dulci porunci.

IULIA

Duceți-vă cu bine, în tremuratul genii !
 Eu merg să 'nalț la ceruri un fum de mirodenii.

(Sfârșitul actului I)

(Va urma)

In românește de VLADIMIR STREINU

CICLU DIN «CĂLĂTORII»

DEZAMĂGIRE

Inima da în amurg, dar mai tare
— Prin funingeni crescute să i le soarbă —
Vălvătăi uriașe înălța, cântătoare.
Privighetoarea ei era oarbă.

Jucăria acum
Fiind stricată
Apari, din văpaie, cearcăn de fum.
Din limpezimi, nămol te arată.

Călăuza mințea. Drumul nu se mai știe.
Hauie vânt cu 'ntuneric flămând.
Steaua polară era de hârtie.
Lacrima singură, arde,-arătând...

ROMANȚA

S'a întors, dar nu mai adie
Pe lângă tine ca în trecut!
Ți-ard obrazii, fruntea. Nu știe.
S'a întors și nu a văzut.

Dușmănōși ochii grei Ți-i arunci
Peste golu-orbitor ce se crapă
— Ca doi bulgări — ca să-l alungi;
Dar ei sună 'nfundat ca 'ntr'o groapă.

Vrăbii smulse-au căzut: umeri goi.
Trunchiu 'n vânt și mai singur foșnește
Rar jăratec, desfrunzire în toi;
Ții cărbunii, nu flacăra, 'n clește.

S'a întors, dar nu mai adie.,
E lângă tine și necunoscut.
Ți-ard obrazii, fruntea: aci e.
S'a întors, a durut, a trecut...

E C O U

Și azi, fluerul meu
Din mladă ciobănească,
Ți 'ntinde gurile de sunet la picioare.
Dar îl ridic mereu,
Mai dârz, cu cât îl doare.
Nu-l las, în voie, să jelească.

Floare, nu te-am cules.
Borangic, n'am știut
Să te țes.
Rădăcină, nu te-am răsădit.

Erai tu
Și nu te-am cunoscut?
Am trecut și nu
M'am oprit?

Cea gândită, cea așteptată,
Poate tu erai, de-astădată.

MUSTRĂRI

Ca 'n trecut, bolta 'n ierburi cu rouă-mi păru
Că m'așteaptă, secetă, să-i sorb pajiștea plânsă.
Lacrimile i-au dispărut îndată însă:
— Noi nu.

Ochii-mi cer încă stelelor chinul, le
Jindue arderea, le-ar bea aroma.
... Noi nu, necredinciosule Toma.
Noi nu, străinule.

Altor locuri, departe te du
Răstignește-ți acolo spovedania.
Să te mângâie ura, să te-asculte pierzania.
Noi nu...

Cu răi colți aprinși, bolta reapăru,
Rânjet vânăt de falcă satanică —
Arborii-și apără frunțile 'n panică:
Noi nu.

Dar tu vrajă lunară 'n lungul apelor, tu
Aminteai, legănând-iertători, pașii Domnului.
Să-i sărut, mă ridic, spărgând apele somnului...
— Noi nu.

Pleoapa 'n flăcări, pierdută, ceru
Atunci genelor nopții suavele tușuri:
— Umbre de tihnă! Line culcușuri! —
... Noi nu.

Frunze pe umăr, îngeri stinși, cu tălpi moi,
— Opriți! Indurare! —
Inert lunecau printre șoapte-arzătoare:
Poate voi... Poate voi...

F R Â U

Sirepii tropotul
Crâncen și 'nfrână.
Mai scuturi clopotul
Lacrimilor, mai sună?

De aur, flacăra
Nu ți-o mai stinse
Licoarea acră a
Rănilor linse.

Nici o înfrângere
Nu ți-o mai număr:
Un rece înger e
Pază, pe umăr.

Usucă ropotul
Lacrimilor. Nu plânge.
Sugrumă hohotul.
Sigiliu, pune, de sânge.

CICERONE THEODORESCU

LA APARIȚIA VOLUMULUI II DIN «JURNALUL» LUI TITU MAIORESCU

Al doilea volum din «jurnalul» lui Titu Maiorescu cuprinde însemnările din anii 1881—1886, scrise în caietele Nr. 6, 6 bis, 7, 7 bis, 3, 5¹ și 8.

I

Pe când în însemnările anterioare ni se înfățișa bogata viață a adolescentului, cu extraordinara energie și stăpânire de sine și cu avântul timpuriu spre înălțimile cugetării, — apoi câteva lumini de fulger din viața de familie a tânărului și din cariera sa publică, cu mari lovituri ale soartei în amândouă, — acum, în răstimpul acestor șase ani, avem în fața noastră pe bărbatul matur, dela 40 de ani înainte, mai închis în sine, în urma înverșunatelor atacuri cu care invidia, negliobia îngâmfată și patriotismul rău înțeles răspuseseră, dela început și repetat, la curajoasa și binefăcătoarea sa acțiune de trezire a spiritului public spre o mai bună judecată.

Acum ne apare mai mult stând de o parte, rezervându-se și retrăgându-se în viața unui cerc restrâns și în munca liberei profesii a căreia se dedicase de nevoie, — parcă în așteptarea unei noi întorsături a soartei.

Căci, prin straniile împrejurări ale unei vieți publice dezorientate, cărmuită mai mult de pasiuni fără frâu și parcă oarbă pentru adevăratele valori ale națiunii, asupra lui Titu Maiorescu se abătuseră în deceniul precedent cele mai perfide și mai neașteptate lovituri.

¹ In acestea două, în foile ce rămăseseră nescrise din ani de mai înainte.

Fusese cel mai pregătit și mai înțelept îndrumător și animator al culturii naționale, ca scriitor și ca profesor universitar: purtători ai opiniei publice îl acoperiseră cu injurii și calomnii, iar oficialitatea răspunsese la superioara lui activitate profesorală, înlăturându-l din învățământ, cu călcarea legilor, tăindu-i astfel nu numai mijloacele materiale ale existenței, ci — ceea ce era *mai* greu sufletește pentru dânsul — posibilitatea de acțiune asupra tinerimii și de realizare a sa însuși în domeniul în care își vedea vocațiunea principală a vieții sale.

Fusese cel dintâi ministru de instrucție al țării cu o pregătire pedagogică superioară, de o activitate și o corectitudine exemplară, cu concepții și inițiative fericite, cu grijă deosebită de viitorul culturii naționale, trimețând sau susținând la studii în streinătate o strălucită echipă de tineri talentați (Eminescu, Slavici, Meissner, Lambrior, G. Dem. Teodorescu, Haret ș. a.) și prezentând Corpurilor legiuitoare cel dintâi proiect de reformă a învățământului în noua eră a statului român: parlamentul propriului său partid, condus de interese de culise, îi respinsese proiectul și provocase astfel demisiunea lui din guvern; iar curând după aceea, Camera următoare, a partidului advers, îl pusese subt acuzare « pentru răsipă și deturnare de bani publici » (subvențiile acordate studenților trimeși în streinătate)! Absurda acuzare îi paralizase ani de zile activitatea publică; iar după părăsirea acuzării de către chiar cei care o ridicaseră, lunga guvernare a partidului liberal, prelungită în toată această perioadă, și dincolo de ea, îi închide căile pentru o lucrare politică efectivă în serviciul patriei.

De aceea, în amândouă aceste laturi ale vieții naționale — învățământul universitar și guvernarea țării —, în care în perioada precedentă arătase o chemare excepțională, Titu Maiorescu este acum dat la o parte.

Ca urmare a acestor tratamente, care, cu toată natura lui tare, vor fi adus în sufletul său oarecare descurajare, — este o relativă încetinire și în activitatea sa literară din acest timp.

După strălucita campanie din cei 15 ani precedenți, cu efecte așa de adânci ale *Criticelor* sale, deșteptând o nouă direcție în spiritul public și grupând în jurul său și al « Convorbirilor literare » o excepțională pleiadă de mari talente, — acum e în

scrisul său ca o pauză de concentrare și de privire a rezultatelor.

Prin faptele amintite, Titu Maiorescu este adus astfel a se consacra, în acest răstimp, mai mult advocaturii (și, ca deputat, în oarecare măsură și politice) și a afla interesul vieții mai mult în acel cerc — de relații prietenești și sociale pe de o parte, literare pe de alta — ce și-l formase în cei trei-patru ani de când se mutase din Iași la București.

II

Intr'o scrisoare din Noemvrie 1881, către Iacob Negruzzi, Titu Maiorescu stabilește astfel ierarhia preocupărilor și a sentimentelor sale din acest timp:

« Întâi relațiile omenești, apoi literatura, în al treilea rând politica, — așa merge scara intereselor sufletești ale subscrisului ».

« Jurnalul » său corespunde într'adevăr acestei perspective a vieții. Relațiile sociale și ocupația profesională iau în el un loc întins, alături de literatură și de politică.

Prin structura sa dinamică și prin concepția sa despre rostul vieții, Titu Maiorescu era dintre acele suflete care nu se pot bucura de viață, dacă nu o împărtășesc cu alții. Pentru dânsul, viața sa nu avea nici un farmec, dacă nu oferea altora ceva din cultura și din experiența sa, din lecturile și din simțul său despre frumos, din bucuriile și din înlesnirile ce avea.

Este în viața lui Titu Maiorescu o neliniște, ca o continuă căutare de a prinde acel « ideal irealizabil » după care tânjea în 1873: a face pe alții să intre împreună cu dânsul în viața intelectuală, să fie transportați de el acolo, să simtă sufletește împreună cu el, să năzuiască spre ceva împreună cu dânsul. « Neroada mea imposibilitate de a mă bucura de ceva singur », zice el și mai târziu.

Încă la Theresianum, tânărul de 18 ani își notase, împreună cu altele, aceste două cugetări ale lui Goethe:

Ni se duce tot câștigul vieții, când nu ne putem împărtăși altora, și tocmai în lucrurile cele mai delicate, la care așa de rar găsești părtași, fi dorești mai arzător.

Întâlnirea cu femeile în societate este elementul bunelor moravuri.

Amintindu-și de ele, sau nu, Titu Maiorescu pare a le fi luat ca norme de conducere în toată viața sa.

«Jurnalul» din acest timp ni-l arată aflându-și «părtași» într'un dublu cerc de prieteni și de cunoscuți.

Cercul mai larg era alcătuit, în genere, din vechii prieteni dela «Junimea», din colaboratori mai noi ai «Convorbirilor» sau oaspeți la întrunirile literare din casa sa, uneori oameni din lumea mare, alături de tineri scriitori, jurnaliști, profesori, magistrați.

Cercul mai restrâns, al reuniunilor mai dese, al lecturilor în comun de opere literare, filosofice, științifice, al prânzurilor, al muzicii și al excursiilor împreună, închidea înlăuntrul său pe vechii și intimii prieteni literari și politici — Teodor Rosetti, I. A. Cantacuzino (Zizin), Nicu Burghele (fin muzicant), apoi Iacob Negruzzi, Carp, Gane, Gheorghieș Racoviță, când veneau prin București; — pe lângă aceștia, modestul și devotatul Chibici și cei trei scriitori frunțași ai generației mai tinere: mai des (până la mutarea la Sibiu) sociabilul Slavici; mai rar solitarul Eminescu și nestatornicul Caragiale. La aceștia se adăogau, ca un element pentru ținerea unui contact direct cu lumea occidentală, membri ai corpului diplomatic, mai ales Germani, unii dintre ei fini literați, ca un Grisebach în epoca precedentă, un Bothmer acum. Apropierea dintre acești oaspeți din lumea diplomatică și membrii români ai cercului (aceștia mai toți stăpâni pe limba și cultura germană) se făcea prin întâlnirea lor în casa lui Maiorescu și în cea a cumnatului său, Dr. Wilhelm Kremnitz, medic al Palatului, soțul captivantei Mite Kremnitz, colaboratoarea literară a Carmen Sylvei.

Prin acești oaspeți streini, intră uneori în acest cerc și o notă de viață de societate germană («Julkapp», «Maitrank»).

Dar prezența înalților demnitari nu face deloc pe Titu Maiorescu să considere cumva mai puțin decât pe aceștia pe tinerii săi prieteni scriitori: fără nici o deosebire ei iau parte deopotrivă cu acei distinși streini la reuniunile sau la invitățile la masă în casa sa.

Neapărat, în acest cerc nu putea lipsi farmecul ce-l aduce totdeauna între bărbați grația inteligențelor feminine vioaie, cul-

tivate, rafinate prin viața de societate, prin gustul pentru artă și literatură: pe lângă soția și fiica sa, sunt încă Mite Kremnitz (până la un timp), Ana Rosetti, Pulcheria Rosetti (soția lui Teodor Rosetti), Maria Negruzzi și alte câteva.

Prin prezența oaspeților de care am amintit, pasiunea lui Titu Maiorescu pentru excursiuni are acum și un alt obiectiv: a arăta acelor reprezentanți diplomați, în compania unor Români cultivați, frumusețile țării și ale monumentelor artistice din trecutul ei; de aceea repetate excursii cu aceștia la Curtea de Argeș și în Carpați, organizate și conduse de el.

III

Însă relațiile cu acele personaje oficiale sunt mai mult sociale și trecătoare, cu toată întinderea ce o au uneori în « Jurnal ». Cele statornice și cu rădăcini adânci în suflet, sunt cele cu vechii prieteni din aceeași generație și cu tinerii prieteni scriitori.

Acest înțelept, cu aparență rece — fiindcă păstra distanță față de obișnuitele relații curente —, era, în realitate, o inimă caldă, un pasionat al relațiilor intime; avea cultul prieteniei ca un antic. Și tot astfel și al poeziei. Poate nimeni dintre Români n'a prețuit, n'a gustat literatura și arta, nu le-a adus atât de mult în cadrul și în substanța vieții sale, ca Titu Maiorescu, și n'a avut, ca dânsul, o iubire părintească, un devotament mai activ pentru tinerii scriitori de talent.

Dintre prietenii vechi, se vede a păstra o deosebită afecțiune pentru Teodor Rosetti (prieten încă din tinerețe, din timpul studiilor universitare la Paris) și pentru Zizin.

Când Petre Carp îi aduce la cunoștință propunerea primului ministru Brătianu de a colabora cu el la guvern, gândul lui Maiorescu este îndată la Teodor Rosetti: îi spune lui Carp că fără Rosetti el nu intră în minister; apoi se duce atunci noaptea la acesta și cu el împreună la Carp; în cele din urmă, fiindcă Rosetti nu primește, nu primește nici Maiorescu.

Iar când se produce tragica manifestare a boalei lui Eminescu, cel dintâi la care se duce să-i aducă la cunoștință marea nenorocire este Teodor Rosetti.

Despre Zizin, însemnează cu o vădită bucurie de câte ori acesta vine la București; se întâlnesc des, prânzesc împreună, sunt împreună în excursii; citesc împreună opere de știință și filosofie; Maiorescu revede cu el traducerea în franțuzește a operei lui Schopenhauer ce întreprinsese Zizin, după sfatul lui; obține de la Socec să editeze traducerea operei principale a lui Schopenhauer. Probabil la terminarea traducerii acesteia, Maiorescu îl felicită telegrafic:

Tenebrosi lucem salutant et auctorem. Amor et delicias generis humani.

Iar când Maiorescu are drum prin Moldova, îi telegrafiază, dela Viena, dela Cernăuți, și se duce să-l vadă la moșia din județul Botoșani, unde locuia Zizin, ceea ce nu mai face cu nimeni altul.

Caracterizând pe participanții la o excursie, zice de Zizin: « ganz famos, stets lebendig und voll Geist ».

Altă dată, când acesta e în București, notează: « în fiecare zi cu Zizin ».

Tot în această categorie, dar cu o altă nuanță, având în vedere nu numai diferența de vârstă, ci și marea personalitate națională a poetului, este și relația sa cu Vasilie Alecsandri.

E cunoscută înalta stimă ce Titu Maiorescu avea pentru cel care în scrisul său dedese cea mai caldă expresie aspirațiilor naționale, care luase parte cu un nobil avânt la întreaga mișcare de renaștere națională și dezgropase neprețuita comoară a poeziei populare.

În « Jurnal » sunt notate două momente ale acestei legături dintre poet și critic.

Unul e acela al răsunetului ce produce în Maiorescu, cunoscător și iubitor al antichității clasice, vestea ce-i dă Alecsandri că-și propune să scrie o tragedie « Ovidiu »; e o mișcare sufletească surprinzătoare pentru ceea ce știm despre Maiorescu ca scriitor: trimete poetului o foarte amănunțită schemă dramatică.

Faptul e interesant din două puncte de vedere. Întâi, fiindcă ne arată, sub o altă față, cât de familiar era Maiorescu cu antichitatea clasică. Știam din studiul « Contra Școalei Barnuțiu » cât de adânc cunoștea Maiorescu istoria romană (fusesse numit,

întâi, profesor de istorie la Universitatea din Iași). Știam de asemenea din disertația despre limba latină publicată în « Anuarul Gimnaziului și Internatului din Iași », și acum în urmă din însemnările dela Theresianum, că era tot așa de sigur cunoscător al literaturii clasice. Dar acum, pe lângă larga cunoaștere a societății romane din timpul lui August, avem înaintea, ca un fel de încercare de puteri sau ca un joc de artă într'un câmp strein, un întreg scenariu de dramă.

Apoi ar fi interesant de comparat această schemă cu opera poetului. Firește, Alecsandri avea singur mijloacele pentru crearea operei ce-și propusese. Studiase serios el însuși în tinerețe, la Paris, literatura antică, cu profesorul Cotte, iar acum, afectat de moartea unor prieteni scumpi și de boala fratelui său, găsea mângâiere în lectura, în original, a lui Horațiu și a lui Ovidiu (din această lectură, probabil, i-a venit ideea ultimelor sale opere dramatice, *Fântâna Blanduziei* și *Ovidiu*). Dar, tricum, schema lui Maiorescu îi va fi dat, poate, oarecare sugestii în țesătura dramei, cu deosebire în desnodământul ei.

Un al doilea moment, consemnat în « Jurnal », din relațiile cu Alecsandri — care arată în același timp și neobosita veghere a lui Maiorescu pentru Eminescu, și noblețea lui Alecsandri —, este, la invitarea lui Maiorescu, conferența ținută de Alecsandri, în scopul măririi fondului pentru întreținerea lui Eminescu la sanatoriul dela Viena.

Poate și această solicitare a lui Maiorescu va fi contribuit (împreună cu studiul *Poezi și critici*) să îndemne pe Alecsandri a răspunde — în felul său, senin și conștient de partea sa în dezvoltarea literaturii române — celor care, comparându-l cu Eminescu, căutau să micșoreze valoarea întregii sale opere literare:

E unul care cântă mai dulce decât mine ?
 Cu-atât mai bine țarei și lui cu-atât mai bine !
 Apuce înainte ș'ajungă cât de sus, —
 La răsăritu-i mândru, se 'nchină-al meu apus.

IV

Dintre prietenii mai tineri, acela pentru care Maiorescu are, precum era firesc, nu numai o deosebită afecțiune, ci încă,

după nenorocirea ce-l doborîse, o grijă de părinte, — este Eminescu.

La această relație a sa se pot aplica spusele mării poete engleze Elizabeth Barret-Browning:

Orice simpatie mi-este foarte prețioasă și scumpă; dar aceea a unui poet, și a unui astfel de poet e pentru mine simpatia prin excelență... Din tot schimbul care se face în lume, dela Tyr la Cartagina, schimbul simpatiei și al grațitudinii este cea mai regală dintre transacțiuni.

Iubirea și grija lui Maiorescu pentru Eminescu au fost într'adevăr regale. Din însemnările ce «jurnalul» ne-a păstrat despre relația sa cu Eminescu, sunt două momente de o deosebită importanță: cel privitor la ivirea necruțătoarei boale a poetului și acela al relativei sale însănătoșiri.

Despre cel dintâi, e de relevat că Maiorescu observase cu câțva timp înainte semne neliniștitoare. În ziua fatală a izbucnirii alienației depline — *20 Iunie/10 Iulie 1883* —, avem notarea precisă a cutremurătoarei apariții a lui Eminescu în casa lui Maiorescu și a măsurilor ce dânsul ia îndată pentru îngrijirea nefericitudinii prieten; după aceea, peste câteva luni, însemnarea datei plecării lui Eminescu la sanatoriul dela Viena: *20 Octomvrie /1 Noemvrie 1883*.

Despre cel de al doilea moment, avem neasemănata scrisoare din *10/22 Februarie 1884* către Eminescu. E una din cele mai impresionante scrisori ce s'au scris vreodată în limba românească. E în ea o mișcare sufletească de o delicatețe și de o pătrundere psihologică la înălțimea celui căruia-i era adresată.

În prezentarea boalei ca un proces fiziologic care s'a terminat, ca un vis; în înfățișarea ca ceva dela sine înțeles a grijei ce prietenii au avut de dânsul (trecând ușor, cu o notă de glumă, asupra procurării mijloacelor materiale pentru căutarea în sanatoriu și pentru călătoria în Italia); în presupunerea aceleiași procedări din partea lui Eminescu, dacă ar fi fost cazul; în arătarea perspectivei că, la venirea în țară, va avea existența asigurată prin munca sa proprie, ca bibliotecar al Universității din Iași — și sfârșind cu acea caldă și înaltă aprețiere a personalității poetului — este o fină gradație a mijloacelor de încurajare a celui deprimat sufletește, o profundă intuiție a căii celei mai potrivite spre a-i cruța susceptibilitatea și a-l ajuta să-și capete din nou încrederea în sine și sentimentul demnității personale.

Și toate acestea spuse în cea mai simplă formă, desfășurându-se dela sine din sinceritatea inimii, spontan: de aceea așa de profunda impresie, efectul — necăutat — al marii arte:

Vezi, domnule Eminescu, diagnoza stărei d-tale trecute este astăzi cu puțință și este absolut favorabilă...

Ei! acum ai eșit din vis, precum trebuia să ieși...

Nici griji materiale nu trebuie să ai...

Dar vrei să știi cu ce mijloace ești susținut deocamdată?

Bine, domnule Eminescu, suntem noi așa de străini unii de alții? Nu știi d-ta iubirea și (dacă-mi dai voie să întrebuițez cuvântul exact, deși este mai tare) admirarea adeseori entuziastă ce o am și eu și tot cercul nostru literar pentru d-ta, pentru poeziile d-tale, pentru toată lucrarea d-tale literară și politică?

Dar a fost o adevărată exploziune de iubire cu care noi toți prietenii d-tale (și numai aceștia) am contribuit pentru puținele trebuințe materiale ce le reclama situația.

Și n'ai fi făcut și d-ta tot așa din multul-puținul ce l-ai fi avut, când ar fi fost vorba de orice amic, necum de un amic de valoarea d-tale?...

Așa dar, fii fără grijă, redobândește-ți acea filosofie impersonală ce o aveai totdeauna, adaogă-i ceva veselie și petrecere în excursiunea prin frumoasa Italie, și la întoarcere mai încălzește-ne mintea și inima cu o rază din geniul D-tale poetic, care pentru noi este și va rămânea cea mai înaltă incorporare a inteligenței române...

Este, cred, unic în istoria culturii noastre cazul acestei solidități frățești, organizate de Maiorescu, imediat și discret.

Ca sentiment, se poate găsi o analogie în afecțiunea duioasă a lui Alecsandri și a Mariei Cantacuzino pentru eroicul Bălcescu, — cu deosebirea că, potrivit temperamentului fiecăruia, la cei dintâi e mai multă căldură în expresiune; dar la Maiorescu — la care totdeauna rațiunea domina sentimentul — afecțiunea este însoțită, în schimb, de o organizare largă și de lungă durată a mijloacelor de îngrijire, care, dacă va fi încetat, în această formă (nu o pot afirma; din acte nu se vede), va fi încetat numai după ce decăderea morală a poetului¹ o făcuse impracticabilă; dar a fost din nou aplicată la internarea sa ultimă în ospiciu, la moartea lui și apoi pentru demna îngrijire a mormântului său.

¹ Cf. scrisoarea din Iași, 14 Maiu 1886, a lui Miron Pompiliu către Titu Maiorescu, în «Convorbiri literare», Noembrie 1906 (a. XL pag. 1016 sq.)

Nu știu dacă și în alte țări, în împrejurări analoge, s'a îngrijit vre-odată undeva, de către o grupă de prieteni literari, de un mare scriitor lovit de nenorocire, așa cum s'au îngrijit Titu Maiorescu și amicii săi dela « Convorbiri » de marele lor prieten.

Cu ce devotament și cu ce grijă de păstrarea neștirbită a purității și a înălțimii literare atinsă de marele poet, îi editează Maiorescu poeziile — ediția rămasă clasică a *Poeziilor* lui Eminescu ! Cu ce muncă febrilă face ca volumul să apară cât mai curând, spre a putea aduce fără întârziere iubitului poet, care începea a-și căpăta iarăși conștiința de sine, vestea apariției volumului și a imensului succes ce l-a avut !

Și ce ironie a soartei ! Cu toate că s'au publicat de 30 de ani și mai bine actele care arată grija aceasta a prietenilor lui Eminescu pentru dânsul, iar o elementară onestitate literară cere să cercetezi bine starea lucrurilor despre care vorbești, totuși atâția oameni gata la acuzare a altora și la ieftină compătimire publică (numai prin scris sau prin discursuri) au continuat și nu încetează nici astăzi de a declama pe tema « mizeriei » în care a fost lăsat Eminescu de către prietenii săi.

Ba încă — pentru ca și cu această acțiune a lui Maiorescu să se împlinească soarta de care aveau deocamdată parte acțiunile lui: răsturnarea sfruntată a realității —, tocmai unul dintre cei care fuseseră mai apropiați de Maiorescu și de Eminescu, și care știa prea bine ce făcuse Maiorescu (și doară se bucurase și el însuși de generozitatea lui Maiorescu; dar acum era furios că acesta nu-l sprijinise în satisfacerea unei ambiții streine de literatură), curând după moartea nefericitului poet nu se sfia a scrie (cu evidente aluzii la pasaje din studiul lui Maiorescu « Poetul Eminescu »):

Imi vine destul de greu să contrazic niște autorități în materie literară, știind bine cât le iritează contrazicerea și cât de primejdioasă e iritația lor pentru soarta și reputația unor simpli muritori ca noi. . .

S'a susținut că disprețuia averea. . . E un neadevăr. . .

S'a zis că era risipitor și că orice sume ar fi trecut prin mână-i, el tot nefericit ar fi fost, de vreme ce nefericirea lui era de un fel curat moral. Minunată judecată, dar *eftind scuză pentru cei ce l-au lăsat totdeauna în lipsă, deși-l puteau ajuta cu toată dignitatea, deși apropierea lui le-a făcut cinste și. . . profit* — și încă le face.

Și sfârșește articolul cu o nedemnă insinuare:

... ieri deabia avea ce mânca... și *astăzi se mănâncă mulți bani, direct cu opera lui, indirect sub numele lui*; ieri deabia haine și hrană, astăzi statue și monumente de bronz, de marmură (aluzie la monumentul lui Eminescu, făcut prin grija lui Maiorescu), de... hârtie velină (ediția Poeziilor lui Eminescu, făcută de Maiorescu)...

Atât de *desăvârșită necunoaștere și părăsire în viață*, ș'apoi într'o clipă atâta sgomot, atâta solitudine și închinăciune după moarte »¹.

(Nu mai vorbim de ușurateca afirmare dintr'un alt articol, că Eminescu ar fi schimbat de silă unele expresii prea tari din anume versuri ale sale.)

Așa sunt unele caractere de artiști! Genus irritabile vatum, s'a zis. Uneori, sunt mai mult decât atât!²

Ca și față de atâtea alte neadevăruri spuse pe seama sa, Titu Maiorescu a desprețuit și față de acestea de a le dezminți. Numai târziu după moartea poetului, în 1906, a lăsat să se publice corespondența și unele acte privitoare la îngrijirea lui Eminescu; iar din scrisori ale sale către sora sa, publicate abia acum, vedem că grija sa pentru Eminescu mergea mult mai departe decât se vedea din acele acte și scrisori publicate în 1906 și decât ne-o arată fugitivele însemnări din « jurnal ».

Și se uită încă o mare grijă a lui Maiorescu — grijă pentru care neamul românesc trebuie să-i poarte o veșnică recunoștință: *e!* ne-a păstrat cu pietate neprețuita comoară a manuscriselor lui Eminescu, pe care le-a dăruit apoi Academiei Române.

Și a respectat atât de mult voința și amintirea marelui poet (care nu dădea în publicitate decât ceea ce desăvârșise sau considera el însuși ca atare), încât, deși a avut la sine ani de zile manuscrisele lui Eminescu, Maiorescu n'a publicat din ele nimic din ce nu dăduse spre tipar Eminescu însuși (doară, la editarea volumului, câteva poezii « aflate în manuscript pe la unele persoane particulare », deci puse în circulație de poet însuși).

¹ Sublinierile sunt ale noastre.

² Cf. și I. A. Basarabescu, articolul *Titu Maiorescu și « Gura Lumei »*, în publicația *Comemorarea « Junimeii » la Iași* [în] *Maiu 1936*, Iași, 1937.

După predarea manuscriselor la Academie¹, pe lângă puținul ce se putea tipări pentru marele public fără a arunca o lumină confuză asupra purei imagini a poetului, cum se desena din ce voise el însuși să dea la tipar, s'au publicat de către unii, lipsiți și de pietate, și de bun gust (adesea cu mare reclamă, și pentru profit material personal), din acele manuscrise multe lucruri in-forme, sau încercări din tinerețe fără valoare, pe care autorul lor nu le-ar fi dat niciodată în lume.

Relativ la Eminescu sunt și alte știri, de interes literar. Se poate stabili, de exemplu, mai precis, data când a apărut întâia ediție îngrijită de Maiorescu a poeziilor lui Eminescu: *la 23 Decembrie 1883*.

La 2 Decembrie Maiorescu începuse, cu hotărârea și disciplina sa obișnuită, corectura tiparului:

corectând aproape zilnic până la orele 2—3 noaptea la repede tipărire a poeziilor lui Eminescu.

La 13 Decembrie:

am făcut aseară ultima corectură la prefața și la arătarea cuprinsului la volumul poeziilor lui Eminescu.

În aceeași zi scrie lui Vasile Alecsandri:

Volumul poeziilor lui Eminescu apare peste 8 zile. Vi-l voi trimite îndată.

La 23 Decembrie înseamnă lista persoanelor cărora le-a trimis volumul. Știind la Maiorescu deprinderea de a executa neîntârziat cele ce-și propunea, volumul trebuie să fi ieșit de sub tipar chiar în acea zi sau cel mult în ajun.

Avem apoi data sosirii lui Eminescu în țară, după călătoria în Italia cu credinciosul Chibici: *27 Martie (st. v.) 1884*. După aceea data plecării lui la Iași: *7 Aprilie 1884*.

Un alt amănunt, caracteristic pentru consecvența absolută ce o punea Eminescu în convingerile sale, e un gest care arată profunzimea sa aversiune pentru cei ce întrupaseră pe la 1870-76, tipic, procedurile ușurate — primejdioase pentru dezvoltarea și

¹ La 24 Ianuarie 1902, prin scriitorul acestor rânduri.

educația țării — ale partidului liberal. La una din serile literare ale «Junimii» în casa lui Maiorescu, văzând între cei veniți acolo pe Candiano-Popescu (cel cu proclamarea republicii la Ploești în 1871), Eminescu, cum îl zărește, se întoarce dela ușă și pleacă. Nu mai vine pe urmă încă mult timp la acele întâlniri, ca să nu se expună a-l mai vedea pe Candiano.

(De comparat, pentru deosebirea de caracter de artist și de concepție de viață a doi scriitori — unul privind cu strângere de inimă scăderile ce constata în viața patriei, altul luând totul în zeflema și răsând pe socoteala lor — acest gest al lui Eminescu, în concordanță cu toată atitudinea lui ca poet și gazetar, cu felul cum se răsfrânge în scrisul lui Caragiale aceeași republică dela Ploești.)

V

Tot în linia relațiilor personale — se înțelege, pe alt plan și încrucișându-se cu domeniul politic — sunt convorbirile sale cu Regele și cu unii diplomați streini.

Aflăm din ele amănunte de interes istoric și unele mărturisiri de reținut și de meditat, căci pot fi de o teribilă actualitate pentru țara noastră.

Dintre conversațiile cu Regele, e una care relatează un fapt de un comic clasic, analog cu o scenă din comediile lui Caragiale — oglindind, ca și acelea, o tristă nepăsare: o scrisoare, cuprinzând un concept al Regelui, trimisă dela Sinaia cu adresa « Chancellerie royale, Bucarest », e înapoiată dela poștă — « adresantul » fiind necunoscut !

O alta cuprinde foarte interesante amănunte despre vizita Regelui la Berlin și la Viena în 1883 (în ajunul încheierii tratatului de alipire a României la Tripla-Alianță). Avem în ea și relatarea unui epilog al incidentului diplomatic provocat de intempestivul toast al lui Petre Grădișteanu la banchetul ce se ținuse după dezvelirea statuii lui Ștefan cel Mare la Iași. E aici o dovadă de tactul fin al Regelui Carol I în situații delicate: La mirarea Împăratului Wilhelm I că Regele a dat lui Grădișteanu mâna după un asemenea toast, Regele a răspuns că, dând mâna celorlalți vorbitori dinaintea lui Grădișteanu, i-a dat-o deopotrivă și ace-

stuia. Tocmai dacă nu i-ar fi dat-o, ar fi arătat că atribue o însemnătate deosebită cuvintelor lui Grădișteanu și ar fi făcut vâlvă împrejurul spuselor lui; pe când așa, a arătat că nu a acordat nici o atenție teatrală declamației, care n'ar fi meritat să i se dea atâta importanță la Viena și la Berlin. Impăratul s'a declarat mulțumit de explicarea Regelui ¹.

Din alte conversații cu Regele, aflăm de o comunicare făcută de Principele Carol lui Bismarck, după o conversație a sa cu Napoleon III; de asemenea, știri despre Principele Alexandru Battenberg: jignirea adusă de el Țarului Alexandru III și proclamarea unirii Rumeliei cu Bulgaria, cu știrea Angliei, dar fără știrea Austro-Ungariei; despre extravagante ale nefericitului Ludovic II al Bavariei, și altele.

Dar poate cea mai plină de învățăminte pentru noi, spre veșnica înveghiere a celor care, după vremuri, cârmuiesc țara, este însemnarea despre o conversație a sa cu ministrul Germaniei la București, contele Wesdehlen.

Maiorescu, îngrijorat de viitorul României în jocul de șah al marilor Puteri, exprimându-și părerea că acum, când avem un Hohenzollern pe tron, e o chestiune de prestigiu pentru Germania de a-l susține, primește, în tonul acelei sincerități brutale a diplomației germane din epoca lui Bismarck, neașteptatul răspuns că prezența pe tronul României a unui Hohenzollern n'ar fi nici o piedecă pentru Germania să consimtă la o eventuală împărțire a României între Rusia și Austro-Ungaria, dacă circumstanțele generale i-ar părea că indică acest lucru. Eram numai la 4 ani după Congresul dela Berlin, în care, deși ne câștigasem independența cu armele în mână și ajutasem la salvarea onoarei armatelor rusești, marile Puteri, la cererea celei ajutate de noi, dispuseseră de țara noastră cu aceeași nepăsare de dreptul popoarelor mici la viața și la pământul lor, cu care la 1864 unele

¹ E foarte instructiv paralelismul între această aprețiere a Regelui și aceea cu care comentează Eminescu cuvintele lui Grădișteanu, în strălucitul sau articol din *Timpul* de la 18 Iunie 1883, unde — numai cu 10 zile înainte de fatala întunecare a prodigioasei sale inteligențe — Eminescu este așa de lucid și așa de stăpân încă pe toate coardele geniului său.

din ele se gândiseră să ne dea drept compensație Austriei, dacă aceasta ar fi convenit să cedeze Italiei, de bună voie, provincia Veneției.

VI

Un loc destul de întins îl ocupă în jurnalul din această perioadă din viața lui Maiorescu însemnările de ordin politic.

Precum în perioada precedentă Titu Maiorescu deschisese pr'n *Criticele* sale o nouă cale orientării spiritului public, în limbă, în literatură, în judecata asupra formelor și fondului culturii noastre, și, trezind mințile, lămurind gustul, înlăturând prejudecățile, lăsase câmp liber pentru înflorirea marilor talente ce au venit să se grupeze în jurul său, tot astfel acum el deschide o cale nouă în politica noastră internațională, prin articolul dela 1 Ianuarie 1881 din *Deutsche Revue*. Articolul — primit la început, ca și *Criticele*, de adversari, cu insulte pentru autorul lui: «vândut străinilor», etc., iar de prieteni cu rezervă — arăta necesitatea, în împrejurările de atunci ale configurației europene, a unei orientări politice a României spre Puterile din centrul Europei, ca asigurare contra primejdiei rusești (ceea ce s'a și făcut oficial peste doi ani, după întrevederea dela Gastein între Bismarck și Ioan Brătianu).

La trei săptămâni după apariția aceluia articol, Primul Ministru Ioan Brătianu — poate văzând justetea ideii politice a lui Titu Maiorescu, sau poate având dela sine aceleași convingeri; pe lângă aceasta, îngrijat de corupțiunea din cadrele partidului său, și, pe de altă parte, dorind (probabil după o sugestie a Domnitorului) ca proclamarea regatului să fie făcută de un guvern care să reprezinte amândouă partidele de guvernământ ale țării — vine cu propunerea către Petre Carp de a intra în guvern împreună cu încă doi prieteni politici ai săi. Vroia astfel să asocieze la noua viață politică a țării, cel puțin ramura junimistă a partidului conservator.

Întâia oară propunerea cade din cauza unei chestiuni de amor-proprriu a șefului partidului conservator.

A doua oară, când se adresează numai junimiștilor, apropierea nu se poate face din cauza — fundamentală — a deosebirii pro-

funde de concepții și de practice de guvernământ între Brătianu de o parte, Carp și mai ales Maiorescu de altă parte.

Se înșela. Nici Petre Carp, nici Titu Maiorescu nu erau oameni care să intre într'un guvern numai din vanitatea de a fi miniștri; nu puteau intra decât dacă erau în situația de a pune în aplicare programul lor de reforme necesare pentru întărirea statului, precum și metodele lor de guvernământ pentru însănătoșirea vieții țării — aceleași care însănătoșiseră limba și literatura.

În introducerile la *Discursurile sale parlamentare*, și de mai multe ori în cuvântările sale din Cameră, Titu Maiorescu a vorbit despre acele tratative cu Ioan Brătianu și a arătat motivele pentru care înțelegerea nu s'a putut face (cf. în deosebi vol. III, pag. 56-58 și 491 sq., și vol. IV, pag. 234). «Jurnalul» ne dă acum amănunte despre această încercare repetată a lui Ion Brătianu (întâi în 1881, înainte de proclamarea regatului; apoi a doua oară în 1884, după revizuirea Constituției).

Sfârșitul tratativelor a arătat că Brătianu urmărea mai mult prelungirea guvernării partidului său, decât o reală curățire a atmosferei politice spre binele țării, cu sacrificarea partizanilor influenți, dar cu moralitate dubioasă.

La Carp și Maiorescu, ca în toată cariera lor publică, au precumpănit preocupările de interes obștesc. Mai ales la Maiorescu, în care instinctul și vocația de educator erau tot așa de vii și în omul politic, ca și în acțiunea criticului și a profesorului, ajungerea la guvern nu putea fi dorită sau acceptată, decât dacă îi permitea o acțiune de educare a maselor și în ordinea politică. Fără puțința aplicării ideilor și a procedurilor lor de onesitate politică, intrarea în guvern nu-i putea ademeni; iar stăruind asupra principiilor lor de guvernământ erau incomozi tovarăși de guvern ai oamenilor politici din amândouă vechile partide.

De aceea, atunci și în viitor, spre nemăsurarata pagubă a unei dezvoltări sănătoase a vieții noastre publice, țara a fost lipsită de o participare mai îndelungată și mai liberă, la cârmuirea ei, a unor capacități și a unor caractere de valoare excepțională a unui Maiorescu și a unui Carp. În locul lor, țara a fost condusă și *educată*, cum a fost, mai mult de oameni preocupați în primul rând de satisfacerea ambițiilor și a intereselor de partid

și de prosperitatea partizanilor, decât de întărirea și de educarea țării; de cărmuitori mai puțin pregătiți ca experiență și cultură europeană, uneori complet incapabili ori fără cel mai elementar simț moral, slăbind astfel resorturile adânci ale națiunii.

Maiorescu prevedea că guvernarea lui Brătianu, cu lipsa de scrupule a unor membri influenți ai partidului, va exaspera țara și va trebui să urmeze în curând un guvern de oameni nestăpâniți de patimi, care să îndrepteze și să liniștească țara, împiedicând reacțiunea urii și a răzbunării ce era de așteptat. Un asemenea guvern nu-l puteau da decât Junimiștii, cum l-au și dat. Maiorescu nu s'a înșelat în privința desfășurării evenimentelor, ci numai în privința duratei guvernării lui Brătianu și în privința credinței sale că opinia publică va susține un guvern pur junimist sau cel puțin un guvern conservator în care ei să aibă pentru mai mult timp o influență hotărâtoare în toate domeniile importante ale treburilor publice.

Această credință a sa, că mersul vieții publice va face necesară în curând o chemare la guvern a Junimiștilor, ne explică de ce găsim și acum în jurnalul său o nouă listă de prieteni politici și de alte persoane ce le credea vrednice de a fi ținute în seamă. Acest fapt, care se repetă a treia oară în însemnările sale, e caracteristic pentru grija de viitor a lui Maiorescu, pentru disciplina sa de a se gândi din vreme la oameni la care s'ar putea adresa sau pe care ar trebui să-i sprijine la o eventuală venire la guvern.

E interesant a constata, de exemplu, că în lista de acum, începută în 1881 și continuată, la intervale, până în 1884 (vezi nota la însemnarea din 10/22 Mai 1883), pe lângă vechii prieteni din cele două liste anterioare (din 1870 și 1876), sunt trecuți mulți intelectuali din tânăra generație. La Nr. 51, subliniat, este Spiru Haret, cu mențiunea «director ministerial» (numele pe atunci al secretarilor generali de minister; ceea ce a și devenit în curând Haret, dar sub lunga guvernare a partidului liberal (în 1885); apoi în 1897, ca membru al acestui partid — înscris în el în 1889 — a fost numit ministru al Instrucțiunii Publice ¹.

¹ Pe Spiru Haret, Maiorescu îl cunoștea încă de la Iași, când «Junimea» a tipărit, ca cea dintâi carte ieșită din tipografia ei (tipografie ce o cumpărase spre a tipări fără plată «scrierile ce se păreau trebuincioase pentru împlinirea culturai noastre»), traducerea făcută de Haret a *Elementelor de astro-*

Între cei notați mai departe în anii următori (1882-1884) pe acele pagini, sunt încă: profesorul de chimie din Viena Nicolae Teclu, Alexandru Vlahuță, Barbu Ștefănescu (Delavrancea), Duiliu Zamfirescu; pentru teatru: Caragiale, D. Rosetti (Max), Jipescu (cu mențiunea: «advocat, Opincarul, minunat talent de imitație»); ca «buni actori»: Iulian, Hagiescu, Mateescu, Manolescu; «buni studenți în Paris, se spune că sunt fiul lui Hiotu, al lui Costică Grădișteanu și Jony Crețeanu». După multe alte nume, cele din urmă sunt următoarele patru: «Valeria Micle, în Ianuarie 1884 de 17 ani¹, foarte simpatică voce, viitoare cântăreață de operă». «Caterina Constantinide, Conservatorul din Viena», «Bârseasca (Burgtheater)», «Teodorina (Opera Madrid)».

Pe aceeași pagină sunt câteva alte însemnări, probabil despre lucruri ce-și propunea să facă la guvern: «De tipărit din nou *Biblia* dela 1688 și de împărțit pe la biserici». Repararea Tismanei cu vreo 35.000 de lei. De trimis acolo arhitectul Mandrea — și alte câteva.

O altă parte din amăgitoarea și zadarnica frământare politică din acei ani (1881-1882) este cea privitoare la încercarea sa, împreună cu Teodor Rosetti, de a da partidului conservator un ritm mai viu.

nomie de Quetelet (cf. G h. A d a m e s c u, *Vieața și activitatea lui Spiru Haret*, Cartea Românească, București 1936, p. 16 și S o v e j a, *Titu Maiorescu*, p. 60, — unde însă e dat ca autor Arago în loc de Quetelet). În 1874 apoi, Titu Maiorescu fiind ministru de Instrucție a publicat, la cererea lui Haret, un concurs-de bursă pentru studiul matematicelor la Paris, bursă pe care acesta o ia. Întors în 1878 în țară doctor în matematici, Haret venea cu sora sa, prietena Liviei Maiorescu, în casa lui Maiorescu (cf. *Insemnări zilnice*, vol. I, p. 334). În 1909 fiind Haret ministru al Instrucțiunii Publice, Titu Maiorescu își dă demisia de la Universitate, jignit de o necuviincioasă adresă a ministerului, redactată de secretarul general D. A. Teodoru, fost socialist. Haret, afectat, a intervenit pe lângă Maiorescu să-și retragă demisia, ceea ce, firește, la un om de reflexia și hotărârea lui Maiorescu nu se putea întâmpla.

¹ Era atunci elevă în pensionatul d-nei Humpel, unde o auzise cântând (vezi însemnarea din 7/19 Ianuarie 1884).

Dintre foștii miniștri junimiști din cabinetul Lascăr Catargi (1871-1876), ei doi (în deosebire de Petre Carp) rămăseseră în clubul conservator din Capitală și fuseseră aleși între membrii Comitetului central al partidului sub președinția lui Lascăr Catargi, iar Maiorescu condusesese câțva timp și ziarul partidului, *Timpul*.

Această atitudine politică a lor urma, poate, dintr'un sentiment de delicatețe și de solidaritate față de foștii colegi de ministru puși, ca și ei, sub acuzare, de Camera liberală; poate încă dintr'un sentiment de disciplină politică inerent firii amândorora; poate, în sfârșit, din convingerea că e mai folositor pentru țară încercarea de a întări vechiul partid conservator cu tână ramură junimistă și de a-i da o îndrumare mai potrivită timpului și noilor împrejurări politice internaționale.

De aceea, Titu Maiorescu întreprinde în sânul comitetului clubului conservator o acțiune de modernizare a conducerii partidului; neizbutind, își dă demisia din clubul conservator (împreună cu Teodor Rosetti și cu toți Junimiștii din Iași). Însemnările sale din 1881-1882 notează fazele zadarnicei sale sforțări pentru o *eră nouă*, completând cu unele amănunte expunerea ce a dat-o despre aceasta în volumul III (pag. 3-20) și în vol. IV (pag. 320-344) din *Discursuri parlamentare*.

VII

În ce privește relațiile literare, însemnările se mărginesc mai mult a nota scurt zilele ședințelor literare (de regulă săptămânale, în casa sa), cu citarea persoanelor care luau parte la ele (uneori, multe străine «Junimii», cum era și firesc: Ispirescu, Gaster, Jipescu ș. a., chiar Hasdeu și Urechie), și adesea a lucrărilor citite; apoi drumurile la Iași pentru tradiționala aniversare a «Junimii», cu veselul ei banchet; data unora din articolele ce a scris (între acestea, unele neștiute: articole despre România în *Conversations-Lexicon* al lui Brockhaus) și a traducerilor ce a făcut în acest timp; interesul pentru lucrările altora.

Se știe inițiativa ce a luat pentru editarea *Poeziilor* lui Eminescu. Am văzut ce răsunset a găsit la dânsul anunțarea intenției lui Vasile Alecsandri de a scrie o dramă despre Ovidiu. Însem-

nările ne mai arată că traducerea în românește a *Schițelor din Moldova* și a romanului *Lascăr Viorescu* a fost făcută din îndemnul și cu colaborarea sa. Cât de bucuros era să ajute la orice străduință literară, chiar a unui modest începător, o vedem din osteneala ce-și dă la remanierea *Fetei dela Cozia* a lui Iuliu Roșca. Scrisorile sale către Kotzebue și cea către Alarcon, cu interesantele lor amănunte și cu lumina ce o aruncă asupra pasiunii lui Titu Maiorescu pentru literatură și a grijii și iubirii lui pentru «Convorbiri», aduc contribuții prețioase pentru urmărirea mișcării literare însuflețite de dânsul.

Un moment deosebit de important din această mișcare se cuvine să fie împropătat pentru semnificația ce o are, fiindcă reprezintă adeziunea completă a tinerimii române de peste Carpați la noua direcție literară inaugurată în cultura noastră de Titu Maiorescu și susținută de întreaga mișcare literară dela «Convorbiri». A fost aceasta o dată istorică, fiindcă însemna stabilirea definitivă a *unității culturale a tuturor Românilor*, spre a cărei înfăptuire Eminescu jertfise un an din viața sa de student, prin organizarea memorabilei *Serbări dela Putna*.

Acest moment istoric este fixat, de o parte, prin serbarea dată în cinstea «Convorbirilor literare» de către tinerii dela «România jună» din Viena — serbare la care răspunde telegrama din 18 Iunie 1882 a lui Titu Maiorescu — și, pe de altă parte, ca un răspuns la acea serbare, de contribuția fruntașilor literaturii române din Țară la întâiul Almanah al «României June».

Cu 11 ani înainte, ca un reflex al luptei dintre cele două direcții de atunci în cultura română, izbucnise și în sânul «României June», abia constituite, același conflict, cu aceleași insulte și bârfiri în privința lui Titu Maiorescu¹.

Atunci, Eminescu, Slavici, Teodor Nica, Chibici, care reprezentau noua direcție între membrii «României June», erau în

¹ Vezi articolul despre memoriul lui Eminescu *Naționali și cosmopoliți*, în «Convorbiri literare», Aprilie 1903 (retipărit în I. Rădulescu-Pogoneanu, *Studii*, 1910) și I. Slavici, articolul *Serbarea dela Putna*, în «Convorbiri literare», Decembrie 1903 și Ianuarie 1904 (retipărit în ale sale *Amintiri*). Cf. I. Grămadă, *Mihail Eminescu*, Contribuții la studiul vieții și operii sale, 1914, și id., *România jună* din Viena, monografie istorică, 1912.

minoritate. În timp de un deceniu însă, în generațiile de Ardeni și de Bucovineni care se succedaseră în sânul acelei societăți se desfășurase dela sine, prin înceata dar sigura lucrare a adevărului asupra capetelor inteligente, același proces de transformare radicală ce se săvârșise în timp de un an (în 1870) în convingerile lui Eminescu față de lupta lui Maiorescu: fuseseră cucerii de puterea adevărului și a unei sănătoase îndrumări în cultură.

Această totală schimbare de atitudine era înfăptuită încă din 1875, precum se vede din scrisoarea ce Maiorescu o adresează « Domnilor membri ai Societății academice *România Jună* la Viena », ca răspuns la proclamarea sa ca membru de onoare al ei.

Se cuvine să fie adusă în actualitate acea scrisoare, pentru caracterizarea ce o dă Maiorescu însuși scopului și tonului criticii sale literare și sociale:

București, 2/I 1875.

Domnilor,

Primesc cu bucurie a lua parte la Societatea D-voastră sub forma propusă prin adresa Nr. 31/1874/5 și Vă mulțumesc pentru onoarea ce mi-ați făcut-o.

Lucrările mele literare, la care binevoiți a Vă referi și despre care din parte-mi ași dori să fie mai însemnate, nu sunt născute dintr'un spirit de blândețe. Ele sunt o critică, adese ori amară, în contra unor direcțiuni în literatură și știința română, pe care le-am crezut primejdioase pentru națiunea noastră. Căci misiunea cea mai mare a acestei națiuni este astăzi de a-și ocupa un loc în mijlocul popoarelor de cultură ale Europei. O asemenea sarcină însă cere dela oamenii publici o minte aspru disciplinată și o inimă pururea onestă. Unde aceste însușiri lipsesc și se înlocuiesc prin simulări, acolo este datoria criticii de a lovi răul pentru a pregăti binele. Astfel acele lucrări au intrat în lupta cu timpul prezent și prin urmare nu puteau avea speranță decât în viitor.

Viitorul începe cu D-voastră, Domnilor. De aceea sunt fericit, când văd că tinerimea studiosă — deși împotrivindu-se poate la cutare sau cutare idee izolată — recunoaște în totalitatea acelor lucrări o luptă sinceră pentru ceea ce trebuie să fie obiectul celei mai înalte îngrijiri în viața publică a unui popor: pentru adevăr! ¹

Dacă despre această adeziune de atunci a tinerilor dela « *România Jună* » scepticii ar putea zice că va fi fost cumva determi-

¹ Publicată în I. G r a m a d ă, « *România jună* » din Viena, p. 140 sq.

nată și de alte considerații (Măiorescu era la acea dată ministru) — nu mai rămâne nici o îndoială despre adâncimea acestei transformări sufletești la generația din 1882-1883, când Măiorescu nu mai avea nici o situație oficială.

Adeziunea era acum atât de completă, încât tinerii de acolo țin să o mărturisească public, cu prilejul unui moment important din viața « Junimii » și a revistei ei.

În anul 1882 « România Jună » crede de a sa datorie de a ține a o ședință solemnă cu prilejul împlinirii a 15 ani de apariție a « Convorbirilor ».

Chiar fără privire la întreaga revoluție ce o aduseseră « Convorbirile » în cultura românească, însuși simplul fapt al apariției lor neîntrerupte timp de 15 ani constituia atunci un *eveniment istoric* în viața națiunii române: era *întâia oară în istoria noastră* când o revistă literară română ajunsese a număra atâția ani, și încă cu perspectiva sigură a continuării. Acest semn de cultură serioasă — stăruință în întreprinderi și în planuri de viață, devotament dezinteresat pentru scopuri ideale — ceea ce trebuia să dea mai ales tinerimii universitate un sentiment de încredere în viitor, era datorit întemeietorilor « Junimii ».

Nu e de mirare dar, că tinerii Români dintr'un centru de cultură ca Viena își dau seama de semnificarea națională a unui astfel de moment și țin să sărbătorească pe cei cărora națiunea datora această faptă de cultură.

Rând pe rând, țin cuvântări și conferințe de omagiu și recunoștință, urmate de lecturi din *Criticele* lui Măiorescu, membri frunțași ai societății: Dr. Constantin Popazu, Solomon Halița, I. T. Mera, I. C. Panțu, Septimiu Albini.

Unul dintre aceștia scrie după 28 ani, amintindu-și cu emoție de acea zi:

Printre frumoasele lucrări cetite în acea solemnă zi de Iunie, s'a cetit de mine un capitol din « cartea » d-lui Măiorescu, capitolul « In contra direcției de astăzi în cultura română », ca semn de aprobare și recunoaștere sărbătorească față de « noua direcție », tocmai în mijlocul acelei societăți care odinioară combătuse pe marele critic ¹.

¹ I. C. Panțu, articolul « Cartea lui Măiorescu », în « Gazeta Transilvaniei », 1910, nr. 35, apud I. Gramadă, *op. cit.*

Iacob Negruzzi, redactorul «Convorbirilor», fusese înștiințat oficial de această serbare și răspunsese din timp printr'o scrisoare de mulțumire.

În ziua serbării (5/17 Iunie 1882) «România Jună» primește următoarea depeșă din Iași:

Societatea Junimea, trimete salutările sale «României June» și-i urează traiu și prosperitate.

Negruzzi, Pogor, Gane, Culianu, Naum, Vârgolici, Pompiliu, Lambrior, Creangă, Misir

la care «România Jună» răspunde prin telegrama:

«România Jună», serbând victoria luminii ce ați făcut în literatura noastră, vă urează mulți ani, și vă roagă să spuneți acelei valoroase «Junimi», astăzi bătrână prin fapte, că junimea română din patru părți o admiră și o urmează.
Popazu, președinte».

La această manifestare a tinerilor dela Viena, se asociază și membrii din Brașov ai «României June», prin telegrama din aceeași zi:

Salutăm pe cei adunați în onoarea «Junimei» din Iași. Mai curând sau mai târziu lumina trebuie să iasă învingătoare. Trăiască «Convorbirile»!

Piltia, Voina, Dr. Baiulescu, [Ciprian] Porumbescu, Socaciu, Chelariu, Budiu, [Andrei] Bârseanu.

E marele merit al tinerimii ardeleni din acei ani de a fi contribuit astfel la deplina unitate culturală a tuturor Românilor, luând ca conducători în limbă și literatură, și pentru Ardeal, pe Maiorescu, Alecsandri, Eminescu, Slavici, Creangă, Negruzzi și ceilalți colaboratori ai «Convorbirilor». Acei tineri de la «România Jună» au deschis astfel acolo drum liberei desfășurări, peste câțiva ani, a splendidelor creațiuni literare ale lui Coșbuc și ale lui Goga și unei prese de un mai mare efect în lupta națională, fiindcă începe a se rosti în limba reală a poporului, părăsind pe cea artificială de mai înainte a gazetarilor ardeleni.

Se împlinea astfel unitatea culturală cerută de Apelul din 1870 al tinerimii universitare române din Viena (redactat, probabil, de Eminescu), pentru serbarea de la Putna:

Națiunea română voiește cultură, și cultura ei trebuie să fie una, omogenă la Prut și la Someș, omogenă în sânul Carpaților cărunți și pe malurile Dunării bătrâne.

Cazul acesta arată cât de mult poate contribui la buna îndrumare a culturii naționale o tinerime bine inspirată.

La rândul său, Titu Maiorescu, cu spiritul său organizator și iubitor de tinerime, ține să răspundă în felul său la această caldă manifestare — care era în același timp și o mărturie a înfăptuirii unității culturale a tuturor Românilor — printr'o contribuție literară a fruntașilor scrisului românesc, prietenii săi dela « Convorbiri », la un *Almanah literar* al « României June ». « Jurnalul » său din acest timp ne dă știri despre această acțiune a sa, dusă la capăt cu obișnuita sa stăruință și repeziciune. Și astfel în acest Almanah se publică *întâia oară* unele din cele mai desăvârșite creațiuni ale literaturii române (dintre care câteva poate nici n'ar fi fost scrise fără solicitarea și stăruința lui Maiorescu): *Luceafărul* lui Eminescu, *Iarna vine* și *Izvorul* (Hora din Mircești) de Alecsandri, *Ion Roată și Cuză-Vodă* de Creangă, *Despre progresul adevărului* de Maiorescu, *Un drum la Cahul* de I. Negruzzi. Pe lângă acestea, *Vremea și Iubirea* de Carmen Sylva (tradusă de Maiorescu, care, în aceeași noapte, traducea încă, împreună cu Eminescu, două poezii ale reginei).

VIII

« Jurnalul », firește, ne dă încă știri și despre părți mai personale din viața sa.

Una din acestea, mai puțin cunoscută, este preocuparea sa, în acest timp, de fenomene mai curioase din viața sufletească — cele de hipnotism. Asistă la experimente de hipnotism la spital, întreprinde călătorii spre a se lămuri științificește în privința lor. Scrisoarea sa din 14/26 Noemvrie 1885 către profesorul de fiziologie R. Heidenhain ne descopere o lature aproape necunoscută din personalitatea lui Titu Maiorescu.

Și însemnări anterioare ne arătaseră viul său interes pentru fenomene dela limita între fiziologie și psihologie și pentru cercetări experimentale în legătură cu ele: problema vorbirii, a nașterii graiului omenesc și a formării noțiunilor, problema somnului și a visului, problema hipnotismului ¹.

¹ Cf. *Insemnări zilnice*, vol. I, p. 125 sq. (Oct. 1866), p. 165 (Oct. 1870), p. 328-332 (Noemv. 1879 - Martie 1880); cf. și *Logica*, notele dela p. 23 și 25 (la « Teoria noțiunilor »),

În Februarie - Martie 1880 ținuse patru conferințe, toate cu subiect din acest domeniu.

Articolul său despre manualul de psihologie al herbartianului I. Popescu (în « Convorbiri literare » Octomvrie 1881) arată familiarizarea sa cu cercetările oamenilor de știință în privința substratului fiziologic al fenomenelor sufletești ¹.

În Februarie 1881, îi umblă în gând să scrie un articol

despre centrul vieții sufletești, un postulat psihologic pentru cercetări fiziologice, à propos de articolul lui Varigny « Sur les localisations du cerveau ».

Interesul pentru cercetările științifice în privința unor fenomene ca cele de hipnotism era mărit atunci și prin ședințele date de unii hipnotizatori cu « mediurile » lor, cum erau în Aprilie 1881 în București cele ale lui Donato, la care Titu Maiorescu asistă și are apoi corespondență cu Donato.

În 1882, « jurnalul » ne dă multe mărturii de o intensă cugetare a sa despre astfel de probleme.

La 11/23 Februarie expune într'un cerc intim « Fiziologia » plăcerii a lui Mantegazza.

La 14 Februarie, de asemenea într'un cerc familiar (de față și Eminescu), pune în discuție un chestionar asupra particularităților de caracter ale oamenilor (despre Eminescu, observația: « spiritual și bine »).

La 20 Fevruarie:

Vreau să încep în sfârșit să pregătesc conferința mea de mâine « Limba și Inteligența ». Dar am citit și am cugetat atât de mult asupra fiziologiei și psihologiei, încât gândurile se încheagă îndată în cristale și din starea latentă se rotunjesc spre o expunere.

¹ « Teoria psihologică a lui Herbart, oricât de slabă ar fi în unele părți, are... meritul... de a fi servit de bază psihologică la cercetările fiziologice moderne asupra așa numitului « suflet... ». Cine a cetit eminenta schiță psihologică din « Patologia și terapia boalelor mentale de Griesinger, cine a urmărit cu viul interes ce-l merită lucrările « psiho-fizice » ale lui Fechner, cine a cetit « Psihologia fiziologică » a lui Wundt și a văzut lumina ce se aruncă prin asemenea lucrări asupra atâtor părți până atunci ascunse ale vieții sufletești, va recunoaște împreună cu noi nemărginita însemnătate a cercetărilor fiziologice asupra sufletului și partea de merit ce se cuvine unora din teoriile lui Herbart în aceste cercetări. »

La 10/22 Martie,

discuție cu Zizin Cantacuzino, Gane și Burgele asupra noiei mele idei despre excitarea explosiv de violentă în noua pătură specific omenească a substanței cenușii cu celulele abstracțiunii, din care s'a născut ca *décharge nécessaire* graiul...

Revine asupra acestei idei în însemnarea dela 22 Martie:

Incep a-mi descătușa iarăși cugetarea:

1. Întăiul cuvânt! (uriașă forță latentă a celulelor abstracțiunii specific omenești, care găsesc în cuvânt o descărcare...

2. Explicări psihologice privitoare la hipnotism: *a)* somn; *b)* sugestivune (șiruri de reprezentări succedându-se mecanic, în vis); *c)* vedere de stafii...

La 30 Martie:

Am început să fac planul despre întâiul cuvânt... trebuie prealabil să studiez încă mult mai multă anatomie și fiziologie a creierului.

În Aprilie - Mai ține cele patru conferințe (Hipnotismul, Darwinismul, Temperamentele, Originea limbajului), al căror rezumat l-a publicat într'o broșură M. Brăneanu - Hermes.

Câteși patru conferințele, dar mai ales întâia și ultima, arată adâncirea lui Maiorescu în cunoștințele de fiziologie în legătură cu fenomenele sufletești. În cea dintâi întâlnim chiar numele lui Heidenhain:

Numele de *magnetism animal* datează dela Mesmer... Mai târziu... aceleași fenomene se prezentară sub alt aspect, și știința s'a ocupat de ele... Astfel James Braid în Englitera, D-rul Charcot la Paris, profesorul de fiziologie Heidenhain la Breslau, și alții, au repetat experimentele, cu scop de a le cerceta științificește, și au constatat că diferitele fenomene hipnotice stau în legătură cu cestiuni psihologice și fiziologice de cel mai mare interes.

Iar în conferința « Originea limbajului », arătând că o explicație deplină a problemei nu e posibilă, ci numai o încercare de lămurire prin analogie, printr'o analiză psihologică și fiziologică a formării limbajului la copiii mici, — o notă la acest pasaj spune (din partea editorului):

Cum s'a putut constata în conferințele precedente și în conferințele d-lui Maiorescu din alți ani, toate temele pertractate au una și aceeași metodă: de a da substratul fiziologic pentru explicări psihologice, de a pune în armonie, de a lumina reciproc, știința noastră cea abstractă, cea psihologică, cu datele câștigate din lumea fiziologică, din științele exacte.

Analizând apoi întâile strigăte ale copilului și observând că, la început, glasul copilului e un strigăt nearticulat, fără ton și fără expresie emoțională, se adaogă:

În cazurile constatate de însuși d. Maiorescu, în a cincea săptămână pentru prima oară se poate deosebi în strigătul copilului dacă e un strigăt de durere sau de bucurie.

Citatele acestea arată nu numai interesul și larga informare științifică a lui Maiorescu pentru fenomenele sufletești de care se ocupa, ci chiar studierea directă a unora din ele asupra copiilor săi, prin metodele de observare și de experimentare ale omului de știință.

Păcat că întreruperea, atâția ani, a activității sale universitare și atragerea sa în viața politică au îndepărtat o minte așa de ageră dela astfel de cercetări științifice din câmpul psihologiei și, în genere, dela lucrări sistematice mai întinse de filosofie!

Insemnările citate și conferințele publice din anii 1881-83; scrisoarea sa către profesorul Heidenhain, dezvăluind dorința de a încerca însuși experimente de hipnotism; călătoria la acesta la Breslau, apoi la profesorul Hering la Praga spre a se iniția în tehnica experimentelor de hipnotism, ne arată că, la un moment din această perioadă, Titu Maiorescu se îndrepta spre astfel de cercetări. Dar, lipsind încă la noi un larg mediu intelectual care să susțină, să provoace și să însuflețească, prin interes de specialitate și prin emulație, o stăruință exclusivă în lucrări personale de psihologie și în genere de filosofie, activitatea sa a fost absorbită de ocupații în alte direcții.

Fiind dată în natura lui Titu Maiorescu (ca și la tatăl său) fibra educativă ca ceva esențial în ființa sa, — ca o aplecare, așa zice, organică, ce se cerea să fie pusă în funcțiune, cu necesitatea imperativă a unui instinct (se arătase ca atare încă în tânărul de 17-18 ani dela Theresianum și apoi în studentul dela Berlin) — ea trebuia să-și afle alte căi de punere în lucrare, în această perioadă în care Maiorescu nu mai era profesor universitar: Erau căile libere pe care le găsisese încă dela venirea sa în țară — curs public la București, despre educațiunea în familie, conferințe publice la Iași cu organizarea vestitelor «Prelegeri populare» ale

«Junimii», ani de-a-rândul, cursuri într'un cerc intim, cum făcuse la Berlin.

Încă din toamna 1880 începuse lecții de Logică, o dată pe săptămână, acasă, cu cercul feminin din jurul său (soția și fiica sa, d-ra Nina Haret, Mite Kremnitz, Anna Rosetti) și în același timp la universitate prelegeri publice: despre Logică și aplicările ei.

Succesul senzațional al acestui curs neoficial va fi îndemnat, poate, pe unii miniștri de atunci să se gândească la reintegrarea lui Maiorescu la Universitate. Intenția aceasta, manifestată de Dimitrie Sturdza în 1882, se traduce în fapt abia în 1884, prin ministrul de Instrucție publică Craioveanul Gheorghe Chițu.

Din anul următor, avem foarte documentatul răspuns al lui Maiorescu (din 17/29 Iunie 1885) la o adresă a ministerului Instrucției (ministru, Dimitrie Sturdza; secretar general, Spiru Haret). Răspunsul cuprinde datele privitoare la numirea sa la Universitate și la măsura arbitrară a ministrului Tell de a-l considera demisionat din învățământ, fiindcă refuzase a renunța la exercitarea mandatului său de deputat.

Este prilejul, cu aceasta, să privim o lature ciudată a acestui fapt.

E unul din straniile aspecte ale vieții publice românești că un asemenea abuz revoltător a putut fi lăsat să se petreacă și apoi să dureze atâta timp.

Eleganța morală a lui Titu Maiorescu de a nu se reintegra și pe sine la catedră, la venirea sa la minister (cum făcuse cu adversarul său politic Nicolae Ionescu) și de a nu solicita aceasta dela nici unul din miniștrii următori—este în linia personalității sale.

Dar ceea ce este de nepriceput e pasivitatea cu care Camera și primul ministru (care ia curând pe Maiorescu în guvern, în locul generalului Tell) primesc ilegalitatea săvârșită față de un fruntaș al partidului său și al culturii țării. Și mai stranie e pasivitatea Junimiștilor din Cameră, în deosebi a lui Carp. Urmând lui Maiorescu la minister, el nu găsește de datoria sa să anuleze, din întâia zi, ilegală măsură, care nu numai lipsea Universitatea românească de un profesor de pregătirea și de forța educativă a lui Maiorescu, ci suprime brutal amicului său dreptul la salariul cuvenit, temeiul mijloacelor materiale pentru existența familiei sale.

IX

Insemnările din acest timp ne mai ajută — dacă ar mai fi nevoie (și poate este: ați observat că nimic nu e crezut și răspândit mai lesne decât ceea ce poate micșora o mare personalitate, oricât de absurd ar fi lucrul?) — ne ajută, zic, la risipirea a două neadevăruri care s'au afirmat (și unele minți ușuratece le repetă și acum) despre Titu Maiorescu. Unul e neroada legendă că el învâța pe din afară (ba încă în fața oglinzii!) cuvântările ce avea să le țină! Celălalt, că era adeptul filosofiei pesimiste a lui Schopenhauer.

Ce împrejurare a putut face să se nască acea ridiculă legendă? De bună seamă, oameni simpli, din marea mulțime a auditorilor lui Maiorescu, la Cameră, la Universitate, în săli de conferințe sau în adunări publice, văzând desfășurarea armonioasă a cuvântărilor sale, construcția perfectă a frazei, argumentarea impecabilă, efectul lor impresionant, — nu-și puteau închipui că o astfel de expresiune perfectă a cugetării se naște chiar atunci, în fața ascultătorilor, spontan și liber; ci, judecând după puterile proprii, care nu erau în stare să țină cu înlesnire o cuvântare ce n'ar fi fost învățată pe din afară, cum școlarii mărginiți învâța o lecție, și-au închipuit că numai astfel se poate explica uimitoarea siguranță a planului și a desfășurării cuvântărilor lui Titu Maiorescu. Și astfel s'a creat și s'a răspândit amintita neghiobie.

Nu e nevoie să fi auzit aievea pe Maiorescu vorbind, la curs sau în adunări și mai ales în convorbirile sale zilnice cu prieteni sau cunoscuți, spre a vedea cum naște dintr'odată în fața ta — nu numai asupra unei teme la care meditase, ci și asupra unui subiect de discuție adus de mersul neprevăzut al convorbirii — cea mai elegantă, adesea cea mai profundă și mai poetică expresie de cugetare găvind dela sine forma, ca un produs organic al naturii. Cine are cea mai elementară pătrundere psihologică știe bine că o impresie profundă asupra ascultătorilor (cum o aveau totdeauna cuvântările și lecțiunile dela Universitate ale lui Maiorescu) nu poate fi produsă decât de o vorbire care se elaborează din adâncul minții în chiar acel moment, fie că este improvizată pe de-a-ntregul, fie că desfășură un plan la care autorul a reflectat, — dar, în amândouă cazurile, născându-se

atunci *întâia oară* ca întreg, iar nu reproducând a doua oară, pasiv, o cugetare ce fusese elaborată deplin mai înainte de a fi fost rostită. Ce era de mirare că un om de înzestrarea cu totul superioară a inteligenței, de cultura întinsă și adâncă și de aleasa lectură de fiecare zi a lui Titu Maiorescu, putea găsi oricând, fără nici o sfortare, cea mai distinsă și mai impresionantă înfățișare a cugetării sale? Oare numai pentru Maiorescu să fi fost imposibil ceea ce s'a arătat așa de strălucit de atâtea ori la alte inteligențe de aceeași înălțime și de o cultură egală? Numai în poporul nostru să fi fost cu neputință fenomenul, rar de sigur, dar realizat de multe ori la alte popoare în inteligențe de aceeași factură? Se uită prea des că în cultura noastră Maiorescu a fost unul dintre puținii oameni la înălțimea culturii occidentale, și ca ereditate intelectuală și ca pregătire de cultură. Iată, chiar în aceste scurte însemnări în fugă, unde nu putea fi vorba de nici o pregătire pentru public și de nici o căutare de efect, îi vin uneori sub condei expresii de cea mai neașteptată frumusețe.

Notând ce-i spunea Alecsandri, că regina, bolnavă de credea că moare, își zicea mereu versurile populare:

Așterne-te drumului,
Ca și iarba câmpului,
La suflarea vântului —

el adaogă observarea:

Dovadă de puterea și farmecul poeziei simțite... *Par'că deschide o legdnare în infinit.*

Firește că un om de disciplina intelectuală a lui Maiorescu cugeta de mai înainte la ceea ce avea să vorbească ¹.

¹ Dar, la nevoie, putea și improviza tot așa de impresionant, când, în dezbaterile parlamentare, era cazul pentru aceasta.

Așa a fost, de exemplu, cu discursul său din ședința dela 4 Decemvrie 1913 a Senatului, când a răspuns pe loc, ca prim-ministru, la o interpelare a lui Ion I. C. Brătianu. D-l Ioan C. Filitti, atunci directorul său de cabinet la Ministerul de externe, care era de față la acea ședință, mi-a comunicat, plin de admirație, că acea cuvântare ținută fără nici o pregătire prealabilă, fără nici o notiță în fața sa, și care a durat 3/4 de oră, a făcut cea mai mare impresie.

Cum cugeta? Ne-o spun însemnările:

Mercuri 17 Fevr. 82. . . . Astăzi (acum la ora nouă dimineața) soare, frumos și cald. La [ora] 10, clienți, la 11 Mandrea, apoi $\frac{1}{2}$ de oră [citit] Taine, « [De l']intelligence și $\frac{3}{4}$ de oră meditat asupra conferinței mele de la Iași și schițat canavaua ăi. . . La ora 7, masă la Wesdehlen. . . ».

Sâmbătă 20 Fevr. 82. Vreme foarte frumoasă, aer limpede, cald, soare. . . Luat chinină. Stat în cameră, lănced, întins, citind cu încântare scrisori și « jurnalul » de mai de mult, trimes la Iași [unde avea să țină conferința a doua zi] 3 telegrame pentru mâine, iar acum, la $3\frac{1}{2}$, vreau să încep în sfârșit să pregătesc conferința mea de mâine « Limba și inteligența ».

Dar am citit și am cugetat atât de mult asupra fiziologiei și psihologiei, încât gândurile se încheagă îndată în cristale, și din starea latentă se rotunjesc spre o expunere.

Duminică 21 Martie 82. Toate zilele astea Academie, Cameră. . . Conferința mea « Magnetismul animal » fixată pentru azi a fost amânată spre a plasa mai multe locuri și a strânge mai mulți bani pentru incendiații din Moldova. De altminteri eu o pregătisem ieri noapte. . .

Duminică 25 Aprilie [1882]. . . Dimineața la $6\frac{1}{2}$ băut cafeaua pe terasă. . . Acum e ora 8, trebuie să mă gândesc la conferința mea — pe cât va vrea capul meu să se aplice la asta. . .

Conferința a fost bine.

Vineri 12/24 Noem (vrie) 82, mi-a venit rândul să vorbesc, înaintea Camerei pline. . . , o oră și $\frac{1}{2}$. . . , cel mai izbitor, mai straniu succes. Însă în această Vineri, de la ora 8 dimineața până la $1\frac{1}{2}$, am cugetat necurmat, în felul meu, în zigzag, la ceea ce aveam de vorbit, la 2 [am fost] la Cameră, înaintea mea a vorbit ministrul de interne Chițu, la ora trei mi s'a dat cuvântul, până la $4\frac{1}{2}$ în cea mai mare încordare sufletească am vorbit; până la 6 am așteptat votarea, [am] plecat acasă cu familia și Annette, la masă Slavici și Eminescu, seara după masă încă Theodor Rosetti și Nica și Burghel. . .

Tot astfel stă lucrul și cu cealaltă afirmare: că era adept al filosofiei lui Schopenhauer, ceea ce, după părerea celor care-l combăteau cu astfel de mijloace, ar fi constituit un motiv de descalificare a unui om public !

Lasă că n'ar fi fost nimic reprobabil, dacă Maiorescu ar fi admis întru totul principiile concepției pesimiste despre lume a lui Schopenhauer. Dar lucrul nu era exact, cum a spus-o el însuși, răspunzând la asemenea acuzații puerile. Nu se potrivea cu temperamentul său. Maiorescu, într'adevăr, avea mare admirație pentru talentul literar al lui Schopenhauer; dar, prin natura sa, și prin toate convingerile și actele sale, el era un *optimist*, și pentru neamul său, și pentru soarta omenirii în genere. De altfel,

din Schopenhauer tradusese nu opera fundamentală a filosofului — la aceasta l-a îndemnat și l-a ajutat pe prietenul său Zizin, care într'adevăr era un pesimist — ci, pe lângă capitole de estetică și alte câteva de interes popular, Maiorescu tradusese din Schopenhauer tocmai lucrarea care privește viața omenească din obișnuitul punct de vedere al majorității omenirii: *Aforisme asupra înțelepciunii în viață*.

În «Prefața traducătorului», el spune anume:

Arthur Schopenhauer este aristocratul gândirii filosofice în secolul nostru...

Idealist în toată puterea cuvântului, Schopenhauer nu găsește altă fericire omenească decât în contemplarea artelor frumoase și altă menire etică decât în cea mai desăvârșită abnegațiune.

Din această îndoită convingere, susținută de un spirit liber de orice prejudecăți sociale, religioase și naționale, se explică particularitățile lucrării sale literare care au surprins mai mult pe cetitorii cei de rând: sarcastica biciuire a convenționalismului societății moderne... disprețul pentru nivelarea democratică și aversiunea în contra Ovreilor, cărora nu le poate ierta decadența etică și estetică în care au aruncat civilizația europeană prin Testamentul cel Vechiu.

Schopenhauer este filosoful pesimismului. Unul din fundamentele acestei filosofii se află formulat și în Aforismele de față, în următoarea propoziție:

«Orice plăcere e negativă, pe când durerea e pozitivă».

Noi credem această propoziție neîntemeiată și prin urmare pesimismul nu ne pare a fi un adevăr general. El corespunde însă unei dispoziții subiective a multor oameni de cultură și chiar de geniu (Lord Byron, Leopardi, etc.) și formează în orice caz o parte integrantă a marilor concepțiuni omenești... și mișcarea deșteptată prin teoriile lui Schopenhauer este un antidot la platitudinea materialistă spre care înclină epoca actuală.

De altminteri toate operele izvorite din puternica genialitate și prin urmare originalitate a filosofului nostru se disting prin o admirabilă limpezime și frumusețe de stil, și studiarea lor va fi totdeauna de cel mai mare folos, indiferent de se primesc sau nu concluziunile lor.

În «jurnalul» său se află conceptul unei scrisori din 15/27 Noembrie 1883 către d-ra Zoe Bălăceanu, domnișoară de onoare a reginei (vezi nota la însemnarea din acea zi). Un pasaj din acea scrisoare (subliniat de Maiorescu la o lectură mai târzie a «jurnalului») e interesant, fiindcă exprimă încă o dată în termeni foarte clari poziția lui Maiorescu față de doctrina filosofică a lui Schopenhauer:

« Les grandes pensées de Schopenhauer se lisent mieux au milieu des grandes montagnes.

« Quel admirable écrivain que Schopenhauer ! Je ne partage pas du tout son pessimisme, mais je ne peux lire ses oeuvres — toutes empreintes de son grand coeur et d'une intelligence hors ligne — sans un véritable sentiment religieux. Peut-on jamais avoir trop d'égard pour un adversaire de bonne foi ?

« Si nous avions l'occasion de reprendre notre controverse ! Pour ma part, j'en serai heureux. Une bonne discussion sur les grands problèmes est une jouissance exquise de la vie intellectuelle, et nous autres optimistes naturellement... (scrisese întâi: et les optimistes comme moi, naturellement...).

X

Înlăturarea din învățământ tăindu-i mijloacele de existență ce-și asigurase, Maiorescu e silit acum să se consacre avocaturii. De aceea, în însemnările din această perioadă sunt multe mențiuni despre procesele ce i se încredințau.

Intre acestea e unul de caracter național: însărcinarea din partea guvernului român de a duce la capăt, juridicește, vânzarea unor moșii din Bucovina aparținând unor mănăstiri din Moldova, moșii asupra cărora ridică încă pretenții în fața tribunalelor austriace Patriarhia din Constantinopole.

Această însărcinare obligă pe Maiorescu de a se duce des la Cernăuți. Astfel avem din « jurnal » multe știri despre societatea românească de acolo; între altele, însemnarea despre o frumoasă serbare cu teatru de diletanți, în care tânărul jurist (Tudor) Flondor dirija orchestra, un frate mai mic (Iancu) toba mare, un mic și încântător băiat « Isopescu (Constantin ?) violina », iar între cei care jucau remarcabil rolurile, în « Florin și Florica », Aglae Droqli, sora lui Eminescu, « excelentă și în unele pasaje de o ștregărească drăgălășie ».

În această însărcinare e de relevat grija lui Titu Maiorescu și neobosita osteneală ce-și dă spre a face ca acele moșii din Bucovina să încapă în mâinile unei respectate familii românești, a Hurmuzăcheștilor, aceea la care, cu opt ani înainte, în chiar ziua când fusese numit întâia oară ministru, venise el însuși să ia și

să expedieze la București prețioasele documente prin care a pus temelul mării Colecții Hurmuzachi.

În aceeași linie a sentimentului național, tradus în acțiuni fără zgomot, este și interesul său pentru Eforia Bisericii Sf. Nicolae dela Brașov cu școlile întreținute de ea. El acordă acelei Eforii (în care între efori era și unchiul său Constantin Popazu) sprijinul său la cumpărarea unei moșii din județul Buzău, și, împreună cu cel mai de aproape prieten al său, Theodor Rosetti, împrumutul de care avea nevoie Eforia ¹.

XI

Pe lângă aceste însemnări de interes mai larg, «jurnalul» cuprinde, se înțelege, și altele, curente, din viața sa. Așa este, de pildă, deprinderea constantă, intrând ca o notă caracteristică în disciplina vieții sale de om de cultură occidentală, de a nota zilnic temperatura aerului și starea timpului.

Este într'asta, la dânsul, ca o nevoie sufletească de a lua în fiecare dimineață contact cu natura, de a se simți una cu ea. Se bucură de o zi senină, de un răsărit de soare, de un joc de lumină, de un apus frumos, de o noapte cu lună, de întâile flori ale primăverii; se întristează de o zi posomorită.

La o privire grăbită, repetarea monotonă a unor asemenea mărunte notări zilnice ar părea una din acele curiozități care stăruiesc în viața multor oameni superiori. Punându-le însă în legătură cu o altă deprindere constantă a lui Titu Maiorescu (care, ca și aceasta, era nelipsită din programul vieții sale) — cu deprinderea de a face regulat preumblări afară din oraș, excursii, călătorii, spre a se bucura de orizontul larg și de frumusețea și măreția naturii — mi se pare că aceste notări cer altă interpretare.

La oameni cu un fond sufletesc adânc, așa zice cu o fibră metafizică, la care unitatea profundă a universului și comunitatea ființei lor cu întregul cosmos e simțită nu numai prin reflecțiune filosofică ori prin credință religioasă, ci oarecum instinctiv,

¹ Despre întreaga acțiune a lui Titu Maiorescu pentru școlile române dela Brașov, vezi *Însemnări zilnice*, vol. I, p. 239.

prin încadrarea vieții personale ca un fenomen al naturii în mersul global al universului — la asemenea fapte umane, cum era a a lui Titu Maiorescu, astfel de notări sunt semnul nu numai al unei curiozități intelectuale și al unei supuneri zilnice la o disciplină de fier, care dă fiecărei clipe locul ei în programul stabilit al vieții, ci ele sunt încă și expresiunea unei necesități subconștiente de a lua cunoștință de pulsul acestei vieți universale, de a răsfrânge în sine ritmul ei, de a se confunda în valul larg al desfășurării acestei minuni zilnice care e viața naturii.

În această împărtășire zilnică cu natura e pentru ei o parte esențială din bucuria lor de viață, din fericirea lor.

« Mă scol foarte de dimineață, supra-emoționat de orice nou peisagiu, și cel dintâiu sentiment al meu este să deschid fereastra... »

notează el într'o călătorie prin Elveția.

Psihologia vieții lui Titu Maiorescu, este într'adevăr mult deosebită de a cărturarilor obișnuiți. Ceea ce altora le-ar părea lucru inutil ori fastidios — cum sunt de exemplu acest fel de notări despre starea timpului — se vede că pentru dânsul avea alt coeficient de valoare.

Psihologia sa se înrudește, în această privință, cu psihologia țaranului român — creatorul incomparabilei poezii populare — care în fiecare zi se interesează întâi de mersul vremii, în fiecare zi simte nevoia de a vedea cerul, soarele, câmpul, muntele și pădurea; pentru el frigul și căldura atmosferei, vântul și ploaia, tunetele și fulgerele nu sunt ceva străin adâncurilor sufletului său, ci puteri ale lui Dumnezeu, în care se arată aceeași veșnică minune ca și în existența sa, a cugetului și a graiului său. El nu s'ar simți trăind, dacă nu ar lua zilnic cunoștință de starea naturii; de aceea o caută, se simte una cu forțele ei, frate cu ele, le iubește, le cântă.

Dar la Maiorescu, pe de altă parte, în această intimitate cu natura, pe lângă imboldul primitiv, atavic (dela moșii și strămoșii țărani, din Carpați și poate din Pind) intră un element de înaltă cultură, căpătat încă din adolescență, în mediul dela Theresianum, prin lectura inteligentă a clasicilor antici (Virgiliu, Horațiu) și după aceea prin excursiile dese în timpul studiilor la Berlin.

Apoi, în acea evadare regulată din viața de oraș și chiar din țară trebuie să vedem la dânsul și o nevoie de compensație pentru păstrarea neștirbită a uimitorului său echilibru sufletesc. Acea viață de necurmată încordare — cu munca intensă pentru studiere și pledări de procese, pentru pregătire de prelegeri, conferințe și discursuri, cu preocupările aduse de întâlniri zilnice cu prieteni și cunoscuți, cu frământarea și decepțiile vieții politice, cu acea coborîre în atâtea mărunțișuri și agitări ale lumii care ne înconjoară — trebuia să facă loc din când în când unei vieți de destindere, de contemplare liniștită a frumuseților naturii și ale artei, a căror prezență constantă intra ca un element esențial în viața sa.

XII

În ce privește viața de familie, criza începută în 1876 pare câțva timp a se fi atenuat. O parte din timp, soția și fiica sunt la Berlin, în familie. În timpul cât sunt în țară, iau parte activă la viața socială și literară din casa lor, la lecturile în comun, la ședințele literare și serile muzicale (amândouă sunt desăvârșite pianiste, fiica și cu o frumoasă voce), la primbări și excursii.

Mai ales Livia Maiorescu, înainte de a fi chemată ca domnișoară de onoare a reginei, este o asiduă colaboratoare a tatălui său, copiind, ajutându-l la tipărirea cuvântărilor și a lucrărilor sale literare, traducând ea însăși pentru iubitele «Convorbiri» (schițe de ale lui Mark Twain, «Un caracter de artist» de Mite Kremnitz, nuvele de ale lui Slavici în nemțește), alcătuind muzica la unele serbări în familie, la reviste și comedii de Rosetti-Max și Iacob Negruzzi. Ei îi dedică Ion Creangă «Amintirile din copilărie» (1881), iar Alecsandri tinereasca și splendida «Iarna vine» (1882), citită de el la o ședință a «Junimii» și trimisă de Maiorescu la «România Jună» pentru Almanah.

Cu toată acea criză latentă, Titu Maiorescu păstrează o constantă atenție pentru soția sa, înștiințând-o telegrafic pe unde se află în călătorii, iar la vestea ce dânsa îi dă din Berlin despre neliniștitoarea stare a sănătății sale, el pleacă îndată acolo și apoi cu dânsa la Londra pentru operație (însemnările despre șederea acolo și despre înturnarea în țară, după trei luni, ocupă mare parte din jurnalul din anul 1882).

Totuși, deplina și reciprocă încredere și afecțiune nu se mai pot reface. În cele din urmă, dânsa se rezignează a conveni ca soțul să dispună liber de vacanțele sale, iar la măritișul fiicei lor să se despartă definitiv. Din cauze ce nu le cunoaștem, finalul se precipită: în 1886, Titu Maiorescu introduce la tribunal cererea de divorț. Soția părăsește țara, înapoiindu-se în familia sa la Berlin, unde, peste câțiva ani, se stinge din viață.

Livia Maiorescu își dă demisia dela Palat și însoțește pe mama sa în Germania.

Astfel se încheie această perioadă din viața intimă a lui Titu Maiorescu, lăsând să urmeze peste un an, într'o nouă tovarășie de viață, cea de a doua parte a vieții sale.

XIII

Să-mi fie îngăduit a repeta o observare asupra naturii acestor *Insemnări*.

Cu toate că atrăsesem luarea aminte asupra caracterului de « jurnal », iar nu de « memorii », al celor cuprinse în această publicație, și-mi închipuiam că prevenisem astfel o falsă interpretare a lor, s'au aflat totuși comentatori care n'au vrut (sau nu s'au priceput) să țină seamă de natura cu totul fragmentară a acestor însemnări, făcute cu necesitate în fugă, ci le-au luat ca expresiunea completă și definitivă a scriitorului Maiorescu, în chestiuni despre care el și-a arătat lămurit cu alte prilejuri sentimentele și opiniunile (de exemplu, despre Eminescu). De aceea, mă cred dator să repet observarea ce am făcut-o la volumul I al acestor *Insemnări*.

Cititorul nu are înaintea sa memorii, redactate de autor pentru cunoștința și informarea publicului (despre sine și despre epoca în care a trăit), ci simple note rezezi pentru uzul personal, îndestulătoare pentru sine spre a-i evoca dintr'o frază eliptică, adesea dintr'un singur cuvânt sau o simplă dată, tot cortegiul timpului, al oamenilor, al locurilor, al sentimentelor și al opiniunilor întreaga realitate trăită, ce putea fi înviată dintr'o dată pentru el, la lectura acelor scurte însemnări.

Indestulătoare pentru dânsul, ele sunt cu necesitate neîndestulătoare pentru oricare altul, dacă ar vrea să le socotească —

ceea ce nu sunt și nu puteau fi — ca înfățișare literară reflectată a lui Titu Maiorescu despre oameni și evenimente. Ele reflectează doar clipa trecătoare, cu impresia ei adesea fugitivă și ne-completă, având nevoie de verificare și de completare, de multe ori de rectificare, pentru însuși cel care le scria.

Caracterul acesta de scurte note pentru sine, spre aducere aminte, de cugetări sau opinii ce trebuiau reluate sau dezvoltate mai târziu (și multe au rămas fără aceasta), răsare la fiecare pas. Ce păcat, de exemplu, că nu știm pe larg ipoteza ce făcea despre apariția graiului în omenire, schițată desigur sugestiv pentru dânsul, dar, din puținul ce spune, cu totul de nereconstituit pentru alții, din însemnarea dela 10/22 Martie 1882!

Același caracter reiese și din compararea însemnărilor din «jurnal» cu expunerea ce o face despre aceleași fapte, când e vorba să informeze despre ele pe alții. Să se compare, de pildă, scurta mențiune ce face aici despre așa de importantul articol al său din *Deutsche Revue* — ori notarea incidentală (într'o convorbire cu Carp) despre alipirea României la Tripla-Alianță — cu dezvoltarea ce dă acestor chestiuni în introducerile la *Discursurile sale parlamentare*¹; sau concisa telegramă din 6/18 Aprilie 1884 către sora sa, vestind-o despre plecarea lui Eminescu la Iași, cu întinsa scrisoare ce-i scrie ei în aceeași zi (publicată acum la Torouțiu, *Studii și documente literare*, vol. VI), cuprinzând amănunte despre starea lui Eminescu, recomandări pentru buna lui îngrijire acolo, și știri despre asigurarea discretă a întretinerii lui — spre a se vedea cât de nedrept ar fi să luăm însemnările din «jurnal» ca expresie reflectată și completă a sentimentelor lui Maiorescu despre valoarea faptelor sau a persoanelor de care e vorba. (Tot așa, pentru vol. I al *Insemnărilor*, trecerea aproape sub tăcere a războiului Independenței — și calda, clasică expunere a luptelor glorioasei noastre armate și a conducerii

¹ Editate apoi, postum, într'un volum deosebit, sub titlul *Istoria contemporană a României* (titlu, de bună seamă, nepotrivit, și pe care autorul lor în nici un caz nu li l-ar fi dat, dacă le-ar fi publicat și separat. Socotim că mai corespunzător cu cuprinsul unui astfel de volum, și în spiritul său, ar fi fost titlul ce l-a dat însuși Maiorescu: *Priviri asupra dezvoltării politice a României sub domnia lui Carol I*, sau, cel mult, *Contribuțiuni la istoria politică a României sub domnia lui Carol I*).

lor de către înțeleptul Domnitor, în introducerea la vol. II al *Discursurilor*).

Acest caracter strict personal explică, pe de altă parte, și notițe fără nici un interes pentru alții, ba părând chiar pedante, ca de exemplu itinerariul căilor ferate pentru localități spre care călătorea; costul călătoriei; numele și calitatea hotelurilor în care descindea, cu însemnarea numărului camerei ocupate; sau numele proprietarului trăsorii cu care a făcut cutare drum în țară sau în Elveția și de care fusese foarte mulțumit: erau, toate, foarte importante pentru dânsul, care-și propunea să vină din nou prin aceleași locuri, în altă călătorie. Cu admirabila sa disciplină a vieții, vroia să știe dinainte unde e bine să tragă, la cine să se adreseze, etc. — spre a consacra cât mai puțin timp pentru instalare și alte aranjamente materiale și a putea avea cât mai mult pentru partea ideală a vieții: plimbări în plină natură, vizitare a ceea ce era de văzut, redactarea a ceea ce avea de scris. Multe din articolele sale și, cred, toate introducerile la *Discursuri* au fost scrise în tihna ce și-o alegea în astfel de călătorii în timpul vacanțelor universitare.

Amredat uneori și aceste amănunte fără nici un interes actual, fiindcă ele sunt (ca și notarea vremii și a temperaturii zilnice) așa de caracteristice pentru arta vieții ce și-o crease Titu Maiorescu.

Așa cum sunt, și însemnările din acest al doilea volum aduc un bogat material de informație și de reflecție, nu numai pentru cunoașterea vieții și a psihologiei unuia din cei mai mari oameni ai neamului nostru, ci și pentru istoria țării.

I. RĂDULESCU-POGONEANU

TEXTE ȘI DOCUMENTE

SCRISORILE LUI VLAHUȚĂ CĂTRE CARAGIALE

Caragiale s'a cunoscut cu Vlahuță din anii debuturilor acestuia, la « Convorbiri literare », (1880-1881), dar legăturile lor mai strânse datează cam de pe la 1890. În acea vreme, d. N. Iorga, care scrisese un strălucit foileton, în « Lupta » lui G. Panu, de apărare a dramei « Năpasta », i-a văzut deseori împreună. Caragiale, Vlahuță și Delavrancea « . . . se adunau adesea seara, când la unul, când la altul, și i-am avut uneori, — scrie d. N. Iorga — cu atâta recunoștință, în cămăruța popasului meu bucureștean ». În Martie 1892, când Caragiale se răcise cu Titu Maiorescu și « Junimea », a rostit la Ateneu, conferința antijunimistă, « Gaște și găște literare », alături de Vlahuță, care a vorbit și dânsul. Vlahuță trecuse doar pe la « Convorbiri literare » și se găsea, în 1892, deslegat sufletește de gruparea literară. În camaraderia dintre cei trei scriitori, era un nivel de vârstă numai între Vlahuță și Delavrancea ; Caragiale, cu șase ani mai mare decât amândoi, nu era însă omul care pune distanță, cronologică sau de situație literară, între camarazi. Prin originalitatea temperamentului său, atât de puternic, marele dramaturg covârșea, cu toate acestea, pe cei doi, mai tineri scriitori, care îl lăsau să domine în convorbire, gustându-i monologul scăpărașor. Cu un respect neîmpus și cu atât mai sincer, amândoi făceau cerc în jurul lui Caragiale, nemai săturându-se a-i asculta paradoxele și butadele, și suferindu-i toanele. Nespuse de capricios, variind în dispoziție, Caragiale își schimba adesea părerile și chiar purtarea, față de dânsii, trecând cu ușurință dela alintare afectuoasă, la nemotivate bruscări. Vlahuță și Delavrancea s'au deprins de pe atunci să-l ia așa cum era, schimbător ca vremea și să-l iubească, fără a ține seama de câte o vorbă mai aspră sau de vreo judecată necruțătoare. Dealtfel, când susținea un punct de vedere, Caragiale nu admitea contradicția, oricât de argumentată, și categorisea de gogomani, ca și Carp, sau altmintrelea, pe cei ce i se opuneau.

Prietenia dintre Vlahuță și Caragiale a trecut printr'un moment de criză, în 1894. Apariția romanului « Dan » a fost evenimentul literar al anului. Succesul de librărie al acestei cărți a depășit cu

mult ecoul altor reușite literare. A fost, poate, primul roman dela noi, care a mers la inima cetitorilor. Prin genul sentimental-romantic, «Dan» i-a displăcut categoric lui Caragiale. Cetitor migălos, cu creionul în mână, se exaspera de neglijențele stilistice și improprietațile verbale. De altă parte, răsunetul romanului i se părea cu totul disproporționat, față de modestele-i merite. Plictisit până la obsesie de cazul ce se făcea peste tot cu «Dan», Caragiale nu mai contenea să vorbească de rău romanul. În clasă, la liceul Sf. Gheorghe, față de elevi, la berărie, în auzul străinilor și de câte ori întâlnea câte un cunoscut, își exercita verba împotriva norocoasei cărți. Nu se știa nici de prietenii comuni, cu cari s'a hărjunit o noapte întreagă, până la ziuă, ca să le probeze că «... Dan este cea mai mare idioție care s'a scris în limba românească...» și că autorul lui ar fi făcut mai bine să moară înainte de a-l scrie. Aceste vorbe au ajuns la urechea lui Vlahuță, care s'a ferit să mai dea ochi cu vechiul său prieten. El era indignat de purtarea lui Caragiale, care obișnuia să-i spună, înainte de apariția romanului: «... Mă, numai eu și cu tine suntem scriitori în țara asta!»

Puțin apoi, s'a ivit prilejul unei dispute publice. În «Vatra», Caragiale a publicat sub titlul «Cum se înțeleg țaranii», o foarte reușită pasișă a graiului rural, interogativ și monosilabic. La revista «Vieața», condusă de Vlahuță, bucată, de altfel nesemnată, s'a socotit ca o glumă de prost gust. Cu tendințele ei pre-semănătoriste, «Vieața» a mai considerat micul dialog ca un semn neîndoelnic al disprețului de țărănime. Ca urmare, ea a publicat o replică, semnată El, «Ce cred țaranii despre Vatra noastră». Aci, bucată lui Caragiale este atribuită unui ciocoi prost. Insultat, autorul aruncă o provocare lui Vlahuță, vestindu-l însă, că, de i se va mai arunca odată mânușa, va fi o luptă de exterminare. «... Intre d. A. Vlahuță și mine, care se chiamă că suntem oameni coști, un duel literar trebuie să se termine altfel decât cu focuri oarbe, trase în vânt spre înveselirea ironică a spectatorilor, și mai la urmă cu îmbrățișeri și pace bună. Noi suntem bărbați — când ne-om apuca la luptă, trebuie, sans trêve ni merci, unul să lovească la mir pe celălalt, ca să nu se mai ridice multă vreme». În același răspuns, Caragiale se plângea de persecuție, deoarece Vlahuță nu putuse «înghiți» o «prostie» de 168 cuvinte, ale dialogului țărănesc, în timp ce el, ar fi înghițit o carte « $168 \times 2 = 336$ de pagini mari, fără să facă gură, șoptindu-și numai în barbă, cu umilință și rușine... de rușinea altcuiva: o 'nghițirăm și p'asta!» La această aluzie la «Dan», Vlahuță arată duplicitatea lui Caragiale, care îi bârfise peste tot cartea, numai lui nu-i manifestase niciuna din impresiile neplăcute ale cetirii, respinge paternitatea notiței din «Vieața», deși răspunsul a plăcut multora și precizează că nu este invidios de succesul nimănui. În sfârșit, refuză duelul, sub cuvânt că are ceva mai bun de

făcut: lucrează la un nou roman, chiar dacă acesta va fi tot atât de « stupid » ca și « Dan » și îl asigură pe Caragiale că mai curând s'ar convinge că tot ce scrie acesta este genial, decât că tot ce scrie el însuși e stupid. Din răspunsul calm al lui Vlahuță, reținem însă că vechea lor prietenie « s'a rupt », după apariția lui « Dan ». Printre ecourile de presă ale acestei polemici, este semnificativă atitudinea periodicului « Evenimentul Literar ». Revista, primul organ poporanist, dela noi, dezaprobă și ea schița dialogată a lui Caragiale și ia partea lui Vlahuță. Asupra acestei chestiuni, credem însă că dreptatea este de partea lui Caragiale: el s'a justificat foarte bine, explicând bucata ca o « charge d'atelier », obișnuită ca un « gen de jucărie fără importanță, nici pretenție artistică », în societățile literare. Ea nu trebuie apreciată cu prejudecăți ideologice, cum au făcut cei dela « Vieața » și « Evenimentul literar », ci privită cu seninătate, dacă împlinește sau nu condițiile unei bune parodii. Din această perspectivă, gluma lui Caragiale este dintre cele mai reușite și nu îndreptățește bănuiala, că a pornit dintr'o ciocoiască desconsiderare a țărănilor.

Nu știm câtă vreme a durat neînțelegerea dintre Vlahuță și Caragiale. Când s'au sărbătorit 25 ani de activitate literară a lui Caragiale, Vlahuță nu este printre participanți. Poate că afacerea Caion prilejuește împăcarea. De acum înainte, niciun incident nu mai turbură prietenia lor, greu încercată în 1894. Expatrierea lui Caragiale atinge dureros, sensibilitatea duioasă a lui Vlahuță. În plecarea lui Caragiale, el vede semnificația simbolică, a unui tragic destin scriitoricesc. Cu oricâte opere statornice ar îmbogăți un scriitor român, literatura noastră, societatea îl ține mereu în marginea ei, ca pe un netrebnic. Deși în reacțiunea lui Caragiale intră și elemente materiale, ca nevoia unui confort superior, Vlahuță o patetizează și compasiunea lui proiectează peste prietenia lor, o lumină de duioșie.

Corespondența lor începe după un an și jumătate de la plecarea lui Caragiale la Berlin. În interval s'au mai văzut o dată, poate cu prilejul înmormântării surorii lui Caragiale, Lenci, în Septembrie 1905.

Vlahuță se ține cu dinții, cum spune, ca să nu devină liric; dar nu reușește, deoarece îl copleșesc amintirile comune. Il chiamă în țară, la dânsul, și se gândește să-i facă un bordei la vie. Deși covârșit de sentimentalism, Vlahuță știe să atingă punctul sensibil al lui Caragiale, pomenindu-i de « minunatele » Momente, pe care le recitește mereu și-i aduce la cunoștință că o danază din Copenhaga, pregătind un volum de traduceri din literatura noastră, i-a cerut bucăți din operele amândurora.

Cu a doua scrisoare, fostul director al « Vieții », începe a-și manifesta atitudinea față de serbările jubulare dela 1906. Sentimentele sale seamănă aidoma cu cele din « Sămănătorul ». Nu este de mirare, deoarece Vlahuță premerge mișcarea, în simțire și o inaugurează, dimpreună cu Coșbuc, ca primii directori ai revistei. Semă-

nătoristii frondau jubileul, crezând a vedea în fastul serbărilor, o sfidare a mizeriei țărănești: atitudinea lor, în subconștient, vădea solidaritatea de clasă, deși nu arborau lupta de clasă, ca pe un principiu. Din aceleași sentimente a izvorât cunoscuta poemă « Minciuna stă cu regele la masă ». Ca atare, scriitorul găsește în substratul satiric al operei caragiene, confirmarea propriilor lui nemulțumiri sociale și îl socotește pe Caragiale, urgisit ca un « dușman al poporului ». Așa se explică prima parte a scrisorii dela 7 Mai 1906, compusă literar, spre a configura esența socială a scrisului caragian. Tot progresul țării noastre, prezentat retrospectiv de Expoziția jubiliară, i se pare șubred și îl ia în derădere, cu amărăciune. Planul unei nuvele a lui Caragiale, nescrisă, dar povestită cu vreo 16 ani înainte și având ca subiect sentimentul de neputință al unui spectator, care vede cum stă să se prăvălească un semen, în prăpastie, i se pare că înfățișează simbolic iminența unei prăbușiri sociale, de neînălțurat. Cu aceste sentimente, Vlahuță este alături de Caragiale și cu prilejul răscoarelor țărănești din anul următor, admirându-i fabula « Duel » și broșura « 1907 ». El subscrie în întregime, rechizitoriul prietenului său, și nu crede în puțința îndreptării.

După o întrerupere de un an, a corespondenței, Vlahuță îl poartă pe Caragiale la dânsul, în versuri ocazionale, de valoarea acestei specii, care reflectează însă minunat, nota prieteniei lor. Ea are, după cum s'a scris, caracterul unui adevărat cult religios, închinat de Vlahuță și familia lui, prietenului din depărtare. Caragiale e primit sărbătorește în casa lui Vlahuță, din palatul funcționarilor publici sau dela țară. Soția și fiica lui Vlahuță îi fac onorurile casei, ingeniându-se să-i ghicească preferințele și să-i ofere plăcerile căminului. La rândul lui, Caragiale pontifică nu ca un maestru intolerant, ci, duhovnicește, își împarte binecuvântările, luând parte la evenimentele familiei prietene. Nunta domnișoarei Vlahuță îi dă prilejul să se arate părintesc, cu urări bătrânești, pe care le rostește cu un belșug de formule sacramentale. Tinerii, d-na și d. I. D. Ștefănescu, primesc accoladele lui fierbinți, ca ale unei rude de sânge. Comportarea lui Caragiale îl arată sub un neașteptat aspect tradițional, cu care ne-am familiarizat la lectura corespondenței cu Zarișopol: cu o civilitate desăvârșită, de orientală, marele scriitor este un corespondent neîntrecut, când este vorba să țină minte soroacele aniversărilor și ale evenimentelor familiale, pe care le întâmpină sărbătorește.

Legătura lor se strânge cu prilejul proiectului de corespondență publică, cu subiectele « Politică și literatură » și « Morală și educație ». În paginile « Universului », apar câte zece scrisori ale fiecăruia, cu subiectul propus de Vlahuță, despre compatibilitatea dintre literatură și politică. Inițiativa pare a fi a lui Caragiale, cu toate că prima scrisoare publică e semnată de Vlahuță. În acest sens grăește post-

scriptul de la scrisoarea aceea: « Ați avut o minunată idee. Mă ierți că n'am putut răspunde imediat. Dacă începem cu asta — pune-i titlu: *Literatura și Politică. E larg! Putem toarce din el cât om vrea. Dela ai mei la ai tăi cele mai călduroase salutări. Vlah.* » (23 Februar 1909). Deși corespondența se face într'un mod convenit și se adresează masei cititoare, schimbul de idei desvâlue temperamentul fiecăruia. Vlahuță rămâne idealistul incorigibil, pătruns de credința mai binelui și de dorința îndreptării, în timp ce Caragiale nu își ascunde scepticismul dominant. Ba chiar, meșterul ironiei nu se sfiște să strecoare câte un subînțeles perfid, față de meliorismul vlahuțian, dar cu atâta dibăcie încât să nu supere. Prietenia lor s'a încheșat desăvârșit și nu mai este loc, pentru susceptibilități. « Clenciurile » lui Caragiale, adică arguțiile argumentării lui, îl desfată pe Vlahuță, care le savurează, fără supărare. Scrisoarea IV, de stăpânită ținută autobiografică, îl va fi mișcat în deosebi, deși nu ne-a rămas vreo mărturie, într'o scrisoare particulară; dar o altă scrisoare, personală, din Septembrie 1909, aducea « suspinul unui suflet, pe care durerea ar trebui să-l respecte ». În aceeași vreme, tot ce publică în « *Universul* », scriitorul expatriat, este primit cu entuziasm de prietenul din țară. Când își întârzie expediția, Caragiale este rechemat la punctualitate de Vlahuță, după stăruințele d-lui Dumitrescu-Câmpina, succesorul lui Cazzavillan, la conducerea « *Universului* ». Din această contribuție regulată, a anilor 1909 și 1910, iese volumul de « *Schițe nouă* ». Vlahuță nu se satură citind-o ca un cunoscător, și remarcă bucata « *Ion* », în care am relevat sensul simbolic și rezumativ al vieții și al operei caragialiene.

Numele lui Delavrancea revine stăruitor, în scrisorile lui Vlahuță, precum și acela al d-nei Cella Delavrancea, fiica scriitorului și strălucita pianistă, în momentele primelor succese. Caragiale a consacrat debutantei, un articol-apolog, în « *Universul* » din 4 Mai 1909. Vlahuță expediază lui Caragiale textul tipărit al « *Viforului* », în două exemplare. În timpul Expoziției, îi comunică eventualitatea intrării lui Barbu Delavrancea în guvern, cu bucuria că « *Cel puțin, pe banca ministerială vom fi bine reprezentați* ». Nu lipsesc nici știrile despre succesele scriitorului, înaintea Curții cu jurați.

După o altă întrerupere de un an, corespondența e reluată în Septembrie 1911 și se prelungeste până aproape de sfârșitul lui Caragiale. Cu zece zile înainte de jubileul marelui scriitor, care împlinea vârsta de 60 ani, la 30 Ianuarie 1912, Vlahuță îi amintește de acea « *zi mare* » și-l întreabă ce e hotărât să facă « *la o zi ca aceea* ». Totodată s'a făcut mijlocitorul lui Gârleanu, președintele de curând înființatei Societăți a Scriitorilor Români, care vrea să pună la cale o grandioasă sărbătorire cu concursul lui Vlahuță, solicitat să vorbească și să scrie. Caragiale se închide într'însul și refuză orice omagiu, trimițând o scrisoare, rămasă în copie și inedită.

Frate Alecule,

Ți-am telegrafiat ieri și sper că mi-ai îndeplinit rugămintea: n'ai scris nimic nicăieri. Acu, mă rog ție, nimeni să n'afle despre ce-ți scriu aci, pînă nu comunic eu cui de drept. Află că ziua de 30 (« o zi mare ca aceea ») voi sta liniștit cu ai mei acasă la căldurică — p'aici bîntuie un ger strașnic. Nu viu. Scrisoarea lui Gârleanu cătră tine m'a îngrozit. Eu nu sunt un erou — eu sunt un burghez. <Mi-e groază de mulțime>. N'am nici aplecare nici le physique de l'emploi pentru un triumf. Și pe urmă tu știi că « fosilele » sunt deopotrivă nesimțitoare și la scuiări și la adorațiune. Hotărît, nu viu.

Fiți sănătoși și veseli. Dumnezeu cu voi și cu ai voștri. Dela noi toți frățești salutări pentru toți, Delavrancea și Gherea-Zarifopol.

Al tău vechiu
Car.

Marti 6 febr. 1911 (1912, n. n.).
24 ian.

Telegrama din ajun avea acest conținut:

Vlahuță

Palatul Funcționarilor

Bukarest.

Conjur nu scrie nimic nicăieri despre mine. Nu face niciun pas, așteaptă scrisoare.

Caragiale

O dată cu scrisoarea, Caragiale a expediat o altă telegramă: « Expediat azi scrisoare. Conjur absolută discreție ».

Pretextul refuzului se găsește într'o telegramă din ajunul sărbătoririi, deoarece solicitatul îl lăsase pe Gârleanu să creadă că va lua parte la șezătoarea literară, în cinstea lui, dela Teatrul Comoedia. Iată textul formulei de scuze, din ultima telegramă, trimisă lui Vlahuță: « Adevărat nenoroc. Acces sciatic. Imposibil mișca. Rog comunică amicilor. Vale ».

Toate aceste piese, în copie și cu respectivele recipise, au fost lipite de Caragiale sau scrise pe paginile albe ale scrisorii lui Vlahuță, dela 20 Ianuarie 1912.

In noaptea premergătoare aniversării sale, Caragiale a stat până în zori (se născuse în faptul dimineții), compunând o mică bucată autobiografică. Este vorba de « Fabulă », lui A. Vlahuță, rămasă inedită și publicată de noi întâia oară. Ea servește ca o pilduitoare explicație a abținerii lui dela sărbătorire, lămurire cu care s'a crezut

dator față de bunul său prieten. Ca și fiul risipitor, cu a cărui parabolă se aseamănă povestea vieții lui, Caragiale a fost nesocotit, huiduit și bătut de frați și de mamă, ca o secătură și un stricat, până a fugit « din casa mării ». « Intr'un târziu », și-au adus aminte « de-acel copil neprocopsit, de-acel bun-de-nimic, de-acel fugar pribeag, de-acel mișel » și l-au chemat acasă, de ziua lui, îndopându-l cu dulcețuri, până ce și-a stricat stomacul. Morala fabulei este:

După prea amară viață
Nu fi lacom la dulceață.

Nu se putea o mai impersonală prezentare a istoriei vieții sale, cu un ton mai desprins de orice amărăciune. În simțirea lui Vlahuță însă, ecoul acestei fabule trebuie să fi răsunat cu atât mai dureros. Corespondentul se simte dator cu un « mic răspuns », poate alcătuit, dar care nu ni s'a păstrat. În ultimele lui scrisori către Caragiale, îl îndeamnă stăruitor, să se așeze, « cu credință », la masa lui di brad, cum rostea, parodic, prietenul său, formula eminesciană, — și să termine piesa pe care o pregătește de atâta vreme: « Titircă, Sotirescu et Comp. ». Se știe că I. L. Caragiale avea în lucru, dela începutul șederii la Berlin, o reluare a personajelor din « O noapte furtunoasă » și « O scrisoare pierdută », parvenite, după 20 sau 25 de ani, la mari situații sociale. Lucrarea a rămas în stare de schiță, până la moartea marelui dramaturg.

Pentru că a venit vorba și de masa de brad, ca un atribut scriitoricesc, să menționăm un amănunt caracteristic al prieteniei dintre cei doi corespondenți. Caragiale manifesta, mai în serios, mai în glumă, dorința de a avea o masă de brad, scuzându-și neactivitatea cu pretextul că-i lipsește acest instrument esențial de lucru. Atunci, d-na Vlahuță i-a comandat obiectul dorit, oferindu-i-l, în cadrul unei solemnități de familie. Cum s'a așezat la masă, cu cele trebuitoare pentru scris, Caragiale a răsturnat, din greșeală, călimara, făcând o pată mare de cerneală, ireparabilă. Firește, masa n'a mai fost ridicată de Caragiale, bucuros să scape de obligația scrisului. D-na Vlahuță a preschimbato însă în obiect de muzeu, cerând tuturor scriitorilor ce treceau prin casa soțului ei, să-și depună autograful, chiar pe tablă. Goga, bunăoară, a scris această cugetare de militant: « Picăturile de cerneală pe masa unui scriitor, sunt ca stropii de sânge, pe câmpul de bătae ». Rugat de A. de Herz să concretizeze în versuri acest gând, autorul « Oltului » i-a scris catrenul care urmează, pe falsul titlu al ediției originale a volumului de « Poezii »:

Din sufletul meu care plînge
Rămîn aceste versuri rupte,
Ca niște picături de sânge
Pe câmpul mort al unei lupte.

(Exemplarul în păstrarea noastră)

Caragiale scrisese, lângă pata de cerneală, o reflecție cinică: « Toate meseriile necurate lasă pete ».

Este desigur de regretat, că scrisorile lui Caragiale către Vlahuță s'au pierdut. Se spune că, într'una din călătoriile lui, Vlahuță luase scrisorile cu dânsul într'o geantă, pe care a uitat-o în tren.

Scriitorul își definește mai bine decât ar face-o altul, caracterul devotamentului său față de Caragiale. Să reținem această formulă: « Prietenul tău vechiu și credincios, ca un câine de stână ». Anii au netezit asprimile unei prietenii, cândva vișoroasă. Intre dânsii nu mai puteau încăpea rivalități și deșărtăciunea nesincerității, jig-nitoare. Vlahuță iubea în Caragiale, cum se întâmplă mai adesea, însăși tinerețea proprie, ireversibilă, a anilor de luptă și de nădejdi. Dar îl iubea și pentru el însuși, pentru tristețea pe care credea că o surprinde, în dosul veseliei și sarcasmului său. Nelecuit romantic, vedea în Caragiale un patetic, un învins al vechii, care-și strămută suferințele în glumă și ironie. Prin alte cuvinte, după concepția stendhaliană a « cristalizării », Vlahuță proiecta subiectivitatea sa asupra prietenului iubit, dăruindu-l cu tonalitatea propriei sale sensibilități.

La moartea lui Caragiale, a scris un remarcabil portret cules în volumul « La gura sobei », care denotă o justă cunoaștere a temperamentului contradictoriu, caragialian. În același loc, însă, nota sentimentală aduce interpretarea subiectivă, amintită. Mulțumită acesteia, totuși, a dăinuit una dintre prietenii literare, care înobilează peizajul nostru scriitoricesc. Panoul este incomplet, de vreme ce lipsește, din diptic, lotul scrisorilor lui Caragiale. După cum însă el s'a legat cu afecțiune de alți scriitori, cu structură sufletească diferită, ca Ronetti-Roman și Gherea, așa trebuie privită și prietenia lui față de Vlahuță, fără să-i cerem o prea strânsă explicare rațională.

ȘERBAN CIOCULESCU

I

Iubite frate Caragiale,

Sînt la țară, pentru câteva luni. Ți-am citit iar minunatele « Momente », și iar mi s'a făcut dor de cel mai afurisit meșter al cuvîntului. « A, pe Dumnezeuul meu, mi-am zis, de astă dată va trebui să-i scriu ! » Și iată că-i scriu.

Dar mă țin cu dinții, ca să nu devin liric... Așa mă cuprinde ca o jale, când mă gândesc ce mică-i familia noastră și cum ne-am răzlețit ! Oare ne vom mai întîlni vr'odată, noi bătrânii, la o leacă de vorbă și la o leacă de tinereță de ceea de-a noastră...

de-acum 15-20 de ani? Ți-aduci aminte. La țară, undeva, să fie să ne putem strânge, măcar pentru vr'o două săptămâni... Dar cât ai să mai stai departe de noi? Eu am de gând să-ți fac un bordei aici la vie, ș'am să mă pun pe descânțece și pe fermece, pentrucă... vezi d-ta, Domnule Iancule, orice mi-ai spune, vine-o vreme când, pot pentruca să zic așa, tăria dragostei ș'a dorului de vechii prieteni ne ia pe sus.

Vești de pe-aici? Le ai din ziare. Hâjdeu ți le-ar rezuma într'o « formulă » de-ale lui: Politică + Literatură = Harababură.

Pe Barbu (Delavrancea, n. n.) nu l-am mai văzut de la « Dacia », unde-a vorbit dumnezeeste. D-l Grigorescu (pictorul n. n.) ne-așteaptă la un dejun de inaugurare în noua-i locuință, — când vei fi'n țară, vom merge tus-trei.

Primești « Protestarea? » E singura gazetă care se poate citi în timpul de față.

O domnișoară daneză din Copenhaga mi-a cerut nuvele de-ale noastre pentr'un volum de traduceri. I-am trimes « Păcat » și « Făclie de Paști ».

Sărutări de mână Doamnei Caragiale și de frunte micilor mei amici (Luca și Ecaterina, copiii lui Caragiale, n. n.), cari, vai! nu mă mai cunoșteau as-toamnă, când i-am întâlnit.

Te îmbrățișez cu dor,

A. Vlahuță

10 April 1906.

P. S. Adresa mea, acum și pe tot timpul Expoziției: *Plainești* (jud. Râmnicu-Sărat).

II

Iubite frate Caragiale, îți răspund mai întâi din partea *noastră*, — a noastră, cari-am făcut, ce e dreptul, tot ce ne-a stat în putință, ca să-ți iai lumea'n cap, și cari sîntem fericiți că putem să ne serbăm azi în liniște jubileurile noastre, fără să mai avem a ne teme de privirea aceea ironică și disprețuitoare... Da! da! când ne-aducem aminte cu câtă cruzime ți-ai bătut joc de cele mai solemne discursuri ale noastre, de cei mai gravi cetățeni și de cei mai venerabili studenți ai noștri, privind depărtarea ta dintre noi ca un adevărat dar, pe care ni l-a făcut — la o zi mare ca asta — Dumnezeuul Neamului nostru!

Dar ne-a rămas otrava scrierilor tale. Ți-ai dat vr'odată seamă de cât rău ai făcut atâtor bărbați politici cu piesele tale? Știi tu în câte familii onorabile ai lovit cu « Micile Economii...? » Ce-a rămas în țara asta nebatjocorit de tine — de la Marele Patruzecișiopt până la micul Goe, conducătorul de mâine al destinului patriei noastre! În el prepară Mam'mare și împreju-

rările pe profesorul, pe judecătorul, pe ofițerul, pe Academicianul și pe Ministrul de mâine; și tu batjocorești în el viitorul nostru, după ce ți-ai râs de cele mai scumpe și mai tricolore gogoși ale trecutului și ale prezentului nostru!

Prin urmare, pe-o bună dreptate (pe una din acele dreptăți de-ale noastre, de cari ți-am dat dovezi odată, știi, cu procesul Caion) *noi* ar trebui să ne plângem. Dar sîntem buni. O, noi sîntem așa de buni!...

Ș'acum, să-ți răspund și din partea mea. Mi-a mers la inimă frumoasa, minunata, mândra ta scrisoare. Fiecare vorbă parcă-i bătută'n ținte, și ce de adevăruri spui, și câtă dreptate ai!

Mă gândesc la tîmbălăul-monstru care se'ncepe la București, mă gândesc la o masă 'ntinsă... miniștri de azi și toți toboșarii și trîmbițașii măririi celor de sus... toaste, lingușiri, exagerații ș'odată să se facă tăcere, să mă ridic și eu să 'nchin, ca din partea tagmei noastre, și... să le citesc scrisoarea ta. Ah, ce plăcere-aș avea să-le bat în frunte câteva rînduri de-acolo!

Visăm cu drag un drum la Berlin. De la ai mei la ai tăi toată prietenia. Mi-e foarte, foarte dor de tine. Te îmbrățișez cu gândul.

A. Vlahuță

Plainești, 7 Mai 1906.

III

Iubite frate Caragiale,

S'a ars de-atunci ce-a fost de arș. Iar acea bucățică de istorie, așa de frumos ferecată, o păstrez cu sfințenie — o antică rară în mâna unui cunoscător.

Trecu și Marele Tîmbălău. Au defilat toți Vicleimiștii. S'au schimbat binețuri de sărbătoare; Regina a spus lui Ventura: «Noi sîntem confrăți». Și s'a împărțit și pomană. Țăranii au căpătat câteva spitale, târgoveții — foarte multe decorații... De sute, de mii de ori s'au spus zilele astea cuvintele: «Domnie glorioasă...» «Progrese *uimitoare*...» Și toate bărbile solemne, și toate cheliile guvernamentale moțăiau în tactul cădelniții: «Așa e, așa e!».

Tot vechile, scârboș de 'nvechitele șiretlicuri de «auguri».

Singura notă de reținut, din toată harmalaia asta de pehlivani, cari joacă 'ntre ei, pe bănișorii noștri, «Uite popa, nu e popa», este iradeaua Doctorului Obreja prin care ni se dă deslegare să mîncăm — ghici ce... nu fii ticălos! — *carne de cal!* Da, dragul meu, carne de cal...

Știi că e posibil s'avem și noi un ministru. Cel puțin, pe banca ministerială vom fi bine reprezentăți. Cu Barbu, — că de el e

vorba — se va ridica și demnitatea de ministru (ce-a ajuns azi — te cutremuri, nu altă ceva !).

Multă sănătate de la toți de pe-aici.

Te 'mbrățișez cu dor
A. Vlahuță

Plainești 15 Iunie 1906.

IV

Iubite frate Caragiale,

Bag seamă că ne vezi bine de-acolo. Nu-i' vorbă, ne și știi. Ba, poate, prea ne știi.

Imi schițai odată, în fulgerări de linii, planul unei nuvele: «Ești jos, pe malul unei ape mari, — de partea cealaltă e un munte înalt, drept, descoperit; sus, în vârful lui, pe marginea celei mai ascuțite stânci, un om, un desperat, se pregătește să-și dea drumu'n hăul fioros ce se deschide sub el — și tu vezi asta, vezi nenorocirea ireparabilă cum se urzește clipă cu clipă 'nainte ta, și n'ai nici o putere, nu poți să strigi, nu poți s'alergi, nu poți să chemi pe nimeni — e pustiu, e departe, ești numai tu martorul acelei drame, — te uiți, și tremuri, ca subț apăsarea unui vis rău... » Ți mai aduci aminte? Or fi vr'o șaisprezece ani de-atunci. — De câte ori nu ne vei fi văzând, din depărtarea 'n care te găsești, tot așa, zărindu-ne pe margine de prăpastie, ca desperatul din nuvela pe care — vei scri-o, nu vei scri-o, eu o am în minte, ca și când mi-ai fi citit-o!

Viu de la Expoziție, de la marea noastră Expoziție jubiliară: Pe trei străzi se 'nșiră felurite hardughii de scânduri tencuite, — arătoase pe dinafară, goale încă, unele neisprăvite, ca toate ale noastre; la mijloc un lac ș'un Port-Arthur de mucava, menit să dea și el o idee străinilor de cât de mult am progresat noi în acești 40 de ani; în stânga, sub gara Filaret, «Arenele Romane», unde era vorba să se omoare tauri, iar sus, dincolo de «Toboganele» și de «Waterschutele» cari închipuesc repeziciunea cu care ne-am dat de-a târșițele pe dâlmele civilizației apusene, sus, în marginea cimitirului Belu, stă «Palatul Artelor Române!» Înlăuntru, bine înțeles, nu e nimic — ceea ce înseamnă că «Artele Române» trăesc încă. Ș'o notă, care-ți va arăta că sîntem tot așa cum ne-ai lăsat:

Duminică, 18 Iunie, intrări cu plată 16.000

Intrări cu «Hai sictir, nu mă cunoști?» . . . 24.000

Ne vezi, nu-i așa?

Dar ce frumos trebuie să fie acolo! Și ce bine trebuie să vă simțiți în aerul acela sănătos și'n priveliștea aceea largă și într'adevăr măreață!

Alaltăieri am dejunat cu Barbu la Focșani, unde venise să apere pe un tânăr (Crețu) care, într'o discuție la berărie, ucisese c'o lovitură de baston pe un « prieten » al lui. Inutil să-ți mai spun că în urma admirabilei apărări a lui Delavrancea, acuzatul a fost achitat.

Am vorbit cu mult dor de tine, tovarăș iubit al unor zile ș'al unor gânduri ce parcă numai le-am visat.

Multe îmbrățișări de la el și de la

Al tău pururi același
Vlahuță

Plainești, 26 Iunie 1906.

∇

Iubite frate Caragiale,

S'apropie anu decând nu ne-am mai scris. În vremea asta fel de fel de năcazuri am avut. Am fost bolnav, și toți ai mei au fost bolnavi. Apoi ni-au devastat casa de la Dragosloveni. Apoi iar am fost bolnavi. Acum stau în cușcă și mârâi. Îți trimit alăturatele stihuri, ca un semn de recunoștință pentru nespusa, înalta plăcere pe care-o simt de câteori te citesc.

Pe- aici — secetă și friguri electorale.

Sărut mâna Doamnei Caragiale, și fruntea celor mici. Ce dor mi-e de tine!

Te îmbrățișez cu aceiaș nestrămutată iubire

A. Vlahuță

Palatul Funcționarilor, 14 Mai 1907.

(Scrisoarea e precedată de poezia 1907, datată 10 Mai 1907).

VI

Îți scriu, frate Caragiale, în zorul plecării, al plecării care miroase-a naftalină.

Cu multă plăcere ți-am citit fabula — cu și mai multă am recitat-o. Ea ni șoptește numele autorului, prin acea afurisită tărie, închisă în vorbe puține și 'ndesate, în vorbe ce, având aerul că glumesc, spun lucruri grave, foarte grave.

Plec mâine. Până la 20 August adresa mea e: *Constanța*.

Știi bucuria cea mare: Celica (d-na Cella Delavrancea, n. n.) a obținut premiul întâi. Barba a întinerit cu anii ei.

Pe-aici avem, aproape toată ziua, 32° centigrade la umbră. Intre Panu și Iorga — ceartă la cuțite. Revistele literare au ajuns însfârșit, cu polemica, la « Ba pă mă-ta ! ». De-aici încolo cuvântul nu mai are loc, de cât împins cu băta. Politica o știi. E rândul celor călări pe țaran — cal răbdător, cal de dârvală, care mănâncă puțin, duce mult la drum, și trânteste foarte rar.

De la ai mei la ai tăi punte de gânduri bune.
Te îmbrățișez — și nu-ți faci idee cât mi-e de dor —

A. Vlahuță

Marți 26 Iunie 1907.

VII

Frate Caragiale, am citit și recitit minunatul, lapidarul tău « 1907 ».

Așa-i. Toate-s adevărate. Și ce lămurit le-arăți! Credința mea, însă, e că nu ne deșteptăm nici de data asta. Cu toate tunurile câte s'au tras! Să te ferească Dumnezeu de surdul care nu vrea s'audă. — Se pare că Doctorii « curanți » au tot interesul de a lungi boala pacientului, căci doar din boala lui trăesc. — Ce-ar mai însemna cutare « barbat di ștat », cutare ministru de ieri și de azi... în țara pe care-o vrei tu? Și cine s'o facă? Regele? Cu cine, zău?... — Apoi nu vezi, că vii la vorba ăluia din « Scri-soarea Pierdută? »: « Trădare-trădare, dar s'o știm și noi! »

N'importe! Atena piere, arta ei rămâne.

Te îmbrățișez

Al. Vlahuță

Palatul Funcționarilor, 7 Noembre 1907.

VIII

Frate Caragiale,
Versurile tale
Sunt lăcriți de aur
Unui scump tezaur:

Celor două vești,
Că la București
În curând sosești,
Și la noi că vii
Oaspe să ne fii.

Oaspe nouă drag,
Flori te-așteaptă 'n prag,
Veselie 'n casă,
Bucate pe masă
Și pahare pline
Și urări de bine.

Cu flori și cu dor
Te-așteptăm în prag,

Oaspe nouă drag,
 Și drag tuturor,
 Oaspe strălucit,
 Fii bine venit!

Vechiul tău

Vlahuță

Sâmbătă 28 Marte 1909.

IX

Frate Caragiale,

Nici vorbă că mi-a plăcut « modul de aranjament al corespondenței noastre » (articolele scrisori din « Universul »: « Politică și literatură », de Vlahuță și Caragiale, n. n.) și nu ți-am răspuns, pentru c'așteptam din zi în zi cârligul tău, și pentru că socoteam de prisos să mai spun un lucru, pe care-l credeam așa de... de la sine înțeles, în cât mi se părea că ți l-am și spus.

Articolul meu va apărea în a doua Luni după Paști — pentru că Lunia viitoare nu apare gazeta. Și tot cam pe-atunci îți voi trimete și cârligul meu. Cred și eu că, la sfârșit, o s'avem un volum interesant. Numai liniște s'avem, să-l facem cum îl visăm.

(Aici m'a întrerupt « excelenta traducătoare » și mi-a citit « Inițiativa » ta, pe care-am degustat-o ca pe-un blagoslovit vin din vremile când numai Dumnezeu îl făcea, nu și spîterii).

Să-ți mai spun cât vă dorim și câtă plăcere am fi avut să ciocnim un ou roș împreună la o zi ca asta?

Sărbători fericite ție și la toți ai tăi! Dragoste și bune urări de la noi toți.

Vechiul tău

Vlahuță.

P. S. Nevastă-mea mă roagă să-ți scriu că ea știe bine că nu-i vrednică de lauda pe care i-o aduci, și ți-a trimes cartea numai așa, ca un modest omagiu al admirației pe care ți-o poartă, — iar nu ca s'o citești.

A. V.

[Data ștampilei poștale, pe plic: 8 Apr. 09].

X

Iubite frate Caragiale,

Am primit la timp și P. S. și erratum.

Răspunsul meu însă era gata, așa că într'o viitoare corespondență voi toarce din bogatul caer al postscriptului. Acum nici

n'ăș mai avea loc — și pe urmă o chestie așa de gingașă (dame !..) nu face s'o legumești așa pe fugă.

Cam pe când voiu avea depeșa sosirii? Vestește-mă cu două zile 'nainte. Dacă pot, îți ies în cale.

Vale

Vlah.

Aci anexat cârligul No. 2.

(Fără dată, poate în intervalul dintre *Scrisoarea* a II-a și a III-a din « Universul », adică între 7 și 17 Aprilie 1909).

XI

Frate Caragiale, foarte afurisită întrebare. Luni (1 Iunie) răspunsul. Logodnicii (d-ra Vlahuță și d. I. D. Ștefănescu, n. n) vor să-ți scrie și nu știu, bieții, cum s'o ia din loc. M'a rugat mult Dir. (D. C.),— d. Dumitrescu-Câmpina, n. n. — să-ți scriu, și eu, să nu te superi, că nu poate pune admirabilul tău articol (l-am citit) despre Teatru Național.

Adresa Danezei filoromâne: « Madame *Anna M. Olrik*. Gl. Kongevei 68 V », Copenhague (Danemark).

Frumoase zile ne-ai făcut, frate Caragiale, cât ai stat cu noi. Frumoase și de neuitat. Să trăiți, și Dumnezeu să vă dea bine — ca să ne bucurăm cu toții. Unde-o porniți de vară? Noi... cu nunta. Să-i vedem la casa lor. Și pe urmă văzând și făcând. Până pe la toamnă urzim gospodăria nouă. Să ne mai scriem.

De la ai mei și de la știuții prieteni de pe-aici (nu ți-i mai numesc) multă dragoste ție și casei tale.

Iar bătrânul tău... cât ei toți la un loc. Sireacu !..

A. Vlahuță

23 Mai 1909.

XII

Frate Caragiale,

Nu-ți faci idee cât farmec găsesc eu în « invenția » ta — în discuția asta a noastră, plină de fel de fel de întorseturi, care de care mai a-naibei.

Îți mulțumim cu toții pentru aleasa desfătare sufletească pe care ne-ai dat-o în « Repaosul Dominical ». Nu se poate închipui ceva mai minunat. Și nobil. Ah, ce nobil o spui! Îți dai tu seamă ce lucruri dumnezezești faci din clipe de-acestea risipite, cari, nespuse de tine, pe veci ar fi rămas nespuse!

Multă dragoste de la mine și de la ai mei ție și la ai tăi.

Dor și îmbrățișeri,

Luni 25 Mai 1909.

A. Vlahuță

XIII

Iubite frate Caragiale,

Să fiți sănătoși. Asta-i temeiul. Celelalte vin de la sine — adecă de la *tine* — mai curând, ori mai târziu, dar vin (Dacă e să vie!).

O, cum aștept eu piesa! («Titircă, Sotirescu et Comp.», n. n.). Când ai ști! Am și visat-o 'ntr'o noapte... Vorbește, frate Caragiale, — pentru numele lui Dumnezeu, vorbește! Până mai e timp. Spune cuvântul tău cel de veci, *care*, de nu-l vei spune tu, pe veci va rămânea nespus. Pe veci nespus! Pe mine mă 'nfioară gândul acesta.

Să-mi telegrafiezi fericitul Uf! al actului întâi. «Facerea» 'ntâi. Știu c'aveau vorbe pline de 'nșeles părinții noștri!

Adresa lui Barbu: Goești — prin gara *Sârca* (Județul Iași). Sînt cu toții acolo, la nepoții Ștefănescu.

E cald al dracului pe-aci. Eu și cu baba mea stăm în casă și ne vedem de treabă. Ea zice c'ai vrut să râzi (ort. acad.) de fotografii. I-am spus că nu, Doamne ferește!...

Nunta, — în Septembrie — la Dragosloveni (Plainești, jud. R.-Sărat).

Cea dintâi zi pe care voiu avea-o *liberă*, dacă voiu avea-o, va fi a Villei Albuleț. Mi-e așa dor de ei! (de familia Gherea, care petrecea vara la Sinaia, la Villa Albuleț, n. n.)

S'auzim de bine, și să ne vedem sănătoși.

Prietenul tău vechiu și credincios, ca un câine de stână,

A. Vlahuță

București 10 Iuliu 1909.

XIV

Iubite frate Caragiale,

Primesc într'o scrisoare de la Mimi (Dragosloveni, *Plainești*) depeșa ta, la care răspund în zorul plecării: Cununia va fi Duminică, 30 August, ora 10 dimineața, în satul Dragosloveni, de lângă târgușorul Plainești (8 minute), și gara Gugești (18 minute). În aceeași zi tinerii se 'ntorc la București, în cuibulețul lor din str. Antim 25. Noi mai rămânem la țară vr'o 10 zile să ne odihnim, că nu-i treabă ușoară să 'ntemeiezi o gospodărie. O să vedeți voi. Și să dea D-zeu să vedeți cât mai curând, cât mai cu drag. Mii de îmbrățișeri.

A. Vlahuță.

Scrie-mi un cuvîntel la Plainești.

(Data stampilei, pe carta postală: 6 Sep. 09 st. n.).

XV

Iubite frate Caragiale, aseară ne-am întors de la vie, și slova ta care deobicei aduce în casa noastră atâta bucurie — de data asta ne lăasă tăcuți: era în ea suspinul unui suflet, pe care durerea ar trebui să-l respecte (poate schița « Caut casă », cu amintiri din copilărie, în « Universul » de la 17 Sept., n. n.).

Arată Doamnei Caragiale toată dragostea noastră și spune-i că-i urăm o voinicească însănătoșire, ca, în cei 40—50 de ani cât mai avem de zăbovit pe lumea asta, să-și poată mplini cu toată vrednicia mândra solie pe care i-a dat-o Dumnezeu.

Vai, nu te pot nici măcar întreba cum stăm cu . . . ale noastre ! Ori ce fel de muncă e cu puțință în împrejurări de-acestea — numai literatură nu. Și vremea trece. Și ai atâtea de spus !

Multe gânduri bune de la ai mei la ai tăi.

Et tibi vale

Vlahuță

20 Sept. 1909.

XVI

Frate Caragiale,

Am tot așteptat o vorbuliță de la tine. S'o aștept încă — numai că nerăbdarea s'a posomorât în grijă. I-ai găsit pe ai tăi sănătoși ? Sînteți voiși ? Celelalte sînt secundare. D. C. foarte îngrijit că n'a primit articolul pentru Vineri. Ce-i cauza ? Imi răspunzi ? Mă 'ntrebi ? Il vezi pe Cerna ? Multă sănătate la toți.

Te îmbrățișez

Vlah.

Mercuri.

(Data stampilei pe carta postală, 17 Nov. 09).

XVII

Frate Caragiale,

Ți-e foarte afurisit clenciul — și nu știu cum naiba s'o învărtesc și s'o aduc așa din condeiu, ca să-ți fiu în notă, fără să-mi ies prea mult din a mea — « că asta mă rog, suptire trebuie tăiat ».

Știi ce-i pe la noi. Trist lucru. Și foarte îngrijitor.

N'am văzut pe Delavrancea. Și nici pe la « Universul » n'am putut trece, așa că îți înhipui ce rău mi-a părut, când am văzut adineoarea anunțat articolul tău pentru numărul de Duminică. Mercuri voiu vorbi lui D. C.

De la ai mei la ai tăi multe de toate.

Te îmbrățișez cu dor,

A. Vlahuță

P. S. O foarte frumoasă, caldă, entuziastă scrisoare de la poetul Cerna, căruiu te rog să-i spui (pregătea în Germania teza de doctorat, n. n.) multe amicale salutări și să-i mulțumești pentru mine și... pentru tine!

A. V.

11 D-bre 1909.

(Știi? Cu M. Dr.[agomirescu]... mi-am răcit gura degeaba).

XVIII

Frate Caragiale, îți trimet, la întâmplare, cerutul clenciu — păstrând copia, de care sper că chiar mâine seară vei « lua cunoștință ». Odăița ta te-așteaptă. Dimineața, între 8 și 9, vrăbiile *casei* vin de-și iau gustarea la fereastra ta. Privindu-le — ce de gânduri îți vin!

Ieri a fost Barbu la dejun. Am vorbit de tine, cu multă dragoste.

Amicale salutări și hiritisiri de Sfintele sărbători de la noi toți D-nei Caragiale, D-șoarei și Domnișorului, precum și lui Cerna, ale cărui poezii, strânse 'n volum, au făcut aci o strașnic de bună impresie.

Te așteptăm cu drag. Să vii sănătos și voios.

Te îmbrățișez cu anticipație,

A. Vlahuță

Luni, 21 D-bre 1909.

XIX

Frate Caragiale,

Sînt prins cu 19 șurupuri în studiul « Grigorescu ». Deci, până după Paști, *nu exist.*

Ți s'au executat comisioanele.

Dac'aș avea vreme să simt și să-mi exprim vr'un dor — ți-aș spune că mi-e dor de tine.

Al tău,

Vlahuță.

Fie-care cu brânșa lui. Odată cu aceasta pornesc și două exemplare « Viforul ». D-l Câmpescu (de la tipografia « Adevărului », n. n.) spune la tulifon că s'au expediat corecturile (la volumul « Schițe nouă », n. n.) de joia trecută (recomandat). Souviens-toi de Rosalie... (Rog pe D-na Caragiale « să nu intre la o idee »).

Tuturor de-acolo de la toți de-aici cele mai prietenești¹ salutări,

Ruxanda Vlahuță.

22 Martie 1910.

XX

Frate Caragiale,

Azi dimineață m'am așezat să-ți scriu — să-ți mulțumesc de carte și de... înfățișat de lucruri pentru cari nu-s cuvinte de mulțumire. Dar înainte de a începe, am deschis iar cartea și... la 12, când a venit nevasta să mă cheme la masă, eu stam de vorbă cu « Ion ». Schițe nouă — pururea nouă. De ce le citești, de ce le descoperi calități. Să trăești, să bucuri pe ai tăi și să te bucuri de ei.

Am primit și scrisoarea, care-mi întredeschide portița unei « lămuriri prin viu graiu »: pe-acolo au să intre și mulțumirile inimii mele, atinsă, cum nu știu să-ți spun, de înțelesul darului tău.

Câmpina m'a rugat să-ți scriu că așteaptă cu zorită nerăbdare piesa, pe care i-ai făgăduit-o la Karlsbad. Dar noi!..

Când ne sosești? Îți știu cuibușorul de-aici. Și pe cel din sufletul nostru.

De la ai mei la ai tăi — sănătate și dragoste.

Am rugat pe tânărul G. Moroianu, consulul nostru la Berlin, să-ți prezinte omagiile noastre acolo. Primește-l cu obișnuita-ți iubire pentru oamenii de treabă.

La bună vedere,
A. Vlahuță

Joi, 23 Sept. 1910.

P. S. Am avut o explozie sub noi și un foc alături, cari-au sfârșit prin a mă încredința că nu mai pot păstra comoara mea de Grigcrești. Deci, pe la 15 Octomvre, deschiderea expoziției. Ne aflăm în plină aranjare.

O fiățească strângere de mână

Vlah.

XXI

Pe-un glorios apus de soare, sosiți de la Mangalia la Tekirghiol, ne gândim cu dor la bunul nostru prieten Caragiale și la ai lui.

(ss) *Marya Delavrancea* (soția lui Barbu), *Pica* (d-na Dona, fiica lui Delavrancea), *Riri* (d-na Gibory, idem), *A. Vlahuță*,

¹ Soțul meu susține că acest adjectiv nu suferă comparație. Fac apel!..

Ruxanda Vlahuță, Aghiuță (d-na Cella Delavrancea), *Grigorescu* (fiul), *Ana Grigorescu* (fiica lui Vlahuță și nora pictorului) și *Bebe Delavrancea* (fiica), 8. Sept. 1911.

8 Sept. 1911.

XXII

Frate Caragiale,

Atâta vreme de când nu ne-am mai scris! Ori zi: prieteni vechi cari, de mult ce se iubesc, nu mai simt nevoia de a-și vorbi.

Ce mai e pe la voi? — Noi, cu fel de fel de necazuri ne-am tot bălăbănit în vremea asta. Da' nu ne-am dat. Și nu ne dăm. Păcat numai că ce-ar fi mai bun în noi, rămâne la fund, nelimpezit — din ce în ce mai la fund, sub stratul de mizerii din ce în ce mai gros. Și zilele trec. Ar trebui ca cele urâte să nu se numere. Știu c'am trăi mulțișor noiăștia, la cari norocul nu prea face purici.

Când ne mai vii? Cum te-așteptăm!

De la noi amândoi și de la cei din jurul nostru ție și la ai tăi toată dragostea.

Cu dor, cu bine și cu sănătate,

A. Vlahuță

Mercuri 2 N-bre 1911.

XXIII

Cu 2 anexe.

Frate Caragiale,

Deseară concertul Celicăi. Fani și Paul (Zarifopol, n. n.) sunt la noi. Aseară am citit și am vorbit de tine până după miezul nopții.

Știi că la 30 c. e o zi mare (Caragiale împlinea 60 ani, n. n.). Tu ce ești hotărât să faci la o zi ca aceea?

Scrie-mi, te rog, un cuvințel. De la toți, tuturor, toate cele bune.

Cu aceeași dragoste,

A. Vlahuță

Vineri 20 Ianuar 1912.

(Una din anexe, scris. lui Gârleanu, de la 18 Ianuarie, din care extragem cele privitoare la sărbătorirea lui Caragiale:

«...Vroim să sărbătorim pe maestrul Caragiale. Dacă vine, în dimineața zilei de 29 să-l primim toți scriitorii și toți elevii cursului superior liceal, precum și studenții la gară. Seara să-i

facem o manifestație cu lampioane, supt ferestrele D-tră, unde sigur va trage în gazdă. A doua zi un festival, la ora 4, la Ateneu; seara reprezentație teatrală, din opera lui. In aceiași seară la toate teatrele din țară și cercurile culturale și de citire, teatru și citiri din opera maestrului. Pentru acest lucru, în întâiul rând, cer sprijinul D-tră, și nu mă îndoesc că mi-l veți da. Dacă-mi răspundeți un cuvânt, v'ași rămâne recunoscător...»)

XXIV

Frate Caragiale,

Am înțeles. Îți citisem scrisoarea în prima depeșă. Fii liniștit: am luat act și mă voi conforma întocmai. Am spus «amicilor» că nu poți veni — «acces sciatic...» De și, fie vorba 'ntre noi, fosilele ar trebui să fie scutite de asemenea... accese.

Nu-ți mai spun cât te dorim — nici câte-ți dorim.

Facă cerul ca, peste 10 ani, ziua de 30 Ianuar s'o petrecem împreună. Hiritisiri și îmbrățișeri pentru toți ai tăi, de la toți ai mei.

Pururea același

A. Vlahuță

27 Ianuar 1912.

XXV

Frate Caragiale,

Am dat scrisoarea lui Sașca (d. Al. Dobrogeanu, fiul criticului, n. n.). A înțeles. Cu sănătatea cum te lauzi? Am avut zilele acestea multe plictiseli cu reporterii, cărora nu le-am spus nimic, și cari, pentru că «au ei așa o bransă», au scris o mulțime de ineptii, ca spuse *cândva* de Caragiale, sau de Vlahuță despre Caragiale. O, presa!...

Ai făcut rău că mi-ai pus palma la gură. Imi stăteau pe suflet unele lucruri, cari *trebuiau* spuse. Dar... Zece ani, ca zece zile!

Ș'atunci, uite, s'o știi de pe acum, să n'avem vorbă: conjuri, înjuri — eu nu te mai ascult.

Te sărut și-ți mulțumim din toată inima pentru «portret». Apoi asta... fain — mă-rog! Îți trimitem și noi câteva reproduceri din Grigorescu. Și foarte te dorim.

Sănătate și noroc să vă dea Dumnezeu — că de celelalte v'eți mai îngriji și voi. Când vii?... Un cuvințel.

Il tuo

Vlahuță

1 Fevruar 1912.

XXVI

Trecu și asta, dragă Caragiale ! Trec toate. « Paiele mucedu » au ars... Și cenușa lor s'a risipit în vânt.

Vino, fără nici o grijă.

Multă sănătate la ai tăi.

Te îmbrățișez și te aștept cu drag,

A. Vlahuță

14 Februar 1912.

XXVII

Iubite frate Caragiale,

Îți trimet « Facla ». Nu găsesc din « N. R. », (« Neamul Românesc », n. n.), numărul de care-mi scrii. Am primit prin Tzigara (d. Al. Tzigara-Samurcaș, n. n.) două sărutări. Când mi le-aduci pe celelalte? Ieri am vorbit mult cu Barbu despre tine. Peste vr'o zece zile îți scriu mai pe 'ndelete. Am în vedere că-ți datoresc ș'un « mic răspuns » la Fabula ta din 30 Ianuar. Dar acum sunt... « inter arma »... Mi-e foarte dor de tine și de ai tăi. Atâtea ancore mă țin pe loc!...

Te îmbrățișez cu gândul

A. Vlahuță

24 Februar 1912.

XXVIII

Frate Caragiale,

Sunt în frigurile mutatului, și'n alte friguri, de cari, numai când m'ar lăsa am să-ți vorbesc. Să știi că tu și ai tăi aveți două chiliuți în sihăstria noastră din Dragosloveni. In București nu mai stăm de cât până la 10 April. Dacă vii pân'atunci — dă-ne de știre. Intre 1 și 10 April odăița ta din Palatul Funcționarilor te așteaptă. Poimăine, Vineri, plecăm 6 zile cu Delavrancii într'o excursie pe Dunăre.

« Hristos a înviat ! » Și Dumnezeu cu voi.

Te îmbrățișez — și mult mi-e dor de tine și de ai tăi,

A. Vlahuță

Mercuri 21 Marte 1912.

XXIX

De la noi toți și de la toți de-aici dragoste și multă sănătate, iubite frate Caragiale !

Am tot amânat plecarea la Atena, — că noi într'o bocăneală am dus-o de când ai plecat. Azi de-abia, am încheiat-o cu S-r Antonio. Măine dimineață plecăm la București, și de-acolo spre Partenon. Barbu acum e bine. Fă-ne fericiți la toamnă — vino cu piesa (e vorba de « Titircă, Sotirescu et Comp. », n. n.). Gândește-te în fiecare dimineață că ne-ai promis-o, c'o așteptăm, că *ne trebuie*. Să te ție Dumnezeu sănătos, pe tine și pe ai tăi. Pune pe Celica să-ți zică ceva din unchiu-so Scărlătescu, și, suflecându-ți mânicile, scuipă-ți în palme ș'asează-te, *cu credință*, la masa ta di brad. Hai noroc! Te îmbrățișez

A. Vlahuță

Mercuri 23 Mai 1912.

COMENTARII CRITICE

JURNAL DE LECTOR

Am zăbovit îndelung la gravura aceea, după Michel Bouquet, atenuată de reproducere și înfățișând o imagine puțin familiară a portului Brăila. Dacă aș fi avut la îndemână unul din acele stereoscopuri ale copilăriei, cu care dam relief grădinei Tiriplic, în care nu se împlântaseră încă bustul lui Traian și ceasornicul monumental, cu silueta lui de Turn Eiffel degenerat, de bună seamă că aș fi surprins dela început și liniile și pulsul aceluși detaliu, dela care nu-mi mai luam ochii. Nu doar că sticla magică ar fi fost în stare să suplinească ceea ce lipsea cu desăvârșire. Era un port sărac, devastat, pustiu, de parcă trecuse cine știe ce taifun peste cheiuri și dane, un port din ziua întâi a genezei, raportat la câte se pot astăzi vedea. Două, trei catarguri de nave cu pânzele coborâte, mai curând de forma ceamurilor încărcate cu piatră, decât a triremelor, două, trei căruțe și, în planul prim, una din acele sacale cu un cal costeliv și sacagiul asișderea. Sau cel puțin așa îmi închipuiam, de vreme ce așa le văzusem de mic, cutreerând vadurile și oprindu-se — cine mai ține minte taxa? dar mai mare de câțiva gologani nu putea fi — la porțile gospodăriilor. În port sau urcând dintr'acolo nu-mi amintesc să le fi văzut vreodată. Și doar eram din partea locului și de pe malul nostru — orgoliosul promontoriu de mai târziu al liceanului, ce aveam să devin — pândeam, cât era ziua de mare, forfota vadului, ba chiar și munca de sisyphi, a hamalilor, îndoinde schelele, sub greutatea sacilor purtați în cărcă. Inșă Bouquet nu putea să mintă. Să fi fost lume, așa ca la o vânturare de porumb, și arșiță, ai fi zis că sacaua a poposit să răcorească setea, dar portul era pustiu și nu rămânea decât că venise să ia apă din Dunăre. N'ar fi fost, firește, cu neputință, gravura fiind cu cel puțin jumătate veac dinaintea întâilor canalizări, ce aveau să pătrundă așa de târziu și așa de zgârcit în mahalalele noastre. Pavilionul de apă, ghereta, mai curând, de lemn, văpsită în roșu, din capătul de sus al vadului, în fața căreia adăstau să fie umplute, sacalele, de bună seamă că încă nu fusese construită...

Alta însă era pricina pentru care zăboveam în cadrul de reminiscență al gravurii lui Bouquet. Aveam impresia că ceva lipsește imaginii, pentru ca să fie cea adevărată. Și porneam din nou să iscodesc ca în unul din acele rebusuri desenate în care se aflau, pitiți într'o umbră de copac, fie iepurele, fie vânătorul. Luai, în lipsa stereoscopului, lupa și privii. Dintre liniile, acum mărite, se desprindea, din a dreapta sacalei, una în miniatură, o cofă agățată fără de care apa ar fi zăcut mult și bine în butoiul ei ambulant. Și imaginea, satisfăcută, se completă...

Când începusem să înțeleg peisajul din fața casei, perspectiva Dunării, balta inundată, sălciile plutindu-și coroanele, ca tot atâtea geamandure ale unei serbări pe apă, convenționale, Ghecetul în stânga și în stânga de tot — pe linia septentrionului dejugat și cu oiștea vacantă, poposit deasupra fabricii, — Galații, punctând cu luminile lui electrice, întunerecul, ca pupilele unei haite de lupi, pornită din stepele Rusiei, ce amenința în fiecare noapte, dar nu îndrăzneam să se apropie — la vârsta întâilor inițieri în peisaj și poezie, steaua sacagiului ambulant începuse să apuie, poate că și apusese. Era acum vremea Danaidelor, străbătând ulița cu gălețile pline de apă, dela cișmeaua, unica, din curtea fabricii de peste drum, unde apa își avea orarul ei, când îmbulzeala era mare și gospodinele grăbite să care cât mai multe rânduri de găleți în butoiul fără fund al celor veșnic însetați, de acasă. Procesiunea se urma impresionantă, la anume ore din zi, de obicei pe înserate, când zarva uliței și a fabricii mai conțeneau și Danaidele își puteau împlini nestingherite, osânda. Ani de-a-rândul le-am văzut, neturburate, doar dela un timp la altul, gârbovite sau cedând pasul altora, fără ca procesiunea să sufere și nici butoiul fără fund să se fi umplut vreodată. Luceafărul apărea pe cerul albastru, ca o lumină de veghe, înfiptă în catartul unei corăbii invizibile, și Danaidele tot mai cărau, umbre acum dintr'un infern familiar, până ce, din fericire, apa se oprea din oficiu și cișmeaua seca. Noaptea asedia mahalaua și căldările goale sunau ca lanțurile scuturate, ale unui convoi purtat dela o temniță la alta. Cu obrazul rezemat de fereastră, Danaidele pândeau, în umbra pogorită, semnul. Și din păcura revărsată pe Dunăre și pe cheiuri, izburneau, deodată, luminile electrice ale portului. Și crizantemele lor albe își jucau, toată noaptea, reflexele în vitrina cu pietre prețioase a iadului...

* * *

«... In paner avea doi, trei iriși veștezi, ca niște rufe, fierte și răsucite într'o copae...».

* * *

De câte ori, pe o stradă lăturalnică, la un ceas de preumblare tihnită, întâlnesc o figură, semănând leit, ca două picături de apă, cu unul sau altul din inșii despre care am auzit că au răposat întru Domnul, o mișcare reflexă mă țintuește locului, mai puțin de teama să nu fi dat ochii cu umbrele lor, cât de nesiguranța în care întâlnirea aceasta are darul să mă arunce. Fost-au ei cu adevărat încredințați pământului, sau numai le-a mers vestea? Poate că a doua zi faptul a fost desmințit și n'am mai prins de știre. Poate că la mijloc a fost o moarte aparentă, una din acele întoarceri dela groapă, în care, după credința poporului, ei îșiucid moartea. Inșă întâlnirea nu e mai puțin turburătoare.

Dacă, îmi zic, insul din drum e chiar cel de adevărat, dispărut de acasă, misterios, la fel cu eroul întâii povestiri din nuvela lui Mateiu Caragiale, « Sub pecetea tainei », și acum își face, ca și mine, plimbarea tihnită, pe strada aceasta lăturalnică, în care e convins că nu-l cunoaște nimeni? Și dacă, la gestul meu reflex, va fi avut impresia că e descoperit și că nimic nu-l mai poate salva? Cât aș suferi să știu că dintr'asta i se trage moartea!

* * *

Excelenta lecție de mizantropie ce se degajă din următoarele rânduri, cu care Rainer Maria Rilke răspundea unui anchetator francez:

« Ne demande à personne de parler de toi, même pas avec dédain. Et si le temps passe et que tu t'aperçois que ton nom circule parmi les hommes, n'en fais pas plus de cas que de tout ce que tu trouves dans leur bouche. Pense qu'il est devenu mauvais et rejette-le. *Prends-en un autre, n'importe lequel, pour que Dieu puisse l'appeler en pleine nuit.* Et tiens-le secret à tous. »

* * *

« Sunt, îmi spunea deunăzi Quadroclus, cuvinte cu care nu mă împac în ruptul capului. Pe care nici eu nu le întrebunțez, deci cu atât mai puțin mă încântă să-mi fie adresate. Mă frâng pe dinăuntru când le aud și sufăr cu atât mai mult cu cât nu le pot nici alunga, nici primi. Când am auzit, pentru întâia oară, spunându-mi-se « maestre », m'am uitat împrejur să văd dacă a mai auzit cineva, după aceea în ochii celui ce vorbise, să prind nuanța ce pusese în cuvântul blestemat. Nuanța lipsea și cuvântul părea să fie tot atât de personal ca un șervet de hârtie, pe care-l folosești și-l zvârli sub masă. M'am gândit să-l întâmpin și să-l implor să-mi spue, cu ce i-am greșit, de nu mă poate ierta, ce i-am făcut de mă osândește, ce trebuie să fac să nu mă mai jignească. Am renunțat. Ar fi fost să-i dau o armă în locul trestiei (de zahăr), cu care modulase. Știu, îmi spuneam, că dela o vârstă încolo toți suntem

«maestri», și că nimeni nu se poate sustrage acestui termen fatal. Dar asta nu scădea cu nimic suferințele mele, cu atât mai aprige, cu cât nu le puteam comunica. Până într'o zi...

Până într'o zi, când blestematul cuvânt mi se înfățișă nu numai într'o postură onorabilă, dar de-a-dreptul pitoresc, cu oxford în loc de cămașă scrobită, cu penajul coifului în gură, de parcă ar fi mestecat în dinți o adevărată mustață galică, un cuvânt, într'un cuvânt, conștient de rangul său dar și de farsele ce putea să scornească. Știi că sunt un mare amator de filme, dar că nu mă îmbulzesc niciodată. Ce pierd așteptând? Obosit să ție afișul în centru, orice film ajunge cu timpul la periferie sau în cartier, cum se zice. Se poate astfel întâmpla să aștept un an, ba și mai mult, să-mi sosească în cele din urmă ciuruit de molii și striat de fulgere, să-mi zgârie ochii și să-mi strepezească urechile — ce importanță are? Iar dacă, din cine știe ce concurs de împrejurări, sunt absent dela întâlnire, încă nu disper. Filmul râvnit, îl voi vedea în provincie. Căci tot mai am, din vremea juneții, obiceiuri de acelea, ce țin de rădăcinile obârșiei. Atunci mă urc în tren și după câteva ore, din ce în ce mai comode, în vagoane, cu aer condiționat, ajung în orașul ce-mi este, mai mult ca oricare altul, și drag și hain. Cumpăr toate gazetele, ce apar în urbe, le citesc șir cu șir, să nu-mi scape nici un eveniment, urmăresc reclamele filmelor și... tocmai...

Era unul din acele filme rusești, amestec de poezie slavă și trucuri de comedie americană, în care eroul, un soi de Orpheu de sursă proletariană, vrăjea, în locul fiarelor sălbatice, vitele din imășuri, și le ducea cu sine, în salonul nu știu cărui protector al artelor, din partea locului, unde avea să se producă Orpheul nostru. Poate că-mi scapă unele detalii, poate că falsific altele. E și firesc. Căci filmul acesta a fost pentru mine mai ales altceva decât un simplu subiect. Nu voi uita niciodată pe frumoasa aceea, implorând cu timbrul ei mai dulce ca miambalul. «Măiestre», îi spunea dânsa și mi se părea că-l unge de sus până jos cu miere, dar că nu-l mânjește. Ce mai încolo și 'ncoace? Ziua aceea mi-a procurat un crâmpei de platoșă. Căci ori de câte ori, și e din nefericire din ce în ce mai des, un binevoitor sau altul mă întâmpină cu «maestre», un glas în sine-mi îi răspunde și-l anulează: «măiestre». Și nu-i puțin lucru, vei recunoaște și d-ta, să ai, la vârsta noastră, din ce în ce mai puține motive de alarmă.»

PERPESSICIUS

C. A. ROSETTI

Cu greu conștiința publică ar recunoaște un poet în persoana lui C. A. Rosetti, atât de popular ca exponent al pașoptismului absolut. Și totuși acum câteva decenii prin manualele școlare se mai întâlnea *Cămașa fericitului*, cu cadența ei de neuitat:

Ascultă, Impărate, cu multa ta răbdare,
Să-ți dăm o socoteală de greaua 'nsărcinare,
Ce tu ne-ai rânduit.

Am fost trimiși de tine, spre-a boale-ți vindecare
Să-ți cumpărăm cămașa celui om oricare
In lume-i fericit.

C. A. Rosetti a fost un liric ocazional, absorbit de politică, însă pentru vremea lui de un interes apreciabil.

Era odraslă de boieri vechi, fiu al lui Alexandru Rosetti și al unei Obedence. Născut la București, la 2 Iunie 1816, fu, după oarecare studii acasă cu profesori particulari, elev al colegiului Sf. Sava, unde se remarcă prin firea lui zvăpăiată și focoasă. Aristia făcea lecții de declamație, ba chiar organizează mici spectacole cu școlarii mai sprinteni. Astfel C. A. Rosetti deveni « unul dintre primii actori ai teatrului național născând », după propriile-i cuvinte. Ar fi jucat cu atâta firească cruzime rolul tiranului Egist, încât ar fi îngrozit publicul și pe propriul profesor. Impresia trebuie să fi venit și din împrejurarea că tânărul avea o curioasă ieșire din orbite a globilor oculari, de unde « bulbucații ochi de broască », cruda poreclă dată mai târziu de Eminescu.

Prin 1833 părăsi școala și intră în armată ca sublocotenent în cavalerie, și adjutant al lui Vodă Alexandru Ghica. După trei ani, în 1836, demisionează. Se pretinde, și lucrul pare posibil, că ar fi avut o tinerețe teribilă. Înăităt cu tineri de soiul lui, cu mari plete ca ale lui Gautier, el făcea boemă scandałoasă sub ochii nededați cu Romantismul ai boierilor. Incălecat pe de-a'n-daratele pe o saca, străbătea podul Mogoșoaei, escortat de ștren-gari, care strigau: Ura! vivat musiu Berlicoco! Vodă ar fi pus

să-l tundă și l-ar fi trimis polițai la Pitești, unde-l și aflăm la 1842. Mai apoi este Președinte al Tribunalului comercial din București.

Rosetti apare curând mai degrabă ca un ardent, vibrând de toate sublimitățile. Credința lui e « că tot omul e dator să facă ceva bun pentru patria sa » și de aceea învață englezește și traduce *Manfred* al lui Byron, ajutat de Bernhard Stoltz, profesorul său, precum și din Béranger, Lamartine, Victor Hugo. Compune și poezii originale. Lirica lui e galantă, în linia lui Conachi, împropătată prin erotica trubadurică. S'ar putea crede că Rosetti era un ușuratic (bănuiala este că ar fi avut multe legături sentimentale efemere) și totuși, poezia, însemnările, corespondența ne destăinuie un om afemeiat la modul sublim, iubindu-și mama până la a-și face ani de zile un calendar special luând ca punct de plecare ziua morții acesteia, punând cultul pentru femeie mai presus de toate. De altfel plânse cu capul pe trupul mamei o zi întreagă, când află că e bolnavă. În 1845 C. A. Rosetti, asociat cu Winterhalder, este tipograf, meserie pe care o continuă multă vreme și care-l duce la treapta de prim staroste al comercianților, lucru oarecum paradoxal pentru un fiu de boier, dar în spiritul țării înseși, în care revoluțiile se fac de sus în jos. Desface și vinuri franceze, petrol rectificat, hârtie engleză.

În 1845 Rosetti e la Paris, pentru studii, hotărît să-și împlinească « misia » ce simțea că Dumnezeu i-a dat. Aci se întâlnește cu Ion Brătianu, participă ca secretar la înființarea unei Societăți a Studenților români, prezidată de Ion Ghica, e admis în loja masonică « L'Athénée des Étrangers », audiază lecțiile lui Edgar Quinet, Michelet și Mickiewicz, se îmbibă de liberalism cu nota domestică, mesianică a lui Mazzini. Acum la plete se mai adaugă o barbă musetiană și trupul se înfășură într'o mantie mefistofelică de carbonaro, cu o poală aruncată pe umărul drept. Deși avea oroare de căsătorie, fiindcă îi plăceau toate femeile și ar fi fost în neputință a le lua pe toate, se însoți totuși, la 31 August 1847, reîntors în patrie, cu Maria Grant, pe care o cunoscuse în familia Odobescu. Tânăra soție era fiica unui căpitan scoțian și a unei mame franceze, se născuse la Guernesey și fusese crescută în Provența.

În 1848 C. A. Rosetti devine sufletul revoluției după ce librăria și casa lui fuseseră locurile de întâlnire ale conspiratorilor. Omul cu plete și pelerină de carbonaro se complăce în mister. Strângea bani pentru mișcare, depunându-i la negustori inițiați, de unde-i scotea spre cumpărare de arme cu formula conspirativă: dați aducătorului un ghiudem și doi cârnați. E arestat la 9 Iunie, dar la 11 Iunie, Bibescu acceptând Constituția, Rosetti devine prefect de poliție. La 12 Iunie, scoate împreună cu Winterhalder ziarul *Pruncul român*. La 15 Iunie Winterhalder și Co-

painig, colaboratorii lui Rosetti, așezați pe un teasc într'un car festiv (reminiscentă din Revoluția franceză) trag și împart o poezie contra cenzurii (bestia neagră de totdeauna a boierului-staroste):

Censura se gonește
 Tiparul dobândește
 Dorita-i libertate
 Ce e viața sa.
 Cu ea numai trăiește
 Cu ea va prospera.

Rosetti devine totdeauna tatăl unei fetițe Sofia (n. 18 Iunie 1848) căreia îi dă numele de Libertatea (Liby). Intervenind Fuad Pașa, e deportat împreună cu ceilalți pașoptiști, dus într'o mizerabilă ghimie pe Dunăre în sus spre Serbia. Maria Rosetti, îmbrăcată în straie țărănești și cu Liby în brațe, urmărește pe prizonieri în căruță ori pe jos, de pe mal. La Sferița, profitând de turburările politice, prizonierii putură scăpa de sub supravegherea turcească. Rosetti se îndreaptă împreună cu alții spre Paris, unde-l găsim în iarnă, amestecat în certurile dintre emigranți asupra responsabilității eșuării mișcării. Lectura lui de căpetenie este Biblia. La 28 Ianuarie 1850 capătă un băiat, Mircea, la 17 Mai 1851 alt băiat Ion-Tudor pe care cititorul de Biblie nu-l botează, ci-l înregistrează doar la Primărie: « căci acesta e botezul cel adevărat. Al bisericii nu mai are astăzi niciun sens ». În schimb duce pe Liby la Michelet s'o binecuvinteze. La 23 Ianuarie 1853 e tatăl unui alt băiat Vintila - Juliu - Ștefan, numit astfel în cinstea lui Jules Michelet și al lui Ștefan Golescu. În 1855 la 14 Iunie capătă un al cincilea prunc, Horia. În schimb pierduse pe Ion la 7 Mai 1852. Șederea la Paris devenind împovăraătoare, din cauză că în țară Știrbei căuta a-l lovi în avere, izgonind pe Winterhalder peste graniță, Rosetti se mută o vreme în satul Douet, lângă Nantes. Cu prilejul războiului din Crimeia, Brătianu încercă să câștige pe Napoleon III și Poarta pentru cauza Românilor, în care scop în toamna 1853 merge împreună cu Rosetti și doi Golești la Constantinopol. Prin Iulie se aflau încă acolo, fără rezultate. Rosetti se întoarce în Franța, Abia în vara lui 1857 emigranții reintră în patrie. C. A. Rosetti (primit triumfal la Giurgiu de reprezentanți ai tuturor corporațiilor) scoate ziarul *Românul* (9 August 1857) în care combate firește pentru libertate, candidează pentru un loc în Divanul ad-hoc, al cărui secretar devine, fiind amestecat în toate evenimentele premergătoare Unirii. La 6 August 1859 îl aflăm director al Teatrului Național. La 28 Mai 1860 intră în guvernul prezidat de Nicolae Golescu, ca ministru de instrucție, rămânând aci numai până la 5 Iulie. Ca liberal, Rosetti participă

la opoziția a lor lui la politica Domnitorului Cuza. În August 1865 e arestat. Sub Locotenența domnească este din nou ministru de instrucție, rămânând în aceeași calitate și în guvernul de coaliție sub noul Domnitor Carol I, până la 15 Iulie 1866, în care timp a propus înființarea « Societății literare române » devenită apoi Academia Română. Între timp harnica din toate punctele de vedere Maria Rosetti mai născu pe Elena-Maria (Octombrie 1857) și pe Anton (1859). În urma alegerilor din Iunie 1876, majoritatea liberală își alege ca președinte al Camerei pe C. A. Rosetti, calitate cu care participă la evenimentele din 1877. Il mai regăsim pe Rosetti ca ministru de interne în cabinetul liberal dela 9 Iunie. În curând « viziratul » lui Ion Brătianu îl îndispune. Casa îi arde, rămâne îndatorat. Măhnit și de moartea fiului său Mircea (1883) încetă din viață la 8 Aprilie 1885.

Activitatea lui politică se reduce în fond, după Unire, la combativitatea jurnalistică, întemeiată pe un liberalism absolut și mesianic în care cuvintele de ordine sunt « Luminează-te și vei fi », « Voește și vei putea » și deviza Revoluției « Libertate, Egalitate, Fraternitate » este mereu înfăptuită, de vreme ce Rosetti cere libertate pentru individ, se face ca tipograf egal cu orice burghez și se declară ca Ministru frate cu subalternii lui. El ar fi început circularele cu « Frate Primare, luminează-te și vei fi ! » terminându-le cu « Primește o strângere de mână dela al tău frate, ministrul cultelor ». Pentru el România era alcătuită din câteva « milioane de frați ». Era un fanatic, un farsor ? Indolierea gazetei în ocaziunile de « profund doliu național » (adoptată mai târziu și de Beldiman), fraza enormă (« Astăzi s'a împlântat cuțitul în sânul României, iar cadavrul ei sângerând s'a aruncat la picioarele comitelui Andrassy ») sunt ale ziaristicei romantice. Caragiale îi ridiculizează jargonul macaronic: « el este — zice umoristul — fundatorele, directoarele și redactorele acestui ziar liberale », combate pe un « mareșale franceze, o creatură imperiale, care n'are nici o idee geniale și nici un cuvânt naționale »; admiră din contra pe un « admirale engleze pentru convingerea-i constituționale »; este « inimic mortale al unui regime personale și fatale ». « E iust, vrea iusticie ! » Apoi în ajunul războiului, face apel « la cetățeni, la sătiani, pompieri, oficiari, serginti, etc. »... să nu uite că: « unei națiuni snervate, speriuța ne spune, trebuie să i se stragă sânge ». Cu toate acestea îndreptând ortografia românească în fața unor fraze, desigur, exaltate, dar bine închegate, iar în corespondență chiar fine, elegante. Doar în cuvântarea ținută la banchetul « Românilor » (în care e firesc să fi fost obosit) găsim oarecum stilul lui Cașavencu: « ... iau și eu parte la acest banchet, la această cină, la această agapă... »

Eminescu a văzut în gândirea « bulbucăților ochi de broască »

culmea rousseau-ianismului. În Rousseau ce-i drept C. A. Rosetti jura, dar nu e de crezut că pricepea învinuirile, în fond nedrepte ale lui Eminescu care se așeza dintr'un punct de vedere de politică internă de țară normală, discutând democratismul, în vreme ce Rosetti ca toți pașoptiștii erau liberali numai din motive naționale și deci de politică externă. Cu greu am putea vedea în Rosetti, om cu cultură așa de rotundă (traducător al lui Byron, cititor al lui Goethe și al lui Herder) un confuz intelectual. E hotărât însă că n'avea capul dialectic și lucra prin factori sentimentali ce se combăteau între ei. Spre a-l înțelege pe C. A. Rosetti se cade să intrăm în starea lui de spirit, de om politic iar nu de doctrinar. Punctul capital din programul pașoptiștilor era de a realiza unirea Principatelor și de a le scoate de sub suzeranitatea Porții. Era dar firesc ca ei să îmbrățișeze ideologia acelor care combăteau regimurile imperialiste și reacționare de atunci. Limbajul Proclamației dela 1848 este de stil mazzinian, grandilocvent religios și naționalist, dar cu nuanța liberală ce convenea tuturor cercurilor emancipaționiste de atunci, lupta având scopuri naționale dar ducându-se pe teren internațional de către mai multe popoare oprimate (Italieni, Unguri, Români, Poloni, Slavi). Iar ideologia internațională a naționaliștilor era aceasta (hegeliană și aceea într'un fel, panteistică): Dumnezeu se reveală în națiuni, noroadele dețin o parte din puterea divină, ele sunt suverane, pot dispune singure de ele. Principiul era desfășurat însă în sens liberal: Suveranitatea se află în orice parte a națiunii, de unde absurditatea privilegiilor. Azi principiile luate ca instrumente de politică internă sunt discutabile, dar atunci ca arme conspirative erau excelente. Felurilele națiuni apăsate săpau postulatul privilegiilor pe care se bazuiau imperiile poliglote. Poporul trebuia exaltat, făcut conștient de valoarea lui națională, de unde utilitatea messianismului și a liberalismului. Proclamația dela 1848 începea așa:

«Timpul mântuirii noastre a venit; poporul Român se deșteaptă la glasul trâmbiței îngerului mântuirii, și își cunoaște dreptul de Suveran. Pace vouă! pentru că vi se vestește libertate vouă!»

Apoi cerea drepturi civile și politice pentru tot Românul, tipar liber, cuvântare liberă, adunări libere, expropriere moderată, domn eligibil pe 5 ani (deci un soi de republică), abolirea titlurilor, liberarea Țiganilor, emanciparea Evreilor. Impresia cui cercetează superficial și excesiv doctrinar gândirea lui C. A. Rosetti este că el era un liberal extravagant, fanatic, cerând o libertate absolută, individuală. «... am înțeles libertatea — spunea el patetic — și prin urmare am iubit-o...», dar în testament lămurea: «Am luptat cu tărie pentru naționalitate și pentru li-

bertate ». Nicio confuzie nu poate fi. C. A. Rosetti ca toți pașoptiștii, ca mazziniștii, este naționalist întâi de toate. Nația este datul prim și ultim. Noțiunea de libertate e subordonată totdeauna celei de națiune. România trebuie să fie liberă (însă față de Turcia), Românul trebuie să fie liber (însă față de guvernele mânuite de Rusia și de Turcia), Presa se cuvine să fie liberă ca să combată atârănarea și regimul reacționar, nepotrivit. Domnul trebuia să fie ales de popor spre a scăpa de presiunea din afară. Raportat la acele împrejurări « Luminează-te și vei fi », formulat înainte de proclamarea Independenței (la 1865 și supărat de Ion Brătianu) nu pare de loc așa de baroc, asociindu-l de marile sforțări de jurnalist ale lui Rosetti. O națiune există câtă vreme constituie un organism și are o conștiință unitară. Această conștiință națională presa liberă (de apăsări din afară) este datoare să i-o formeze. Aluziile lui Rosetti la amorțirea conștiinței naționale din Italia nu mai lasă nicio îndoială asupra accepției patriotice pe care o dă el acestui principiu. Proclamația ceruse drepturi politice « pentru orice compatrioți de altă credință » fără a preciza bine chestiunea etnică, aceasta din real spirit progresist, dar și spre a atrage simpatiile cercurilor liberale internaționale. Însă gândul unui stat bizuit pe libera orientare de interese a fiecărui individ, a unui stat convențional, conglomerat de libertăți anarhice n'a existat la niciun pașoptist. Ion Brătianu, mai limpede în gândire, și-a exprimat încrederea în legile naturale organice ale statului (în vederile chiar ale lui Eminescu), C. A. Rosetti afirmă primatul națiunii, temându-se de societățile poliglote: « Când poporația nu este de aceeași nație atunci nu este o nație, ci o adunătură nefirească și prin urmare temporală și periculoasă ». Când așa dar a venit în discuțiune articolul 7 din Constituție, C. A. Rosetti, în consensul tuturor, scriind Regelui Umberto, încetează de a mai fi liberalul cu orice preț, și-și arată temerea că acordarea de drepturi politice Evreilor ar putea fi prilejul « unei mari invaziuni a unei populațiuni imorale și coruptoare și care constituie instrumentul cel mai eficace al germanizării ». Unitatea națiunii o vede Rosetti în limbă. De aceea sprijinul acordat « Societății literare române ». « Limba poporului român, eterna dovadă a latinității țării noastre, reclamă imperios cultul său, sub pedeapsa de a nu mai putea servi de vehicul cugetării naționale în noua sa desvoltare... ». La Paris, în urma citirii lui Herder, suferi la gândul că copiii lui vorbesc mai ales franțuzește, convins că dacă copiii învață limba franceză vor gândi ca Francezii, iar nu ca Românii. Se pare că problema libertății presei (amor propriu la gazetar) a stat mai statornic pe sufletul lui. El avea groaza vremurilor când consulatele străine decideau suprimarea unei publicațiuni. Dacă și-ar fi dat seama că presa putea tot atât de bine

sluji și curentelor anarhice, antinaționale și-ar fi schimbat și aci părerea așa cum făcu în materie de republicanism. El acceptă cu inimă voioasă monarhia, explicând că « Austria și Rusia având monarhia ar fi foarte imprudent să încercăm de a ridica o republică lângă dânsule ». Inșă dela 1857 revoluționarismul excesiv, în interior, îi repugna: « ... să nu creadă cineva — scrise — că suntem pentru o înaintare fără margini, voim a căpăta totul și d'odată ». Socotise botezul ca de prisos, înflăcărat o clipă de cine știe ce lecturi ori prelegeri ateiste, dar totuși își boteză copiii și voi să moară creștinește cu preot de mir. Era un sentimental, care în public, fiind moda profesiilor de credință, făcea fraze cu aparență de filosofie politică: « ... Iubind libertatea a trebuit să iubesc omenirea, și iubind omenirea este natural să-mi iubesc familia, să iubesc națiunea ». Propriu zis, el iubea spontan, trainic, familia și națiunea, libertatea era o chestiune de aprinderi momentane. În oroarea lui de censură intră un puternic factor aristocratic, individualist, întemeiat superficial pe Rousseau (« ... societatea n'are drept asupra sufletului omului; ... individul are drept a nu se supune în conștiința lui, când chiar națiunea întreagă i-ar lovi-o »), dar de loc democratic și ori în sensul « poporului suveran », deși admite, fără convingere, că atunci « când o nație, după o lungă și liberă desbatere, se va pronunța în contra unei idei, negreșit că acea sentință are o mare valoare ». Atât « individualismul » lui C. A. Rosetti, cât și « viziratul » lui Ion Brătianu sunt simptome de reacțiune a unor conștiințe fine împotriva tiraniei opiniei publice. Pașoptiștii erau mai toți boieri și făcuseră reforme din generozitate, cu dela ei voință, nu consultând mulțimile, ci silindu-se a le explica reformele. După înfăptuirea Unirii și a Statului român modern, acești revoluționari de salon au început să se simtă plictisiți de amestecul noii democrații needucate și să simtă la fel cu conservatorii progresiști cari făceau drumul invers. C. A. Rosetti mai este pe deasupra și un retor, sincer emotiv, deși demagog și ret totdeodată, patetic-Berlicoco, jucând teatru ca pe vremea lui Aristia, cu mari gesturi scenice. La banchetul din 1881 al « Românului » el se declară frate cu lucrătorii, cu publicul, și deplânge toate cusururile, mărturisește că tot ce-a făcut se datorește altora și încheie cu aceste fraze spectaculoase:

« Mi-ați vorbit de virtute, de iubire; mi-ați amintit că am luat deviza: « Voește și vei putea. Luminează-te și vei fi ».

« Nici aceasta nu este meritul meu: iubirea am învățat-o dela dânsa (*Rosetti arată pe Maria Rosetti*) și deviza de care vorbește, el mi-a dat-o » (*Rosetti arată pe Ion C. Brătianu*).

Nutrit cu bune lecturi din tinerețe, C. A. Rosetti nu are în poezie nimic de tehnician al artei. Metafora, cuvântul colorat nu-i

sunt la îndemână. E un amator, dotat însă cu o mare ușurință de versificație, de o originalitate stranie a frazei, chiar când imită (și de obicei imită ori traduce). Nota lui esențială este o încordare sentimentală atât de intensă, încât proza cea mai plată dă un efect liric răsunător. *Manfred*, poemul dramatic faustian al lui Byron, e tradus curgător, remarcabil chiar pentru acea vreme (1843), fără mari efecte artistice. Însă câte un fragment iese din comun:

Dar însă 'n loc de astea, plăcerea mea era
 În locuri pustiite să umblu răsufând
 Un aer greu din vârful al muntelui cu sloi
 Pe unde păsărica se teme a cuiba,
 Și aripa insectei nu poate fâlfâi
 Pe marmura pleșuvă; sau să m'afund în râu
 Și să rotesc d'a lungul, în dulcile rotiri
 Al valului ce vine spălându-se din nou
 Când râul, oceanul sunt în spumarea lor.

S'ar părea că Eminescu a luat ceva din acest *Manfred* al lui C. A. Rosetti (inclusiv licența: vârful al muntelui) în deosebi în *Mureșan*. Vorbirea celui de al patrulea Duh prevestește *Luceafărul*:

Străbătând a ta chemare
 Și de farmecu-ți supus,
 Am lăsat acele-abisuri
 Întru care m'am născut.

Poeziile, adunate în *Ceasuri de mulțumire* (1843), C. A. Rosetti le scrie în bună parte spre a fi cântate. Judecate ca simple române, aceste improvizații galante sunt de laudat pentru decența lor:

De ce nu sunt zefirul, ce sânu-ți răcorește,
 De ce nu sunt parfumul ce pui pe haina ta!
 De ce nu sunt eu valsul ce șoapta-ți înlesnește!
 C'atunci aș crede lesne, că tu nu m'ai uita!
 (Dorința)

*

În mii de suvenire și eu spre suvenire
 Pe o foiță verde, la umbră mă strecur
 Pe lângă mii, plăcute și dulci resuvenire
 Supt foaie ca insecta necunoscut să mor.

(Pe albumul unei doamne)

Fracul meu, cântec în genul Béranger, îndreptat împotriva aparenței sociale, înfățișează maniera proprie lui C. A. Rosetti.

Repetiții în chip de refren la fiecare strofă, o frază alunecătoare, de o simplitate de proză, un ton sententios și emoționat, de o curioasă solemnitate lirică, în ciuda indiferenței cuvintelor:

Așa de gol în toate, cum m'am născut în lume
Trăiesc și până astăzi; muncesc, dar n'am putut
Să-mi fac trăsură, haine, parale și un nume;
Dar îns' am pus eu minte ș'un frac azi mi-am făcut !

Și azi ca 'n toată vremea datornicii veniră,
Obraznici cât se poate; boieri, i-ați cunoscut !
Dar însă cu ocară, cu brânci mai toți ieșiră
Fiind c'am pus eu minte ș'un frac azi mi-am făcut.

Acum să fac mătăanii, la piept eu a mă strânge,
Să-mi plec și ochi și capul, și mâna s'o sărut,
Să mușc, să vânz pe unul, pe altul iar a linge
Le-am învățat pe toate, ș'un frac azi mi-am făcut.

Cu această mecanică este realizată romanța *A cui e vina* (1839) care cântată a înduioșat generațiile vechi, uitându-se pe nedrept, deși e o capodoperă izolată. Fraze simple, vetuste azi, expuse automat, cu o nepăsare totală pentru cuvinte și imagini, cu o emoție sugrumată, ce se întâlnește rar în istoria poeziei, într'un stil de așa vibrație lirică încât cea mai mică intervenție literară ar părea fatală acestei coarde întinse, iată misterul acestei piese răslețe:

Tu-mi ziceai odată cum că pân la moarte
Dragostea ta toată mie-mi vei păstra;
M'ai uitat pe mine, le-ai uitat pe toate,
Astfel merge lumea, nu e vina ta.

Tu-mi ziceai odată, ah ! al meu iubite,
Partea mea din ceruri ție ți-o voi da;
Toate sunt uitate, toate sunt pierdute,
Astfel este veacul, nu e vina ta.

Când vărsai, știi, lacrimi, și 'n genunchi la mine
Imi ziceai; o dragă, nu te voi uita !
Mă uitași îndată, mort fui pentru tine;
Vremea șterge toate, nu e vina ta.

Când te-aveam în brațe, buza ta cea dulce
Roua fericirii pe a mea lăsa;
Dar acum otravă și venin mi-aduce,
Astfel ți-este sexul, nu e vina ta.

Aurul și Slava îți goni amorul
 Și-ți văzui credința că în vânt sbura,
 Ți-ai închis și rana, îți pieri și dorul,
 Astfel ți-este sexul, nu e vina ta.

Cinste și iubire, dragoste, credință,
 Ieri jurai tu mie, azi cui s'o 'ntâmpla;
 Nu cunoști iubire, nu simți pocăință,
 Astfel ți-este sexul, nu e vina ta!

Dar cu toată însă, multa-ți necredință,
 Inima-mi tot bate oricând te-oiu vedea;
 Inger ești în ochi-mi, sfântă mult ființă,
 Astfel e amorul, nu e vina mea!

Ca produs solitar al hazardului, această romanță este pentru poezia română, ceea ce sunt *La libertà* a lui Metastasio și *Sonetul* lui Arvers în literaturile italiană și franceză ori *Menuetul* lui Bocherini în muzică.

G. CĂLINESCU

BIBL.: C. A. Rosetti, *Scrisori din junețe și din exiliu*, I-II. Buc. « Românu », 1885. *Lui C. A. Rosetti (1816-1916) la o sută de ani dela nașterea sa*. Ed. III. Volum comemorativ închinat de « Democrația ». Buc., 1916; C. A. Rosetti în I. L. Caragiale, *Reminiscențe*. Buc., « Flacăra », 1915; Vintilă C. A. Rosetti, *Pagini din trecut. Note intime 1844-1859, scrise zilnic de C. A. Rosetti*, vol. I, 1844-1846. Buc. 1902 [volumul II nu s'a mai cules].

COMEDIILE LUI CARAGIALE

III

Criticii lui Caragiale au atins în treacăt și problema limbajului comic; și, curios, chiar criticii negativi s'au izbit de expresivitatea scriitorului, dar au socotit-o tot atât de caducă, de tranzitorie, ca și moravurile înfățișate de personaje. Limbajul traduce însăși esența socială și psihologică a tipurilor, adică viața lor. Titu Maiorescu, după ce constată că « lucrarea d-lui Caragiale este originală » între altele și prin aceea că tipurile au « expresiile lor », în rezervele pe care le strecoară asupra comediilor, se întreabă « dacă de exemplu unele situații și expresii nu sunt exagerate din punct de vedere al chiar realității ce vor să reproducă ». Dar rezerva lui e minimă și, oricum, poate trece pe planul amănunțelor discutabile. Gherea simte, în general, valoarea artistică a limbajului comic; ne îngăduim să extragem un pasaj din studiul lui, unde, destul de fugar, întâlnim câteva sugestii, în jurul valorii ce ne preocupă aici: « Dacă tipurile din comediile lui Caragiale sunt vii, și vii sunt tipurile din comediile lui, atunci ceea ce trebuie să cerem e ca frazele ce spun să fie caracteristice, să fie logice, să nu fie în contradicție cu caracterul celui care le pronunță, ci dimpotrivă să arate tocmai caracterul lui. În acest sens a avut dreptate marele scriitor rus Dostoewsky, când a zis, că o creațiune adevărat artistică e mai adevărată decât viața reală. În adevăr, pe când în realitate oamenii vorbesc și fac multe lucruri, care nu sunt deloc caracteristice, ori cari sunt indiferente caracterului lor, în artă însă, fiecare acțiune, fiecare frază trebuie să fie și este caracteristică pentru eroul producțiunii artistice. Și în acest sens figurat, putem zice și noi, că tipurile comediilor lui Caragiale, sunt mai adevărate decât cele din viața reală. Fiecare frază, fiecare acțiune, ne zugrăvește caracterul omului. Fiecare frază e caracteristică pentru acel care o pronunță, caracteristice sunt chiar acele care par a fi exagerații satirice. Și aici dăm peste o greutate cu totul specială, pe care trebuie s'o învingă un scriitor satiric. Se înțelege, că și în roman o frază trebuie să fie caracteristică eroului; într'o piesă teatrală ea

trebuie să mai lucreze pentru dezlegarea intrigii, și trebuie să fie scenică; iar într'o piesă teatrală cu conținut satiric, se adaugă o nouă greutate, ea trebuie să ridiculizeze pe un individ, ori chiar o întreagă stare de lucruri socială. Caragiale a învins toate aceste greutăți.» Urmează câteva sumare aplicații la discursurile lui Farfuride și Cațavencu; esențialul este că Gherea a simțit valoarea artistică a limbajului și că, în opunere cu Maiorescu, nu schițează rezerve, fie și în treacăt.

În cronicile din *Critica dramatică*, despre Caragiale, d. Mihail Dragomirescu pune problema limbajului și mai categoric: «Dar ceea ce cred că va convinge pe orîșicine de indiscutabila valoare a comediilor lui Caragiale este faptul că într'însele găsim efectul unei profunde originalități de intuiție: aureola poetică în care plutesc toate personajele, și concomitent cu ea și derivat din ea, farmecul neîntrecut al limbii. E curios, dar e așa: oricât de coruptă ar fi limba ce vorbesc cele mai multe din personajele lui Caragiale, ea nu încetează niciun moment de a fi elegantă. Fiecare cuvânt, oricât de deformat ar fi, fiecare întorsătură de frază, oricât de necorectă s'ar arăta, exprimă pe de o parte un fond propriu, caracteristic, necesar, iar pe de alta, în necorectitudinea și defigurarea lor, păstrează totuși o simetrie de mișcare, de accent, de pauze, de expresie, care ne face să simțim cu cea mai mare ușurință și în toată adâncimea lui tot fondul sufletesc, ce exprimă.

Nici o vorbă de prisos, perfecta adecvare a formei cu fondul — suprema eleganță! Discursurile lui Cațavencu și Farfuride, cu toată incoerența și absurditatea lor, sunt, din acest punct de vedere, adevărate capo-d'opere. De aceea atâtea cuvinte și expresiuni din aceste comedii au devenit populare și tind să intre în limbă păstrând nuanța comică și caracteristică, pe care le-a imprimat-o geniul artistic al lui Caragiale.

Dar posteritatea, cu vremea, nu va mai înțelege nuanțele acestei limbi! Nu va face nimic. Același lucru s'a întâmplat și se va întâmpla ca toate operele clasice. Literatura grecească dăinuia încă, totuși publicul grec începuse să priceapă cu greu limba poemelor omerice și a dramei atice. Și aceste opere n'au pierit. Originalitatea limbii este caracteristică oricărei opere literare durabile; ea face necesar, după câtăva vreme, comentariul filologic. Dar această însușire nu însemnează deloc că operele nu mai trăesc; tocmai din contră! Și comediile lui Caragiale, pentru a căror înțelegere ar fi nevoie în viitor de un comentariu, n'ar înceta din această pricină de a rămânea clasice. Substanța sufletească, ce cuprind, măestria artistică, cu care sunt scrise, farmecul originalității, care va fi și mai mare după ce vor dispărea modelele realității — vor fi motive suficiente să hotărască pe cel ce vrea să aibă emoțiuni artistice alese, să sacrifice cu studiul lor, ceva mai mult

timp decât cu scrierile beletristice ale contimporanilor din acea vreme. »

Judecata din 1904 a d-lui Dragomirescu apare atât de întemeiată azi, când limbajul este valoarea expresivă cea mai autentică a lui Ion Luca. În ce privește calificarea de eleganță socotim a fi un exces de zel al criticului. Limbajul comic e suficient să fie expresiv; reminiscența clasicizantă a d-lui Dragomirescu acordă expresiei caragialiene o însușire cu totul nepotrivită. Limbajul traduce viața personajelor; lipsită de orice eleganță, viața lor e adânc expresivă, în însăși deficiențele ei structurale; dacă o traduce (și o traduce admirabil) valoarea estetică a limbajului există, în afara calificăției de distincție și de eleganță, după norme de stilistică, moștenite din clasicismul antic și francez. Se cunoaște procesul făcut limbii lui Molière, de contimporani și urmași, formați la estetica de salon și la dogmatismul academic al limbajului. Ce academie din lume ar putea acuză de inexpressivitate limba lui Villon, a lui Rabelais, a lui Creangă și Caragiale, a d-lui Arghezi, pe motivul că n'ar fi și elegantă? Și dacă ar face-o, ar înfățișa un punct de vedere cu totul restrâns, impunând o sărăcire expresivă limbajului, ca funcție estetică. Este plină de învățăminte poziția distinsă, academizantă a adversarilor limbii lui Caragiale. Între ei, Pompiliu Eliade, pe care l-am citat în prima parte a studiului nostru, și d. Lovinescu purced din estetica limbajului clasicizant. Obiecțiile celor doi critici asupra limbii comediilor, unul numind-o mai drastic *jargon*, celălalt *inestetică*, indică eroarea spiritelor care socot că o limbă nu poate fi estetică decât prin distincție. Iar afirmația paralelă că limba comediilor va îmbătrâni, că viitorul n'o va înțelege fără comentarii filologice, vădește o concepție puțin organică despre limbaj, ca funcție estetică și creatoare. A îmbătrânit limba lui Neculce, față de etapa de evoluție în care s'a cristalizat, în narațiunea vie a cronicarului? A îmbătrânit limba lui Eminescu, față de limba d-lui Arghezi? A îmbătrânit oare limba regională a lui Creangă, a cărui înțelegere este dificilă, fără ajutorul unui glosar? Viabilitatea expresiei este condiționată nu numai de momentul istoric, de evoluția în care se află limba unui popor, ci de viabilitatea ei creatoare, în plan estetic. Limbajul e o valoare derivată din substanța operei de artă, din spiritul și limitele ce-și propune să atingă. Într'o literatură de abuzivă inspirație rurală, nimeni nu s'a gândit să socotească limba lui Creangă inestetică, restrictivă; ea nu putea fi alta, în raport cu substanța operei și cu circumstanțierea ei, în timp și spațiu; și totuși, Caragiale, care a creat o limbă orășenească, de o mare expresivitate, a fost acuzat de localism și încă de localism tranzitoriu! Nici limbajul lui Creangă, nici al lui Caragiale — nu sunt creații lirice; sunt limbaje sociale și psihologice, în expresie estetică, unul narativ

și dramatic (*Amintirile*, ca și basmele, furnică de dialoguri), altul pur dramatic. Că însuși Creangă păstrează, în exprimarea lui subiectivă limbajul personajelor, e un motiv mai mult în favoarea punctului de vedere estetic din care judecăm; creația de limbaj liric, epic sau dramatic, se diferențiază întru cât mărturisește expresia unor substanțe specifice; dar, în fond, avem aface cu o funcție estetică a limbajului în general, cu o valoare expresivă. Caragiale aproape nu folosește așa numitele « mots d'auteur », limbajul lui comic caracterizând psihologic și social, chiar în plină fantezie satirică. Și însăși limba lui Creangă (și unde povestește direct) este o limbă psihologică și socială, alcătuită din zicale și locuțiuni, ce ridică pe plan artistic limba vorbită a țaranului moldovean. Limba comediilor lui Ion Luca, la personajele tipic mahalagești, împletește zicale și locuțiuni, expresii pitorești, ca la Jupân Dumitrache, ca în *D'ale Carnavalului*, stilizând limba vorbită a unei precise zone morale și sociale. De fapt, toată limba comediilor este vorbită, fiindcă dramatismul ei, izvorât din observația realistă, imprimă o mișcare neconținut orală dialogului; mișcare existentă și în limbajul epic al lui Creangă, țintind într'un caz, cât și în altul, la caracterizarea personajilor. Deferențierea limbajului pe genuri, între epic și dramatic, e mai puțin sensibilă decât este în modalitatea lui lirică. Dar chiar în poezia cu substrat anecdotic, de concentrată narațiune, ca în *Florile de mucegai* ale d-lui Arghezi, limbajul merge la caracterizare și la portret; din această cauză, lexicul realist, expresia de argot, de extracție socială și psihologică, invadează aci în corpul limbajului liric, luând aerul de oralitate, care e întărită și prin scurte dialoguri, caracterizante și ele.

* * *

Limbajul comediilor se poate reduce la câteva straturi psihologice și sociale: limbajul mahalalei boeme, mai pitoresc, mai plin de zicale și locuțiuni (*D'ale Carnavalului*), limbajul mahalalei burgheze (*O noapte furtunoasă*), limbajul miciei și marii burghezii, în care se cuprinde și limbajul politic (*Conu Leonida*, *O scrisoare pierdută* și *Momentele*). Fiind evidente aceste straturi, nu vom proceda la o identificare a lor. Am spus că limbajul comediilor exprimă viața tipurilor și indivizilor; vom stabili așa dar câteva categorii de limbaj, în corpul comediilor, după natura indivizilor. Mișcarea orală a limbajului nu este uniformă, ca în operele epice; ea e de ordin dramatic, traducând cu o suplețe variabilă structura indivizilor. Vom grupa limbajul comic, având în vedere complexitatea personajelor și psihologia lor specifică. Nuanțele, pe care le-am surprins în caracterizarea raportului dintre tipuri și indivizi, operează și asupra expresiei comice. Lexicul, pitorescul locuțiunilor, sintaxa variază dela individ la individ; însuși registrul vocii, în frază,

este sensibil diferențiat, între bărbați și femei și chiar între bărbați; registrul lui Cațavencu e altul decât al lui Farfuride, registrul lui Jupân Dumitrache e altul decât al lui Ipingescu. Formula lui Caragiale (« Simt enorm și văd monstruos ») ar trebui completată cu « aud excepțional distinctiv ». Plasticitate și acustică, iată structura limbajului oral, din comedii și *Momente*, iată însăși esența geniului creator al lui Ion Luca. Dacă Maiorescu simte originalitatea « expresiilor », dacă Gherea și d. Dragomirescu au simțit-o la fel, făcând și unele aplicații (exclusiv la discursurile lui Farfuride și Cațavencu) adică la fragmente mai reliefat satirice ale limbajului comic, Ibrăileanu și Zarifopol au adus și ei unele prețioase contribuții în această direcție. După sumare observații, tot despre discursurile din comedii (la Farfuride și Cațavencu adaugă și pe Rică Venturiano) sau despre deformarea expresiilor la mahalagii, Ibrăileanu a luminat problema limbajului, într'o excelentă analiză pe bază socială și psihologică, în despre *Numele propriu în opera comică a lui Caragiale*. Zarifopol găsea că studiul « nu are nevoie nici de îndreptare nici de completare »; completări se mai pot face totuși. Dar el însuși a zvârlit, ici și colo, câte o sugestie fecundă asupra limbajului caragialean. În cele două *Introduceri*, pomenește de « ticul verbal » al personajelor, de « comicul dialectal » al lui Rostogan, de « fantezia lexicală » a scriitorului, de oralitatea expresiei lui, în mișcarea dramatică, de autenticitatea limbajului țărănesc și chiar aduce unele « completări » la numele proprii ale eroilor. Oricât de generale arfi observațiile lui, trebuie să ținem seama că nu i-a scăpat nici această fibră a originalității lui Ion Luca. Să ne întoarcem însă la obiectul acestui capitol, consacrat în întregime limbajului comic; părăsind generalitățile, să ne apropiem de structura complexă a valorii ce ne preocupă. Cum problema e numai schițată, așa cum am văzut din trecerea în revistă a tuturor criticilor care au observat-o, ne vom îngădui o privire mai sistematică asupra-i; nu pretindem s'o epuizăm, de sigur, dar vom încerca să stabilim câteva modalități expresive, deduse din însăși structura socială și psihologică a personajelor. O remarcă preliminară: criticii sensibili la limbajul caragialean (ca de altfel și delicații clasicizanți care l-au repudiat) s'au oprit, cu deosebire, la aspectul lui pitoresc; chiar Zarifopol a apăsat pe acest fond. Și mai ales au subliniat estropierea limbajului, provocată de tipurile mahalagești, de semi-doctii politicieni sau de cetățenii care discută politică de idei, întunecând și caracterizând noțiunile, exprimate neologistic. Redus la acest aspect, limbajul e văzut numai la suprafață; Caragiale n'a căutat efecte strict pitorești; dacă sunt, ele se aplică la câteva personaje și formează cea mai subțire zonă de limbaj comic. Structural, fiecare personaj își are lexicul, sintaxa, locuțiunile și registrul lui; pe acestea cată să le surprindem; și chiar estropierea de efect pitoresc,

întâlnită la personaje de diferite medii sociale și de variate grade de simili-cultură, își păstrează nuanțele bine definite. Câteva exemple edificatoare. Și Cetățeanul turmentat și Pristanda (mahalagii amândoi) estropiază cuvintele; dar aceleași cuvinte, întrebuințate de Cațavencu și Tipătescu își păstrează forma corectă. În schimb, Cațavencu estropiază citatele latinești, ideile, logica lor și trivializează teoriile; numai termenul tehnic *plebicist* (pocit de toți politicianii) e deformat și de el. Trahanache, redus la câteva formule prezidențiale și la câteva grade de politețe, dă o formă desuet franțuzită unor neologisme sau, prin analogie cu *șiretlicuri* utilizează expresia *machiavelicuri*. Farfuride trivializează istoria și compromite judecata logică. Conu Leonida, de extracție mahalagească, estropiază nume proprii, neologisme tehnice și trivializează explicațiile logice și psihologice (ale revoluției și ale halucinației); Ipringescu și Dumitrache, discutând articolele lui Rică Venturiano, estropiază neologismele tehnice, ca și Leonida, și trivializează ideologia democratică. În timp ce Pristanda întreabă umil ce înseamnă *bampir*, Cetățeanul schițează numai eoul automat al terminologiei din discursul lui Cațavencu. Planul comic al lui Farfuride, Cațavencu, Leonida, Ipringescu și Dumitrache e mai înalt, e planul ideilor, al judecăților, al teoriilor. Primii trei dau explicații altora, ultimii doi se «tălmăcesc» între ei, cum ar zice Trahanache, comentând ideologia democrată. Pitorescul extropierii e variat, după personaj și mediu; cu minime estropieri, limbajul din *D'ale Carnavalului* este în întregime pitoresc; locuțiunile, lexicul, sintaxa sunt ale unor autentici mahalagii; între ei, Jupân Dumitrache, în ampla narațiune pe care o face lui Ipringescu, despre întâmplarea dela grădină, cu Rică, folosește un lexic, locuțiuni și o sintaxă de o expresivă autenticitate mahalagească. Excelent psiholog, Ion Luca imprimă explicațiilor lui o vervă narativă, nu una discursivă, deosebindu-l de «intelectualii» Rică Venturiano, Leonida, Trahanache, Tipătescu, Farfuride, Cațavencu și Dandanache. Narativă este și expresia, în dialog firește, a personajelor din *D'ale Carnavalului*; acolo, mișcarea dramatică e creată de situațiile ingenios încurcate, de senzaționalul întâmplărilor. Așa dar, Caragiale, deși geniu esențial dramatic, dă limbajului structuri diferențiate, în dialog, după natura personagiilor. Politicianii sunt discursivi, mahalagii narativi. Iar în cuprinsul acestor structuri generale, putem distinge trepte, în concordanță cu psihologia fiecăruia. Cu ajutorul sufletului și prin registrul limbajului, putem stabili și aceste trepte diferențiale. Mahalagii din *D'ale Carnavalului*, au toți întorsătura pitorească a narațiunii; replica îi definește mai mult vorbind decât acționând din propriu imbold (de altfel ei sunt victima unui destin de farsă, care-i încurcă inextricabil); dacă n'ar avea marea ei autenticitate de limbaj, farsa, cu toată

ingeniozitatea ei, ar fi un joc inocent și ingenios de tehnică. La lectură, expresivitatea de limbă îi sporește valoarea, încât am preferat-o totdeauna citită. Dintre mahalagii, afară de Conu Leonida, care de fapt îmbină structura narativă cu cea discursivă (și chiar dialectică), Jupân Dumitrache are limbajul cel mai plin de sevă, cel mai pitoresc; amândoi au și suflul mai larg și registrul mai înalt. Trecând la structura discursivă a limbajului, vom păstra o anume ordine, aceea a generațiilor de politicieni; suflul și registrul vorbirii urmează individualitatea fiecăruia. Dandanache ține cel mai scurt, mai anost discurs; un toast, în cinstea alegătorilor care l-au votat: fără suflu, pe un registru jos. Trahanache, omul formulă, e și mai concis decât Dandanache; închinând în sănătatea lui Fănică, nu uită nici formula «aveți puțintică răbdare», la care mai adaugă câteva propozițiuni sacadate.

Farfuride se întinde mai mult decât ei, în celebrul discurs din actul III, al *Scrisorii pierdute*. Suflul lui se dislocă, pe proporții respectabile, registrul lui se ridică și cade ca o aripă frântă. Cațavencu, în discursul nu mai puțin celebru, din același act, are suflul cel mai susținut, de frazeolog gol, bombastic, și registrul cel mai ridicat. Iar Tipătescu, într'un limbaj de clișee stilistice și neologisme gazetărești, folosește aproape numai tirada retorică, de înalt registru, chiar în convorbirile cu Zoe. Ca și Rică Venturiano, de altfel, care urcă tirada pe picioaroange, umflă bombasticitatea, ca baloanele de săpun, și rostogolește în vârtejuri neologismul gazetăresc, pașoptist. Inșă lexicul, sintaxa expresiei lui discursive țin de parodie; excelent parodist, ca și în versurile lui, ca și în atâtea *Momește*, Ion Luca uzează singura dată, în teatru, acest procedeu. Impresia de șarje de-aci provine; locvacitatea lui Rică e însă adânc psihologică și poate numai registrul lui prea înalt, de tenor fals, ne-a dat și nouă impresia de șarje; dar cred că stilul lui interior și exterior oricât ar fi de bombastic este autentic. Nu cumva Rică și Zița sunt «prețioșii» comediilor lui Ion Luca, așa cum societatea noastră a putut să-i producă la un moment dat? Franțuziții veacului trecut au evoluat în franțuziții timpului nostru, la care fraza franceză se împletește cu cea autohtonă, într'un pitoresc rizibil atât de generalizat.

La cele două structuri de limbaj, narativ și discursiv, uneori mixte, cum e la Conu Leonida — aș mai distinge încă una, lapidară. Omul formulă cel mai nuanțat e Trahanache; mai simpli sunt Ipingescu, Pristanda, Cetățeanul și Efimița. Limbajul lor exprimă o modalitate lapidară a expresiei, devenită comică prin repetiție. Caragiale n'a abuzat, cum se crede, de acest schematism; l-a aplicat celor mai simpliste personaje. Fără suflu, de registrul cel mai jos, limbajul lapidar se regăsește și la Dandanache, a cărei expresie e totuși îmbinată nu numai de discursivitate, dar și de

narativ (când povestește pățania « becherului » și drumul cu trăsura). Iată cum Ion Luca nuanțează, împletește structurile limbajului, chiar la același personaj. Structura narativă o întâlnim și la Pristanda (când povestește spionarea lui Cațavencu); o întâlnim și la Cetățean (când povestește cum i-a furat Cațavencu scrisoarea sau cum a regăsit-o, în pălărie); o întâlnim la Zița, (când povestește « ce a pățit cu mitocanul »), ca și în toate monoloagele comediilor, adevărate pauze odihnitoare sau de legătură, în mersul acțiunii. De altfel, când Ion Luca a înfrânt, cu oricâte dificultăți, structura dramatică a expresiei vorbite, trecând biruitor la structura narativă, a dovedit că stăpânește fragmentar și dialogic, și instinctul de povestitor; i-au trebuit cazne multe, până să-l scoată la suprafață, intact, autentic și de suflu larg, într'o severă artă a gradațiilor episodice, țintind spre o rotunjire desăvârșită. Unde a ajuns să fie deplin povestitor, prin lexic, prin sintaxă, prin locuțiuni, prin pitoresc cu alte cuvinte, Caragiale și-a tras toate firele narrative răsucite în țesătura dramatică a comediilor, și le-a bătut mărunț, succesiv, pe urzeala faptelor, desfășurând ceea ce sintetizase, din tiranice reguli de tehnică. Instinctul lui narativ e atât de sigur în povestirea lui Jupân Dumitrache, că era cu neputință să nu se organizeze, în poveștile lui arhaice, dela bătrânețe.

* * *

Gherea observase că Veta și Zoe sunt cele mai vii, mai complexe personaje; în obiectiile ce le aducea lui Caragiale, referitor la lipsa de adâncime a psihologiei eroilor, făcea excepție pentru aceste două amoroase. Nu vom discuta aci « adâncimea » personajelor comice; a făcut-o Zarifopol, cu destul temei, combătând pe Gherea. În realitate, numai structura limbajului ne va lămuri asupra complexității acestor eroine; ea e o structură dialectică. E neîndoios că pasională e mai ales Veta: iubește cu ultimele ei rezerve de feminitate pe Chiriac; Zoe e sentimentală, pasiunea ei deviind repede în grija, aproape spaima de a-și păstra intact prestigiul social, împiedecând pe Cațavencu să dea în vileag scrisoarea compromițătoare adresată lui Tipătescu. Cu excepția confidentei Efimița, al cărui limbaj e lapidar, oricât de schematic ar fi Didina Mazu și Mița Baston, și ele afirmă tot o structură dialectică a expresiei; iar Zița, în măsura în care își apără instinctul de cochetă, voind să convingă pe Veta și pe Dumitrache să mai meargă la grădina unde speră să-l vadă pe Rică, se exprimă și în nuanța dialectică a limbajului. Exemplificările noastre nu tind, cum am spus, să epuizeze problema limbajului; ne referim la câteva structuri fundamentale, unele pure, altele mixte, dovedind, prin îmbinarea lor, aceeași artă a nuanțelor, pe care am observat-o și în caracterizarea indivizilor, în raport cu tipologia. Și acolo unde tipologia e mai reliefată, ca în

cazul îndrăgostiților, femei și bărbați, structura limbajului e mai adânc dialectică. De sigur, Ion Luca știe să varieze și în curprinsurile mai unitare ale limbii, prin nuanțe narative (numai Mița Baston are unele note discursive, criticate la vreme); dar structura unitară a amozilor, pe cât sunt mai pasionali, mai tenaci, pe atât se manifestă în limbaj prin desfășurarea dialectică. Vom face aplicație la Veta, Zoe și Chiriac, scoțând în evidență acest caracter. Mecanismul psihologic al Vetei e de cea mai pură linie clasică; așa zice, păstrând proporțiile, că reproduce mecanismul racinean al pasiunii, în jocul iubirii. Când vine Zita și o surprinde plângând, când îi prezice că se va împăca cu amantul certat, Veta exprimă o marcată stare de desnădejde sentimentală. În scena următoare, în care e și Chiriac, disperarea crește, gradat, alternând cu demnitatea ei de femeie jignită prin bănuieli neîntemeiate. Dialectica pasiunii e vizibilă și în limbaj, care e patetic. Urmează împăcarea, cu jurăminte, și potolirea patimii ofensate. În actul al doilea, Veta trece printr'o dispoziție de tandrețe satisfăcută, ca apoi să se alarmeze, la apariția neașteptată a lui Rică. Limbajul capătă nerv, e precipitat, apoi sfătos, ocrotitor. Confruntarea cu Jupân Dumitrache îi dă stăpânirea de sine, tonul e ușor batjocoritor, fiindcă se știe nevinovată, în direcția bănuielilor soțului. De aci înainte, destinarea ei e progresivă, stilul e concis, potolit și numai unele svâcniri, lapidare și ele, trădează grija pentru Chiriac, plecat să pedepsească pe Rică. Și cu toate astea, cu tot acest mecanism racinian al pasiunii, Veta e comică; de pe versantul tragic, trece insensibil, gradat, meșteșugit, pe versantul opus: miracolul îl operează limbajul, care traduce trivialitatea intelectuală, etică, sentimentală și socială a femeii îndrăgostite. Psihologia e structurată de limbaj, de acel limbaj pitoresc al mahalalei, prin care tragicul se convertește în comic. Aceeași observație se aplică și lui Chiriac, al cărui patos gelos, prin limbaj, se reconvertește în viziune esențial comică. Registrul înalt al pasiunii e coborât de expresie în straturile comediei. De sigur că Zoe iubește pe Tipătescu; de sigur că și Tipătescu o iubește. Și totuși, cum vom vedea, idila lor e irizată de un nimb comic, fără umbră de îndoială. Și în acest caz, limbajul, de structură dialectică, și de clișee stilistice (Zoe vorbește, ca și Tipătescu într'un stil de prost gust literar) — convertește drama în comedie. Dialectica sentimentală a Zoi e și mai clară decât a Vetei. Planurile ei de acțiune sunt mai numeroase. Luptă să-l convingă pe Tipătescu să accepte candidatura lui Cațavencu; îi impută apoi indiferența, egoismul, față de prestigiul ei social. Trimite pe Pristanda să-l aducă pe Cațavencu, dela arest, ca să mijlocească o înțelegere cu Tipătescu; intervine să-l potolească, atunci când se înfurie pe intratabilul șantagist. Are o ieșire violentă în contra amantului încăpățânat, hotărînd ea alegerea lui Cațavencu. Față de Traha-

nache joacă teatrul femeii sensibile, leșinând, și-l convinge să se alieze cu ea, susținând pe Cațavencu. Dialectica ei sentimentală e și mai complexă. Din momentul în care Trahanache are în mână dovada falsului (polița lui Cațavencu), Zoe se apropie din nou de Fănică, așteaptă, speră, tremură alături de el. După scena întrunirii când scrisoarea se pierde iar, Zoe trăește în panică. Sosind Cațavencu, îl muștră și-l amenință; iar când Cetățeanul vine la timp, cu scrisoarea regăsită, e generoasă, ironică, și autoritară, cu același Cațavencu pe care-l obligă să conducă manifestația, în cinstea alesului. Cu Dandanache e batjocoritoare, deși, la auzul povestirii cu « becherul » și la confuziile bătrânului (socotind-o soția lui Tipătescu) tremură iar de frică, până când reintră în liniștea și siguranța dela început. Complexitatea Zoi nu este, firește, numai psihologică; ea se vedește și în limbaj, în nuanțele lui când patetice, când sentimentale, când ironice, când neliniștite, sau vehemente, trecând printr'un registru variat, după cum se succed și stările ei sufletești. Dar, ca și la Veta, Caragiale subminează drama prin lexic, sintaxă și clișee stilistice, derivate din condiția ei psihologică și socială, operând prin limbaj o simultană conversiune spre comic.

* * *

Peste comediile lui Ion Luca a trecut o jumătate de veac; peste unele din ele și mai mult. Ingeniozitatea construcției lor scenice a rămas nealterată; intuiția sociologică s'a adâncit într'o largă perspectivă ciclică; structura tipurilor s'a statornicit în tipare clasice, iar a indivizilor în adevărate ficțiuni simbolice. Arta nuanțelor se clarifică din ce în ce mai mult, desăvârșirea tehnică a devenit o însușire unanim recunoscută; viabilitatea estetică, forța expresivă a limbajului caragialian, departe de a secătui, și mai departe de a fi îmbătrânit, cum se temeau unii critici, este astăzi poate cea mai autentică valoare a dramaturgului. În pleiada marilor scriitori junimiști, Eminescu a creat limbajul liric și limbajul de idei și invectivă politică; Maiorescu a creat un limbaj critic, Creangă limbajul narativ; lui Caragiale îi revine cinstea de-a fi creat un limbaj dramatic, în comedii și *Momente*, iar în povestirile lui, ușor arhaizate, un anume limbaj narativ. Clasic, în îndoitul înțeles al cuvântului, de valoare de prim plan a literaturii noastre și de expresie structurală, memoria lui Ion Luca nu se mai poate teme de detractori. Ea aparține integral spiritualității noastre, iar omagiul posterității e numai comprehensiunea.

POMPILIU CONSTANTINESCU

POEZIA LUI RILKE ÎN ROMÂNEȘTE

1. Eugen Jebeleanu: Poeme din Rainer Maria Rilke, editura Vreamea, 1934;
2. George Fonea: Rainer Maria Rilke, poeme, cu 4 gravuri de Rybiczka, Nord, Cernăuți, 1938; 3. Rainer Maria Rilke: Poeme, traducere din limba germană de Maria Banuș, București, Fundația pentru literatură și artă «Regele Carol II», 1939.

În cadrul istoriei literare, unul din capitolele cele mai dezvoltate, ale influențelor străine asupra poeziei noastre moderne, va avea să cerceteze răsunetul liricei rilkeene. Prin «Das Stunden-Buch» și «Das Marien-Leben», se lămurește într'o măsură apreciabilă orientarea religioasă a unei părți din lirica noastră de după război. Desigur, unele experiențe poetice dela noi n'au rămas străine nici de tehnica versului rilkeian. Poate că, vreodată, vom încerca să urmărim infiltrațiile, în suprafață și adâncime, ale poeziei lui Rilke; este o cercetare ispititoare, care cere oarecare răgaz; ne e teamă numai că ea ar depăși proporțiile convenite unui articol de revistă. Deocamdată, ne restrângem privirea asupra versurilor traduse la noi. Amintim însă că prima tălmăcire românească se datorește d-lor Ion Pillat și Oscar Walter Cisek, care au transpus poema în proză «Die Weise von Liebe und Tod des Cornets Christoph Rilke» (*Cugetul Românesc*, 1924). În scrisoarea de mulțumire către traducător, poetul și-a manifestat surprinderea că tocmai această lucrare de tinerețe a pătruns aproape în toate limbile europene și a explicat fenomenul prin spontaneitatea juvenilă a poemei (Ion Pillat, *Portrete lirice*, 1936); ea fusese scrisă «într'o singură noapte de toamnă», la douăzeci și patru de ani, dar a fost «redigiert» peste alți cinci sau șapte ani, în 1904 și 1906. În paginile care urmează, vom examina numai traducerile, strânse în volum. În cinstea unui poet român dintre cei mai de preț, derogăm cu o singură tălmăcire ocazională, mai veche. Este vorba de poema «Ihr vielen unbestürmten Städte», din *Das Stunden-Buch*, cartea întâia, *Das Buch vom mönchischen Leben*. D. Ion Barbu a publicat traducerea sa în revista *Sburătorul*, din Ianuarie 1927. Iată textul original.

Ihr vielen unbestürmten Städte,
 habt ihr euch nie den Feind ersehnt?
 O dass er euch belagert hätte
 ein langes schwankendes Jahrzehnt.

Bis ihr ihn trostlos und in Trauern,
 bis dass ihr hungernd ihn ertrugt;
 er liegt wie Landschaft vor den Mauern,
 denn also weiss er auszudauern
 um jene, die er heimgesucht.

Schaut aus vom Rande eurer Dächer:
 da lagert er und wird nicht matt
 und wird nicht weniger und schwächer
 und schickt nicht Droher und Versprecher
 und Überreder in die Stadt.

Er ist der grosse Mauerbrecher,
 der eine stumme Arbeit hat.

In traducere liberă, d. Ion Barbu a înțeles să ofere dificultăți noi, cititorilor, printr'un echivalent mai ermetic.

Nesiluite! Voi, orașe
 Nu vrurăți lagăr și dușman
 Cu arme 'n cerc să vă înfașe
 Un înzecit, fățarnic an?

Cât plin de paveze, obeze
 În foamea voastră n'a pătruns,
 — Pictură — stă la metereze
 El știe timpuri să dureze
 Și neamuri bântue, ascuns.

Priviți din streășinile roată:
 E-acolo, nu se dă bătut.
 Și sol cu vorba înmuiață
 În zare încă n'a crescut.

El e trimisul să abată,
 Și lucrul palmei lui e mut.

Mai aproape de text este tălmăcirea d-lui Eugen Jebeleanu.

Voi, multe-orașe neasaltate,
 nîcîcînd dușmanul n'ați dorit?

O, de-ați fi fost asediate
de el, lung timp și șovăit !
Până când, jalnic și 'n mâhnire,
voi îl răbdați înflămânzite;
sub ziduri stă în stăpânire,
căci astfel, dârz, dă prăbușire
la toate de el băntuite.

Din turnu-vă, priviți în zare:
i-acolo și nu fi-va laș
și nici mai mic, tot sta-va tare
și nu trimite-amenințare
nici sol, nici daruri în oraș.

El e dărâmatul mare,
ce are-o muncă fără glas.

De ce oare păstrează însă și această versiune, un aspect ermetic? Desigur pentru că poezia e desprinsă din context, izolată din marele poem, *Ceaslovul*; și fiindcă nicăieri nu se spune pe nume dușmanului nevăzut, spărgătorului de ziduri, care asediază metaforica cetate a sufletului. Poema este aluzivă, organizându-se printr'o metaforă susținută. Ea vorbește sufletelor numeroase, fără Dumnezeu, întrebându-le dacă nu și-au dorit conversiunea înceată. Poetul sugerează, alături de modul mai cunoscut, al revelației, cucerirea treptată, nesimțită, într'un «lung, șovăitor deceniu». Dumnezeu este împrejurul nostru, «ca o privesc înaintea zidurilor». Lucrarea lui, asupra necredincioșilor, nu se săvârșește prin amenințări, făgădueli, înduplecări; ea este mută și continuă, neistovită, de intensitate egală. Versiunea d-lui Ion Barbu, inspirându-se dela metaforismul războinic al originalului, adoptă o energie mai abruptă, un adevărat ritm soldatesc. In afară de versul 5, a cărui intenție ne scapă, traducerea este remarcabilă. Cu mici imperfecțiuni, ca hiatul din versul 9, tălmăcirea d-lui Eugen Jebeleanu satisface nevoia de exactitate a unei traduceri filologice.

Iubitor de cadente aspre, la începuturile sale, d. Eugen Jebeleanu strânge uneori în chingi metalice, versurile rilkeene. Tălmăcirea sa e oarecum parnasiană, rece. Ea interpretează uneori într'un sens obiectiv, împrumutând nu știu ce duritate, originalului suav. Astfel, în poema desfrunzirii tomnatice (*Herbst, Buch der Bilder*), finalul este hieratic și glacial, în tălmăcirea românească:

Dar unul e, care-această cădere
o ține calm în mâna Sa stăpână.

Trecem peste cadența aritmică a primului vers. Iată însă tonalitatea diferită a originalului.

Und doch ist Einer, welcher dieses Fallen
unendlich sanft in seinen Händen hält.

Aci nu e vorba de mână «stăpână», de dominație implacabilă; iar gestul mâinii, în loc de a fi calm, e «nesfârșit de blând» sau «de lin», umanizând sensul dumnezeirii.

De altă parte, ca să se vadă cât este de grea găsirea echivalențelor poetice, ne oprim un moment asupra versului în care căderea frunzelor e privită mai intelectualizat de Rilke:

«sie fallen mit verneinender Gebärde».

În locul gesturilor negative, citim în românește:

«cad cu 'nchinarea unui gest înfrânt».

Sunt două adăogiri, acumulate într'un singur vers. Ne grăbim a preciza că aceasta nu este măsura obișnuită a libertății interpretative, la d. Eugen Jebeleanu, îndeobște legat de text, cu fidelitate. Traducătorului i se pune însă chestiunea de a alege câteodată, în dauna originalului, o nuanță mai tare, spre a realiza eficacitatea dorită. Astfel, în poema regelui Carol XII (*Karl der Zwölfte von Schweden reitet in der Ukraine*, «Buch der Bilder»), leit-motivul tonalității morale a suveranului militar și ascet, este cenușiul, culoarea transitorie, între albul candorii și negrul doliului. Regele călătorește pe un cal cenușiu, țara peste care domnește este cenușie, peisajul modificat în expediție devine cenușiu. La d. Eugen Jebeleanu, severitatea se accentuiază, toate transformându-se în *cernit*. Poate că acest amănunt, relevat de noi, să pară oțios, dar credem că licența atacă însăși substanța poemei, depășind intenția autorului, care a configurat sufletește figura istorică a eroului său, printr'o notă, care se cuvenea respectată. Dintre traducerile tânărului poet român, menționăm scurta poemă «E un castel», caracteristică pentru arta sobră a transunerii.

E un castel. Pieritoare
pajură 'n poartă se-agață.
Creste cresc — imploratoare
mâini, — mai sus, ieșind în față.

În încet scufundătoare
fereastră, o strălucitoare
floare albastră se strânge.

Nici o femeie nu plânge —
 ea-i cea din urmă-arătare,
 în casa, care se frânge.

Ca și d. Eugen Jebeleanu, d. George Fonea prezintă un mă-nunchi de 25 poeme, în tălmăcirea sa. D-sa și-a ales însă versul alb, ca mai potrivit, spre a nu fi constrâns de tirania rimei, care cere adeseori umplutura. Este, din capul locului, o garanție de exactitate. Numai că așteptarea noastră este prea adeseori desamăgită. Traducătorul nu a înțeles să se elibereze numai de rigorile rimei, ci și de acelea ale textului însuși.

Iată începutul poemei « Sfârșit de toamnă la Veneția » (« Spätherbst in Venedig », *Neue Gedichte*).

Orașul plutește ca și un miraj,
 Amăgindu-și timpuri ce urcă din fund...
 Cetății de cristale dansează 'ntre gene...

In original, sensul diferă simțitor.

Nun treibt die Stadt schon nicht mehr wie ein Köder,
 der alle aufgetauchten Tage fängt.
 Die gläsernen Paläste klingen spröder
 an deinen Blick...

Ba chiar, înțelesul este tocmai contrar. In traducere literală:

Orașul *nu mai plutește acum* ca o momeală,
 care prinde toate zilele ce ies la suprafață.
 Palatele de cristal răsună uscat
 privirii tale...

Nu este o licență ocazională. D. George Fonea recidivează în răstălmăciri. O poezie din « Cartea orelor » (pag. 32) începe astfel:

Așa dar bine că fuge fiecare,
 Părelnic, din cușca ursuză ce-l strânge,
 E un mare miracol oriunde în lume:
 Eu simt că viața-i trăită prin sine.

Iar în original:

Und doch, obwohl ein jeder von sich strebt
 wie aus dem Kerker, der ihn hasst und hält, —

es ist ein grosses Wunder in der Welt:
ich fühle: *alles Leben wird gelebt* (subliniat în text).

Sau, în traducere exactă:

Și totuși, deși fiecare năzuește să iasă din sine
ca dintr'o carceră, care-l urăște și-l ține, —
e o minune mare în lume:
eu simt: toată viața este trăită.

De unde a scos traducătorul pe *bine că?* S'ar spune că dintr'o traducere franceză, deoarece *bien que* este echivalentul lui *deși*. Mai departe, tălmăcirea se rătăcește, mereu:

Cine *acolo înăuntru* trăește? o fi *cineva în* lucruri...?

În loc de:

Cine o trăește oare? Sunt oare lucrurile...?
(Wer lebt es denn? Sind das die Dinge...?)

Iar enumerarea: «Sind das die Winde..., sind das die Zweige..., sind das die Blumen...», etc., devine în românește: «Să fie *acela 'n* vântirea (*sic*)..., Să fie *acela 'n* crengile..., să fie *acela 'n* florile...» etc. Finalul:

«Wer lebt es denn? Lebst du es, Gott, — das Leben?»

care lasă întrebarea fără răspuns, ia acest aspect în traducere:

«Cine trăește *'năuntru?* Ești *poate* tu, Doamne,
Pretutindeni în toate».

Frumoasa poemă de slăvire a femeii, *Gegen-Strophen*, este denaturată dela un cap la altul. Înțelesul cel mai simplu nu este însă răstălmăcit cu voință, cum am crezut după câteva specimene, ci, la examinare generală, ne apare — cu inocență stălcit, din necunoașterea limbii.

«Voi sunteți aceleași,
Care pe vremuri, copile,
Sălbatic pe drumul școlii
Frățânul mai mare
In trântă nebună 'l înfrângeți».

Sensul este exact contrar, deoarece fratele mai mare, rău dispus, își lovea surorile:

« Seid ihr wirklich die gleichen,
die, da ihr Kind wart,
unwirsch im Schulgang
anstiess der ältere Bruder?... »

Dovada că tălmăcitorul are o foarte vagă cunoștință a limbii germane, este felul în care traduce aceste versuri foarte limpezi:

« Wir, wie gebrochen vom Berg,
oft schon als Knaben scharf
an den Rändern, vielleicht
manchmal glücklich behaun... ».

(Noi, rupti ca din stâncă, adesea, chiar din copilărie, cu muchii ascuțite, poate uneori norocos ciopliți...). Neînțelegând că e vorba de structura masculină, aspră, colțuroasă, încă din copilărie, pe care autorul o pune în contrast cu feminitatea, d. George Fonea reduce acest text în trei versuri lipsite de orice sens:

« Noi ca *sdrobiți* de o stâncă,
Odată copii *pe maluri înfipti*,
Altădată *bucuros alungați*... »

Nu mai este de mirare că se duce de răpă strofa în care e vorba de mitul Eurydicei și că strofa finală este înlăturată. Traducerea d-lui Fonea este așa dar un penibil exercițiu de descifrare a limbii germane, pe textul lui Rilke. Aceasta ne scutește de a-i măsura valoarea poetică.

D-na Maria Banuș ne prezintă o culegere întinsă, de 75 poeme, din mai toate fazele creației rilkeene. Sunt reprezentate Poeme timpurii (« Frühe Gedichte »), Cartea imaginilor, Cartea orelor, Viața Mariei, Poeme noi, Poeme târzii (« Späte Gedichte »), Sonetele către Orfeu și Elegiile duineze, cu cea dintâi. Ca traducătoare, d-sa se distinge prin grija exactității, recurgând la versul alb sau la asonanță, alături de versurile rimate, în corpul aceleiași poeme. Este poate metoda cea mai recomandabilă, deoarece aduce o ușoară atingere formală textului, respectându-i spiritul.

Din poeziile de rafinată expresie formală, ale artistului venit în contact cu sensualismul lirice franceze, desprindem *Flamingo*, Paris, Jardin des Plantes.

In oglindiri ca dintr'un Fragonard,
din alb și roșul lor nu ți s'ar da

mai mult decât ți-ar oferi în dar
acel ce-ți spune de iubita lui: era

de somn catifelată. Căci de se sue 'n iarbă
și stau, ușor întorși, pe rozele tulpine,
toți laolaltă înflorind ca într'o brazdă,
pe sine, mai seducători ca Phryne

ei se seduc; până-și ascund a ochiului paloare
în însăși moliciunea lor, în care
negru și roș de fructe se-adâncesc.

Deodată 'n cușcă, o invidie sbiară;
dar ei se 'ntind mirați, apoi pășesc
pe rând, în lumea lor imaginară.

Este o tălmăcire fără greș, care vădește darul mlădios al transpunerii unor trăsături de artă aproape decadentă. Dar și în adorația păgână, găsește traducătoarea tonul cel mai apropiat. Este plângerea Magdalenei, din « Pietă ».

Iată, din nou îți văd picioarele, Isuse,
care erau de-adolescent, atunci când eu
le-am descălțat fricos și le-am spălat;
și cum stăteau de încurcate 'n părul meu,
ca 'n mărăcini un alb vânat înspăimântat.

Și mădularele-ți nicicând iubite, iată,
le văd întâi, în noaptea asta de iubire.
Nu ne-am întins alături niciodată,
și-acum stă lumea să vegheze și s'admire.

Și uite, mâinile-ți sunt totuși sfâșiate:
Iubite, nu de mine-au fost mușcate.
Inima ta-i deschisă cui o vrea:
ea trebuia să fie poarta mea.

Ești obosit acum și gura-ți obosită
nu mai poștește gura mea rănită.
Isus, Isus, când a fost ceasul pentru noi?
Cât de ciudat ne pierdem amândoi.

Este o îndrăzneță interpretare a pietății, în care Magdalena nu jelește moartea Mântuitorului, ci pierderea dragostei neîmplinite. D-na Maria' Banuș a strecurat o unică silabă de prisos,

o infimă umplutură, care aduce totuși o gravă alterare înțelesului: în versul antepenultim, cuvântul *mai*, care nu este în original.

«...hat keine Lust zu meinem wehen Munde —.

Acest cuvântel buclucaș ar putea face să se creadă că gura Magdalenei era rănită de sărutările divinului crucificat, ceea ce nu este în spiritul, nici în litera textului rilkean. Noaptea de veghe este doar prima noapte de iubire a pocăitei, cu convertitorul ei. Oricât de interesantă ar fi poema, preferăm cealaltă *Pietă*, în care Maica Domnului rostește regretul maternității ireversibile.

Acum durerea mea e plină, și negrăit
inima-mi umple. Sunt înghețată, cum înghețat
e al pietrei adânc.

Tare cum sunt, știu doar atât:

Tu te-ai făcut mare —

...și te-ai făcut mare

ca o prea mare durere,

pentru ca peste cuprinsul inimii mele,

afară să stai.

Acum tu zaci de-a-curmezișu 'n poala mea,

acum eu nu mai pot

să te mai nasc.

Pe lângă inefabilul acestei plângeri, cealaltă pare aproape facilă. Cuvântul de moarte nici nu se ivește, atât de spiritualizată este jalea Preacuratei, a cărei durere îi covârșește puterea de simțire. Poetul este însă eterodox, ca Vigny, în poezia cu același titlu «Der Ölbaumgarten» (Muntele Măslinilor). Singurătatea Mântuitorului se însoțește cu tăgăduirea Părintelui, în cuvinte aspre.

Sunt singur cu al oamenilor chin
pe care-am vrut prin tine, să-l alin,
Tu, care nu ești. O, rușini de negrăit...

În textul german, singularul este mai precis, mai dur:

«...O namenlose Scham...»

De altfel eterodoxia marelui poet se repetă în mai multe rânduri, prilejuind comentatorilor tâlcul influenței slave, tolstoiene. Ni se pare însă abuzivă anexarea lui Rilke la ortodoxia răsăriteană, deoarece cu privire la dogma mântuirii, credința (nu vorbim de practica) greco-orientală nu diferă cu nimic de aceea romano-catolică. Ortodoxia noastră nu justifică ereziile, derivate din individualismul poetului.

Sensurile umanizate din « Das Stunden-Buch » să rămână așa dar sub semnul misticismului slav, cum s'a mai spus și înainte de d. Ion Pillat; ele nu pot fi însă privite ca un semn de înrâu-rire a ortodoxiei răsăritene. Dar și în această privință, generalizarea e pripită și ne ascunde rădăcina catolică a examenului de conștiință, care obârșește din deprinderea confesionalului.

Vreau cugetu-mi adevărat
 în fața ta. Și vreau să mă descriu
 ca pe-un tablou la care m'am uitat,
 aproape și îndelungat,
 ca vorbele de mine înțelese,
 ca un urciior de fiecare zi,
 ca fața mamei,
 ca o corabie *care mă culese*
 și mă goni (în textul german: *das mich trug*)
 prin viforul cel mai de moarte.
 (« Sunt prea singur pe lume și totuși nu-s singur destul »)

Una din cele mai frumoase poeme din *Ceaslov* exprimă paroxistic subiectivitatea existenței dumnezeiești, în funcție de credincios.

Ce-ai să te faci, Doamne, dacă mor?
 Dacă mă sfarm? (Iți sunt urciior).
 Dacă mă stric? (Și băutura-ți sunt).
 Sunt *meseria* ta [meșteșugul tău] și-al tău *veșmânt*,
 cu mine, înțelesul tău dispare.

În urma mea nu mai ai casă 'n care
 să te întâmpine cuvinte calde.
 Cad eu, din ostenitele-ți picioare cade
 sandala de velur, mângâitoare.

Mantaua ta cea mare se desprinde.
 Privirea ta spre care se ridică
 obrazu-mi cald, precum o pernă mică,
 va rătăci atâta vreme, după mine —
 Și 'n asfințit de soare se va 'ntinde
 în poala rece-a pietrelor străine.

Ce-ai să te faci, Doamne? Mi-e frică.

Sentimentul e de o sugestivitate lirică deosebită, dar eterodoxia lui este tot așa de precisă, fie că îl privim din perspectiva catolică sau din aceea greco-orientală.

O altă poemă, în a cărei frumusețe, sentimentul pare a fi covârșit de îndrăsneala ideei, Dumnezeu e înfățișat ca fiul celui ce-l conține.

Tu, veșnicule, mi te-ai arătat,
 și te iubesc ca pe un fiu iubit,
 care demult, de mic, m'a părăsit,
 căci pe-acel tron destinul l-a chemat,
 de unde țările apar ca văi.
 În urmă am rămas ca un moșneag,
 ce nu își mai pricepe-acum feciorul [mare],
 și despre noile limane știe vag,
 spre care pe vlăstar îl mână *dorul* [voința].
 Uneori tremur de norocul tău,
 ce pe străine nave a pornit,
 uneori iar te vreau în sânul meu,
 în bezna-aceasta *ce s'a tot mărit*
 (das dich grossgenährt).

Mi-e frică uneori că nu mai ești,
 când mă orbește 'n drum vremelnicia
 (wenn ich mich sehr verliere an die Zeit).

Citesc atunci în evanghelii: și trăiești
 și orice rând îți cântă veșnicia.

Sunt tatăl; totuși fiul e mai mare,
 e tot ce fuse tatăl și cel care
 n'a fost acesta, crește-acum într'însul;
 el e viitorul și e repetarea (die Wiederkehr),
 el este sânul, el e marea.

E o poemă conceptuală, în care un recent comentator francez (Robert Pitrou: Rainer Maria Rilke, Les thèmes principaux de son oeuvre) crede a recunoaște « le dieu *en devenir* des paysans russes ». Chiar dacă ar fi așa, obscura erezie obștească aparține celui ce o formulează ideativ. Suntem însă de acord cu exegetul numit, în explicația că « fiul », aci, nu este Fiul Christos; este Dumnezeu nedespărțit în troiță, mărturisit în Scripturi, dar despre care se îndoiește omul, care i-a zămislit făptura, în cuget. Deși se îndoiește, omul îi recunoaște superioritatea ideală față de sine, zămisliitorul, deoarece nedeterminatul, neîngrăditul, conținând într'însul toate virtualitățile făptuitorului, le depășește prin propriul său conținut moral.

Dar să nu ne rătăcim în interpretări teologice. Ne-am oprit asupra acestui specimen de poezie esențial cerebrală, cu prelungiri în sensibilitate, spre a-i recunoaște, în pofida analogiilor făcute, esența individualistă. Nota personală a autorului, sub raportul psihologic, este strânsa împletire a ideii cu simțirea, unitatea indisolubilă dintre inteliecție și afectivitate, păstrând celor mai curioase enunțări ideologice și atitudini sentimentale, un neîntrecut aer de autenticitate; acest rezultat unic este obținut printr'o artă care, ascunzându-și artificiul, știe a-l înfățișa sub aspectul firescului. Aproape nicio metaforă, afară de acelea din versul final, niciun semn de prețiozitate formală, care ar atrage cu sine, oarecum consecutiv, discreditul amalgamului moral. De sigur, Rilke nu s'a oprit, ca artist, la această structură naivă, din *Ceaslov*. A evoluat, către rafinamentele cele mai rare, în deosebi în sonetele către Orfeu, a căror formulă este ermetică. Totuși, și în ermetism, marele artist și-a rezervat un ton înalt, cu o vibrație din interior, care-l ferește de reproșul nesubstanțialității sau al alexandristmului.

Doamna Maria Banuș evoluiază cu siguranță, dela simplitatea aparentă a *Ceaslovului*, la supremul rafinament al sonetelor numite. Ca în orice traducere, deși nu îi este cu putință să păstreze întocmai efectele aliterațiilor savante și alte procedee de laborator poetic, ale originalului, d-sa conservă totuși ceva din tonul înalt, de care am pomenit. Seriozitatea experienței sale se verifică în « Orfeu, Eurydice, Hermes », din « Poeme noi ». Este o poemă de mari dimensiuni, în care autorul și-a relevat magistrala putere de interpretare a miturilor. Accentul nu mai cade, ca în basmul antic, pe neastâmpărul pătimaș al lui Orfeu, care-și pierde logodnica, călcând consemnul, de a nu privi în urma lui. Rilke strămută interesul asupra fecioarei, înapoiată din Infern, care pătrunsă încă de « starea ei de moarte », nu participă cu nimic la frământarea lui Orfeu. Ea vegetează în organic, rămânând nepăsătoare până la urmă, chiar după ce logodnicul, prin imprudența fatală, schimbă destinația convoiului, care-și reia drumul către cei de jos. Starea vegetativă a Eurydicei e sugerată prin variații plastice, de o mare frumusețe, păstrate și în textul românesc.

Dar ea mergea de mâna-acelui zeu,
cu pasul stânjenit de lungul giulgiu,
incertă, blândă, fără nerăbdare.
Era în sine-așa, *ca o femeie ce stă să nască*.
Nu se gândea nici la bărbatul ce-l urma,
și nici la drumul ce suia în viață.
Era în sine. Starea ei de moarte
o pătrundea ca un prea plin.

Cum plin e-un fruct de întuneric și dulceață,
 așa era de moartea-i mare plină,
 ce-atât de nouă 'n ea era, încât nimic n'a înțeles.

Ea se afla 'ntr'o nouă feciorie;
 de neatins; sexul i-era închis,
 precum o floare tânără spre seară,
 și mâinile-i atât de desvătate erau, de cununie,
 încât chiar atingerea nespuse de 'nceată, călăuzitoare,
 a zeului ușor, o supăra, ca o prea mare-apropriere.
 Nu mai era femeia cea bălană,
 ce'n cânturile poetului suna.
 Și nici a patului cel larg, mireazmă,
 și insulă, și nici avutu-acelui om nu mai era.
 Ca părul lung așa era de desfăcută
 și dăruiată ca o ploaie ce-a căzut
 și împărțită ca bucatele 'nsutite.

Era o rădăcină.
 Și când, deodată,
 brusc, zeul o opri și cu durere
 în strigăt, rosti vorbe: el s'a 'ntors —,
 nepricepând, ea spuse 'n șoaptă: cine?...

În structura versului alb, a originalului, traducătoarea s'a văzut uneori nevoită de a înmulți numărul silabelor, dar a păstrat atmosfera textului, cu desăvârșire.

Credem însă că fragmentul subliniat a fost interpretat greșit. Versul, în original, are acest conținut:

« Sie war in sich *wie Eine hoher Hoffnung* » —

sau, în traducere exactă:

Ea era cufundată în sine, ca înaintea (*vor* eliptic,
hoher) unei înalte speranțe ».

Die hohe Hoffnung este aci o formă poetică proprie, care transcende expresia populară « in guter Hoffnung sein », — a fi însărcinată. Dacă poetul ar fi vrut să dea acest înțeles germinativ, poema ar fi luat o altă direcție, Eurydice urmând a simboliza voința de a trăi și de a se perpetua.

« Speranța înaltă » are așa dar sensul unei nașteri la ceva nou, neexistențial, de o ordine necunoscută; nu poate fi vorba de misterul generației, deoarece tot textul care urmează contrazice orientarea către viață.

Prin noul mănunchi de poeme traduse, se oferă pentru întâia oară publicului nostru, imaginea aproape completă a marelui poet, care a exercitat o influență puternică asupra unora din liricii noștri.

Nu este însă o imagine prielnică popularizării. Chipul lui Rilke, în climatul nostru cultural, nu poate fi prețuit decât de o elită. Este poetul de o prea mare variabilitate în simțire și de o prea rafinată artă, ca să încapă în formulă portativă și să fie la îndemâna orîșicui.

ȘERBAN CIOCULESCU

PE ARGHEȘ ÎN SUS

Mă gândesc la drumurile care se adună din toate părțile în ținutul Piteștilor. Parcă orașul însuși, cu înălțimile de mal de apă, cu bisericile și cu grădinile lui, nu este decât un nod al acestor drumuri. Pe unele vii de pe muscele, pe valea Doamnei, pe a râului Târgului sau pe Argeșel; pe altele, din jos, de pe valea Dâmbovicului sau a Teleormanului; pe unele dinspre București și Giurgiu, de o parte și de alta a Argeșului, cu plopi mari roțați; pe altele dela munte, dinspre scaunul domnesc de demult, al Curții de Argeș, cu piscuri singuratice în zare, între care sclipește de argint, cu zăpada lui timpurie, Negoiful; pe altele dela Olt, dintre troițele și bisericile cu sfinți țărani sau boieri, de pe Topolog, dela Râmnicul Vâlcii și dinspre Drăgășani. Nu pot fi mândri Francezii de cele douăsprezece bulevarde ale lor, care se întâlnesc la Arcul de Triumf cel mare ridicat în inima Parisului, în cinstea lui Napoleon, cât suntem noi mândri de această alergare a țării, pe drumuri pline de oameni, spre orașul unde se unesc râurile ca brațele cele două ale unei furci. Femeile trec mărețe, în catrințe colorate și cu maramе și poveri pe cap, ca niște păstrătoare de datini.

Ele trebuie să fie la fel de acum o sută de ani, care ni se întorc deodată în cele 643 de scrisori date de curând la iveală de d. George Fotino, cu numele « Boierii Golești » (Așezământul I. C. Brătianu). Sub aceste dealuri cu struguri și cu pere galbene zemoase e satul Golești. Mai încolo e casa Goleștilor. Zoe Golescu se plânge într'o scrisoare către fiul ei întâi născut, Ștefan Golescu, la 9 August 1839, că de trei ori Argeșul le-a luat zăgazul și le-a lăsat morile pe uscat. În turnul dela poartă, pe care nu-l mai putem vedea decât în închipuire, a fost ispitit de dușmanii lui, Tudor Vladimirescu. Pe sub poarta cu vargă de fier de-a curmezișul și cu lanțuri cu lacăt, a intrat la 9 Mai 1866 trăsura cu Principele Carol, care în această veche casă boierească și-a dormit întâia noapte pe pământ românesc. Pe drumurile de-aici n'au trecut numai oameni și care, ci a trecut istorie.

Am rătăcit de nenumărate ori pe aceste locuri, din niște ani din celălalt secol, când urechea mea de copil asculta, frumoase ca un basm, întâmplările care le împodobiseră, ca o pagină adâncă de cronică. Asculta pe atunci și abia dacă păstra pe Dinicu Golescu, iubitorul de țară și de limbă, cu « Insemnarea călătoriei » lui, alături de care se deosebea Gheorghe Lazăr, în straie groase ardelenesti, cu mintean de vreme rea, aidoma cum îl privisem de atâtea ori în fața Universității din București. Lucrurile se amestecau în mintea mea mirată și mi se părea că acolo, cartea în care arăta cu degetul lui de marmoră, învățătorul în limba noastră dela Sfântul Sava, era vestita carte de călătorie a boierului Dinicu Golescu. Mai târziu, când am citit cu răgaz minunată istorisire, care deschide secolul al XIX-lea, secolul renașterii românești, casa din Golești, în acele zile mai mult o ruină, și dealurile umblate de mine fără potecă, abia înfrunzite prin Aprilie, când începea să cânte cucul, și aurite puțin de toamnă, când ne duceam la culesul viilor și al poamelor, pluteau printre rânduri, așa cum le văzusem și n'am să le mai uit niciodată.

Pagina de cronică cu slove în care știam să mă descurc de atunci, își pierdea încet capetele roșii, cum își pierdea și buchile slavonești, și se schimba într'o pagină luminoasă de litere aduse din Apus. Aici se ciocănise mai întâi la această schimbare. La Golești s'a deschis fereastra pe care a intrat în țară vântul de nouă viață, plin de svonuri și de chemări, din străinătatea evropenească. Astăzi, când văd între aceleași coperti ale scrisorilor din aceste volume, alături de cuvintele de soră a boierilor Golești dela 1848, ale Anei Racovitză, scrise în limba grecească, pe care ea o învățase și ai ei o citeau, prin urmare, fără nicio greutate; cuvintele în limba franceză ale celorlalți, care era limba lor obișnuită de corespondență, plină însă de românisme, cum editorul atrage luarea aminte la fiecare pagină; și, spre sfârșit, rândurile foarte sigure de sine ale lui Ștefan Golescu în limba românească, parcă am înainte istoria sufletului unui întreg neam, în lupta lui de descătușare și de rostire proprie.

N'am numărat câte din aceste scrisori au fost scrise la Golești. Ele nu sunt toate câte au schimbat între ele mădularele acestei familii, pline de iubire unul față de altul și pline de iubire față de obște. Multe s'au pierdut încă de atunci, din vina vremurilor turburi, iar altele se vor fi rătăcit mai apoi din negrija oamenilor. Toate sunt însă pătrunse de același duh, care e duhul Goleștilor. Simțeam și înainte, din istoria rezemată pe alte fapte, politice sau culturale, că a fost ceva asemănător lui, un suflu tare, născut acolo, pe Argeș în sus, și care a cuprins treptat toată țara, dar nu-l avuseserăm nicăiri întreg înainte noastră ca în aceste scrisori, plin în același timp de duiosie și de putere. Iată-l, după

atâtea zeci de ani, ușor de cules de oricine din aceste o mie și ceva de pagini, acest duh al Goleștilor! Cu ajutorul lui multe se deschid și se luminează din viața marelui secol, care își are încă tainele lui. Zoe Golescu, soția lui Dinicu Golescu și mama Goleștilor, stă în fața noastră zâmbind, cu condeiul pe foile ei de scrisori, ca o întrupare a aceluia duh.

Oamenii aceștia au apucat cele mai de seamă întâmplări ale secolului al XIX-lea și au luat parte, uneori hotărâtoare, la ele. Zoe Golescu s'a născut pe la 1792 și s'a sfârșit la 1879. În casa dela Golești se încheie răscoala lui Tudor Vladimirescu, care a fost ca o mărturisire năvalnică și sângeroasă, de viață proprie, a neamului românesc. În aceeași casă, după 45 de ani, un tânăr principe, venit din Apus, ca o întrupare și o făgăduială de împlinire a dorinței de tot atâția ani a tuturor Românilor, poposea, legând parcă astfel trecutul cu viitorul. Scot cincii, șase rânduri din volumul de introducere la scrisori, al d-lui George Fotino, pentru că nu s'ar putea spune mai bine cu alte cuvinte, cum s'a făcut această trecere și cum toată lumea aceea s'a simțit împresurată deodată de duhul Goleștilor, și pentru că nu știu cum i-am putea mulțumi mai potrivit pentru marea și iubitoarea lui muncă:

«Pe soare, sub un cer luminat, peste câmpul fără drum mai ca lumea, de-a-lungul poalelor Carpaților încă încununați de zăpadă, aerii cai români în chiotul surugiilor, au adus în goana mare pe tânărul Domnitor, la Pitești, unde sosi către seara aceleiași zile.

«Il așteptau aici Ion Ghica, președintele Consiliului (de Miniștri) și Nicolae Golescu, Locotenentul Domnesc. După primirea oficială, Domnitorul se urcă în caleașa, de astă dată domnească, trasă de opt cai, și porni spre Golești. A trecut Argeșul, a privit în depărtare Negoiful și munții Muscelului, a trecut Râul Doamnei, a mers de-a-lungul dealurilor înverzite, pe care se înșirau frumoasele podgorii ce înmuguresc în căldura primăverii, și sosi la Golești; pătrunse prin poarta boltită, pe aleea tivită de o parte și de alta cu bujori roșii și albi, și ajunse la scara bătrânului conac, în cerdacul căruia bătrâna Zoe Golescu, acum mergând pe al șaptezeci și cincilea an al vieții, dar ale cărei trăsături mai aminteau de frumusețea-i de odinioară, L-a întâmpinat înconjurată de nepoții și de nepoatele ei».

Dar fapta în jurul căreia se strânge toată această lume, și care însemna o culme pentru tot ce avea mai bun în ființa ei, era mișcarea dela 1848. Revoluția aceasta se pregătea la noi încă dela 1821, era o urmare a lui, și începuturile din celelalte țări n'au avut decât rostul să deslănțueie puterile de înnoire, care de atunci erau la lucru și însufleteau pe toți patrioții. An așezat prin voia soartei în mijlocul secolului, el își pune pecetea pe acest secol, făcând

din ce a fost înainte, numai o vreme de pregătire, iar din ce a venit după, o adâncire și o gospodărire, prin oameni în aceea încercare căliți, a cuceririlor lui. Aveam până acum, ca documente de un caracter mai intim, în legătură cu anul 1848 în Țara Românească, frumusețea de scrisori, « Amintiri din pribegie », tipărite de Ion Ghica. Ele se așează aproape dela sine în jurul chipului de mucenic și apostol, al lui Nicolae Bălcescu. Sunt aproape ca un volum din operele lui complete. Foile îngălbenite cu scrisul grăbit și înfocat, de om care avea să trăiască puțin, se găsesc astăzi la Academia Română, ca să rămână încă o dovadă că am avut în el pe cel mai mare om politic al vremii, un Kogălniceanu al Țării Românești, întru totul vrednic să stea alături de Moldovean, și poate să-l și întrecă. Avem astăzi, o a doua colecție de scrisori, în care anul 1848 și bărbații și femeile amestecate în întâmplările lui, se așează, de rândul acesta, în jurul Goleștilor. Faptele luminate din alt colț ni se înfățișează cu noi înțelesuri. Dar pe când celelalte scrisori erau călătoare și se ridicau numai ca niște scânteii purtate albastre și roșii, de vânt, din vatra cea mare a Revoluției, acestea se cuibăresc dela sine ca într'un pat cald și părintesc, la locul de întâlnire de ape, de dealuri și de oameni, dela Golești. De câte ori le citim, pământurile acestea dragi, prin care trece Argeșul cântând din unde printre plopi și arini, se aleg din cețuri și ni se opresc însorite înainte.

Locul unde s'au așezat împreună și s'au transcris hârtiile, plimbate prin toată Europa și parte din Asia, care alcătuiesc « Amintirile din pribegie », a fost Gherganii, la castelul lui Ion Ghica, atât de aproape el însuși de Valea Argeșului și pe drumul cel mare al Goleștilor. Beitul de Samos făcea parte din aceeași lume și a stat în strânse legături cu boierii Golești. Leordenii sunt abia ceva mai departe, la poalele dealurilor cu podgorii, unde și-au făcut sălaș Crețuleștii, și stăpânește până astăzi amintirea viforoasă a lui Stroe Leordeanu. În biserica acestuia au fost puși sub piatră și unii din morții Goleștilor. Pe la marginea casei Ghi-culeștilor se mai oprește poate și astăzi, ca în zilele fanarioților, Iancu Jianu cu haiducii lui, așa cum l-a amintit Ion Ghica în vestitele scrisori către Vasile Alecsandri. Pe la marginea locului, unde au fost casele Leordenilor, se văd trecând căciuli de Seimeni de ai lui Matei Basarab, întru totul asemenea ostașilor lui Mihai Viteazul. Nu este vorba pe aici de o singură familie fericită, ci de o întregă lume care dă vâlstare puternice și neașteptate, pentru că trăiește într'un pământ de veche viață românească, venită ca râurile, dela munte, și ducând până departe, în șesurile cu lanuri și cu orașe mari, voința ei de luptă și de creație.

În « Amintirile din pribegie » vorbesc mai cu seamă bărbați și portretele lor, ca oameni de faptă și de durere, ni se întipăresc

în minte. Câte o făptură de femeie, prinsă în vâlmășag, abia dacă își face o clipă loc și pierde, ca un fâșăit de rochie largă de atlas a vremii, între o deschidere și o închidere de ușe, sau ca o ciripire de salon, în care se pun însă la cale, printre surâsuri și vorbe prefăcute, treburile de grije ale țării. « Boierii Golești », cu tot titlul lor hotărât, ca un alaiu de ișlicuri și de caftane, cu ciubuce lungi, ca niște toiage de tambur major, cuprind cele mai mișcătoare portrete de femei, pe care le cunoaște, nu numai literatura epistolară și memorialistă românească, dar literatura noastră în deobște. Partea, pe care femeile vremii au avut-o în făurirea acelor întâmplări de necrezut, se descopere aici cu fiecare pagină, din chiar vorbele lor, strigate sau șoptite, după împrejurări, cu buze de mamă, de bunică, de soție sau de soră. « Boierii Golești » sunt o carte de femei, așa cum « Amintirile din pribegie » sunt o carte de bărbați. Amândouă se înșiră alături, ca să ne dea, abia astfel și acum, după ce le avem și pe una și pe cealaltă, icoana întregă a revoluției și a oamenilor ei, în hârtiile acestea, care parcă tremură încă, sub ochii noștri târzii, de toată iubirea, nădejile și spaimele încredințate lor, de marile femei de atunci.

Nu vreau să răscolesc, pentru o dovadă în sprijin și pentru arătarea stării sufletești a tuturor acestor scriitoare de scrisori, prin ceea ce se găsește în corespondența celor mai mari dintre ele. Mă opresc la Felicia Racovitză, care scria lui Ștefan și lui Nicolae Golescu, în Octomvrie 1848, când iubiții erau departe și Țara Românească, după risipirea revoluției, îngenunchiată: « Deocamdată singura noastră dorință este să vă știm liberi, iar până atunci nu vom trăi decât din amintiri, înconjurate, cum suntem, de portrete de familie, care alcătuiesc singura noastră societate și singura mângâiere ». Portretul Zoei Golescu, ziditoarea acestei familii și o frumusețe a Bucureștilor de după 1821, răsare mângâietor înaintea ochilor noștri, cum va fi stat într'un perete de casă dela Golești, cu privirea, din mijlocul mătăsurilor și al pietrelor scumpe, rând pe rând, bună și ștregară, pentru copiii strănși în jurul ei. O reproducere a acestui prețios portret deschide volumul I al colecției de scrisori. Ne putem așeza și noi, în închipuire, după ce ne întorcem din cetirea acelor scrisori, între făpturile de umbră, care trebuie să-l mai împresoare și astăzi, cu aceeași iubire și credință, și să ne adâncim în cunoașterea unor timpuri, care ar rămâne deosebite chiar numai dacă n'ar fi făcut altceva decât să crească și să dea adăpost unor asemenea suflete.

Întâmplarea, sau poate mai mult decât întâmplarea, a vrut ca între Golești să ia loc și un bărbat, care se lega de ardeleanul prețuit și ajutat de ei, Gheorghe Lazăr. Vreau să vorbesc de Titu Maiorescu. Am crezut întotdeauna, fără să vreau să cercetez

dacă bănuielile mele se bizuiau pe fapte sau nu, că a doua căsătorie a lui Maiorescu, de rândul acesta în familia Goleștilor, cu Ana Racovitză, o nepoată a unei Anica Farfara, adică din aceeași spiță de pe mamă din care se trăgea și Zoe Goleșcu, o Farfara și ea, a fost cu puțință în parte prin unele vecinătăți de locuință, sau le-a adus cu sine. Avem astăzi dela Maiorescu tot felul de însemnări zilnice sau de scrisori către prieteni. Figura soției lui de a doua se desprinde dintre ceilalți cu ceva care aduce numai-decât aminte de duhul Goleștilor. Noi, care am cunoscut-o, putem să întărim fără șovăială acest lucru. Goleștii au locuit o vreme la București, pe strada care poartă astăzi numele unuia dintre ei, Nicolae Goleșcu, și pe care o știam cu numele dinainte, de Poșta veche. Tot acolo, între casele și locurile lor, s'a așezat și și-a ridicat locuința în stil clasic, Titu Maiorescu, în strada Mercur colț cu Poșta Veche și vecin de gard cu Goleștii. Duhul Goleștilor se prelungea și dădea o nouă înflorire, așezat pe trunchiul mai aspru al Ardealului.

De câte ori vorbesc de Argeș și de Golești, mi-amintesc de una din cele mai frumoase balade ale lui Vasile Alecsandri, care începe cu versurile cunoscute: «Pe Argeș în jos, pe un mal frumos...». Cel care a urzit-o venea dela munte, era vreun baci tânăr care cobora cu oile, sau vreun boier tânăr, care-și însoțea turmele la vale, de vreme ce Argeșul, la Curtea de Argeș, i se arăta ca fiind, «în jos». Noi, care venim astăzi din câmpiile Dâmboviței ca să ascultăm glasurile casei Goleștilor, în care alți meșteri Manole au zidit la alte mănăstiri ale neamului românesc, ne vedem, acolo la răspântia Piteștilor, ca pe Argeș «în sus». Vremurile vechi se întâlnesc astfel cu cele noi, și oamenii de atunci cu cei de astăzi, mândri de secolele pe care le-au putut aduna, ca să laude împreună isprava oamenilor și frumusețea locurilor.

Alături de noi curg izvoarele istoriei, ca niște șipote de putere.

EMANOIL BUCUȚA

DESPRE LUCHIAN

Nu există, fără îndoială un mai bun mijloc de a aborda în întregul ei, arta românească, decât prin detaliul unei monografii despre unul din artiștii ei reprezentativi. Studiile generale, ca și albumele de imagini, în care se amestecă mai multe opere diferite, nu au nici o valoare didactică. Istoria unei arte nu poate fi valabil scrisă, înainte de a stăpâni elemente precise de cunoaștere. Nimic durabil sau esențial nu se poate desprinde dintr'un tablou

de ansamblu, făcut fără un limpede studiu prealabil al particularităților. Dacă e adevărat că un studiu particular trebuie să fie dirijat în funcție de cadrul în care va avea să se integreze, el nu e mai puțin focarul de lumină, ce va deveni centrul și baza unei veritabile cunoașteri.

Este o lege evidentă că trebuie să mergem dela particular spre general și nu dela general spre particular. Totuși e bine uneori să ne amintim de această lege: mai ales în domeniul arțelor țărilor noi, arte pe care publicul internațional încă nu le-a admis și pe care e greșit să credem că le putem face cunoscute pe calea studiilor rapide, caracterizând pe fiecare artist prin câteva linii și prin reproducerea câtorva tablouri. Acest lucru este la fel de adevărat pentru anumite palmaresuri din domeniul literaturii, în care fie ce scriitor este caracterizat prin formule total lipsite de realitate.

Nu trebuie să ne facem iluzii. Arta românească nu va intra în arta internațională decât în funcție de unul sau mai mulți din artiștii ei, care vor fi primiți în clasa privilegiată a geniilor universale. Cunoașterea unuia singur din acești artiști va face mult mai mult pentru întreaga artă a țării sale, decât prezentarea tuturor elementelor neindividualizate ale acestei arte. Atenția acelei misterioase entități care formează o glorie universală, are nevoie, pentru a se fixa, să se lege de un tip, de un om eroic, de o operă reprezentativă, în detaliile lor și în trăsăturile lor specifice. Numai în funcție de o imagine concretă astfel obținută, publicul poate să înțeleagă, să prețuiască și să judece arta unei țări, care, fără această luare de contact, rămâne pentru el literă moartă.

Adesea străinul, luând contact cu o țară de tânără civilizație ca România, rămâne fermecat de arta și literatura sa populară, pe care le crede nesfârșit superioare tuturor creațiilor sale mai recente. Și într'adevăr, el întâlnește mai întâi aici o creațiune colectivă de rasă, care este înfinit de expresivă, concretă și savuroasă, de un farmec și de un înțeles imediat perceptibile. Toate artele și literaturile populare au în același timp o valoare specifică și universală, de vreme ce sunt legate de pământ, de gesturi și fapte imemorabile și identice, de vreme ce toate folclorurile au trăsături comune nu numai de influență, dar chiar de origină. De aceea frumusețea folclorului este accesibilă străinului celui mai îndepărtat, mai ales când intervine și moda, dându-i în același timp o imagine foarte particulară și interesantă a țării, pe care o cunoaște pe această cale. Totuși nu e nevoie să subliniem tot ce este fragmentar în timp în această cunoaștere, oricât ar fi ea de revelatoare. Arta populară, în măsura în care este o creațiune și nu o deformare a operelor de artă, este o formă aproape imuabilă, însuflețită cel mult de mișcări de « du-te, vino » și de cu-

rente orizontale. De îndată ce începe o mișcare verticală, o evoluție, un progres, arta populară se descompune pentru a face loc artei pur și simplu. Arta populară românească, fiind de altfel una din cele mai bogate și mai vii din Europa, ne îngăduie să cunoaștem și să înțelegem o clasă țărănească admirabilă, cu un substrat de extraordinară fecunditate; totuși ea nu ne va da nicio idee despre viața spirituală a națiunii românești, despre intensul ei efort de acțiune, despre dezvoltarea ei culturală, despre creațiunile și dinamismul său.

Dacă e posibil să deosebim o artă populară de alta, caracterizarea ei nu e totuși de ajuns ca să reprezinte națiunea, ce i-a dat naștere, căci națiunea trebuie să fie privită în evoluția și devenirea ei istorică. Așa se explică de altfel de ce lucrările despre arta populară și folclor, deși prețuite de specialiști ba chiar și de publicul mare, nu reușesc totuși niciodată să-i asigure unei națiuni o reputație artistică universală.

Voidnd să consacru o lucrare picturii românești, am luat hotărârea să vorbesc în mod cu totul deosebit despre Luchian, pentru că el îmi pare artistul cel mai reprezentativ al artei românești, în măsura în care aceasta a depășit vechile sale forme de creație colectivă, pentru a intra în stadiul creațiunilor individualizate și personale. Arta românească are un trecut de picturi religioase, de icoane și biserici; ea a dat naștere unor forme remarcabile și originale cum sunt frescele exterioare ale mănăstirilor din Bucovina. Incepând însă din secolul al XIX-lea, această artă a cunoscut, odată cu afirmarea sentimentului naționalist românesc, o voință de individualizare a creațiunilor sale, dar și o dorință de a lua contact cu marea artă, prin adaptarea mai mult sau mai puțin artificială, a disciplinelor occidentale.

Luchian ocupă un loc esențial la confluența acestor curente contrazicătoare: tradiție și influență străină. El este tributar înaintașilor săi îndepărtați, urmaș firesc al pictorilor de biserici, al căror meșteșug tradițional l-a practicat (își plăcea să-și spună « zugravul » nume pe care l-a și dat unuia din autoportretele sale), dar în același timp este cel mai modern și cel mai evoluat dintre pictorii români. El întruchipează gusturile plastice cele mai profunde ale rasei sale, asimilându-și însă în același timp învățătura Școlii și a măștrilor francezi. Arta lui savantă și spontană este o împlinire dar și o creație, punct de plecare spre un viitor abea început.

Nădăjduesc că-mi va fi iertat mie, un străin, să închin o lucrare lui Luchian, când atâți scriitori români ar fi mai în drept să o facă și când atâția dintre prietenii săi cei mai intimi se află printre noi. Luchian ar fi avut astăzi 70 de ani și totuși nu ni-l putem închipui mai adânc intrat în Istoria acestei țări. Figura

lui care dincolo de moarte, rămâne atât de expresiv vie și prezentă, poate fi socotită printre figurile cele mai bogate în valoare simbolică.

În România, anii care au trecut au fost de o rară fecunditate. După veacuri de nemișcare sau de viață înceată, se pare că națiunea reinnoită a voit să-și arate vitalitatea și graba de a trăi. Lucrările, operele, se succedeză într'un ritm extraordinar de rapid; orașele își schimbă fața; modele și obiceiurile sunt răscolite. Luchian, după numai 23 de ani dela moarte, aparține unei lumi vechi, unei lumi trecute, trecut despre care viața și figura lui ne dau o imagine pitorească și curioasă, în timp ce opera lui s'a desprins din acest timp, pentru a constitui o lecție veșnică, a cărei actualitate se afirmă pe zi ce trece. M'am silit să regăsesc acest aspect, care are farmecul puțin învechit al lucrurilor trecute și în același timp să desprind acest sens din ce în ce mai valabil. Aș vrea să se știe că această muncă minuțioasă nu este în ochii mei decât un omagiu pe care îl simt cuvenit unui mare artist. Omagiu respectuos și sincer, care nu vrea să aibe nimic convențional și care nu-și impune decât o mai întregă cunoaștere a persoanei, vieții și operei artistului.

S'a scris mult despre Luchian și, fără să mă amestec în polemici locale, cred că tot ce este astăzi mai de seamă în România îi aduce omagii fără reticență. Locul lui este statornicit, iar pe viitor nu poate decât să crească. Acest loc a fost stabilit prin lucrări, articole, și expoziții, dintre care ultima organizată de Academia Română. Am folosit din plin aceste izvoare autorizate: lucrarea și articolele celui mai devotat prieten al său, Virgil Cioflec, care a donat un strălucit ansamblu de tablouri de Luchian Pinacotecii din Cluj; articolele admirabile prin clara lor vedere și prin credința lor într'o mai bună soartă artistică a României, scrise de marele poet Tudor Arghezi, el deasemeni prieten credincios până dincolo de moarte, luptător mereu arzător al cauzelor drepte, polemist strălucitor de ironie și de certitudine; studiile tehnice ale pictorului Șirato; scrierile, amintirile, notele lui Jean Steriade, M. Petrașcu, Traian Cornescu, Ionel Jianu, care au avut bunăvoința de a-mi permite să cunosc în amănunțime operele acestui pictor, să le fotografiez, să le reproduc. Aș voi ca toți cei pe care i-am citat mai sus, să se considere asociați acestei lucrări, care fără ei, n'ar fi putut să apară.

Erudiția nu este un scop în sine. O documentare, oricât de precisă ar fi, nu are sens, decât dacă ne îngăduie să judecăm dintr'un punct de vedere absolut, un subiect pus în lumină. M'am străduit să aduc acestui studiu, punctul de vedere al unui critic francez, aflat în afară de viața cotidiană românească, pe care își dă totuși silința de a o cunoaște cât mai bine, dar fiind toc-

mai de aceea poate mai liber să așeze arta lui Luchian în cadrul ei universal și, odată cu arta ce o reprezintă, într'o mișcare generală, căreia Franța îi este de veacuri focar de lumină și centru de gravitație.

JACQUES LASSAIGNE

PAGINI DIN CĂRNETUL UNUI MEMORIALIST

MOARTEA GREIERULUI

— Cri-cri! foșnetul de viață și de poezie vesperală a târgurilor noastre moldovenești. Nevăzut, din pragul găurii lui, greierul își aruncă monotona-i notă armonizată în melancolia toamnei, suspin melopeic al pământului ridicat spre bolta înstelată. Se însuflețesc temeliiile roase ale caselor, crăpăturile trotuarelor, putregaiul gardurilor de țipetul uscat al elitrei frecate de picior, a cărui stridență nu afirmă numai o prezență, ci și o duioșie, o dorință sau poate o obidă, topite în decorul târgului, cași cum ar constitui o notă distinctivă, și în peisajul copilăriei, cași cum șanțurile, gardurile și temeliiile caselor n'ar răsună și acum ca atunci.

Prin funcție și destin, greierul e asemuit poetului. Noctambul, ziua doarme cu perdelele trase și cu dibla în cui; nu începe să trăiască decât o dată cu primii licurici ai stelelor și cu primii funigei ai razelor de lună, când gardul calcinat al carpenilor din fața casei, cu frunzele albite de praf și vlăguite de soare, se trezește de țipete scurte, pornite din rădăcini și bârne, dela un capăt al peluzei la celalt, ca o veste trecută de-a-lungul unei țări de focul torțelor aprinse pe colini.

* * *

Fabula a văzut în greier un cătăreț neprevăzător și în furnică o gospodină econoamă fără să ne clintească simpatia: preferăm neprevederea cătărețului hârniceii furniceii. De cum se deșteaptă la poezia naturii, la monodia țărâitului lui ce dă viață și zvon ruinelor, cioatelor, gardurilor, dezlănțuit ca un foc într'o pădure uscată, copiii îl iubesc. Invitație la vis, la lene, la melancolie, nota lui scurtă, pârâitoare se leagă cu cele mai adânci fibre ale vieții lui emotive, sorocit «să cânte» într'un fel și el.

Când eram copil, taică-meu se plângea odată de apariția supărătoare a unui greier în dormitorul lui.

— Măi Costică, se jelui el unui frate mai mic, îți dau un leu dacă-l dibui și mă scapi de dânsul.

Inima îmi zvâcni: să-l « dibue » și să-l scape de un greier, de poetul nopților de August! Privindu-l ca pe un om neînțelegător față de poezia naturii, m'am grăbit să-i ofer fratelui meu din puținele mele economii doi lei, pentru ca nu cumva să-l « dibue » pe nefericitul aed rătăcit în neprimitoarea noastră casă...

* * *

Sunt foarte mulți ani de când am citit cu dezgust nuvela unui scriitor crud: neputându-și afla liniștea din pricina unui greier, năucit, un bolnav se scula în puterea nopții și sfărâma cu toporul soba în căutarea micului cântăreț. Nenorocitul voia să ucidă un greier — mai nenorocit, scriitorul, care putea concepe o astfel de grozăvie pusă pe seama fie și a unui om bolnav! Mi-am întors fața dela dânsul ca dela cea mai vădită expresie a nesimțirii: să omori un greier cu toporul!

* * *

Sunt cu mult mai puțini ani, de când în răgazurile de vară în târgul natal, fetița mea, ea însăși o gânganie mică, neagră, devorată de ochi, torcând în adâncurile ei o notă melodică ce va izbucni poate odată, cândva, se pasiona pentru dihania neagră ce tăia armonia serilor de August cu scurtul ei țipet, în a căruia notă melopeică ea nu distingea parada erotică sau elanul pământului către eternitatea albastră a bolții, ci un strigăt de alarmă, o desperare.

— Li-e foame, li-e foame, repeta îngrijorată și hotărâtă să nu-și amâne mila pe la iarnă.

— Să le dăm atunci de mâncare, îi propuneam ca să o ispitesc.

Iși umplea buzunărașele cu fărâmituri de pâine și cu bucățele de ciocolată și plecam prin mahala după greieri.

— Pst... Unul țipă chiar la stâlpul porții. Să începem cu dânsul.

Scotea câteva fărâmituri și le arunca în presupusa lui tăiniță.

— Uite, greierașule, ți-am adus de mâncare.

— Cri-cri!

— Așteaptă o clipă; nu te grăbi. Ei, ai găsit acum?

— Cri-cri!

— Nu vezi că tot țipă? o necăjeam.

— Nu. Spune că a găsit și-mi mulțumește în limba lui.

Nimerea răspunsul.

— Cri-cri! se auzea dintr'o tufă mai depărtată.

— Las' că viu și la tine; am eu grijă.

Arunca și în tufă câteva fărâmituri. Colindam astfel un ceas mahalaua, trași de scripetele sonor al greierilor din toți stâlpii gardurilor, din toate pietrele temelilor dărăpănate, până ce se

isprăvea întreaga zaharea din buzunărașe; ne întorceam apoi acasă bucuroși de ispravă.

— Cri-cri! se auzea din urmă.

— N'aveți grije, că venim și mâine seară.

— Cri-cri!

— Aha, vi-i frică de iarnă. V'a speriat furnica. Nu vă temeți; o să las eu pe cineva aici ca să vă dea de mâncare și la iarnă.

Înima îmi creștea în fața solidarității dintre fărâma fetiții cu ochii mari și mica gânganie neagră, a cărei larmă uscată umplea văzduhul.

* * *

Sosind astă vară la miezul nopții în târgul natal, am descins într'o odaie nouă, neisprăvită încă, cu dușumeaua abia pusă.

Când stinsei lumina, din rama parchetului se auzi o bătaie discretă în ușă:

— Cri-cri!

Un greier mă salută de bun venit. L-am primit cu bucuria cu care ai primi copilăria, dacă ți-ar bate în geam. Sunet metalic, uscat, îngemănat; scurtă tăcere și apoi aceeași ciocănitură repetată. I-aș fi spus:

— Intră.

Dar greierul era înăuntru și nu împlinea decât un gest de prevenire. Mă ridicai într'un cot: sta încă la ușă. Aștepta oare să fie poftit?

— Poftim.

Făcu un salt în subterana ramei, ascuțindu-și din nou coasa glasului de o gresie dură. Pe treptele scârțitului său începură să se ridice amintirile din străfundurile trecutului: primele zvonuri ale nopților de August străbătute de pumnalele invizibile ale micilor fături lărmuitoare, primblările fetiței cu buzunărașele pline de merinde, popasurile tinereții prin Atica și Provanța, prin ierburile uscate ale humei crăpate și printre capitelurile de marmură ale templelor pline de gângăni săltărețe. Mă legănau duioșii personale și reminiscențe mitologice. Când mă reculesei din depărtări, peste un ceas, greierul își ascuțea încă glasul pe lama de oțel a coasei. Prezența lui în același loc și cu același țipet nu mai era o punte aruncată peste timp ci o realitate ce insista prea mult. Cri-cri! Paradă amoroasă — dar câtă deosebire de cascada de sonorități a privighetorii, pe care o auzisem cândva căzând din copacul din fața casei! Netulburat, metodic și fără variații, greierul meu își prelungi scurta și uscata-i elocință de dragoste un ceas... două... o noapte întreagă. Supărarea tatei, care voise să scape de greierul ce nu-l lasase să doarmă, îmi apăru în altă lumină; avea poate dreptate. Sleit de oboseală, scos din răbdare de încăpățănarea ciudatei fături de a sparge văzduhul timp de o noapte

cu pumnalul cântecului său ascuțit, devenii mai înțelegător față chiar de bolnavul nuvelistului, care, năuc, înnebunit, se aruncase cu toporul ca să dărâme soba pentru a scăpa de urgia gângăniei monocorde.

* * *

A doua seară, când intrai pe întuneric în camera mea de dormit, auzii într'un colț șoaptele înfundate a doi din cei zece copii ai femeii din curte.

— Pst, ascultă, mă Ionică.

Din rama dușumelei se desprinsese, în adevăr, un țigal melodic de vardist.

— Dă repede cuțitul de bucătărie; — tu îndeasă cu vergeaua, Ai adus-o?

— Uite-o...

— Bun! Aici e, mă. Zi-i! Lovește vârtos!

Se auziră bufnituri în măruntaiele temeliei.

— Isbește, mă, nu-l lăsa, că l-am găbjit și nu ne poate scăpa.

Pisară îndelung, cotrobăiră cu nuiaua, răcâiră golurile și, pe urmă, își ținură răsuflarea. Nici un zgomot.

— L-am turtit, măi Mitruț, șopti mulțumit Ionică. I-am tăiat nebulului pofta să mai scârție.

Iar tăcere prelungă cu suflarea oprită.

— Hai, mă, că i-am făcut de petrecanie.

N'apucă însă să isprăvească și la un pas de dânșii se auzi un clar și biruitor:

— Cri-cri!

— Mama lui de păcătos, ne-a scăpat din labă, mârâi furios Ionică.

— Dă-mi mie cuțitul. Tu îndeasă vârtos cu vergeaua.

Frământară iarăși măruntaiele pământului, cu lungi tăceri și speranțe găfăite. Copiii se trudeau înjurând pe înfundate, făceau pe morții ciulindu-și urechile, dar pumnalul țipetului scurt spârgea mereu dușumeaua ceva mai încolo.

Scos din fire, Mitruț se necăji:

— Ei, las' că'l învăț eu! Rămâi tu aici. Eu mă duc la mătușa Marina și vin numai decăt cu o oală cu apă fiartă.

Dădu să se ridice, când, rușinat de tăcerea mea complice cu o astfel de crimă, mă strecurai din odaie, în noaptea luminată și sonoră. Nu știu ce i s'a mai întâmplat greierului de sub dușumea; cel din mine a murit însă cu siguranță pentru totdeauna. A doua zi eram la București, unde nu țărâe natura în rama parchetului.

E. LOVINESCU

ACTUALITATEA LUI JEAN RACINE

Se împlinesc, la 22 ale lunii, 300 de ani dela nașterea lui Racine. Comemorarea nu este însă limitată la luna Decembrie: în intenția iubitorilor clasicismului francez, întreg anul 1939 ar fi trebuit să se desfășure sub semnul marelui scriitor. Racine are de fapt admiratori pasionați printre contemporani. Dacă mulți dintre scriitorii clasici apar depărtați de spiritul vremii, dacă psihologia lor este schematică, eroii lor sumar clădiți în jurul unei singure trăsături morale, dacă artificialul, convenția tirada declamatorie și întregul spirit al operelor lor apar acum depășite, rămâne totuși o perfecție formală, o elevație de cugetare și, cum este în deosebi cazul lui Racine, o vrajă poetică inegalabilă, care vor menține în permanență prestigiul artei, scrisului și disciplinei de gândire clasice. Este adevărat că atmosfera de tensiune dramatică a vremii noastre, ca și psihologia omului modern are mai puține corespondențe cu această literatură, în comparație, de pildă, cu perioada elisabethană, cu care ne recunoaștem mai mult decât o afinitate. Dar stilul gândirii clasice și modelarea artistică a acestor creații vor chezași mereu adeziunea noastră sufletească la acest scris. Printre scriitorii clasici francezi poziția lui Racine este dintre cele privilegiate. Dacă scrisul său nu vădește posterității subtilitatea de gândire și analizmul unui Montaigne, nici robustețea plebee și țâșnirea impetuoasă a lui Rabelais și nici nelișnita torturată a lui Pascal, în schimb teatrul său se menține prin muzicalitatea învăluitoare a versului său și prin fluidul eternei poezii. Prin aceasta, Racine este prezent în sensibilitatea contemporanilor; opera lui nu alcătuiește un model rece, neutru, fără viață; versul lui are căldură, forță, comunicativitate; psihologia eroilor săi e mai nuanțată, depășind schematismul caracterelor clasice; cu deosebire, eroinele lui Racine, Phèdre, Roxane, Hermione, animate de o pasiune violentă, despletită, dau acestui teatru mișcare și patetic.

Educația sa jansenită, stăpânirea pe care a avut-o această doctrină asupra spiritului lui vibratil, înclinat către scrupul, neliniști și descurajări, ca și anumite trăsături de caracter desvăluind o emotivitate exagerată, explică înțelegerea lui Racine pentru partea pasională a vieții și pentru dramele interioare. Racine nu a avut, desigur, înțelegeri adâncite asupra sufletului uman, înțelegerea pe care ar putea-o avea un psihiatru contemporan de pildă, dar a avut în schimb intuiții fine și experiențe sentimentale care îi vor fi deschis în bună măsură perspective către zonele mai adânci ale sufletului omenesc. El a întrunit în teatrul său calitățile de claritate, armonie, logică și perfecție formală care definesc scrisul clasic, dar i-a adăugat o adâncime emoțională și o

intensitate care-i apropie opera de simțirea contemporană. Sensibilitate fină, temperament impresionabil, viu, mobil, cu o mare amplitudine de vibraire lăuntrică, el a transpus în teatrul său nuanțarea, și adevărul acestei sensibilități. Dacă nu reușește să dea personajelor sale conturul unor personaje complexe, frământate de năzuinți contrarii, Racine le dă totuși un suflu și o deslănțuire prin care le ridică până la imaginile reprezentative ale unor pasiuni general omenești.

Observator ascuțit al existenței din jur, Racine a resfrânt în teatrul său obiceiurile și amănuntele vieții de curte din vremea lui Ludovic al XIV-lea. Antichitatea pe care o reprezintă teatrul său este o imagină compozită a concepției pe carea putut să și-o facă despre această epocă un cunoscător pasionat al secolului XVII-lea asupra literaturii latine și elene; dacă decorul, situarea acțiunii și numele protagoniștilor erau împrumutați antichității, spiritul și substanța de viață a acestui teatru aparțin curții din Versailles, după cum dovedește *Taine* în pătrunzătorul său studiu închinat lui Racine. Dar faptul e de parte de a fi păgubitor prestigiului și duratei teatrului racinian. Dimpotrivă, el explică mișcarea de viață care circulă în opera lui Racine, veridicul și intensitatea ei.

Se adaugă acestei densități a vieții care circulă în operă, o stăpânire desăvârșită a mijloacelor de expresie dominante în teatrul francez: calitatea oratorică, desfășurarea în perioade rotunjite, echilibrate, a gândului, logica și limpezimea acestei gândiri, simetria de structură a stilului. Vom avea deci câteva din motivele dăinuiri teatrului racinian în îmbinarea dintre cultura antică și spiritul secolului XVII-lea, în ascuțimea observației mediului și menținerea permanentă în această zonă de existență, dar mai cu seamă în intensitatea cu care Racine a știut să exprime pasiunile deslănțuite. Dar aceste date nu pot explica decât valoarea operei raciniene, valoarea raportată la epocă, sau, mai larg, la evoluția literaturii franceze, luată în general. Nici îmbinarea culturii antice cu spiritul creștin și nici psihologia acestui teatru adăugându-se exactității cu care răsfrânge obiceiurile și sentimentele curții lui Ludovic al XIV-lea nu vor explica actualitatea lui Racine, *prezența* lui în spiritul literaților contemporani. Racine trebuie într-adevăr, considerat sub acest unghi, al corespondenței pe care opera lui o are, după trei secole, cu cetitorii evoluți ai timpului. Teatrul lui are, după cum am subliniat, destule trăsături care îl primează față de epoca noastră. Nici personajele sale și nici spiritul intim al scrisului lui, care poate părea declamator, convențional și oratoric, nu pot aparține timpului nostru vânzolit, complex, neliniștit, orientat către adevărul psihologic de adâncime și depășind regulele rigide ale retoricii, cărora Racine i-a fost credincios. Racine este totuși prezent

în sensibilitatea contemporană. Această prezență nu se limitează la o categorie de clasicizanți pasionați, care și-au făcut din lectura teatrului racinian o mereu reîmprospătată satisfacție de gând, și nici a unui public special, școlăresc în care cea mai mare parte, care urmărește entuziast matineurile clasice consacrate reprezentării pieselor sale. Cercul credincioșilor lui Racine este mult mai mare: el cuprinde de o potrivă pe esteții evoluți ca și marele public, pe literați ca și pe oameni de cultură mijlocie. Verificarea acestei afirmații se poate face ușor. Un jurnalist francez, referindu-se cândva la actualitatea poeziei Contesei de Noailles, afirma cu pătrundere, că actualitatea unui poet în spiritul unei generații se poate face după numărul de versuri pe care un om de cultură obișnuită le poate recita, fără pregătire, din opera celui poet. Întrebați, urma jurnalistul, pe studentul care rătăcește pe Bulevardul St. Michel, sau pe intelectualul ce și-a lăsat studiile cu ani în urmă, ce versuri cunoaște dintr'un poet anumit și veți afla gradul de actualitate a acestei poezii în spirite.

Experiența poate fi concludentă. Desigur că poetul care a îmbogățit sensibilitatea contemporană cu cele mai multe versuri cu circulație curentă este Baudelaire; dar opera lui Racine are de asemeni numeroase formule incantatorii, versuri încrustate definitiv în spirite, care răsună mereu în simțirea noastră, fără a-și banaliza, oricât de repetate, puterea de sugestie:

La fille de Minos et de Pasiphaë,

din *Phèdre*, sau versurile din aceeași piesă:

*Ariane, ma soeur, de quel amour blessée
Vous mourûtes au bord où vous fûtes laissée...*

alcătuiesc valori poetice unice, numai prin acea «potrivire de cuvinte», din care se desprinde vraja poetică. În aceste versuri, înadins alese ca fiind cele mai cunoscute și mai des citate, tâlcul efectului lor asupra sensibilității nu se află în sensul lor noțional, — acel: «Qu' il mourrût !» — ci în asocierea inanalizabilă de sonorități, ajungând la efectul poetic numai prin muzicalitate și sugestie. Versurile acestea alcătuiesc un tot indisolubil, o formulă poetică indisolubilă; o schimbare a unui cuvânt sau o întoarcere a două cuvinte, distrug cu desăvârșire efectul poetic. Vom înțelege deci prestigiul artei raciniene, cât și prezența operei lui în sensibilitatea contemporană prin *poezia* pe care o respiră teatrul său. Versul său are o valoare în sine, conținută în îmbinarea unică de sonorități și rezonanțe interioare, obținute prin decantarea unor valori de sugestie, independente de conținutul noțional al cuvintelor. Armonia versului racinian se desprinde cu vrajă și grație, cu evocări nedeslușite, cu prelungiri nesfârșite, ca niște armonice muzicale:

*J'ai pour elle cent fois rendu grâces aux Dieux
D'avoir choisi mon père au fond de l'Idumée,
D'avoir rangé sous lui l'Orient et l'armée
Et soulevant encor le reste des humains
Remis Rome sanglante en ses paisibles mains.*

(Bérénice, II, 2)

Sau, pentru a cita, la întâmplare:

*... Toutefois épargnez votre tête sacrée.
Vous même n'allez point de contrée en contrée,
Montrer aux nations Mithridate détruit
Et de votre grand nom diminuer le bruit.*

(Mithridate, III, 1)

Acestei muzicalități învăluitoare și acestui ritm plin se adaugă expresia în același timp arzătoare, firească și vibrândă de umanitate din scenele de mare dezlănțuire, cu neliniștile, căutările și desnădejdea greu comprimată a pasiunii:

*Ils s'aiment! Par quel charme ont-ils trompé mes yeux?
Comment se sont-ils vus? Depuis quand? Dans quels lieux?
Tu le savais. Pourquoi me laissais-tu séduire?
De leur furtive ardeur ne pouvais-tu m'instruire?
Les a-t-on vus souvent se parler, se chercher?
Dans le fond des forêts allaient-ils se cacher?
Hélas! Ils se voyaient avec pleine licence!
Le ciel de leurs soupirs approuvait l'innocence;
Ils suivaient sans remords leur penchant amoureux,
Tous les jours se levaient clairs et sereins pour eux.
Et moi, triste rebut de la nature entière
Je me cachais au jour, je fuyais la lumière...*

(Phèdre, IV, 4)

Adevărul și sinceritatea accentului dau versului racinian mișcare și viață; sublimul, artificialul și convenția fac loc realității psihologice nude și firescului. Teatrul lui Racine va înfățișa conflicte violente al căror veridic nu va fi știrbit de desnodă-minte silite și al căror patetic nu va fi niciodată subliniat prin acțiuni de sublimă renunțare. Eroii lui Racine se vor împărtăși din viață și-și vor trage din experiența vieții substanța, măreția sau micimile.

Opera lui Racine găsește o puternică rezonanță în sensibilitatea contemporană prin această fericită îmbinare a poeziei cu adevărul omenesc, a perfecției formale cu expresia suferinței și a armoniei cu sinceritatea.

ION BIBERI

GREȘELILE DE TIPAR

Bucuria pe care o întâmpină un autor în fața volumului său proaspăt editat este de cele mai multe ori otrăvită, la cea dintâi răsfoire mai atentă a unui exemplar, de marele număr și gravitatea greșelilor de tipar. Este, poate, în firea lucrurilor ca omul să nu desăvârșească nimic aci, pe pământ. Căci numai așa îmi pot explica afirmația unui atât de ilustru tehnician în ale tipografiei, Crapelet, care în *Études pratiques et littéraires sur la typographie* scrie cu o discretă tristețe: « Un livre sans faute est une chimère... ». Eruditul Albert Cim, care a închinat cinci volume istoricului și romanței cărții (*Le livre*, ed. Flammarion), nu uită să se ocupe și de greșelile de tipar (vol. III, p. 198 și urm.). Recomand aceste pagini oricărui tânăr autor exasperat de o prea violentă colaborare a culegătorului sau corectorului. Poate că se va consola aflând că și Byron suferea cumplit din pricina greșelilor care îi devastau operele. « Îmi pasă mai puțin decât puteți crede de succesul scrierilor mele, scria poetul editorului său Murray, dar cea mai mică greșală tipografică mă ucide... Fiți atent la corectură, dacă nu voiți să mă siliți să-mi tai beregata ». Că au fost și scriitorii care *au murit* în urma unei greșeli de tipar, tot Albert Cim ne-o amintește. Astfel s'a întâmplat cu poetul italian Guidi (1650-1712) care, ducând papei Clement XI un exemplar din traducerea homiliilor Sanctității Sale, făcută și editată de poet, deschide la întâmplare volumul și observă o groaznică greșală de tipar. Guidi a fost atât de cumplit zguduit de această descoperire, încât a căzut ucis de un atac de apoplexie...

Firește, nu e nevoie să amintim o asemenea tragedie pentru a justifica neliniștea noastră, împărtășită credem de orice autor, față de gravitatea greșelilor de tipar. Poate că un cititor obișnuit se va fi mirat întâlnind în *Jurnalul* lui Gide (16 Iunie 1929, *Oeuvres*, XV, p. 186) următorul pasaj: « Mes yeux tombent par hasard sur une des notes, citation de l'exquise phrase de la Fontaine. Naturellement un prote a fait du zèle et cru devoir remettre au féminin « le couleur de rose »; que j'avais pourtant indiqué à deux reprises. Je supplie mes exécuteurs testamentaires de rétablir dans les nouvelles éditions (et de rétablir également l'épigraphe d'*Amyntas* qu'on a laissé tomber à la réimpression) ». Dar adevărul este că majoritatea greșelilor de tipar se strecoară la retipărire, făcute de obicei fără colaborarea activă a autorului. Acesta este atent și aplicat la prima ediție a scrierii sale. Transformarea masei amorfe a manuscrisului în pagini tipografice este un miracol la care rămâne întotdeauna sensibil orice autor. Cartea odată tipărită și « lansată », interesul autorului scade considerabil. O eventuală retipărire e privită, în ceea ce privește corectura, ca un

adevărat chin. Foarte puțini autori își controlează o carte la al doilea tiraj cu aceeași atenție și dragoste cu care au examinat corecturile primei ediții.

În țări în care retipărirea scriitorilor contemporani se fac pe o scară întinsă, este firesc ca autorii să lase pe seama protoșilor din tipografii și corectorilor de meserie revizuirea paginilor. De aceea surpriza lor este atât de mare când, întâmplător, răsfoiesc vreun exemplar din edițiile ultime. În savuroasa scrisoare pe care Gide a adresat-o lui André Thérive privitor la traduceri (*Oeuvres*, XV, p. 541 sq.) se întâlnesc și câteva exemple de greșeli tipografice descoperite de André Gide în versiunea franceză din *Typhon*. Colaborarea corectorului este vădită, pentru că altminteri greu s'ar ajunge dela *poitrine* la *petite poitrine*. Uneori, greșala e atât de perfidă încât un cititor neatent nici nu o observă, tocmai pentru că e plauzibilă. În *Typhon*, în timpul furtunii, Rout se apropie de căpitanul Mac Whirr ca să-l întrebe « s'il croit que le navire peut tenir ». *Il peut*, répond Mac Whirr très calme? Or savez-vous ce qu'ils ont mis? — *Il pleut* ».

Imprimeria franceză, de altfel, nu are un renume prea bun în ceea ce privește puritatea textului și siguranța broșajului. Un mare filo-francez ca Aldous Huxley nu s'a sfiit să scrie un articol întreg, *Bibliophily* (republicat în volumul *On the margin*), împotriva maniei editurilor franceze (în deosebi *N. R. F.*) de-a anunța, în dosul paginii de gardă, justificarea tirajului de lux ca pe o lungă incantație de douăzeci de rânduri: *Il a été tiré de cet ouvrage, après impositions spéciales, 133 exemplaires in-4 Tellière sur papier-vergé purfil Lafuma-Navarre, etc., etc.*; — lăsând totuși un număr prea mare de greșeli tipografice și neglijând supravegherea broșatului. Din cartea lui Albert Cim aflăm că aceleași greșeli penibile s'au strecurat, bunăoară, în toate edițiile apărute după moartea lui Sainte-Beuve. Cât trăia, marele critic se ocupa cu o grijă extremă, de corecta imprimare a scrierilor sale, făcând uneori șapte rânduri de corecturi. Sainte-Beuve era atât de sensibil la greșelile de tipar încât a pomenit de mai multe ori mărturisirea lui Jean-Jacques Rousseau: « Depuis que j'ai eu le malheur de me faire imprimer, je me suis toujours vu sortir de la presse beaucoup plus sot que je ne m'y étais mis; sottisse sur sottisse, et les commentaires des sots lecteurs brochant sur le tout, me voilà joli garçon ».

Dacă într-o țară în care s'au născut cărturari-tipografi de talia unui Estienne sau Didot astfel stau lucrurile, ce să mai spunem de noi? Firește, nimeni nu poate nădăjdui să-și vadă slova desăvârșit reprodușă tipografic. Dar există un anumit procent de greșeli de tipar care, întrecut fiind (cum se întâmplă de obicei la noi), primejduiește însăși justa înțelegere a gândului autorului.

Cu câtă amărăciune se plânge d. Camil Petrescu, în prefața volumului *Teze și antiteze*, de colaborarea asiduă a tipografului sau corectorului! Ce lupte a fost nevoit să poarte ca să-și apere formula « Români e deștepți » împotriva corectorilor plini de râvnă, care restabileau acordul, « Români sunt deștepți »! Vorbind despre plaga erorilor de tipar, d. Camil Petrescu se întreabă, cu drept cuvânt, dacă nu cumva toată publicistica noastră de după război va fi grav avariata și anevoie de apreciat de cercetătorii generațiilor viitoare. « ... Fiindcă s'a ajuns la o adevărată metastază, în așa măsură încât obrazul literaturii de după război abia de va putea fi reconstituit, mai ales când e vorba de scriitori activi și cu intervenții mai temperamentale. Scrisul tipărit azi va fi un documentar aproximativ, ca o fotografie tulbure, fiindcă aparatul a fost, cum se zice, defect ».

O asemenea afirmație pesimistă nu e deloc exagerată; poate, dimpotrivă, păcătuiește prin moderație. Textele revistelor și ziarelor noastre sunt uneori monstruos diformate de greșelile de tipar. În ceea ce mă privește, nu citesc niciodată un articol de al meu tipărit fără strângere de inimă. Căci nu mă tem de greșelile care fac o frază ilizibilă, ci de acele erori « perfide », cum le numea Gide, care îi dau un sens, dar cu totul altul decât sensul pe care îl avea în manuscris. Uneori, destinul colaborează ca să camufleze chiar o foarte gravă eroare. Într'un interview cu Papini, pe care l-am publicat prin 1927, s'a pierdut o întregă foaie de manuscris, fără ca totuși accidentul acesta să sară în ochi. Întâmplarea făcuse ca la începutul paginii pierdute Giovanni Papini să vorbească despre cărțile lui Zanfrognini, iar la sfârșitul aceleiași pagini să-mi recomande ultimele cărți de mistică ale lui Manacorda. În textul publicat, discuția începută asupra lui Zanfrognini se continua, fără ca cititorul neavertizat să observe greșala, cu o listă de cărți ale lui Manacorda.

Într'adevăr, greșelile de tipar « perfide » sunt mult mai primejdioase, pentru că cititorul nu le bagă de seamă. Cel mult dacă se miră de strania împerechere de cuvinte, sau se încruntă, recunoscând că textul nu e atât de ușor pe cât i se păruse la început. Dacă un cititor atent observă imediat că patru rânduri dintr'o pagină oarecare se găsesc tipărite peste o sută de pagini (cum e cazul cărții mele, *Isabel*), îi este peste putință să ghicească în expresia: « de o desăvârșită *poezie* » textul corect, care era: « de o desăvârșită *precizie* ». Recitind o seamă din articolele și cronicile din ultimii ani, pentru o eventuală retipărire în volum, am rămas pur și simplu înmărmurit de « perfidia » greșelilor tipografice. Articolele apărute în diverse ziare și reviste săptămânale sunt uneori atât de grav desfigurare încât am fost nevoit să las la o parte paragrafe întregi, ele nemai putând fi cu nici un chip

reconstituite. Notez aici, ca o curiozitate bibliografică, titlul unui foileton, *Farinelli hispanizant*, apărut în 1932, din care nu se mai înțelege *absolut nimic*. Manuscrisul a fost cules cu o numerotație arbitrară, frazele încălecate, titlurile desfigurate, cuvinte omise aproape în fiecare rând. Firește că asemenea cazuri sunt, din fericire, destul de rare. Nu este mai puțin adevărat, însă, că toată contribuția eseistică, literară și critică tipărită în ziare a apărut deteriorată. Corectura autorului a agravat, în anumite cazuri, alterarea textului. Ziarele tipărindu-se la linotyp de multe ori corectarea unei litere aduce după sine masacrarea unui alt cuvânt, vecin, sau chiar înlocuirea unui rând întreg.

În imprimeriile de seamă, dacă mutilarea textului este un lucru excepțional, abundă în schimb erorile « perfide », care mi se par cu atât mai primejdioase cu cât ele trec cu totul neobservate. Revizuirend o serie de cronici, am întâlnit sumedenie de erori « perfide », din care să-mi fie îngăduit să citez câteva; « *instituțiile primordiale* » în loc de « *intuițiile primordiale* »; « *relațiile ultime* » în loc de « *realității ultime* »; « *simbolismul soarelui* » în loc de « *simbolismul arborelui* »; « *economic* » în loc de « *ecumenic* »; « *cosmogonii tehnice* » în loc de « *cosmogonii telurice* »; « *a orbit lumea civilizată* » în loc de « *a unit lumea civilizată* »; « *perechile diverse* » în loc de « *perechile divine* », etc., etc. Nu mai vorbesc de inevitabilele confuzii între *mortale* și *morale*, *filologie* și *filozofie*, *ontologie* și *antologie*, *cosmic* și *comic*, etc., etc.

Dacă greșelile de tipar sunt ne semnificative în textul unui cotidian, scris și imprimat ca să trăiască 24 de ore, ele devin o problemă de cultură în textele literare, critice, beletristice care apar fie în ziare, fie în publicațiile periodice. Mă întreb ce s'ar putea face pentru stăvilirea lor. Mă întreb, mai ales, ce s'ar putea face pentru restabilirea textelor desfigurate de tiparul ultimilor 20 de ani. Căci uneori e nevoie să citești un articol cu « Errata » în față. Și dacă această « Errata » lipsește, nu știu dacă articolul mai merită să fie citit. Un tânăr polemist a venit odată la mine rugându-mă să-i dau un articol pe care-l scrisese oarecum împotriva mea, pentru ca să-l corectez. Într'adevăr, nu prea izbutisem să înțeleg acest articol, care și-a căpătat un sens de abia la o a doua lectură, ținând seama de corecturile laborios făcute.

Mă întreb dacă n'ar fi nemerit ca fiecare autor ale cărui texte publicate în periodice au fost prea sălbatec mutilate, să-și revizuiască propria-i producție și să depună textele corectate fie la Biblioteca Academiei Române, fie la redacția revistei sau ziarului respectiv, fie la Societatea Scriitorilor Români. Fac propunerea aceasta cu cea mai mare seriozitate. Cel puțin așa ar fi restabilite măcar o parte din textele care astăzi circulă avariate și desfigurate. Dacă ținem seama de faptul că majoritatea tipăriturilor româ-

nești din anii 1917-1925 a fost executată pe o hârtie inferioară; dacă ne amintim și opinia unui expert englez că *toată* producția europeană din anii războiului și cei imediat după război nu va putea rezista 100 de ani; dacă ținem seamă și de faptul că cerneala periodicelor românești de după război se decolorează în maximum 50 de ani, și că ziarele din colecțiile Academiei apărute în 1917-1920 au început de pe acum să devină ilizibile — nu e deloc exagerată afirmația noastră că generațiile viitoare vor avea foarte puțin de ales din truda, talentul și știința păstrată în colecțiile ziarelor și revistelor timpului nostru. Gândul și talentul unui autor modern, după ce a fost desfigurată de greșeli tipografice, se va uita încetul cu încetul și pentru totdeauna, odată cu prăfuirea lentă, dar inexorabilă a hârtiei pe care îi stă imprimat numele. Autorii neînsemnați din veacurile trecute aveau cel puțin nădejdea că vor fi păstrați în biblioteci și cărțile lor vor fi căutate de bibliofili, maniaci sau erudiți. Autorii moderni, după ce au suferit toată viața mutilarea propriilor lor texte, pot fi siguri că, în afară de foarte puține excepții, întreaga lor producție se va preface în pulbere lemnoasă în mai puțin de o sută de ani...

MIRCEA ELIADE

CRONICI GERMANE

1. Trei prelegeri românești la Universitatea din Berlin. — 2. « Klingsor » sau directivele spirituale și literare ale Sașilor. — 3. Noi contribuții românești în « Stimmen aus dem Süd-Osten ».

1. Printre puținii temeinici cunoscători străini ai problemelor culturale românești care intră prin latura lor filologică în chiar specialitatea sa, profesorul *Ernst Gamillscheg* dela Universitatea din Berlin este de sigur unul din cei mai însemnați. Ii datorăm acum în urmă, cea de a doua serie a caietelor sale despre România din ciclul mai cuprinzător intitulat « *Vom Leben und Wirken der Romanen* », ajuns la cel de-al 13-15 număr.

Volușașul reunește trei prelegeri românești ținute la seminarul de limbi române al Universității din Berlin de către d-nii *G. I. Brătianu*, *Ion Pillat* și *D. Caracostea*, soli ai științei și poeziei noastre în fața unor auditori care știu și astăzi atât de puțin despre puterile noastre intelectuale și morale. Deși din domenii foarte deosebite, din câmpul istoriei, poeziei și filologiei am spune estetice, toate cele trei conferințe se străduesc și izbutesc în modul cel mai încântător să releve valori românești specifice, dezvăluind auditorilor și cititorilor străini structura unei ființe naționale pe care se cade a o prețui în climatul ei distinct.

Cea dintâi dintre aceste prelegeri aparține d-lui *G. I. Brătianu* și tratează problema istorică și politică a relațiilor dintre cancelarul *Bismarck* și *Ion C. Brătianu* în epoca de constituire a tânărului Stat românesc și cu prilejul fixării politicii sale externe pe o perioadă de 30 de ani începând cu 1893. Folosind un material documentar pe care abia în ultima vreme l-a putut smulge arhivelor diplomatice secrete, conferențiarul înfățișează raporturile dintre cei doi oameni de stat în lumina a două evenimente capitale: epoca congresului dela Berlin (1878) și cea a pactului de alianță dintre România și puterile centrale (1883). Sunt pagini de înaltă istorie politică pe care le urmărești cu un interes ce tinde spre senzațional și care ridică probleme ce nu privesc mai puțin stadiul actual al politicii noastre internaționale. Relațiile dintre cele două personaje istorice se desfășoară pe un plan care dacă nu depășește hotarele raporturilor strict diplomatice, reliefează totuși corectitudinea, demnitatea și luminatul patriotism ce-i leagă. Impresionant e mai ales spiritul realist pe care-l vădește *Ion C. Brătianu* atât în politica externă cât și în cea internă. În cea din urmă, republicanul tinereții, revoluționarul dela 48, partizanul înflăcărat al partidelor de stânga franceze, știe să se adapteze noilor împrejurări ale României de după 1866 și să susțină cu impunătoare sa autoritate monarhia constituțională și ereditară. În cea dintâi cu toate legăturile sale franceze, cu toată educația sa pariziană, *Ion C. Brătianu* a înțeles că situația noastră geografică ne impune anume comandamente pe care a știut să le urmeze, păstrând țării independența, demnitatea și libertatea între trei imperii ce se ciocneau la hotarele noastre.

Ținută în fața unui public german în împrejurările politice ale ultimilor ani pe care evenimentele din urmă le-au răsturnat revoluționar, conferința d-lui *G. I. Brătianu* a izbutit cu informația ei bogată, cu ținuta academică, cu materialul documentar sugestiv, să prezinte străinilor țelurile de totdeauna ale politicii românești ce se ridică pe soclul libertății și independenței naționale.

Următoarea prelegere a colecției a fost desvoltată de poetul *Ion Pillat* care a vorbit despre « *Spirit de rasă și tradiție populară în noua poezie românească* » schițând în trăsături pregnante în care izbucnește adesea măiestria scriitorului, fizionomia poeziei noastre contemporane ca expresie a duhului tradițional. Misiunea pe care și-a impus-o și realizat-o *Ion Pillat* este cea pe care însuși o înfățișează publicului german după cum urmează: « *Ca oaspe al depărtării, n'as putea să vă fiu în alt chip recunoscător decât umplând primitoarea dv. sală cu suflul patriei mele verzi și să vă ademenesc ca un vrăjitor sub nestatornicul cer al sud-estului pe care pentru puțină vreme l-am părăsit ca să răspund chemării dv. prietenești* ». Prelegerea lui *Ion Pillat* a izbutit să înfățișeze auditorilor străini

respirația acelu « duh al pământului » sub al cărui abur tremură de originalitate și primitivă încordare poezia românească de totdeauna. Să însemnăm un cuvânt recunoscător și pentru traducerele în nemțește ale lui *Fritz Thunn* care a ilustrat cu exemplificări inspirate conferința poetului român. Iată de pildă primele acorduri ale « *Mioriței* » în întregime tradusă de Thunn:

Dort, wo der Berg steigt empor,
 Aus einem Himmelstor,
 Siehe den Weg zumal
 Hinunter ziehen ins Tal
 Drei Herden, Schafe klein
 Mit dreien Hirtelein.
 Einer der Moldau entstammt,
 Einer dem Ungarland.
 Einer der Vrancea entspross.

Cea de-a treia prelegere, în sfârșit, *Die Ausdruckswerte der rumänischen Sprache* (Valorile expresive ale limbii române), a d-lui *D. Caracostea* deschide și pentru auditorii străini perspectivele originale ale cercetărilor sale pe domeniul filologiei, dar și al esteticii mai ales, ambele discipline sclipind de o lumină nouă sub privirea ascuțită a istoricului nostru literar. Sunt ispititoare mai ales corespondențele dintre valorile muzicale ale sunetelor și conținutul noțional al cuvintelor, atunci când autorul reușește a surprinde exemple edificatoare ca cele din prelegerea de față.

2. Și destinul Sașilor e, într'o măsură covârșitoare, expresia situații lor geografice între răsărit și apus, năzuind din toate fibrele ființei lor prin încordări adesea uriașe spre integrarea în vijeliosul fluviu al germanismului comun, în ciuda plumbilor concepției provinciale ce-i leagă tot atât de firesc de ținutul pe care cu șapte veacuri în urmă l-au colonizat. Problema lor națională și-a avut de sigur răsfrângerile ei culturale transpunând pe un alt plan date permanente, imutabile ce au alcătuit de fapt structura lor istorică. Ce poziție va trebui să-și fixeze literatura săsească între curentele Reichului și nevoile realismului național care îndeamnă această literatură să crească organic din mediul în care a fost sortită să se desfășoare, iată întrebarea crucială pe care neîntreprupt și-au pus-o îndrumătorii și scriitorii sași totdeauna, dar mai ales către sfârșitul secolului trecut. După o perioadă care s'a prelungit peninsular până către 1907, în care funcțiunea socială și patriotică a literaturii de caracter pur provincial domina fără preocupări de ordin estetic, o revistă ca « *Die Karpathen* » — condusă de spiritul rector al lui *Adolf Menschendorfer* — a izbutit să impună regalitatea artei poetice ducând corabia rătăcită pe mările politicului spre lacurile mai senine ale cultului estetic. Apărând până în

preajma războiului, revista de care pomenim a instaurat criteriul esteticului săvârșind opera pe care după epoca poeziei naționaliste cu orice preț a lui Kogălniceanu, a realizat-o la noi Titu Maiorescu. Literatura Sașilor pătrunzând astfel în împărăția artei, a putut să se apropie în veșmânt mai sărbătorec de poezia Reichului în care s'a încadrat, lepădându-și pe încetul timiditatea și caracterul minor provincial. Cum se întâmplă însă totdeauna cu astfel de mișcări literare, anume tendinți spre exagerare se ivesc pe nesimțite, reacțiunea accentuând caractere ce păgubesc bunelor intenții inițiale. Lupta pentru instaurarea criteriului estetic a dus însă de multe ori la formalism și estetism îndepărtând de viață și de problemele ei imediate. Și a trebuit de aceea să urmeze un nou val al reacțiunii care să restabilească adevărul uitat că încoronarea artei nu înseamnă izolare estetistă, că oricât de serafică ar fi podoaba artistică ea are totuși menirea să înveșmânte acel corp viu care este ființa națională.

Epoca de după război prin revista *Klingsor* pe care în 1924 o creează *Heinrich Zillich*, își propune a încerca o sinteză a esteticului cu etnicul și prin aceasta a se apropia mai sensibil de literatura Reichului, fără a renunța totuși în vreun chip la rodnicile caractere locale. Peisajul natural, dar și cel spiritual ardelean e din nou înviorat, realitatea transilvană palpită în poezie, romane și dramă, dialectul săsesc e iarăși prețuit cu valoare literară circulatorie. Sub îndemnul aceluiași fecund realism, revista lui *Zillich* își îndreaptă privirile spre fenomenul spiritual românesc înregistrându-i și comentându-i manifestările. Scriitorii sași pătrund însă în același timp în câmpul literelor germane contemporane și *Menschendörfer*, *Erwin Wittstock* și *Heinrich Zillich* încep a fi căutați, prețuiți, ba chiar și răsfățați. (La aprecierea estetică se adaugă firește și motivul politic). Cei doi din urmă dețin mari premii literare ale Reichului unde sunt chemați alături de cei mai de seamă scriitori contemporani, să cetească din operele lor și să colaboreze la revistele de cea mai vie circulație. *Heinrich Zillich* mai ales care trăește de câțiva ani lângă München, dăruit cu totul studiului și scrisului literar, e socotit în Germania de astăzi ca un creator de mâna întâi. Opera sa și mai cu seamă acel *Zwischen Grenzen und Zeiten* nu se ridică totuși mai puțin pe schelele subiectelor locale ardelenesti dovedind totodată înțelegere și corectă obiectivitate față de fenomenul românesc.

Klingsor-ul apare astăzi sub conducerea lui *Harald Krasser*, un tânăr scriitor cu remarcabilă informație literară și cu spiritul critic sensibil la nuanțele literaturii, pentru care patriotismul provincial e depășit de înaltele cerințe ale artei. Pentru literatura românească *Harald Krasser* are de asemeni merite deosebite, printre care cităm cea viguroasă, cu suflu epopeic traducere a

« Baltagului » lui M. Sadoveanu, oprită din păcate — nu din motive artistice — a fi gustată de publicul german. Noul redactor al *Klingsor*-ului veghiat de altfel din depărtare de spiritul și pasiunea lui *Heinrich Zillich*, prezent aproape în sumarul fiecărui număr, a ținut să mărească — odată cu începutul anului de față — formatul revistei, să-i perfecționeze tehnica execuției pe care o îngrijește cunoscutul institut tipografic sibian Krafft și Drotleff, propunându-și totodată a menține obiectivele vechii direcții ce urmărea reînnoirea spirituală a Șașilor ardeleni, întinzându-și însă preocupările și pe domeniul plasticeii.

Din substanțialele articole de prezentare ale lui *Krasser*, putem reconstitui și noi aci fizionomia literaturii săsești contemporane în producțiile ei de ultimă oră, întreprindere informativă folositoare — socotim — cetitorilor noștri.

Proza anului trecut a fost preocupată de o temă ce se leagă direct de marele război: întoarcerea de pe front, conflictul dintre ethosul războinicului și cel al civilului din hinterland, între insul ce se jertfește firesc pentru comunitate și individualismul anarhic. *Erwin Neustädter*, unul din cei mai puternici reprezentanți ai liricii săsești, e astfel și autorul romanului *Der Jüngling im Panzer* (apărut la Stuttgart), *A. Georg Kenstler* al nuvelei, *Das Grab im Königshügel* (tipărită la Weimar), *Heinrich Zillich* însuși dăruiește *Der Weizenstrauss* operă a maturității sale ce se înalță pe un plan simbolic cântând eternitatea patriei și a vieții în cadrul peisajului brașovean și al Țării Bârsei într'un stil de o disciplină și sobrietate artistică evidentă — ca și o nouă ediție a celui *Attilas Ende* în care caracterizarea maselor hunice năvălitoare alternează cu reliefașul eroului central, a lui Attila, — sângerosul harapnic al lui Dumnezeu. Se adaugă apoi *Erwin Wittstock* cu noua lucrare « ... *abends Gäste* ... » (la Langen-Müller în München) pe linia veche a povestirii sale cu acel umor de tradiție locală care nu e lipsit totuși de căldura unui val de sânge uman, și poetul *Egon Hajek* cu romanul *Du sollst mein Zeuge sein* (1938, la Stocker, Graz, Leipzig) cu temă istorică și religioasă înfățișând persecutarea unui credincios luteran de către biserica romană.

O activitate deosebită desvoltă apoi, pe domeniul poeziei, o seamă de scriitoare ca *Anna Schuller-Schullerus* descriind un colț al patriei ardeleni în veșmânt poetic și ton idilic, *Gerda Miess* autoarea unor poezii ocazionale în sens goethean a cărei caldă revărsare a inimii ține mai puțin seama de normele artei, *Trude Geissler-Nussbächer* cu inspirație feminină pur săsească, *Lizzy Geiger* cu tendințe simboliste, *Margarete Sindel-Alberti* cu povestiri ce cresc din problematica prezentului și în sfârșit primul roman al unei femei de aci *Der hölzerne Pflug* de *Thusnelda Henning* de o valoare însă mai mult etnografică decât literară.

Toată această mai sus înfățișată literatură săsească din ultima vreme tinde a exprima direcția spirituală sintetică pe care am relevat-o și anume: conținut atmosferă și stil săsesc, în genere limitat la peisajul natural și sufletesc ardelenesc, iar forma trădând vădite preocupări artistice. De multe ori însă — firește — izbucnirea năvalnică a sentimentelor elementar patriotice dăunează liniștei contemplative artistice.

Dar *Klingsor*-ul mai urmărește, după cum spuneam, ca o expresie a concepției sale realiste, difuzarea valorilor spirituale românești printre Sași. *Ludwig Schmidts* schițează astfel încă din primul număr al anului «o evoluție a muzicii artistice românești», iar caietul de pe Iunie-Iulie 1939 ne dăruiește prin pana *Anei Voileanu-Nicoară* trei transpuneri în nemțește din Lucian Blaga. De o deosebită însemnătate pentru relațiile noastre cu Sașii e caietul «*Klingsor*»-ului (Mai 1939) închinat eroului sas *Ștefan Ludwig Roth*. Studiul lui *Otto Folberth* dezvoltând legăturile martirului cu Românii merită a fi reținut. Căci *Ștefan Ludwig Roth* este cel care în scrierea *Der Sprachkampf in Siebenbürgen* a însemnat rânduri de frumoasă recunoaștere a importanței elementului românesc din Ardeal, notând: *Dacă e să vorbim de o limbă generală pentru întreg Ardealul, apoi — credem noi — aceasta nu poate fi decât cea românească* (ci nu cea ungurească, așa cum se susținea în preajma revoluției dela 48). Studiul arată apoi traducerile din românește în nemțește și invers făcute sau inițiate de Roth, legăturile sale cu Barițiu, participarea sa la adunarea de pe Câmpia Libertății, interesante impresii notate cu acest prilej. *Otto Folberth* compară și înfățișează paralel pe cei 3 cărturari și creatori ai națiunilor în luptă în această vreme: *Avram Iancu*, *Ștefan Ludwig Roth* și *Alexandru Petöfi* răpuși cu toții — într'un fel sau altul — în vâltoarea răscoalei dela 48.

3. În revista *Stimmen aus dem Süd-Osten*, organ al Comitetului Sud-Est european al Academiei din München, periodic ce-și propune a difuza printre cetitorii germani valorile diferitelor culturi naționale din răsăritul apropiat, editorul revistei d. *Gustav Foehler Hanke*, directorul Academiei Müncheneze, ține să nu lipsească din niciun număr articole, studii sau traduceri din sfera culturii și literaturii românești. La contribuțiile de acest fel, vin acum să se adauge în caietul de pe Iunie 1939 (Nr. 9-10), următoarele colaborări românești: o traducere de o naturală fluiditate a schiței lui *I. Al. Brătescu-Voinești*: «Intuneric și lumină» (*Finsternis und Licht*, iscălită de *Ș. Mateica*) și două studii semnate de *Al. Dima* și *Virgil Tempeanu* surprinzând aspecte și modalități ale relațiilor spirituale româno-germane. Cel dintâiu își întitulează cercetarea sa *Scrisul și direcțiile influenței germane asupra culturii românești*, accentuând ideea autonomiei celei din urmă în raport cu elemen-

tele străine germinatoare, celălalt își dezvoltă studiul sub titlul *Cultura germană și sentimentul național românesc*, ajungând pe calea unui ex-curs de istorie culturală și literară la aceleași concluzii.

AL. DIMA

ACTUALITĂȚI CULTURALE EUROPENE

LEGEA PETRE ANDREI

Ar fi greșit să credem că o țară este cu atât mai civilizată cu cât are mai mulți studenți. Dimpotrivă, ea e cu atât mai civilizată cu cât are studenți mai puțini. Și asta tocmai pentru că studentul e reprezentantul prin excelență al culturii și intelectualității.

Înainte de a invoca argumente de raționament, putem să sprijinim această credință pe argumente de fapt. Statisticile arată că în Franța, Anglia, Elveția, Belgia, țări de mare dezvoltare spirituală, numărul bacalaureaților e mult mai mic decât în România. Chiar dacă nu pricepem de ce e așa, trebuie totuși să pricepem că e așa, și deci că asta trebuie să aibă întemeiate pricini.

Una din ele, aceea care ne vine cea dintâi, este că în țările serioase se socotește cu totul neserios să-ți trimiți copilul la liceu — și încă și mai neserios la Universitate — dacă el nu manifestă serioase aptitudini pentru învățătura teoretică. În familiile de bună burghezie din Occident, chiar în familiile foarte înstărite, numai o mică parte din copii sunt trimiși spre carierele bacalaureatului. Trebuie ca, pentru asta, copilul să arate o evidentă vocațiune. Altminteri, el va fi pus să urmeze școli mai rapide, mai practice și mai ușoare. E socotit absurd și păgubitor țării să lipsești economia națională de profesioniști destoinici și iute obținuți, pe simplul temei al unei vagi presupuneri că fiul sau fiica noastră are vocație pentru gândire și cercetare. Francezii, Englezii pricep perfect ce înseamnă un ratat, mai ales un ratat « cu studii ». Și evită, pe cât pot, constituirea acestei supărătoare categorii sociale.

Studentimea și în genere elevii de liceu teoretic sunt o elită, nu o carieră. Nu sunt o meserie, ci o simplă promisiune. Pentru profesiile productive și chiar pentru cele administrative, « titrații » nu-s preferați netitraților, ci mai degrabă invers, tinerii cu liceu sau ani de facultate sunt ușor desconsiderați și priviți ca deținătorii semidoctei ai unor cunoștințe relativ inutile.

În România, dimpotrivă, există o goană generală și oarbă către bacalaureat. Băcanul din colț, frizerul de peste drum, se consideră

dezonorați dacă progenitura lor nu va intra la Universitate. Este, desigur, foarte posibil ca fiul brutarului sau fata tinichigiului să fie elevi eminenți. Dar nu asta interesează pe părinți, ci diploma pură, independentă de vre-un conținut; blazonul didactic ca atare.

Această aspirație către clasa intelectuală are poate și ceva înduioșător; dar răul, pe care clasa mic-burgheză îl face societății românești prin crearea a mii de viitori răzvrățiți, este destul de mare pentru ca snobismul acesta cultural să fie privit mai degrabă cu asprime. Acești oameni fără lucru sunt destinați a rămânea etern fără lucru. Bacalaureatul absolvit numai prin protecție, universitatea trecută numai prin politică, îi fac deopotrivă de improprii pentru carierele intelectuale pe care nu le-au învățat, și pentru carierele economice pe care s'au dezvățat să le stimeze.

În ultimul timp, acest cancer al falsei studențimi putea crește îngrijorător și cerea o intervențiune chirurgicală sau cel puțin una de igienă preventivă. Aceste măsuri de profilaxie s'au luat. Culminarea terapiei se găsește în proiectul de lege al d-lui Petre Andrei, singura legiuire pedagogică română inspirată direct din nevoile și primejdiiile românești.

De multe ori miniștrii Instrucțiunii publice au schimbat programele liceelor și organizarea învățământului secundar. În totdeauna până acum reforma s'a făcut prin simplă imitație după școlile străine. Rezultatul a fost o excrescență a bacalaureaților fără carte. Iar la urmă s'a crezut că se îngreunează absolvirea liceului și se zăgăzuește puhoiul, instituindu-se examene de fine de an, o clasă de liceu mai mult și o probă de fine de studii. Dar toate acestea, lăsându-se intactă structura liceului, atât aceea a programelor cât și aceea a corpului didactic. Rezultatul a fost o sporire a intervențiilor politice, numărul de bacalaureați incapabili rămânând aproape intact. Statistica școlară — ne spune d-l Petre Andrei — arată că în ultimii ani numărul elevilor respinși nu trece de 5% față de cei prezentați.

O reformă a învățământului cu adevărat adaptată situației culturale din România trebuie să pornească dela principiul că liceul, liceul teoretic, acela care duce la bacalaureat și Universitate, trebuie să fie rezervat unei elite riguros triate. Aceasta se poate realiza prin trei mijloace fundamentale:

1. Crearea de licee-model.
2. Crearea unei elite de profesori secundari.
3. Distincția între licee și școala secundară în genere.

Acest ultim țel a fost realizat printr'o dublă operație: ușurarea primelor șapte clase și îngreunarea clasei a opta.

Prin ușurare nu s'a înțeles o descărcare, ci o înlesnire. Învățământul devine mai elementar, mai practic, mai specializat. Clasa a șasea și a șaptea se bifurcă (o secție literară și alta științifică);

în acești ani se predă și dactilografia, stenografia, cursuri de cruce roșie și de asistență socială; se suprimă examenele de fine de an; se micșorează numărul lunilor de cursuri, luna Mai fiind întrebuintată la sintetizarea materiei predate în lunile precedente.

În schimb, clasa a opta, zisă «clasa de bacalaureat», devine foarte grea, căpătând un caracter universitar. Și aci se face o bifurcare. Dar nu pentru a simplifica învățământul, ci pentru a-l adânci. Clasa a opta conține materii și metode destinate a forma viitori cercetători și gânditori. Regulile și sancțiunile sunt riguroase. Un examen, în plin an școlar, la 15 Ianuarie, este eliminatoriu. În fine, clasa aceasta de bacalaureat nu se poate urma mai mult de doi ani. După doi ani, elevul e decăzut din dreptul de a mai fi vreodată bacalaureat. Se va mulțumi să fie absolvent de 7 clase de liceu.

Această diplomă de șapte clase, de altfel, îi dă toate drepturile la care poate legitim aspira un adolescent inteligent care a dovedit o categorică incapacitate pentru carierele propriu zis universitare. Va putea ajunge funcționar oricât de înalt în administrația Statului. Va putea urma cursuri superioare de specializare tehnică, școli de inginerie fără caracter teoretic universitar, adică destinate a forma profesioniști și nu cercetători.

Această separare a liceului, școală pentru elite, de școala secundară în genere, este o idee foarte originală și mai ales foarte abil realizată în practică, ținând seama de situația din România. Într'adevăr, țara noastră e insuficient de bogată bănește pentru a-și putea plăti două serii de școli secundare distincte. Dar separația se poate face înlăuntrul aceleiași școli, împărțind clasele în trei serii: gimnaziu, curs superior de trei clase și bacalaureat de o clasă. Pe de altă parte, cauza care dăduse naștere acelei pletore de studenți ratați fusese snobismul micului-burghez comerciant, care voia să-și vadă fiul funcționar (chiar când devenea medic, avocat sau inginer,— tată și fiu râvneau mai ales la un contencios de minister, inginer la Stat, medic la o bancă, etc.; adică tot funcționar). Pe urmă, cofetarul sau tapițerul doreau ca, în timpul celor 11-12 ani de școală, copilul lor să studieze, cot la cot, cu copiii de «boier», tovarăș sau vecin de bancă în același imobil. Frecventarea, de către copilul său, a copiilor de miniștri, generali, magistrați, ambasadori, profesori universitari, academicieni, etc., era manifestarea cea mai aprigă a arivismului său social. Reforma d-lui Petre Andrei se adaptează perfect la această dublă situație de parvenitism, menajază moravurile fără totuși a le încuraja. Fiul băcanului din colț va învăța, șapte ani, în aceeași odaie cu fiul primului-ministru. În al optulea an, dacă ambii își trec bacalaureatul, înseamnă că fiul băcanului e mai meritos decât acela al Prezidentului. În acest caz, arivismul băcanului era deplin justificat. Iar dacă fiul micului negustor cade la bacalaureat, părintele

său va fi desigur vexat, dar nu iremediabil, căci fiul său va putea totuși deveni funcționar superior.

Grație sistemului din legea d-lui Andrei, nu e nevoie să se dubleze numărul școlilor, pe de altă parte se descongesează universitățile și se menajează moravurile. Mai precis se menajează tranziția dela arivismul universitar feroce și orb al negustorimii de azi către epoca în care se va constitui în România o negustorime instruită, o clasă economică mândră de rolul ei social și care se va cultiva intelectualcește de plăcere și din demnitate de clasă, iar nu ca să « scape » de condiția de negustor.

Cel de al doilea aspect al reformei Petre Andrei este instituirea de licee-model. În marile țări apusene liceele model s'au născut din amor pentru cultură, din entuziasmul vreunui om generos și iubitor al spiritului uman. A fost un lux, o nobilă aspirație spre frumusețe morală și intelectuală.

La noi liceul-model nu poate fi un lux. Este o urgentă necesitate. Este unul din mijloacele care ne scapă de o mulțime de primejdii.

În cultura crescândă, universități cu studenți care nu știu cine e Eminescu, cu profesori care n'au scris în viața lor un rând; apoi puhoiul de ratați, șomerii de azi și răzvrățiții de mâine, nenorociții cărora le e rușine să muncească cu mâinile și vor, dela 18 ani în sus, să fie « conducători » în numele câtorva formule abstracte, unică moștenire dintr'un liceu unde au trecut clase în loc să învețe carte, toate aceste neajunsuri reclamă o stăvilire a bacalaureaților prin reînvierea noțiunii de bacalaureat, a adevăratei, uitatei noțiuni de student. Pentru asta, trebuie o ridicare imediată, brutală chiar, a nivelului bacalaureatului. Trebuie deci, printre altele, licee-model, care să marcheze reperul de sus al acestui nivel. Liceul-model nu poate deci fi la noi, ca în Occident, o operă de frumusețe pedagogică. Este o aspră armă de luptă, de apărare contra distrugerii. D. Petre Andrei a înțeles aceasta. Înființarea obligatorie a cel puțin unui liceu-model de fiecare Ținut rezidențial nu seamănă cu un nobil gest de filantropie, ci cu o doctorie pe care națiunea suferindă trebuie să o ia. Iată, în fine, pentru ce, România trebuie să aibă — și va avea — un număr mai mare de licee-model decât țările de veche cultură. Nu este un paradox și o înfumurare de popor tânăr. Este un leac care se administrează unui popor în primejdie.

Aceste licee-model, dacă tind la o aristocrație, procedează însă pe căile cele mai larg-democratice cu putință. Principiul lor de bază este egalitatea punctului de plecare, cu anularea oricărui handicap de avere. Cea mai mare parte a elevilor acestor institute sunt bursieri. Așa dar, atât accesul la școală cât și nivelul de viață vor fi riguros aceleași pentru fiul de miliardar și fiul de portar. Și, desigur, liceenii aceștia se vor bucura de toate acordurile

higienice și sportive obișnuite în așezămintele similare din străinătate.

În schimb, obligațiile școlare vor fi de o severitate mai mare ca aiurea. Nu există corigenți în aceste școli. Efortul intelectual cerut elevilor va fi acela care se reclamă dela ceea ce în pedagogie se numește « clasele de supra-normali ». Și rămânerea în școală va fi în permanență condiționată de aceeași încordare intelectuală.

Bineînțeles, toate reformele expuse până acum ar fi inoperante dacă, paralel, nu s'ar ameliora și calitatea corpului didactic. Prin introducerea de profesori din corpul universitar care să colaboreze la ridicarea liceului; prin introducerea unei categorii de elită în profesoriimea secundară, anume categoria profesorului « agregat »; prin noul sistem de recrutare a inspectorilor; prin reorganizarea atribuțiilor directorului de liceu, care capătă și un rol de mentor pedagogic; prin conferințe de Sâmbătă a tuturor profesorilor unei clase, sub președinția « dirigintelui »; prin deosebiri de salariu, avantaje la transferare, etc., se creează un corp de elită printre profesori, care să facă posibilă categoria elitei printre școlari.

După cum vedem, și oricât de sumară a fost expunerea noastră, proiectul Petre Andrei a făcut o sinteză din tot ce puteau furniza modelele străine. A luat avantajele, lăsând de o parte inconveniente, bacalaureatul din Franța, școlilor de Fuehreri germane, claselor de supra-normali și juriilor de elevi din Elveția, colegiilor din Oxford (compuse din fii de lorzi milionari și proletari bursieri, trăind aceeași viață). Liceul francez e prea intelectual și prea puțin sportiv, școala de Fuehreri manifestă caractere exact inverse; clasele de supra-normali elvețiene au aspectul cam special de laborator de pedagogie experimentală; colegiile oxfordiene au un caracter prea « privat », prea în afară de viața de Stat. Culegând dela fiecare din modelele străine ce au bun, apoi combinând aceasta cu mici detalii de organizare care — cum am văzut — adaptează liceul la situația prezentă din România, la cerințele noastre actuale și urgente, legea Petre Andrei constituie un monument de înțelepciune politică și culturală.

Ea ne-a dat prilejul de a vorbi — în această rubrică de « Actualități culturale europene » — despre un eveniment românesc. Și nu poate exista plăcere mai mare decât când putem spune motivat că România, țara noastră, face parte efectivă din Europa.

D. I. SUCHIANU

CRONICA ȘTIINȚIFICĂ

GAZELE DE LUPTĂ

În războiul actual, contrar previziunilor, arma chimică nu a fost de loc, sau aproape de loc utilizată.

Nici în marele războiu, ea nu fusese întrebuițată în toată amploarea, dar ororile provocate atunci, fie și pe o scară redusă, au fost de ajuns pentru a servi oamenilor o imagine a viitorului (o sută de kilograme de levisită aruncată de cincizeci de avioane asupra orașului New-York, l-ar face nelocuibil zece zile).

Mijloacele noi de distrugere, pe care le pune în joc știința sunt fără îndoială dintre cele mai cumplite, dar examinate pe latura lor practică, în posibilitățile de aplicare vom vedea imediat că ele se încercuesc în bună parte. Să cercetăm puțin cum se prezintă chestiunea legată de realitățile peste care nu se poate trece cu ușurință. Războiul chimic necesită cantități colosale de material, pentru că rezultate distrugătoare nu se obțin decât atunci când gazele au o anumită concentrațiune și când se menține concentrațiunea timpul necesar gazării.

Materialul este greu de preparat și evident foarte scump așa că trebuie întrebuițat cât se poate de judicios. În asemenea condițiuni nici nu trebuie să ne gândim că într'un războiu se va produce o pustiire generală dela un capăt la celălalt al țării. Un atac cu gaze în interiorul țării nu va avea loc decât asupra orașelor de mare importanță industrială, asupra porturilor, nodurilor de cale ferată, posturilor de T.S.F., depozitelor de munițiuni, etc.

Evident chiar așa restrânse datele problemei, vom recunoaște că nu sunt mai puțin importante. Să reținem deocamdată că nu vor fi vizate decât obiective principale și că apărarea lor trebuie să ne preocupe în primul rând. Numai că asupra mijloacelor de protecție războiul trecut nu ne dă decât indicațiuni cu totul aproximative, așa că apărarea deocamdată nu o putem soluționa decât parțial, rămânând să o completăm, să perfecționăm mijloacele de protecție, după realitățile brutale care s'au arătat totdeauna cu mult deasupra puterii noastre de prevedere.

S'ar părea curios, dar specialiștii în materie socotesc că elementul cel mai important într'un plan de apărare îl formează disciplina, disciplina populațiunii civile. Armata, care este organizată pe un puternic și sever principiu de disciplină e mai ușor apărabilă decât populațiunea civilă. Pentru ca să aveți o idee exactă de valoarea disciplinei, să-mi dați voie să uzez de un exemplu banal cunoscut de toată lumea. Victimele și nenorocirile regretabile produse într'o sală de spectacol în care se declară focul, nu sunt niciodată datorite focului, cât învâlmășalei, indisciplinei care rezultă după urma paniceii, a sentimentului de groază care se naște. De

altfel iată câteva cifre elocvente înregistrate în trecutul războiului. În primul atac care a fost dat în 1915, s'au înregistrat 35% morți; în urma măsurilor de protecție procentul a scăzut la 24, dar procentul a ajuns la șase numai când disciplina a început să funcționeze fără greșală.

Vom evita această adevărată nenorocire, dacă vom supune populațiunea civilă unei prealabile educațiuni, făcută firește după un plan studiat în cele mai mici amănunte. Un asemenea plan cuprinde o sumă de puncte dintre care vom releva numai câteva. Am spus că atacul principal va fi executat asupra orașelor importante. E logic prin urmare să evacuăm copiii, femeile și bătrânii în prima zi de mobilizare. Evacuarea trebuie făcută la rândul ei după un plan astfel întocmit, încât populațiunea să fie risipită în diferite localități, iar nu concentrată într'un singur loc. În alegerea localităților trebuie să se aibă în vedere așezarea lor, adică să fie situate de preferință pe înălțimi bine aerate, iar nu în vreo văgăună unde gazele se pot bine aduna și persista un timp îndelungat. De asemeni se va avea în vedere ușoara lor întreținere cu hrană, apă și eventual cu noi mijloace de apărare. Populațiunea rămasă la servicii în centrele mari va fi instruită în vederea propriei ei apărări. Astfel orașul va fi împărțit pe zone, greu și ușor gazabile. În adevăr, un mare oraș cuprinde cartiere joase și cartiere ridicate și se înțelege că zonele joase vor suferi mai mult, pentru că gazele fiind mai grele decât aerul, vor aluneca spre cartierele joase. Se va ține seamă și de condițiunile naturale de aerare ale orașului, vreau să spun că se vor locui de preferință străzile așezate în direcția vânturilor care bat normal regiunea și nicidecum străzile perpendiculare pe direcția curenților de aer.

Indicațiunile meteorologice sunt de o covârșitoare importanță.

E necesar să se organizeze depozite de măști pe sectoare precum și posturi utilizate în vederea unui prim ajutor, care trebuie dat persoanelor gazate.

Spitalele, pompierii, autoritățile în general, vor da un larg concurs populațiunii, în care scop e necesar să fie bine instruită din timp de pace. Tot de cu vreme va fi studiată chestiunea adăposturilor colective, pe care populațiunea le va cunoaște și va fi inițiată atât asupra capacității cât și condițiunilor de funcționare. Transformarea cea mai lesnicioasă în adăposturi o comportă fabricele, care au coșuri înalte și ușor transformabile cu ajutorul electricității în excelente ventilatoare.

O altă chestiune importantă o constituie protecția rezervoarelor de apă și a depozitelor de hrană. Vă imaginați, cu înlesnire, în ce s'ar putea transforma viața unui oraș, cât ar putea fi de lesne desorganizat în cazul că ar fi lipsit de apa trebuincioasă.

Considerând acum că atacul cu gaze se dă de preferință în

timpul nopții se vor studia din vreme nu numai mijloacele cele mai bune de a da alarma, dar și posibilitatea de a camufla total orașul, sau de a induce în eroare aviația inamică asupra pozițiunii exacte a orașului. Punctul acesta din urmă ar fi ingenios soluționat prin construirea unor false orașe, discret luminate, alături de orașele mari cufundate într'o perfectă obscuritate.

Din înșirarea fugitivă a acestor puncte de program, care la rândul lor admit o largă desvoltare, se poate vedea cât este de vastă și complexă problema apărării centrelor mari.

Executarea unui asemenea program necesită o pricepută și însuflețită activitate în timp de pace, și o puternică aviație amică bine înzestrată cu mijloace de a răspunde prompt și energic la orice măsură barbară a inamicului. Cantitatea de prudență crește, agresivitatea este domolită, în fața unui adversar gata să răspundă cu mijloace cel puțin egale.

Programul de apărare națională cuprinde și rețeaua de posturi de P.T.T. care trebuie să existe bine organizată în punctele strategice și de legătură pentru ca să se preîntâmpine desorientarea care ar surveni în momentul unei izolări telefonice.

*

Masca este mijlocul de protecție individuală, și se bazează pe două principii, neutralizare sau absorbție și dacă vreți și una și alta. *Neutralizarea* gazelor de luptă se poate face cu ajutorul unor substanțe chimice cu care se îmbibă mai multe tifoane așezate în mască.

Astfel clorul se neutralizează cu hiposulfatul de sodiu, Bromura de benzil sau de xilil, martonita, aguinita, etc., se rețin de oleiul de ricin. Experiența a adăogat neconținut substanțe neutralizante așa că astăzi sunt două amestecuri întrebuițate separat, vreau să spun în măști diferite, sau împreună în aceeași mască. Iată-le: alcool, glicerină, leșie de sodă, uleiul de ricin, formol, amoniac, carbonat de sodiu, glicerină, sulfanilat de sodiu, sulfat de nichel fin pulverizat.

Acestea sunt principiile active cele mai importante.

Absorbția se bazează pe proprietatea ce o au cărbunii de teiu sau plop, preparați într'un mod special de a absorbi mari volume de gaze. Un asemenea cărbune numit cărbune activ absoarbe o mare cantitate de gaz și repede.

Față de primejdia atacului cu gaze s'au fabricat tot felul de măști, unele foarte complicate, care combină tifoanele neutralizante cu straturi de cărbune. Asemenea măști au atins mărimea unor valize. Teoretic ar trebui să fie cele mai bune, practica a dovedit însă că tot cele mai simple sunt întrebuițate cu mai mult succes. Cele complicate, prin chiar construcția lor, se defec-

tează mai ușor, apoi sunt cu totul incomode. Oricum ar fi însă masca se izbește de o sumă de dificultăți. Două sunt deosebit de serioase. O țară are nevoie de milioane de măști pentru oameni și animale, apoi materialul își pierde proprietățile după un anumit număr de ore. Veți conveni că acestea sunt piedici importante la care mai trebuie adăogat și ineficacitatea totală a măștii în cazul că atacul se dă cu un gaz necunoscut.

Apărarea colectivă s'a făcut până acum uzând de adăposturi, încăperi pentru 20—30 indivizi, izolate cu o ușă ermetic închisă și prevăzută cu substanțe neutralizante. Aerul curat este trimis printr'un mijloc oarecare, din regiunea cea mai apropiată neinfectată de gaze sau adăpostul are rezerve de oxigen.

E interesant de semnalat că pentru protecțiunea colectivă s'au făcut planuri în adevăr uriașe, dar greu de realizat, dacă nu chiar imposibil.

Astfel s'a propus, o imensă instalație pentru orașe, care să fie capabilă să golească instantaneu toate canalele și să aspire puternic gazele răspândite pe străzi.

S'a imaginat de asemeni construirea unor case speciale, a căror uși și ferestre să fie hermetic închise, iar conductele de apă într'un eventual atac să fie întrebuințate pentru alimentarea încăperilor cu oxigenul necesar întreținerii vieții. Intreg acoperișul și zidurile exterioare ar fi stropite cu un sistem de stropitoare tubulare, așa încât gazele, care pot ataca materialul de construcție să fie ineficace.

S'au conceput și vaste galerii subterane în beton armat, dar toate acestea reclamă capitaluri fabuloase.

*

Expresia de gaz nu corespunde totdeauna realității, pentru că o bună parte dintre ele nu sunt gaze, ci lichide sau pulberi, cum ar fi iverita sau arsinele.

Astfel că în cazul unui atac orice nor sau ceață sau pete de lichid trebuiesc declarate suspecte.

Gazele, după acțiunea lor dominantă au fost clasificate în următoarele categorii principale: 1) sufocante: clorul, fosgenul (oxiclorura de carbon), palita (cloroformiatul de methyl).

Acțiunea lor se manifestă asupra căilor respiratorii, asupra alveolelor pulmonare, provocând o serozitate la nivelul vaselor capilare, un edem și prin urmare o inundare a plămânilor cu efect asfixiant. Fosgenul se desface prin hidroliză în acid clorhidric și hidroxid de carbon.

Este interesant de notat că edemul acesta nu apare numai de căt.

2. Vezicant: iverita (sulfură de etil diclorată) și arsinele; ele dau naștere la leziuni grave, provocând o nefroză a țesuturilor pielii, ochilor sau căilor respiratorii.

Pătrunderea lor în țesuturi se face în maximum 15 minute iar pătrunderea prin veșmintele obișnuite cam tot atâta timp.

3. Toxice: acidul cianhidric (ac. prusic) cunoscut și sub numele de Forestită; manchinita (clorura de cianogen).

Asemenea gaze au efecte fulgerătoare și lucrează asupra sângelui prin intermediul căilor respiratorii, provocând sincope.

Tot aici trebuie așezat și oxidul de carbon care se formează în mari cantități în momentul exploziilor.

4. Iritante: cu acțiunea lacrimogenă, strănutătoare sau provocătoare de tuse, cum sunt bromura de benzil, bromura de xilil, brom acetona (martonita), cloropicrina (aquinita), etc.

În general acțiunea iritantelor este imediată și dramatică dar ele nu sunt atât de primejdioase cât le arată primele simptome.

Am trecut în revistă gazele de luptă în scopul de a arăta că acțiunea lor se exercită mai ales asupra ochilor și căilor respiratorii. Consecința imediată a acestei esențiale constatări este că nimeni nu se poate dispensa de serviciile măștii, nici chiar aceia cari pot folosi un adăpost colectiv.

În cazul nenorocit că masca lipsește, gura și nasul trebuiesc protejate cu o bucată de cârpă umedă, îmbibată la rigoare cu urină. O bucată de lână împăturită poate fi de asemenea folosită.

Pentru a înlătura o absorbție masivă de gaz e necesară reținerea respirației, pe cât e posibil, și evitarea panicei sau a acelor mișcări care provoacă o accelerare a respirației (fuga, urcarea scărilor, etc.).

Repausul, calmul, vorba puțină sau de loc, iată ce se recomandă cu insistență până la venirea echipei de ajutor. Petele de lichid se înlătură mai întâi prin tamponare, evitându-se frecarea și întinderea.

Extragerea toxinei din țesuturile pielii se poate realiza cu alcool, benzină de automobil sau petrol.

Neutralizarea toxinei se face cu o soluție concentrată (20 părți la mie) de permanganat de potasiu.

Permanganatul de potasiu în soluție de 1 la mie dă bune rezultate în spălarea ochilor și întrebuințat ca gargară.

Dacă buna funcționare a echipelor de specialiști este o condițiune absolut necesară, nu e mai puțin adevărat că un minimum de cunoștințe răspândite în ȋmarele public poate efectiv limita consecințele unui atac.

Să sperăm însă că războiul actual va infirma până la sfârșit previziunile care au fost făcute asupra « viitorului război chimic ».

AL. MIRONESCU

CRONICA MUZICALĂ

Concertele orchestrei « Filarmonica ». — George Georgescu. — G. Enescu. — Opera Română.

D. George Georgescu, s'a consacrat cu o dragoste de a înzestra România cu o formație simfonică, demnă de a sta alături de orchestrele renumite ale occidentului. Munca aceasta intensă a dat rodul așteptat. Orchestra actuală, după repetiții conștiințioase și călăuzite cu râvnă pe drumul justei interpretări, a ajuns la o maleabilitate exemplară, la posibilitatea de a fi modelată după stilul dirijorilor care apar la pupitrul ei. Și aceasta e numai opera d-lui G. Georgescu, întemeietorul cultului de audiții simfonice la noi în țară. Strădanțiile directorului muzical al orchestrei « Filarmonica » au fost ca o sămânță bună căzută pe ogor bogat; muzicanții orchestrei au dat din răspuțeri concursul lor, ascultând în numele frumósului, de energicul inițiator în tainele sonore. Cu atât mai ușoară le-a fost râvna acestor membri ai orchestrei « Filarmonica », cu cât ea a fost sprijinită de talentul autentic al fiecărui executant. E astăzi notoriu faptul că ansamblul instrumental dela Ateneul Român cuprinde și virtuoși de cea mai aleasă speță, și fermecători poeți ai cordelor. D-nii Vasile Jianu, Al. Theodorescu, A. Sarvaș, I. Pruner, N. Stavăr, Adamache, Apostolescu, Rădulescu, Boniș, etc., sunt artiști autentici; vechea formație a fost în toamna aceasta primenită cu elemente proaspăt recrutate din abundenta generație tânără. Violina a căpătat pe Willy Teutsch, Adia Gherțovici și Vasile Boniș, iar violoncelul pe d. Iarosevici. Cuartetul de coarde și-a amplificat astfel puterea de expresie prin ineditele contribuțiuni ale recentilor angajați.

Întâiul concert simfonic al stagiunii, condus de maestrul Georgescu a cuprins un « concerto grosso » de Corelli, prelucrat de Geminiani. Claritatea melodică a poeticelor variațiuni înfloarea din fiecare instrument și se contopea într'un ansamblu plin și prudent dozat în nuanțele lui extreme. D. Dinu Lipatti a reapărut în calitate de pianist și compozitor. Studiile parisiene, altoite pe începuturile tari hotărâte de d. Mihail Jora, au priit d-lui Lipatti. Talentul compozitorului bucureștean e divers și își caută veșnic alte forme de expresie. E ascunsă în această continuă dorință de devenire, de renovare a scriiturii, toată posibilitatea viitoare a perfecției. D. Dinu Lipatti și-a manifestat înclinațiile muzicale dela vârsta de 4 ani. După strălucite studii cu d-ra Florica Muzicescu și d. M. Jora, la 14 ani termină Conservatorul bucureștean, iar în 1933 capătă premiul II la Concursul Internațional de pian din Viena. Pleacă la Paris, unde studiază cu Paul Dukas, Nadia Boulanger și Alfred Cortot, un mănunchi de îndrumători

care au găsit un teren fecund în d. Lipatti, atunci când i-au împărțit sfaturile. Din lucrările compozitorului român, se desprinde mai expresivă Suita simfonică «Șătrarii», piesă cu care a obținut premiul George Enescu în 1934, și mai ales «Suita clasică», dedicată d-rei Florica Muzicescu. «Suita clasică» e scrisă în stilul scriitor al pieselor vechi de clavecin. Convorbirile instrumentale au spirit și vioiciune, își fac complimente, și, fără a descrie dansurile clasice, le sugerează în conturul lor pur și decolorat de vremuri. Pianul, susținut cu o îndemânare elegantă de compozitor, broda în primă audiție, cu o vervă copilărească, arabescuri grațioase.

Lucrarea d-lui Dinu Lipatti a plăcut publicului meloman românesc, datorită și interpretării desăvârșite a orchestrei noastre simfonice, condusă de d. George Georgescu. D. Dinu Lipatti a reapărut la rampă și în calitate de pianist, executând concertul în la major de Liszt, unde toată bogăția romantică de gândire, coloritul viu, căpătau un puternic relief sub mâinile agile. Audiția deschiderii de stagiune s'a încheiat cu «Simfonia Alpilor» de Richard Strauss, lucrare care, deși scrisă în vechiul caracter de complicată polifonie, se deosebește de celelalte creații ale compozitorului german, prin transparența și puterea de descripție muzicale. În partea întâia, ca un fond de tablou, din tonuri întunecate, e zăgăzită noaptea. Dela acest grav, ambianța sonoră lasă a fi străbătută de razele vestitoare ale zilei. În această splendoare de lumină materială, izbucnită în peisajul alpin, începe o ascensiune cu popasuri, printre tot felul de minuni muntoase: pasări, susur de copaci, ecouri de vânătoare, efecte de cascadă, pajiști, păscut de vite. Ascensiunea temerarului călător al ghețurilor atinge înălțimi amețitoare. Dar inaccesibilul tronează în vârf, unde — i se pare călătorului — o fecioară albă cu un heruvim alături, păzește intrarea în imperiul tainic al celor mai înalte zăpezi. Temându-se de o furtună, turistul se reîntoarce. În timp ce cobora spre văi, e surprins de mânia naturii, de vântul și ploaia, care îl alungă din urmă. Totul se liniștește, și ziua se închide simetric cu o cădere a serii. D. George Georgescu a urmărit și realizat amănunt după amănunt simfonia programului, reușind să ne aducă în față viziunile sonore ale Alpilor.

Al doilea concert simfonic dela Ateneul Român, organizat de «Muncă și Voie Bună», a avut ca solist pe d. George Cocea, cunoscutul violoncelist, care a executat «Concertul moldovenesc» de Stan Golestan. Audiția a cuprins în afară de acest «concert» Simfonia în do major de Beethoven unde «ideile lui Mozart sunt câteodată mărite și imitate». (Berlioz). Totuși, această Simfonie a titanului nu amintește aproape de loc că structură sim-

foniiile lui Haydn și Mozart, ci mai de grabă a altor compozitori dinaintea lor, ca Sammartini și Corelli; ea pare mai mult o rezumare a trecutului instrumental decât o lucrare originală. Dela adagio-ul introductiv până la rondoul final, o « copilărie muzicală » după cum îl numește Berlioz, d. George Georgescu a susținut o atmosferă de echilibru al timbrelor și al nuanțelor de claritate melodică. Partea doua a a concertului a înfățișat un dublu aspect de romantism și clasicism, prin Scherzoul și Nocturna din « Visul unei nopți de vară » și « Rapsodia Română » de George Enescu. Noaptea feerică și dansul de lutini și iele au avut în d. G. Georgescu un adevărat regisor al intrărilor în scenă, după cum lucrarea de melos autohton a genialului compozitor român prindea conturul viu al dansului și doinirilor de pe toate plaiurile noastre.

La 19 Octomvrie, d. George Enescu a reapărut la pupitrul Filarmoniceii, însuflețind un program de tare esență, de seriozitate, de unde nu a lipsit nici nota de agrement, de pimentare. In « concertul brandenburgian » în re major de Bach, sobrietatea, amploarea și expansiunile solistice aveau în d. George Enescu susținătorul ideal, Bach visătorul și religiosul se împăca prin sufletul maestrului român cu aspirațiile nepotolite ale unei naturi febrile, doritoare de umbra răcoaroasă a Paradisului. Instrumentele concertante, pianul, violina și flautul s'au desprins limpede din orchestră și au tălmăcit cu expresivitate sensurile, dând cerească emotivitate concertului. D-na Muza Ghermani-Ciomac și-a risipit din belșug înțelegerea și muzicalitatea în adagio afettusso. Regretăm că nu putem asculta mai des pe această excepțională pianistă. Atât, d. V. Jianu, flautistul emerit cât și d. Al. Theodorescu, violonistul bine dăruit, și-au împletit cu nobleță episoadele în relief cu orchestra condusă de d. George Enescu. Scherzoul d-lui I. N. Otescu a fost o plăcută surpriză muzicală de care uitase chiar și autorul. Bine a făcut d. Gheorge Enescu că a readus lucrarea aceasta în atenția publicului iubitor de concerte. Cu toată impresia de influențe venite dela Castaldi sau Paul Dukas, influențe inerente de care nu scapă de-a-lungul anilor creatori nici un compozitor, individualitatea d-lui In Nonna Otescu străbate în Scherzo, cu aceeași înfiorare poetică și spirit descriptiv cunoscute din « Dela Mateiu Cetire ». D-na Muza Ghermani-Ciomac, cu o strălucitoare fanterie și mult nerv pianistic, a dat formă și viață Rapsodiei Ucraniene de Liapunov, plină de sevă populară și unde inspirația e intens susținută, în cele trei teme principale. Maestrul George Enescu, îndrăgit din fragedă tineretă de muzica lui Brahms, a « cântat » ultima simfonie a compozitorului vienez, intuindu-i lirismul și bogăția ritmică din andante molto moderato și allegro giocoso.

La 26 Octomvrie d. George Enescu după Simfonia în re major de Haydn (Cimpoiul) interpretată de orchestra Filarmonica în caracter tradițional clasic, a reapărut la Ateneul Român cu o compoziție proprie, în primă audțiie. Aici d. George Enescu cultivă cu veche predilecție dragostea de pământul natal. « Suita Sătească » aduce boarea îndepărtată a moșiei din Livenii Dorohoiului în muzică; compozitorul descrie și sugerează viziunile stinse ale unei copilării moarte pentru totdeauna. Un regret pentru lumea de lumină defunctă plutește amar peste jocurile sburdalnice ale copiilor de țărani, peste râul șerpuind lin sub argintul lunar. « Casa părintească » e centrul dramatic al inspiratei suite, învăluită într'o flacără tragică de amurg. Pentru a crea oarecum o « atmosferă » de peisaj, d. George Enescu a dirijat « Iberia » de Debussy, născând un ecou câmpenesc înrudit cu al « Suitei Sătești ».

D. George Georgescu și-a reluat bagheta la 2 Noemvrie, dirijând simfonia în mi bemol de Mozart, Uvertura Tannhäuser și Rapsodia 2-a de George Enescu. D. Mihail Andricu a revenit în programul simfonic cu un Dans de neaoșe inspirație românească. Solista concertului, d-na Silvia Șerbescu, și-a ilustrat virtuțile forței pianistice în dificilul concert de Prokofiev (al 2-lea), redându-l în maximă plenitudine.

Opera Română și-a deschis stagiunea cu « Vasul Fantomă » de Richard Wagner. Interpreți, decoratori, regisori și maeștri de cor și au căutat în realizările artelor acestora auxiliare să fie în pas cu muzica furtunoasă, cu poemul bântuit de neliniște și tragism. D. George Georgescu a condus audțiia cu o rară măestrie. D. Al. Lupescu în Olandezul Sburător, Alexandra Grozea în Senta, G. Niculescu-Basu în Daland, au cântat în adevăratul stil declamatoriu, stârnind poezia legendei marine în toată dramatica-i frumusețe. Dacă trecem cu vederea unele imperfecții de iluzie, ca de pildă aceea a vasului nălucă, care seamănă prea mult a umbră chinezească, și a hornului vasului prea drept și fără un relief care să ne facă să-l credem rotund, spectacolul a fost o adevărată biruință dramatică. În aceleași perfecte condițiuni de execuție muzicală s'a reprezentat opera « Flau-tul Fermecat » de Mozart, unde d-nele Valentina Crețoiu-Tassian, Emilia Guțianu-Alessandrescu Alexandra Grozea, Arax Săvagian și Irina Dogeanu și d-nii G. Niculescu Basu, Mircea Lazăr, Șerban Tassian, Al. Lupescu și Lucian Nanu, și-au contopit jocul scenic și vocile sub bagheta animatoare a d-lui George Georgescu.

D. George Enescu și-a împărțit, și în toamna aceasta, geniul violonistic cu pianistii români într'o serie interesantă de sonate. D. Dinu Lipatti, d-nele Silvia Șerbescu, Smaranda Atanasof, Ghita Schapira, Maria Fotino au dialogat fiecare cu maestrul. A fost

un adevărat concurs de vocabulare sonore; d. George Enescu a înțeles și a dat fiecăruia dreptate, lăsând pe pianiștii să-l urmeze pe drumul înalt al visurilor sale de perfecție. Experiența a fost fără de rezultate negative. Cu această ocazie, d. Enescu, s'a convins, dn sigur, că și generația tânără are elemente de valoare. Consacrate de acum înainte prin apropierea de o seară de marele nostru Enescu, ele vor putea progresa de acum înainte și în stima melomanilor noștri, nădăjduim cel puțin,

VIRGIL GHEORGHIU

O NOUĂ LUCRARE STATISTICĂ ASUPRA COMERȚULUI EXTERIOR AL ROMÂNIEI

Problema schimburilor noastre comerciale a dat naștere, în ultima vreme, la numeroase lucrări de specialitate. Intre aceste lucrări se cuvine să relevăm și studiul editat de « *Biblioteca monetară, economică și financiară* » a Institutului nostru de emisiune, sub titlul « *Comerțul exterior al României* »¹⁾.

Lucrarea despre care vorbim aici are o interesantă prefață semnată de d. Mitiță Constantinescu, ministru de finanțe și guvernator al Băncii Naționale a României. În această prefață, d. Mitiță Constantinescu ne explică apariția lucrării prin necesitatea de a cunoaște rezultatele unui regim de restricțiuni cât și îndrumările pentru viitor în relațiunile noastre cu străinătatea. Iată ce spune d-sa:

« Oricum ar fi, toate măsurile economice din trecutul apropiat al comerțului nostru exterior constituiesc o experiență bogată și extrem de folositoare pentru prezent și viitor. Chiar dacă n'ar mai avea nici o legătură cu realitatea de astăzi, factorul istorico-genetic, străduințele anterioare către forme fixe de sistematizare și unificare au o valoare documentară, care nu trebuie contestată. Din tatonările, tribulațiile și oscilațiile nesigure ale trecutului, rezultă atâtea sugestii vii și perspective clare, atâtea viziuni de ansamblu pentru lămurirea multor probleme actuale. Normele precise de orientare pentru viitor nu pot rezulta decât împletind staticul trecutului și dinamicul prezentului, într'un mod cât mai perfect și armonios.

« Necesitatea de a publica datele statistice privitoare la comerțul nostru exterior din perioada 1928—1937 apare, deci, evidentă. Indicațiile statistice, care cristalizează variațiile importului și ale exportului fiecărui an, ne vorbesc mai convingător decât orice

¹⁾ « Cartea Românească », 1939.

expunere abstractă, fiindcă ne situează în fața cifrelor, a coordonatelor numerice, a elementelor precise și matematice ».

Elementele despre care vorbește d. Mitiță Constantinescu în prefață se găsesc pretutindeni și în formele cele mai variate în lucrarea « *Comerțul exterior al României* ». Astfel, chiar în vol. I, partea I, și anume în primele două capitole, vom întâlni o serie de statistice foarte sugestive cât și interpretări juste asupra curentului de mărfuri în perioada 1910—1927. Tot asemenea, vom avea aici numeroase indicațiuni în legătură cu gradul de participare a României la comerțul mondial sau în ceea ce privește oscilațiunile înregistrate față de o grupă sau alta de state.

Ocupându-se în mod mai amănunțit de perioada contemporană, vol. I, partea I-a a lucrării, prezintă, în cap. III, o analiză tot atât de interesantă a comerțului nostru exterior în anii 1928—1937. În special, în această parte a lucrării vom avea un studiu statistic asupra balanței comerciale *cât și în ceea ce privește soldurile active obținute sub regimul restricțiunilor economice*. Iată cum se prezintă în studiul de mai sus balanța noastră comercială sau mai exact soldurile active ale balanței în perioada 1928—1937:

Anii	Milioane Lei	Anii	Milioane Lei
1928	— 4.611	1933	+ 2.429
1929	— 668	1934	+ 447
1930	+ 5.478	1935	+ 5.909
1931	+ 6.442	1936	+ 9.065
1932	+ 4.711	1937	+ 11.283

Odată lămurită structura balanței comerciale, autorii lucrării ne înfățișează o altă problemă îndelung discutată în ultima vreme, anume evoluția importului românesc în anii 1928—1937. În acest domeniu, d-nii Șerban Gheorghiu, Mihail Gr. Romașcanu și C. Săndulescu-Godeni, autorii la care facem aluziune aici, semnalează o comprimare a cifrelor datorită crizei din 1930—1932 cât și o modificare de structură din cele mai importante. Dar să dăm cuvântul autorilor, care ne oferă o judicioasă explicațiune a fenomenului:

« Reducerea valorii importului, în proporții atât de sensibile, s'a produs sub influența mai multor cauze diferite după natura lor, dar convergente prin efectul pe care l-au avut.

« Dintre aceste cauze menționăm diferitele măsuri administrative ce au fost adoptate pentru reglementarea comerțului exterior, măsuri prin care importul a fost comprimat la minimum necesar în anii de acută depresiune economică.

« De altă parte, scăderea nivelului prețurilor mondiale, deși neegală pentru diferitele compartimente ale comerțului exterior, însă generală, la care s'a adăugat restrângerea posibilității de absorbțiune a pieții noastre interne, au contribuit în mod hotărâtor la reducerea valorii importului.

« În același timp, s'a constatat, în ultimii ani, o modificare profund structurală a importului nostru, în sensul că a sporit importul de materii prime și semifabricate și a scăzut importul produselor finite. Deosebirea dintre sensurile de variațiune ai indicilor cantităților și valorilor confirmă tocmai această modificare a structurii importului românesc. Economia națională adaptându-se grabnic la condițiunile create de criză, au luat ființă în țară anumite industrii, care ne-au dispensat să mai importăm multe dintre produsele finite. În schimb, aceste industrii au trebuit să importe materiile prime sau produsele semifabricate necesare activității lor, ceea ce a determinat mărirea importurilor de aceste produse ».

Modificarea de structură despre care se vorbește mai sus este studiată în amănunțime cu ajutorul nomenclaturilor Conferinței dela Bruxelles din 1913. Aceste nomenclaturi, după cum știm, stabilesc o clasificare a produselor importante în funcțiune de similitudinea ce prezintă din punct de vedere economic și independent de orice considerațiuni de ordin tarifar. Iată, de altfel, una din formele sub care se prezintă nomenclaturile dela Bruxelles în lucrarea « *Comerțul exterior al României* »:

A n i i	Total	T O N E				
		I Animale vii	II Obiecte de alimente și băuturi	III. Mat. brute sau simplu preparate	IV Produse fabricate	V Aur și argint ne- lucrat, monete
1928	952.808	231	91.334	465.525	395.712	7,7
1929	1.101.992	117	155.066	540.058	406.751	0,0
1930	805.233	342	77.457	399.567	327.217	650,1
1931	560.366	84	78.736	260.551	220.994	1,3
1932	449.980	34	64.663	235.556	149.720	6,1
1933	466.962	36	81.745	229.894	155.286	0,1
1934	635.868	50	58.159	389.135	188.524	—
1935	533.268	46	69.928	310.888	152.406	—
1936	630.443	119	62.134	389.309	178.882	1
1937	709.415	108	64.028	413.552	231.725	0,8
Media anilor 1928—1937	684.633	116,6	80.324,9	363.403,5	240.721,7	66,7

Acest sistem de clasificare, ca și metoda de a prezenta valorile reale în comparațiune cu valorile calculate, ne permit să urmărim cu ușurință modificarea de structură și evoluțiunea importului

nostru în anii 1928—1937. Mai mult încă. Din înfățișarea, astfel sistematizată a cifrelor, putem trage și unele concluziuni de ordin general privitoare la consolidarea pieții interne sau la tendințele procesului nostru de industrializare în anii 1935—1937.

În sfârșit, în volumul I, partea I, din « *Comerțul exterior al României* » mai găsim o expunere consacrată exportului românesc. În această parte a lucrării, care nu se deosebește cu nimic, ca valoare, de celelalte capitole, figurează diverse tablouri statistice cât și grafice privind un număr de șase grupe de țări. În special, trebuie să relevăm aici datele care cuprind, în ansamblul lor, exportul României către statele din grupa I-a (Anglia, Belgia, Danemarca, Elveția, Franța și Olanda) și grupa II-a (Germania și fosta Austrie), căci ele constituiesc elementul fundamental al balanței noastre comerciale. Tot în această parte a lucrării mai întâlnim o discriminare interesantă a diferitelor categorii de mărfuri, discriminare din care rezultă foarte vizibil oscilațiunile debușeurilor noastre exterioare în perioada 1928—1937.

Ca o completare a lucrării de mai sus, autorii « *Comerțului exterior al României* » ne pun la dispoziție, în partea II-a a volumului I, o serie de considerațiuni generale în care schimburile noastre cu străinătatea sunt studiate sintetic. În celelalte volume, adică vol. II, III și IV avem, dimpotrivă, o analiză extrem de minuțioasă, *pe articole vamale*, a importului României în perioada 1928—1937. Această analiză se referă exclusiv la regnul animal și cuprinde, pe lângă evoluțiunea valorilor și cantităților, țara de proveniență cât și o recapitulațiune generală a situației produsului respectiv.

Materialul cuprins în « *Comerțul exterior al României* » este, după cum vedem, din cele mai interesante. El a fost cules dintr'o sumedenie de publicațiuni statistice internaționale și lucrări oficiale indigene, procedându-se, în permanență, la confruntări și corectări riguroase. Prezentat în condițiuni tehnice ireproșabile și având o latură practică bine definită, acest material poate fi consultat cu folos nu numai de cercetători, dar și de importatorii și exportatorii noștri de toate categoriile.

IOAN BUDU

NOTĂ DESPRE UN ACTOR

Georges Pitoëff, care a murit de curând, lăsând nu numai în Franța, dar în toată Europa un nume de mare actor (lucru cu atât mai remarcabil, cu cât faima lui n'a fost ajutată de cinematograful: cred că n'a jucat în nici un film), a fost în realitate un actor lipsit de resurse. Dacă n'ar fi primejdia unui prea ieftin paradox, s'ar putea spune că Pitoëff nu avea aptitudini de scenă. Vocea lui era surdă, stinsă, lipsită total de căldură. Avea o privire fixă, rece, care nu știa să râdă și nici să plângă. Gesturile îi erau seci, aspre, fără elan. Totul era crispat în jocul lui. Totul părea că vine din cap. Nimic nu era direct, viguros, năvalnic, biruitor. Era, cum se zice, un actor fără temperament.

Formula e puțin trivială, dar ea rezumă tot.

În orice carieră de mare actor (și când spun « mare actor » mă gândesc la cei mai mari, la cei care au copleșit mulțimile și au marcat cu numele lor epoci de teatru: Sarah Bernard, Eleonora Duse, Alexander Moissi), este o anumită forță obscură, incontrollabilă, viscerală. Ea nu are nimic de-a face cu inteligența, cu dicțiunea, cu « stilul ». Este o anumită căldură animală, o anumită flăcăre intimă.

Georges Pitoëff a fost un actor rece. Cu figura lui de var, cu gesturile lui sacadate, cu glasul lui de afon, era ca un instrument căruia îi lipsesc unele coarde. Un astfel de instrument nu transmite mai departe, nu poate să transmită mai departe emoția interpretului, oricât de adâncă ar fi ea, oricât de complexă.

A fost un actor nedăruit.

Se întâmplă — în teatru ca și în toate celelalte arte — ca mari spirite creatoare să nu se poată realiza deplin, pentru că nu găsesc mijloace de expresie pe măsura lor.

Este un dezacord tragic între ceea ce un spirit excepțional poate vedea, înțelege și năzui, și ceea ce resursele fizice de expresie, de care dispune, îi permit să spună.

Actul creator de artă nu este numai de ordine spirituală. El întâlnește rezistența materiei — și poate avea nenorocul de a fi răpus în fața ei.

Cred că e într'adevăr vorba de noroc și nenoroc.

Facilitatea de expresie (pe care ne-am obișnuit să o disprețuim) este în fond un noroc. Sunt oameni care găsesc cu ușurință, fără zburcium, în mod natural lucrurile pe care le caută și uneori chiar cele pe care nu le caută. Ele vin singure, cu generozitatea inconștientă a fericirii, a abundenței, a fecundității.

Delacroix e un pictor bogat. Paleta lui este plină de colori vii,

puternice, somptuoase. Cele mai baroce teme, cele mai greoaie gânduri devin luminoase, într'un material plastic atât de fecund.

În schimb, Ingres este un pictor sărac. Coloarea nu-l ajută. E o culoare rece, monotonă, incapabilă să treacă de anumite limite.

Și poate Ingres nu este exemplul cel mai bun. Sărăcia lui de culoare răspunde în definitiv unei sensibilități moderate. Dar să ne gândim la cazul Toulouse-Lautrec. Aici sărăcia de culoare devine dramatică. Simți că ea paralizează un artist care gândește, vede și simte lucrurile cele mai cutezătoare, dar nu le poate exprima decât pe jumătate, în colori de intensitate redusă. E un adevărat baraj ridicat în fața unei veleități de geniu, pe care totul o justifică, dar n'o ajută.

Același lucru se poate întâmpla în muzică. Ceea ce în pictură e bogăția de culoare, în muzică este bogăția melodică. Sunt compozitori în a căror operă melodia crește cu spontaneitate, cu expansiune. Sunt alții însă cărora acest dar le este refuzat. Înțeleg foarte bine admirația, poate exagerată, a lui Strawinsky pentru Ceai-kowsky. Strawinsky este un compozitor diabolic de inteligent, animat de visuri și tentative excepționale, dar condamnat să lucreze cu un material arid, aspru, fără viață. Ceai-kowsky reprezintă pentru el nostalgia facilității, paradisul bogățiilor naturale.

În același sens, exemplul lui Maurice Ravel e tipic. Nimeni n'a cerut mai mult muzicii și cu nimeni muzica n'a fost mai avară. Când Ravel descoperă un motiv melodic, face din el lucruri năucitoare prin inteligență, prin rafinament, prin subtilitate. Dar din nefericire aceste descoperiri sunt rare și Ravel rămâne până la urmă un artist steril.

Există în artă, ca și în viață, săraci și bogați.

Victor Hugo este un latifundiar. Pe imensele lui ogoare pot crește buruieni, se pot prăpădi recolte, se pot năruși bogății — totul se răscumpără însă și se reface prin abundență. Stéphane Mallarmé este un sărac. El trebuie să lupte cu fiecare centimetru de teren și să obțină florile ultime ale acestui pământ zgârcit, care îi este măsurat, fără milă măsurat.

Chinurile creației sunt mari, dar și mai mari sunt chinurile sterilității.

Există în artă o familie de spirite neliniștite, care trăiesc lucid drama teribilă a nerealizării. E o suferință care vine din conștiința obiectivelor extreme de atins și în același timp din dureroasa conștiință a limitelor.

* * *

Georges Pitoëff făcea parte din această familie de spirite. Era interesantă la el distanța dintre gândul cutezător și resursele fizice insuficiente. O voință actoricească demonică în luptă cu o absurdă sărăcie expresivă.

Poate că nicăieri drama nerealizării nu ia forme mai paralizante decât în teatru. Gândiți-vă la tot ce se poate pierde, ca intensitate emoțională, ca inteligență și intuiție actoricească, în ceea ce se numește cu o formulă obișnuită un « fizic inapt pentru teatru ».

Formula poate că este exagerată pentru Pitoëff. « Fizicul » lui nu era cu desăvârșire neteatal. Era însă insuficient în raport cu gândul nemăsurat pe care îl servea.

Era ceva de « mască » în figura acestui om. Orbitale erau adânci, privirea sticloasă. Această primă impresie era agravată de glasul lui stins și de gesturile automate.

Pitoëff era făcut pentru rolurile de fantomă. Poate de aceea a avut o atât de stăruitoare preferință pentru teatrul lui Pirandello. Găsea acolo personaje fantomatice, spectre, fanteze. Lipsa lor de realitate se ațorda cu tot ce era ireal, abstract, descârnat, scheletic în el.

Pitoëff era un actor fals. Totul era fals în el: grimasă, voce, gest. Tocmai de aceea reușea atât de bine în piesele lui Pirandello, în care unele din aparițiile lui sunt de neuitat. Dar Pirandello nu face parte din marele repertoriu de dramă. Acest mare repertoriu îi era interzis lui Pitoëff. Când a încercat să joace Shakespeare, când a îndrăznit să-l joace pe Romeo, căderea a fost dezastruoasă. De altfel toată cariera lui Pitoëff e plină de căderi și dezaстре.

Era prea inteligent (una din cele mai neliniștite inteligențe din câte au fost în teatrul contemporan, unde sunt atâția proști robuști), prea inteligent, ca să nu-și cunoască limitele. Dar aceste limite — înnăbușitoare pentru imaginația și ambițiile lui — voia să le spargă. Toată arta lui decurge din această înfruntare.

Era ceva disperat în jocul lui Pitoëff: omul acesta voia să sară dincolo de propria lui umbră.

Se înțelege, n'a reușit. Dar din această frământare, din acest chin al creației neîmplinite, rămânea un accent de suferință, care îi asigura lui Pitoëff un loc distinct în arta actorilor de azi.

A iubit teatrul, așa cum se iubește teatrul: cu fanatism, cu puțină nebunie.

De câte ori l-am văzut jucând, am avut impresia că delirează. Un delir curios, de om lucid, fără febră.

Pitoëff n'a găsit în teatru, și nici n'a căutat, liniște sau repaos. Teatrul este o artă devorantă, sau, dacă nu, o vulgară industrie. Cine caută în teatru securitate și odihnă, îl trădează.

Pitoëff a jucat în săli mizerabile, în decoruri sordide, în fața unui public, pe care l-a sedus uneori, l-a iritat adesea și l-a neliniștit totdeauna.

De câte ori am fost la compania Pitoëff (la « Théâtre de l'Oeuvre », la « Théâtre des Arts ») am avut o sfâșietoare impresie de

sărăcie. Sala era de obicei goală sau populată cu bilete studențești și de favoare. Aveai impresia că ești într'o baracă prăpădită, care mâine va închide, va lichida sau va pleca mai departe.

Dar pe scenă era un iluminat !

Pitoëff a fost un actor nomad. Chiar atunci când se întâmpla să joace câțiva ani de-a-rândul pe aceeași scenă (cum s'a întâmplat multă vreme la Théâtre des Arts), păstrai mereu la spectacolele lui sentimentul că toată întreprinderea este ceva provizoriu, nesigur, amenințat.

Pitoëff iubea teatrul ca pe o artă primejdioasă. De altfel ceea ce este fascinant în teatru, ca și în jurnalism, este primejdia. Teatrul este patetic atunci când e amenințat. Când devine confortabil, când el încetează a fi un risc, un joc nebunesc, atunci devine o afacere, de multe ori dezonorantă din punct de vedere intelectual.

Pitoëff a întemeiat mai mult decât un teatru: a întemeiat o familie de cabotini. Soție și copii jucau cu el pe scenă, ca în acele eroice circuri ambulante, care poartă prin lume, din oraș în oraș, din sat în sat, o familie și o tradiție de saltimbanci, care au nebunia de a-și iubi soarta.

Teatrul poate fi reîntors la frumusețea lui pierdută, numai prin asemenea acte de nebunie. ♣

* * *

Intr'o vreme în care regia își luate libertăți aberante față de literatura dramatică, într'o vreme în care textul piesei era considerat într'un spectacol drept un simplu accesoriu, de care regisorul putea dispune în modul cel mai arbitrar, Pitoëff a menținut în teatru cultul cuvântului scris. Regia lui a servit cuvântul, nu l-a subordonat.

Pitoëff nu a făcut nici regie spectaculoasă, nici regie revoluționară. Marile lui îndrăzneții au fost în repertoriu, nu în regie. A pus totdeauna în scenă cu un minim de mijloace tehnice, fără lux, fără ostentație, ba chiar cu anumită sărăcie, de multe ori melancolică. Regia lui a fost o regie de turneu: decoruri strict indispensabile, figurație redusă, lumini lipsite de fast.

Poate că nu putea altfel. Poate că era constrâns materialmente la această sobrietate, din care a făcut un stil și un crez. Fapt e că pe scena lui Pitoëff înainte de a juca decorurile, reflectoarele și trâmbițele, jucau actorii, iar prin ei *cuvântul*, principiu al teatrului, lege și rațiune de a fi ale teatrului.

Pitoëff a crezut în ceea ce a jucat.

Era un actor care a avut un nesfârșit respect, un pățimaș respect pentru gândire. Rus fiind, cu o mentalitate ibseniană, întârziat ibseniană, a avut marota teatrului de idei. Era poate în acest lucru oarecare naivitate intelectuală.

Ii plăceau piesele «neplăcute», ca să întrebuițăm termenul lui Shaw. Ii plăceau Ibsen, Shaw, Pirandello. Avea o înclinare specială spre o literatură de teatru amară, sfidătoare, aspră, puțin «tezistă». Cred că acest tezism l-a înșelat adesea. Cel puțin în cazul lui Bruckner, pe care l-a crezut un mare autor, datorită unor false adâncimi.

Ceea ce este însă sigur e că Pitoëff n'a primit niciodată în casa lui niciuna din acele piese agreabile, amuzante, confortabile și stupide, de care e plin teatrul franțuzesc și pe care le semnează cu spirit, poate chiar cu talent, dar fără credință în artă, d-nii Birabeau, Marchand, Deval și încă o sută de autori de același gen.

Pitoëff a jucat un repertoriu neconformist, sarcastic, iritant, nepopular. Ultima piesă în care l-am văzut (Octomvrie 1937) a fost în acest sens tipică. Era o comedie-pamflet a scriitorului englez I. B. Priestley. Nu-i țin minte titlul original, dar în traducerea franceză se numea, cam ciudat și în orice caz nu prea atrăgător pentru un afiș, *Des abeilles sur le pont supérieur*. Erau două acte de șarjă politică, amară, descurajată, scrise cu vervă, dar parcă prea demonstrativ. Totul era plin de excelente intenții, dar nerealizat dramatic. N'a avut succes și nu putea avea succes. Dar Pitoëff avea convingerea că servește ceva, o idee, un gând, o năzuință superioară, jucând o astfel de piesă.

Teatrul pentru el era posibilitatea de a le vorbi oamenilor, despre destinul omenesc.

MIHAIL SEBASTIAN

REVISTA REVISTELOR

STRĂINE

O VIZITĂ LA DEGAS

Revue de Paris — 10 Octomvrie 1939

Din memoriile pe care le publică contesa Marie de Chambrun, soția fostului ambasador francez la Roma — memorii tipice de « femeie de lume » — e de reținut relatarea unei vizite, pe care autoarea a făcut-o în tinerețe pictorului Degas:

« Niciodată nu voi uita vizita pe care i-am făcut-o mai târziu. Ceea ce m'a dus în casa lui din strada Victor-Massé a fost o prinsoare... Mi se spusese: « E un urs, un singuratec; niciodată ursuzul ăsta nu te va primi; are să te dea afară ». Mă încăpățânasem însă, și pariasem pe 100 de franci că voi face chiar în ziua aceea cunoștință cu marele artist. Sunând, nu eram deloc liniștită. Scara era îngustă și, ca să prind curaj, am urcat cele două etaje, într'o fugă, și am ajuns în prag fără suflare... Trebuia mai întâi s'o îmblânzesc pe buna, credincioasa lui Zoe, mai teribilă decât stăpânul ei și destul de geloasă pe vizitatoarele necunoscute... Minune! ușa mi-a deschis-o chiar el. Degas era înaintea mea cu fruntea lui înaltă, cu barba impunătoare, cu aerul nobil, cu ochii triști, care nu mai reflectau decât visuri și începeau să se stingă.

— Nu aveți nevoie de un model?

Intrai după el în casă.

— Dezbracă-te, spuse el.

Atunci, cuprinsă de panică, îi spusei numele meu, copleșită de rușine.

— Iertați-mă, domnule Degas. Numai marea mea dorință de a vă cunoaște m'a făcut să recurg la această farsă.

El zâmbi.

— Ei bine, de vreme ce tot ați venit, să vă arăt comorile mele.

Imi arată câteva pânze de Ingres, care intimidau prin frigida lor frumusețe. Hotărât lucru, îmblânzisem ursul. Atelierul lui era un adevărat bazar.

Nu știam pe unde să merg. Ezitam între obstacole neașteptate... Admirația și curiozitatea mă călăuzeau... Scotocream printre creioane, schițe, desene, cu speranța de a-i surprinde secretele. În sfârșit zării, dominând toată acea dezordine, faimoasa dansatoare de ceară, cu rochia scurtă de « tulle », păzitoare a căminului. Era sufletul operei lui, iubita lui. Dacă ar fi început să

danseze, nu m'ar fi mirat. Cu mâinile la spate, cu capul înălțat parcă de cozile părului, cu un aer delicios de prostuț, ea părea că ascultă. Ce? Poate o riturnelă...

Mă uitam la maestrul, pe ale cărui pânze toată lumea se bătea. Prețurile lor exorbitante îi amețeau pe negustorii de tablouri, dar îl lăsau pe Degas, destul de indiferent:

— Știți — i se spunea — una din pânzele d-voastră a fost cumpărată cu 400.000 de franci. Ce credeți despre asta?

— Eu sunt ca armăsarul care a câștigat la curse premiul cel mare: mă mulțumesc cu porția mea de ovăz.

După cum era dispus, felul în care erau speculate tablourile lui îl întrista sau îl făcea să zâmbească. Disprețuia pe cumpărători, disprețuia laudele și mormăia în barbă: «Nu cred că cel care a pictat tabloul ăsta e un prost, dar știu că cel care l-a cumpărat așa de scump este un cretin».

UN ATAC IMPOTRIVA LUI STRAWINSKY

Nouvelle Revue Française — 1 Octomvrie, 1939

Criticul muzical al revistei, Boris de Schloezer, comentând o recentă sărbătorire a lui Igor Strawinsky (un dublu număr festiv al cunoscutei reviste de specialitate «Revue musicale») formulează obiecții foarte severe la adresa compozitorului rus:

«In ceea ce mă privește, ideea că, peste cincizeci de ani, cine știe ce erudit va regăsi aprecierile mele asupra lui Strawinsky, Honneger, Ravel și, le va cita ca exemplu de stupiditate a criticilor, nu mă emoționează. Și aceasta nu numai pentru că, bazându-mă pe anumită experiență, mă cred în drept să sper că peste jumătate secol, situația fiind complet răsturnată, voi face poate figură de profet, dar pentru că am afirmat ceea ce am crezut că este adevărul. Dar dacă te-ai înșelat și, ceea ce e mai rău, i-ai înșelat și pe ceilalți? Ei bine, din două una: ori judecățile noastre nu corespund nici unei realități obiective și atunci «a se înșela» nu înseamnă nimic, ori realul este cu adevărat frumos, grotesc, monstruos și atunci, de vreme ce nu avem criteriu, trebuie să admitem, fie că nu vom ști niciodată care din noi s'a înșelat, fie că totul se va limpezi și își va găsi locul convenit într'o zi, pe lumea cealaltă. Și într'un caz și în celălalt, nu ne rămâne decât să luptăm prin mijloace care, adresându-se inteligenței, nu o pot face să se închine, fără a-i impune evidența. E într'adevăr vorba de a lupta și nu de a distribui note, ca un examiner; trebuie să luptăm pentru o anumită concepție a muzicii, care în mod normal se leagă de o anumită *Weltanschauung* mai mult sau mai puțin conștientă și își adâncește rădăcinile în intimitatea ființei noastre. E ușor să ne bătem joc de cei care luptau altădată împotriva lui Beethoven, împotriva lui Wagner. Dar ei își îndeplineau o datorie, apărând adevăruri ce le erau scumpe. Putem noi oare ști dacă se înșelau? Nimeni nu știe pe ce cale s'ar fi orientat muzica, dacă ei ar fi învins și nimeni nu știe de asemenea ce ne-a făcut să pierdem ultimele sonate și quartete sau Tetralogia.

Istoria i-a condamnat pe anti-beethovenieni; totuși verdictele istoriei se revizuiesc; Debussy zicea că bătrânul surd (Beethoven) a stricat totul; sunt mulți care gândesc la fel astăzi...

... « Se știe că liniile melodice (la Strawinsky N. R.) sunt totdeauna net subliniate, dar sunt modelate după melodii de Ceaikowsky, Rossini și alții, mergând până la reproducerea lor textuală. S'a invocat, în această privință, exemplul vechilor maeștri, care nu se credeau să împrumute dela contemporanii sau înaintașii lor apropiați, teme și fraze întregi. Dar aceste împrumuturi se explică și se justifică prin atmosfera spirituală în care trăiau pe vremuri compozitorii, prin condițiile sociale cărora li se supuneau producțiunile. S'ar putea spune că, până la mijlocul secolului al XVIII-lea, bogățiile melodice ale muzicii constituiau un fel de fond comun. Aceste timpuri însă au trecut. În cazul lui Strawinsky este vorba numai de un procedeu stilistic. Diversitatea ingredientelor pe care le utilizează Strawinsky în aceeași operă este o dovadă mai mult. Suntem în fața unei arte care consistă esențial în jocul diverselor motive; aceste motive, desprinse din organisme cărora le aparținea în mod original, se află prădate de orice semnificație și, ca să spunem astfel, neutralizate, sterilizate... Acțiunea (pozitivă sau negativă) a unei astfel de muzici, ține în mare parte de faptul că noi îi recunoaștem elementele, de exemplu prin contrastul între patetismul unei fraze lisztiene, lirismul unei melodii glinckiene și funcțiunile pur formale pe care le împlinesc la Strawinsky...

... « Oricum ar fi, Strawinsky are succes; ceea ce dă el satisface pe mulți, dintre care mare parte desigur nici nu-și dau seama de lucrurile ce sunt puse în dezbatere. Dar este de mirare că există alții care luptă, după puterile lor, împotriva unei arte care reprezintă, în ochii lor, decăderea unui întreg ansamblu de valori nu numai estetice, ci intelectuale și morale? »

FRANÇOIS MAURIAC LA 50 DE ANI

Nouvelle Revue Française — 1 Octomvrie 1939

Cu prilejul vârstei de 50 de ani, de curând împliniți, François Mauriac își face un examen de conștiință, nu lipsit pe alocuri de severitate. Criticii care l-au învinuit uneori de anumit conformism, oarecare liniște prea comodă, vor găsi pe alocuri surprinzătoare confirmări în această mărturisire:

« La drept vorbind, acceptam cu ochii închiși o lume în care totul îmi era ușor și unde aveam libertatea de a fi nefericit în felul meu și pe un plan, pe care îl socoteam superior. Locul pe care îl ocup astăzi, rangul în care iată-mă instalat fără efort, nu-l datorez abilității. N'am dat din coate și nici n'am fost ambițios, în sens balzacian. În mod simplu, dela punctul de plecare, având la activul meu destulă avere pentru a lucra fără grijă, o familie onorabilă, o provincie, amintiri din copilărie, o sensibilitate religioasă, întărită printr'o neomenoasă refulare, favoarea muzelor și talentul de a scrie, m'am lăsat purtat de toate acestea. Un instinct îmi spunea, desigur, că puteam să trăiesc, în ordinea

inimii, pe voia mea, și că tot restul va merge dela sine și îmi va fi dat în plus. Dela articolul lui Barrès, care saluta volumul meu « Les mains jointes », am recunoscut semnalul de plecare; eram pe șine și mergeam spre stații prevăzute...

...La ce se reduce pentru mine catolicismul? Un ansamblu de formule și de rituri impuse dela nașterea mea, pe care nu le-am ales, dar care mi-au permis să-l găsec pe Iisus în perioadele binecuvântate ale vieții mele și care, în ceasuri grele, m'au obligat să păstrez legătura cu el și să nu-l pierd din vedere. Știam că este mereu aproape, lângă inima mea, lângă gura mea. Orice întoarcere spre el era imediat posibilă, iar curentul de dragoste putea fi de îndată restabilit, prin Sfintele Taine. Un părinte iezuit mi-a spus într'o zi: « Catolicismul este marea șosea carosabilă care duce la cer, dar mai sunt și drumuri înguste de capre ». Fericite capre! mă gândeam într'unele zile de iritare și de revoltă...

...La vârsta la care am ajuns, nu mai există în ochii mei, decât două mărturii irecuzabile ale Mântuirii în această lume: sfințenia, așa cum se trădează în unele fete sărace, în oamenii tineri și în preoți; și inspirația: a unui Bach, a unui Mozart, a unui Rimbaud. Sfântul, muzicianul și poetul, răspund pentru credința mea, pe care în anumite ceasuri o transformă în evidență. Desigur, nu înțeleg să fac din asta un criteriu universal: știu bine că ceea ce văd și aud eu, alții nici nu aud, nici nu văd. Uneori, ascultând un andante de Mozart, mi se pare că descopăr pe nisipul deșert, între meduze moarte, urma pură a unui pas de copil: este urma lui Dumnezeu, nu acea groaznică urmă de care vorbește Baudelaire, ci semnul viu al unei treceri, al unei absențe momentane...

...Dacă se va întâmpla să supraviețuiesc, știu prea bine că nu voi fi eu, de vreme ce nici în viață fiind, nu sunt omul pe care ceilalți și-l închipuiesc, și de vreme ce nici eu nu știu bine cine sunt.

Imposibilitatea de a supraviețui ține de misterul persoanei. Ceea ce dispare este tocmai ceea ce grupa în jurul unui centru ființele diferite din care suntem compuși. Moartea rupe mănunchiul și răspândește la întâmplare fragmente din « suma » care eram. Pentru a o reconstitui, e nevoie să luăm în cercetare nu persoana vie, ci textele, scrisorile (tot ce există mai mincinos în lume), jurnalele pretinse intime, dar totdeauna destinate publicului. Niciodată nu spunem esențialul, nici atunci când am voi. Cât despre scrisori, însuși cuvântul « corespondență » ar trebui să ne dea de gândit: ceea ce ne interesează în ele este de a corespunde unei anumite imagini pe care și-o face despre noi ființa, căreia ne adresăm.

Detestăm « viețile romanțate » și totuși orice biografie este romanțată și nici nu poate să nu fie. Când încercam să pătrund secretul lui Racine, simțeam prea bine că nu treceam dincolo de prag. Se va povesti, sub numele meu, istoria unui personaj fabricat din date false și din false confidențe. Am citit un *François Mauriac*; banderola cărții purta acest anunț: *O inimă fără iubire*.

Cartea nu cuprindea nici o dată, care să nu fie inexactă, nici o precizie care să nu fie o eroare. Și totuși, va fi consultată mai târziu, dacă se va întâmpla să supraviețuiască. »

POPULAȚIA GLOBULUI NU AR PUTEA FI LIPSITĂ DE RESURSE VITALE

Le Mois — Anul 9 — Nr. 105 — 5 Octombrie 1939

D. J. Delevsky arată că teza lui Malthus este pe de-a întregul contrazisă de evoluția demografică reală a popoarelor civilizate din timpul nostru. Iar în ce privește evoluția mijloacelor de subsistență, știința a creat metode noi pentru a spori fertilitatea pământului și mijloacele de producțiune.

Progresele agronomiei s'au manifestat în crearea unor rase noi de cereale, iar de altă parte numeroase suprafețe pot fi cucerite pe zi ce trece pentru însămânțări. Sunt remarcabile rezultatele atinse, grație succesului patologiei plantelor și animalelor. În acest sens, trebuie să însemnate progresele realizate în desinfectarea chimică a semințelor și a cartofului, cât și lupta împotriva holerei porcului și a tuberculozei vitelor cornute.

Pescuitul mondial se ridică astăzi la 15 milioane de tone, ceea ce revine la 7,5 kg. pe cap de locuitor. Numai în Japonia se ocupă cu pescuitul un milion de oameni.

Chimia modernă a ajuns să fabrice sintetic mii de substanțe organice și nu încetează de a fi preocupată de fabricare sintetică a substanțelor alimentare, ca hidrații de carbon, plecând dela materii pur minerale. Dacă acest ideal se va realiza cândva, resursele alimentare ale umanității vor fi atunci nelimitate.

În ce privește îmbrăcămintea, prevederile malthusiene se puteau justifica când materiile prime necesare fabricării ei erau exclusiv substanțe animale: piei, blănuri, lână. Cu timpul s'a recurs însă la textile vegetale și tehnica țesătoriei s'a dezvoltat într'o proporție gigantică. Astăzi perspective noi se deschid chimiei aplicate, care purcede la fabricarea sintetică a substanțelor și materialelor ce pot intra în compunerea țesuturilor vestimentare. Astăzi se întrebuințează mătasea artificială, inul artificial, lâna artificială, cauciucul artificial, etc. Anumite produse artiificiale sunt, prin calitatea lor, superioare produselor naturale.

În sfârșit, problema locuinței nu mai prezintă nici o dificultate și nu poate înfățișa nici o îngrijorare. Distrugerea pădurilor a însemnat într'un moment dat o primejdie împotriva căreia popoarele civilizate au luptat prin procedee de cultură forestieră rațională. Astăzi producția mondială a lemnului atinge 38 miliarde picioare cubice; recurgându-se la anumite măsuri, această producție s'ar putea ridica la 350 miliarde picioare cubice. Pentru construirea caselor se utilizează pe zi ce trece mai mult material mineral, a cărui disponibilitate este practic nelimitată. Omenirea nu trebuie să fie îngrijorată în ce privește materialul indispensabil construcției de locuințe.

Chiar dacă populația actuală a globului s'ar întrei, ea nu ar întâmpina nici o dificultate în aprovizionarea ei cu materii necesare vieții și cu obiecte de primă necesitate.

GENERALUL GEORGES

Revue des Deux Mondes — Anul 109 — Tomul 53 — Nr. 4 — 15 Octombrie 1939

Generalul Castelnau face un interesant portret al generalului Georges, șeful suprem al armatei de uscat franceze. Născut dintr'o familie modestă, a absolvit printre primii școala dela Saint-Cyr, în 1897. Nerăbdător să evadeze din monotonia garnizoanelor metropolitane, alege regimentul 1 de tiraliori cu care face o serie de campanii în regiunea Saharei. După ce urmează Școala superioară de război, e atașat trei ani la Cabinetul ministrului de război, de unde evadează din nou într'o unitate colonială, cu care ia parte la acțiuni războinice la confinele algero-marocane, unde obține prima sa citație.

Războiul îl găsește căpitan în statul major al armatei Parisului. În urma bătăliei dela 25 August 1914, este avansat maior și ia comanda unui batalion dintr'un regiment făcând parte din armata a II-a a lui Castelnau. Din nenorocire nu-și poate exercita comanda timp îndelungat. La începutul lunii Septembrie, este greu rănit la Gerbéviller. De abia vindecat, este reintegrat în statul major al armatei din Paris, de aici este afectat armatei din Orient, unde colaborează activ la studiul și soluționarea problemelor ridicate de acțiunea Alianților în Macedonia și Grecia. Mutat în statul major al lui Foch, este însărcinat aici cu problemele orientale; în sfârșit, iată-l delegat de Consiliul suprem al armatei grecești în Asia Mică.

La reînțorcerea sa, colonel Georges ia comanda unui regiment de tiraliori marocani în armata Rinului. Iar cu ocazia ocupării Renaniei, i se încredințează direcțiunea serviciilor economice. Cu ocazia avansării sale la gradul de general, este numit șef de stat major al generalului Degoutte, membru al Consiliului superior de război. Generalul Georges părăsește acest post de încredere ca să ajungă șeful de stat major al mareșalului Petain în Maroc.

Reîntorcându-se în metropolă, urmează cursurile de Inalte studii militare. Fiind avansat general de divizie, ia comanda diviziei din Alger, însă este în curând rechemat la Paris în postul de șef al Cabinetului militar al ministrului de război, André Maginot, cu care colaborează la înfăptuirea regiunii fortificate, numită « linia Maginot ». După ce a ocupat postul de codirector al Colegiului de Inalte studii de apărare națională, a exercitat comandamentul Corpului al XIX-lea și a îndeplinit funcția de membru al Consiliului superior de război, Generalul Georges este astăzi mâna dreaptă a generalisimului armatelor anglo-franceze, Gamelin.

Potrivit expresiilor consacrate, aliniază 43 de ani de serviciu, 21 ani de campanie, 3 răni, 5 citații. În ochii celui ce a făcut războiul, aceste state de serviciu glorioase nu necesită nici un alt comentariu.

LINIA MAGINOT ȘI LINIA SIEGFRIED

Revue des Deux Mondes — Anul 109 — Tomul 54 — Nr. 1 — 1 Noiembrie 1939

Linia Maginot consistă într'un lanț de forturi și de casemate de dimensiuni variabile. Forturile sunt alcătuite dintr'un grup de casemate betonate în formă

de ciuperci, legate prin galerii subterane, care conduc la cazărmi, la magazii, la centrale, care deservesc cazematele. Primul sector construit se întinde dela Longuyon, în fața Marelui Ducat de Luxemburg, până în munții Vosgi. Aceasta este întinderea câmpului de luptă în fața căruia se înfruntă armatele germane și franco-britanice. La început, un gol se desena la centru, la nivelul Sarrei, acolo unde a deșușat centrul francez. Sunt hărți germane care reprezintă acest vid, de altminteri împlinit în spatele liniei prin inundațiile lacurilor din Lorena. « Ulterior, scrie Liddell Hart, acest gol a fost umplut ». De altă parte, lanțul de fortificații a fost întins de-a-lungul Rinului până la granița elvețiană. În sfârșit, a fost extinsă la apus spre Maubeuge și Lille.

Cu începere din 1936, Germania a construit o poziție fortificată în fața liniei Maginot. În timp ce linia franceză mărginește în cele mai multe locuri frontiera, linia germană este retrasă sensibil în spatele frontierei, care corespunde cu ceea ce Germanii numesc zona de avantposturi, acoperite cu fortificații de campanie. Această zonă este astăzi disputată de cele două armate potrivnice. Dacă pornim dela Rin, la nivelul orașului Karlsruhe spre Apus, poziția fortificată propriu-zisă, străbate pădurea Haardt, înaltă, sălbatică și impracticabilă, la nivelul orașelor Pirmasens și Zweibrücken, și atinge râul Sarre la nivelul localității Beckingen. De acolo, coboară Sarre-ul pe malul drept, astfel că râul îi slujește ca un fel de șanț, până la confluența sa cu Mosella, la Sud de Trier. Densitatea lucrărilor ar fi de 10—12 pe kmp. și ar fi acoperite cu obstacole anticar. Adâncimea zonei fortificate ar varia între 1.500 metri și 3 km. În partea ei apuseană, linia Siegfried ar fi dublată în spate de o a doua poziție. În sfârșit, s'a construit în spre Apus, o linie înaintată de-a-lungul frontierei luxemburghize și belgiene.

În timp ce linia franceză este alcătuită din lucrări grele, linia germană, după câte se spune, este construită din forturi mici, scunde, perfect camuflate. Acelea care au fost văzute pe frontiera luxemburghiză descriu la picioarele versantului dintre acele mici lucrări cărora Englezii le spuneau în ultimul război, cutii cu pilule, și care adăpostesc o mitralieră și un tun anticar cu tragere repede; la jumătate de drum, o linie de lucrări mai importante; pe creastă, o nouă linie de foc și, fără îndoială, un ultim sistem de apărare în contra-pantă. În sfârșit, martorii au fost intrigați de un soi de mici chioșcuri care parcă ar fi simple intrări de adăposturi și de galerii subterane. « Puterea acestui sistem defensiv, scrie generalul Brossé, constă în invizibilitatea lucrărilor și în dispersiunea lor », și le compară cu lucrările construite de Germani, în timpul ultimului război, în intervalele dintre forturile mari.

OPERAȚIUNILE MILITARE ÎN POLONIA

Revue de Paris — Anul 46 — Nr. 20 — 15 Octombrie 1939

Generalul J. Brossé studiază cauzele înfrângerii rapide a Poloniei și încearcă să dea o explicație valabilă întemeiat pe: surprinderea strategică, greutățile pe care le înfățișa apărarea teritoriului polonez, surpriza materialului și intervenția armatei sovietice.

DESPRE LECTURILE DIFICILE

Monatsschrift für das deutsche Geistesleben XLI, 7.

Walter Abendroth observă în rândurile pe care le cităm mai jos, lipsa de pregătire a cititorului contemporan pentru marile lecturi dificile:

« In vremea noastră, scurtimea a ajuns criteriul inteligibilității și al bunului stil. In spatele acestei prejudecăți a modei, se ascunde însă vădit lenevia. Să mai adăogăm că fraze lungi nu se mai scriu fiindcă și gândurile de o respirație mai largă au devenit rare, gândurile acelea adică ce dintru început au fost bine chibzuite și ca atare nu s'au putut reproduce în treacăt după cum n'au putut fi închegate în treacăt.

« Dar aici nu e vorba de scris, ci de citit. Cine mai scrie astăzi fraze lungi trebuie să renunțe a mai fi citit. Clasicii sunt de aceea tot mai puțin citați cu toate că îi socotim necesari ca o ilustrare a unei conștiințe culturale ce stă de veghe.

« Omul normal și sănătos dorește ceea ce poate, ci nu ceea ce nu poate. Majoritatea contemporanilor nu vor să citească fraze lungi, fiindcă nu mai le e cu puțință. Câți tineri mai sunt în stare astăzi să înfrunte o carte de potrivite dimensiuni, care cere o mică strădanie a concentrării, care nu le dă pur și simplu concepte de-a-gata elaborate, păreri, reprezentări, deverse vărte de-a-dreptul în cutiuța craniană spre a putea fi apoi numai deliberate.

« O invitație la colaborare spirituală trece drept o provocare din partea autorului. Nimeni nu mai vrea să știe de valoarea educativă a unui « training » al gândirii. O lectură mai dificilă e socotită ca o pierdere de vreme. Tempo, tempo... ».

LITERATURĂ PENTRU TINERET

Monatsschrift für Literatursfreunde XLI, 12 Septembrie

Din studiul lui Fred Hagenmayer, intitulat *Zum Thema Jugendbuch*, desprindem câteva observații despre originea așa numitei « literaturi pentru tineret ».

« Conceptul de *carte pentru tineret* nu este deloc limpede, ci suferă apă-sarea unei confuzii. Căci acele opere-standard care se par astăzi că fiind clasice pentru tineret — Călătoriile lui Gulliver, Robinson Crusoe, Jules Verne, Oliver Twist — n'au fost la început concepute pentru el, autorii lor scriau pentru cititori maturi, și abia cu timpul și-au cucerit aceste cărți tineretului în vreme ce adulții se îndepărtau pe încetul. Și basmele au fost mai întâi bunurile întregului popor, abia prin culegerea lui Grimm au ajuns proprietatea tineretului. « Basmele și povestirile » lui Andersen sunt pline de ironii și au fost concepute ca o satiră a timpului, așa dar — desigur — nu ca o literatură pentru tineret. Pe scurt, dacă cercetăm cărțile tineretului de astăzi gândindu-ne la cele pe care noi înșine le-am iubit altădată, descoperim în ele prelucrări de opere ale literaturii universale care au descins numai la ni-

velul tineretului. Să observăm marginal că încă și astăzi cititorii maturi sunt atrași de frumusețea acestor opere.

« Așa se explică de ce apar încă ediții ale lor pentru adulți ».

MISIUNEA CRITICULUI LITERAR

Deutsche Allgemeine Zeitung Nr. 341

Intr'o epocă în care critica literară pare mai puțin ascultată decât istoria literară, Richard Euringer înseamnă următoarele rânduri despre misiunea criticului literar:

« Un critic care, în această vreme învolburată de răspunderi și evenimente, năzuște să-și cucerească liniștea și singurătatea pentru a coborî într'adevăr în adâncuri, trebuie să fie învesmântat ca un scafandru. Fără cercetători astfel înarmați, comorile artei nu pot fi scoase la suprafață. Ei trebuie să se cufunde în adâncimi, în lumea plină de mistere sau să se mulțumească numai cu o cunoaștere a superficialului. Nimic însă din ceea ce urmează a fi valorificat, nu ne întâmpină la lumina zilei.

« Ce ar deveni simfoniile lui Beethoven chiar în conștiința unui popor fără puterea magică ce le tâlmăcește creându-le din nou? Și cât de mult ne lipsește comentatorul care pătruns de esența poeziei, să izbutască s'o vestească poporului! Un clar-văzător care te îndeamnă să vezi.

« Dramaturgul da, de sigur, își găsește interpretatori, este popularizat prin joc. Arta literilor mute a trecut însă în rândul artelor tăcute. Și tocmai de aceea are nevoie de interpretatori, de un crainic magic... ».

« Cine-și poate îngădui să pătrundă în opera creatorului, nu numai într'o carte, ci în esența operei însăși, până la misterul ei generator? Cine e capabil de atâta iubire, admirație, simț artistic, de atâta generositate spre a o împărtăși și altora?... ».

« Te salutăm frate creator în ale spiritului, tu care iscodești izvoare și descoperi vine de apă necunoscute, tu care nu adulmeci numai, nu ești inchiizitor și popă al literilor, ci cercetător al adâncurilor sufletului, alinător și tâlcuitor. Tu ai rămas profet al literaturii deși sarcina de istoric literar și-ar fi fost mai puțin primejdioasă. Dar tocmai de aceea, viitorul îți aparține... ».

ROMĂNEȘTI

N. M. CONDIESCU

România — Nr. 510 — 29 Octombrie 1939

Criticii n'au uitat desigur portretul generalului N. M. Condiescu, admirabil schițat de d. Al. Rosetti în fruntea Revistei Fundațiilor Regale dela 1 Octombrie. Republicarea sa într'o plachetă i-a oferit d-lui Perpessicius prilejul de a evoca la rândul său în cadrul unei « mențiuni critice », figura și opera scriitorului dispărut.

« Eleganta stelă funerară, pe care d. Al. Rosetti o consacră, cu paginile plachetei de față, memoriei generalului N. M. Condiescu, are nu numai darul să evoce personalitatea atât de variată a fostului președinte al Societății Scriitorilor Români, dar și să emoționeze, în deosebi, pe toți — și mă mândresc a fi fost unul dintre — aceia, care s'au bucurat de încrederea și generoasa lui iubire de semenii. Familiar al inscripțiilor, dela care a deprins arta exprimării sobre și cunoscător, ca puțini alții, al literaturii moderne, în ce are acesta mai distinct, mai personal, d. Al. Rosetti a izbutit să graveze în monolitul plachetei sale votive toate acele atribute, care au fost ale generalului N. M. Condiescu și pe care posteritatea nu va pregeta să le descifreze cu o tresărare de suflet, egală aceleia cu care au fost săpate. Căci nu trebuie să ne lăsăm înșelați de aparențe. Sunt feluri și chipuri de a cinsti memoria unui dispărut scump, dela Panegiricul împodobit cu toate florile ritoricești, și până la suspinul, presat cu discreție, în cutia mereu vibrândă a inimei. Cuvântul săpat în piatră iubește mai cu seamă discreția. Lacrima care a dizolvat granitul a purificat totodată și slovele. Dar e de ajuns să te apropii și să începi a descifra rând cu rând, pentruca de sub fiecare cicatrice a lezezii să simți pulsul inimei care le-a dictat. Și e tocmai cazul celui mai sincer, celui mai veridic și celui mai sintetic omagiu — al elegantei stele funerare, ce d. Al. Rosetti a închinat memoriei scumpului nostru prieten.

Prietenia aceasta își are, în ce mă privește, cântecul ei. Este în Stendhal, dacă nu mă înșel, un pasaj despre iubirile, ce se nasc din adevrsitate. Convertirea sentimentelor ostile în afecțiuni durabile e încă una din miraculoasele schimbări la față ale sufletului omenesc. De ostilitate, evident, nu putea fi vorba în relațiile dintre mine și mai marele meu, înainte de ziua aceea însoțită din vara anului 1928, când îmi fu dat să-l cunosc. Iar după aceea cu atât mai puțin. Însă de o rezervă, și cum avui prilejul să verific, mai mult din parte-mi, fără doar și poate. Urmărisem scrisul său, și în deosebi paginile acelei călătorii de basm în jurul pământului și docta lor solemnitate nu mă satisfăcuse. Impătimit de fraza ritmată a lui Anatole France și a lui Ernest Renan, scriitorul se rupea cu greu din brațele acelor sirene de pierzanie. Ce deosebire, îmi spuneam, între camera de muzeu, din cutare uliță a târgului, cu toate podoabele orânduie și etichetate și această călătorie, în care totul e programat, ca pe unul din acele transatlantice, unde găsești întreg confortul dela care ai plecat, ba chiar și o bibliotecă? Fără să fi fost prea tânăr, nu eram totuși mai puțin ahtiat după tot ceea ce ar fi însemnat un început de aventură, de evadare, de răzvrătire. Tranșeea și spitalul, aceste sucursale, una mai sedentară ca alta, ale morții, nu-mi topiseră cu totul, din suflet, acea umbră de romantism, care atâta ne minte și ne mângâie. Intre Normandie și nava lui Alain Gerbault, cred că și astăzi aş vota tot pentru aceasta din urmă. Evident, la figurat.

A urmat după aceea « Conu Enake », marea nuvelă în care, cu însuși subiectul său, N. M. Condiescu strânsese « frânturi dintr'o viață închipuită pentru tâlmăcirea altor vieți adevărate ». Era încă o experiență, de artă, până să ajungă la formula aceluia jurnal al memoriilor lui Safirim, operă de pre-

destinat romancier, pe care timpul și tomurile ar fi conturat-o din ce în ce mai mult, o experiență în orice caz mai prețioasă decât întâia, chiar dacă rezultatele desminteau bunăvoința și intențiile. Ceea ce reproșam lui Conu Enake, la vremea aceea, era imensa acumulare de date caricaturale, excesiva pornire a autorului pentru eroul său, disprețul și desgustul, pe care numai o vervă lexicală și de expresie, corespunzătoare, le-ar fi putut ridica în planul absolvirilor artistice. Pentru a fi fost un izbutit pamflet romanțat, lipseau deopotrivă și eroul reprezentativ și artistul stăpân pe materia râvnită.

Racila, scriam cu prilejul acela, stă în aceea că « autorul este prea prezent în adjectiv și adjectivul nu spune mare lucru în materie epică. Tartarin de Tarascon, cu toate aventurile lui, ca să luăm un tip din literatura universală, și pe cel mai puțin adânc, deși ridicul, era totuși un suflet. Conu Enake nu are suflet, nu are viață. Din două una: ori ceea ce prezintă d. Condiescu este o copie a realității și aceasta nu e arta, ori este o fuziune de elemente eterogene, deci o intenție de creație, dar fuziunea nu este desăvârșită. Amănuntele nu sunt nici tipice, nici caracterizante, nici organice. Totul e voit de autor. Din exces de zel, d. N. M. Condiescu și-a ratat un subiect grandios. L-a strivit sub greutatea unei aglomerări de amănunte, culese din toate biografiile, exagerate apoi, caricaturizate până la deformare. Fără să mai vorbim de un oarecare naturalism al scrisului, al expresiei, care este total anti-artistice, etc., etc. ».

Se pare că nu eram prea tandru cu « Conu Enake » și totuși dacă-mi place să-mi amintesc și ziua și cuvintele acelea este numai pentru că lor le dătoresc prilejul de a fi cunoscut pe autor și superioritatea lui lealitate. Poate că judecata mea nu era cu totul nevulnerabilă, poate că vârfurile de spadă, pe care le căptuşisem, cât mai atent, nu izbutiseră să-și reție întru totul loviturile — niciodată însă n'am înțeles, mai bine ca în ziua aceea, cum trebuie să citim cele ce se scriu despre noi și de unde să împrumutăm tăria de a nu ceda fireștilor resentimente. « Scriitor și artist » spune d. Al. Rōsetti în rândul din urmă al inscripției sale, și adevărul este că N. M. Condiescu a fost deopotrivă și una și alta. Un scriitor care nu ceda ispitei scrisului, decât dacă socotea că are ceva de spus și un artist care ucenicia cuvântului și fraza, îndelung, după toate canoanele deprinse la maestri.

Intre aceștia, locul de frunte, printre cei dela noi, îl deținea Caragiale. Cine nu l-a auzit pe conu Nicu citind din autori preferați și cu deosebire din Caragiale, se poate socoti, pe bună dreptate, păgubit. Parnasian, prin vocație, punea o deosebită grijă să sculpteze cuvântul și să-i dea maximum de coloratură, când era vorba de poezie. O poemă de Macedonski, și încă din cele mai puțin cunoscute, era, în cetirea sa, prilej de oficiu religios. Când se pierdea pe cărările adumbrite ale incursiunilor sale metafizice, vocea sa capătă inflexiuni de dincolo de Styx, pe unde se rătăcise și umbra efebului din cunoscutul poem macedonschian. Când însă i se întâmpla — și nu scăpa niciodată prilejul — să citească din Caragiale, fața lui Conu Nicu era toată numai zâmbet. Zâmbet pentru replica memorabilă, punctată cu noi sensuri, zâmbet pentru invențiunea unei situații unice, zâmbet pentru satis-

facțiile de pură artă, pe care le sorbea cu nesăț. « Carnavalul lui Schumann . . . și încă cu variațiuni . . . » din apologul « Ion », ajunsese, în societatea lui Conu Nicu, aproape un consemn. Printr'însul se pătrundea la marile taine ale operei carageliene . . .

« Inimă caritabilă și prieten neprețuit », adaugă d. Al. Rosetti în inscripția amintită și cititorul va conveni că pentru atari regiuni ale sufletului se cere un răgaz și un taifas de mai mari proporții. Poate că vom avea parte de ele. »

KOGĂLNICEANU LA BERLIN

Cercetări literare (Seminarul de Istoria Literaturii Române) vol. III, 1939

Odată cu interesante documente inedite despre pastorul Ludwig Jones, care a fost în 1836 gazda lui Mihail Kogălniceanu și a tinerilor prinți Dimitrie și Grigore Sturdza (fiii domnitorului Mihail Sturdza), d. D. C. Amzăr publică date noi despre activitatea studentului Kogălniceanu la Universitatea din Berlin.

Iată documentele pe care autorul le-a cercetat în această privință:

« In registrul-matricol al Facultății de Drept am găsit următoarea indicație:

« *Kogalnitchan Mich. aus der Moldau den 27.10.37* . . . (urmează o serie de rubrici cu trimiteri administrative, fără importanță pentru noi) *rite abg. (egangen) den 31.3.38* », de unde rezultă că Kogălniceanu n'a frecventat ca student înscriș cursurile Universității din Berlin decât în semestrul de iarnă 1837—1838. Același lucru reiese și din protocolul încheiat de rectoratul Universității cu prilejul retragerii lui Kogălniceanu, cuprins în dosarul: « *Acta betr. Abgangs-Zeugnisse vom 31. März 1838. Universität zu Berlin, A No. 6, vol. CLXXV* », fol. 110:

« *Wir Rector und Senat der königl. Friedrich Wilhelms-Universität zu Berlin bekunden durch dieses Abgangszeugniss, dass Herr Michael Kogalnitchan daselbst, zu den akademischen Studien durch Privatunterricht vorbereitet, auf den Grund genügender Zeugnisse am 27. October 1837 bei uns immatrikuliert worden ist, sich seitdem bis zum Schluss des W. S. 1837/38 als Studierender hier aufgehalten und sich des Rechts beflissen hat. Während dieses Aufenthaltes hat derselbe bey unserer Universität nach den vorgelegten Zeugnissen die nachstehend verzeichneten Vorlesungen gehört:*

1. Institutiones	Klenze
2. Naturrecht	Gans
3. Neuere Geschichte	Ranke ».

Plecarea din Berlin a fost, cum am văzut, cât se poate de precipitată. În câteva zile Kogălniceanu se găsea în drum spre casă. Cât de repede au trebuit să se desfășoare lucrurile în Februarie 1838, se vede și dintr'o observație a Rectoratului pe cererea de retragere a lui Kogălniceanu. La p. 110 a dosarului citat (*Acta* . . .) se găsesc următoarele cuvinte scrise de un funcționar: « . . . bittet dringend um Beschleunigung ». În locul punctelor, stă un cuvânt

pe care nu l-am putut descifra. Se vede însă că e vorba de cineva care « roagă stăruitor urgența ». Acela cine poate fi Kogălniceanu însuși sau altcineva din partea lui: pastorul Jonas sau Hufeland.

La plecarea, Kogălniceanu a cerut dela Rectorat un certificat de frecvență sau de studii în care se vede ce prelegeri a ascultat la universitate și cu ce calificative. Acest certificat se găsește la p. 112 a dosarului amintit (Acta. . .). Din el se vede că Kogălniceanu a urmat un curs de « Institutiones » la Profesorul Klenze cu calificativul: « sehr fleissig » scris de profesor însuși la 20. II.38; un curs de « Naturrecht » la Gans cu calificativul « sehr fleissig » (foarte silitor) pus la 21.2.38; un curs de « Neuere Geschichte » la Ranke cu calificativul de « fleissig » notat la 21.2.39. Ranke scrisese la început tot « sehr fleissig » ca și ceilalți profesori dinaintea lui, dar a revenit și a șters pe « sehr ». Urmează apoi încă trei cursuri: « Etnographie », « Goethe » și « Über die neue Gesetzgebung », în dreptul cărora nu sunt notați nici profesorii, nici calificativele.

La p. 113 a dosarului « Acta » se găsește un protocol încheiat de Rectorat la 31 Martie 1838 asupra *partării* lui Kogălniceanu ca student. El are următorul cuprins:

« Hinsichtlich seines Verhaltens auf der hiesigen Universität in *disciplinaren* und *ökonomischen* Rücksicht nichts *Nachteiliges* vorgekommen.

Einer Teilnahme an verbotener Verbindung unter Studierenden auf der hiesigen Universität ist derselle *bis*her nicht *beschuldigt* worden ». (Părțile subliniate sunt completate în original cu mâna).

Din acest protocol se vede că Kogălniceanu n'a contravenit cu nimic *disciplinei* universitare, n'a luat parte la *asociații* *studentești* *interzise* și a fost în regulă cu *plata taxelor* de învățământ.

La 24 Februarie 1838, Kogălniceanu pleca din Berlin; la 4 Martie se afla în Cracovia, iar pentru 14—15 Martie își anunța sosirea în mijlocul familiei (SS. 194—195).

ARTA DE A TRADUCE VERSURI

România literară, Anul I, Nr. 30

Sub acest titlu d. Al. Philippide publică interesante reflexii, cărora propria sa activitate de traducător le conferă autoritatea unor experiențe de mai multe ori verificate.

« Ceea ce distinge o poezie de alta este, mai mult decât limba, decât imaginile, decât sentimentul, un anumit ton, un sunet caracteristic, unic, care nu poate să apară a doua oară decât sub formă de influență (înrudirea este altceva). Nu există două tonuri poetice identice, așa cum nu sunt două amprente digitale la fel. Tonul acesta care este poezia în esența ei adâncă nu poate fi imitat în altă limbă prin simpla traducere exactă în sensul banal al cuvântului.

Traducătorul aici va întrebuița toate mijloacele pentru a imitat onul original pe instrumentul lui propriu, adică în limba lui. Iată de ce limba natală a traducătorului trebuie să fie aceea în care el traduce, pentruca transpunere

a lui să poată reuși. Pentru a imita tonalitatea originalului, el va putea înlocui o imagine printr'o imagine înrudită, va întrebuița în chip larg sinonimele, va elimina sau va adăogi cuvinte pentru a salva un ritm, o alterație, o încălecare de versuri. Se va feri mai ales să traducă versuri rimate în versuri albe și va păstra cu cât mai multă atenție identitatea ritmului; când e vorba de versuri libere, cu ritmuri diferite, va căuta să păstreze ritmul fiecărui vers, pentru a nu trăda intenția originalului: de cele mai multe ori schimbarea ritmului corespunde unei schimbări de sens în progresarea sufletească a poemului. Inșă va renunța la ritmul original atunci când acesta nu are echivalent în limba în care traduce, ceea se întâmplă cu versurile antice sau imitațiile de versuri antice din poezia germană: versul ántic fiind bazat pe cantitatea silabelor, pe lungimea și scurtimea lor, o transpunere a lui în limba română, unde nu există silabe lungi și silabe scurte, ar fi o caricatură absurdă, care ar contrazice firea versului românesc bazat ca și cel nemțesc, pe accentul cuvintelor și pe numărul silabelor.

Unui traducător de versuri nu-i este îngăduit să fie mediocru. Acest adevăr valabil oriunde capătă o și mai mare valoare aplicat la limba noastră.

Limba românească este un admirabil instrument liric. Pentru poezie, ea are bogății vaste pe care, după poetul popular, le-a pus în valoare cel dintâi Eminescu. Dela el până astăzi, limba poetică românească a ajuns să poată exprima orice nuanță și orice mlădiere lirică. Sub o pană puțin mai meșteră, poezia străină poate trece în limba românească fără să-i piardă nimic din strălucirea și din cântecul ei. Poezia tradusă în asemenea condiții devine gemenă poeziei originale, în noua haină românească. A spune chiar că, uneori, tonuri mai șterse și mai puțin expresive din original capătă în transpunerea românească o fețială nouă, și aceasta nu din intenția de-a fețui a traducătorului ci din însăși firea limbii românești, atât de potrivită pentru poezie.

Limba poetică românească nu permite să fii mediocru onorabil. Cu oarecare știință a versificației și cu un dicționar de rime se pot face versuri nemțesci sau franțuzești de o mediocritate foarte corectă. Nu trebuie pentru aceasta nici un talent, ci numai îndemânare perfecționată prin exercițiu și prin lectură.

Limba românească se opune acestei pseudo-poezii. Din această cauză, orice platitudine străină sună și mai plat în românește, după cum orice strălucire poetică din altă limbă se păstrează nealterată atunci când este transpusă în poezie românească.

Treptele dintre poezia proastă și poezia bună sunt în românește zădărnice. Poezia bunișoară, pasabilă, mediocră, sau, puțin mai sus, poezia corectă, care dovedește meșteșug și rutină, care e numai bine construită cu ritm sigur și rime exacte, — toată această poezie care nu e nici proastă nici bună, sună în românește înfiorător de sec. Traducerile de versuri se supun, în românește, aceluiaș destin ca și poezia românească originală. Nu poate fi vorba de traduceri pasabile ci numai de traduceri proaste și de traduceri reușite.

Când o traducere de versuri va fi într'adevăr reușită? Cred că mai ales atunci când traducătorul va fi găsit un echivalent pentru tonul poeziei originale. Despre o identitate perfectă nu poate fi vorba. Poezia tradusă va apărea

totdeauna ca o soră bună a celei originale, niciodată ca un dublu desăvârșit al ei ».

DESPRE DESEN ȘI DESENATORI

Artă și tehnică grafică — Caietul 9 — Septembrie-Deceembrie 1939

Intr'un articol dedicat în mod special pictorului Ștefan Popescu de d. G. Oprescu, găsim câteva reflexiuni generale despre arta desenului în pictura contemporană și câteva observații caracterizante despre unii din desenatorii noștri:

« Epoca noastră nu-i de loc favorabilă desenului. La drept vorbind, ea nu e favorabilă nici unei operații ceva mai migăloase, care să necesite o rodnică pierdere de vreme, observație atentă, ucenicie prelungită. Iar desenul de toate acestea, are nevoie spre a deveni tehnica pe care o admirăm la marii maeștri, sau chiar și la acei mai mărunți, despre care totuși cu dreptate se spune că au o « viziune de desinatori ». Noi, cei de acum, trăim din impresii și nu cunoaștem calități mai ridicate în slavă decât « spontaneitatea », « proșpețimea senzației », « originalitatea », sau, mai drept, ceea ce unii oameni mediocri și snobii își închipue că sunt aceste însușiri. La ele aspirăm cu toții, neglijând alte daruri, mai toate mult mai solide, în orice caz mai greu de obținut, deci mai meritorii. Cel mult, la cei cari se mai încumet să deseneze, dacă se mai întâlnesc unele note fugare, care au nevoie de multă bunăvoință spre a putea fi « citite », un fel de stenografie a vieții, adesea « amuzantă », uneori chiar plăcută, dar care în fond nu e decât un mod grăbit și pe deasupra pretențios de a lua contact cu omul și cu natura.

Ștefan Popescu, din acest punct de vedere, este o excepție printre noi. Pasiunea sa pentru desen este sinceră și persistentă. Printre cei de seama lui, numai Ressu, Steriadi, și Iser îi mai pot fi comparați, deși fiecare din aceștia, desenând, pare mânat de alt mobil decât dânsul. Steriadi e mai ales un artist inteligent și un om de spirit. El își spune impresiile cu creionul sau cu penița, indulgent, plin de humor, câteodată chiar pătruns de farmecul cine știe cărui motiv din natură. În acest din urmă caz desenul, la el, nu-i decât un « pis aller », un surrogat de pictură, căci, mai ales în această tehnică, Steriade este mare, întreg, așa cum ne place să-l admirăm, delicat prin sentiment, rafinat, cu toată măiestria coloritului și acea « tușă » ușoară și sigură, care parcă mângâie pânze, în stare să sugereze cea mai nobilă poezie.

Ressu, cu o simplitate și o sobrietate exemplară, este mai ales un evocator de figuri. Iser e aspru și puternic, o natură pe care societatea evident o turbură. Reacționând în contra ei la tot pasul, el pune pasiune în tot ce exprimă și nu se teme de consecințele unor exagerări croite, al unor deformări chiar, numai spre a ajunge la un maxim de expresie. El este mai mult dramatic decât liric, rareori obiectiv și calm. Calmul, o viziune senină, armonioasă a lumii este însă mai ales trăsătura dominantă a lui Ștefan Popescu...

Despre nimeni la noi, mai mult decât despre dânsul, nu s'ar putea spune că pentru el desenul constituie cel mai neîndoios fel de a se realiza. Artist grafic în deplin înțeles al cuvântului, fie că e vorba de un desen propriu zis,

fie că e vorba de o gravură în lemn, de o litografie sau chiar de o acuarelă. Ca la toți marii mânăitori ai creionului sau ai peniței, nimic nu-i este indiferent din ceea ce poate constitui frumusețea unui desen: nici compoziția, bine înțeles, nici raportul dintre umbre și lumini, nici cel al valorilor, nici, mai ales, calitatea liniei, forma ei armonioasă echilibrul volutelor, ductul ei, ca trecerile așa de plăcute dela plin la subțire, dela subțire la plin. Tocmai pentru această din urmă pricină Ștefan Popescu nu se servește, cum fac alții, la întâmplare de peniță de stylou ori de condeiul de trestie. Tot ce e metal, mai ales condeiul rezervor, lasă linii prea monotone, prea aspre, prea puțin mlădioase. De aceea Ștefan Popescu, reînnoind una din manierele scumpe lui Rembrandt, în desenele în tuș ale acestuia, întrebuițează condeiul de trestie, în stare să lase urma cea mai caligrafică, cea mai bogată în posibilități, și în același timp cea mai dulce, în ductul ei.

... Pentru Ștefan Popescu, ca pentru mulți dintre noi, ideile se adâncesc și se lămuresc, nu înainte de a fi exprimate, ci prin însăși operația expresiunii. Un detaliu lămurește un altul; un efect de lumină deșteaptă cine știe ce amintire; cu cât se separă prin analiză elementele esențiale, cu atât emoția crește în artist și mai târziu în privitor. »

Noemvrie. Tot mai mult avem impresia că războiul actual pe frontul occidental nu e decât tot o formă a « războiului nervilor », una din cele mai extraordinare născociri în domeniul strategiei. Gândită simplu, această nouă armă germană apare ca soluția subtilă a datelor războiului mondial. . . « Unanimitatea » groazei de război a fost momentul culminant al trecutei campanii. În mod firesc, de acolo deci trebuia să plece oricine dorea să realizeze un progres în strategie. Rezultatele au fost neobișnuit de rodnice, pentru inițiatorul formulei. Practicând războiul nervilor, Germania și-a sporit teritoriul și populația mult dincolo de ce pierduse în 1918. . . Nu este însă imposibil ca beneficiarii formulei să fie până la urmă alții. Geniul german a fost în ultimul război foarte inventiv în strategie și tactică, dar născocirile sale, relegate, au fost duse până la capăt cu succes de adversari. Intervine parcă totdeauna un ce care schimbă totul, răstoarnă perspectivele. Poate că în cazul de față, momentul întoarcerii, acel Wendepunkt să fi fost tocmai în abordarea formulei care se dovedise atât de rodnică. Trecând împotriva Poloniei dela « războiul nervilor » la un război efectiv și rapid, Germania s'a abătut dela o linie directivă pe care mersese cu succes. Oricum ar fi însă, o dată campania poloneză încheiată, s'a revenit la formula veche agravată. Săcâiala a devenit materială. Elementul esențial al formulei e însă păstrat. Amenințarea cu o « armă nouă », amenințarea cu ofensiva totală, amenințarea cu războiul aerian, amenințarea cu blocusul, amenințarea cu noi aliați. Chiar începuturi de execuție « mostre de succes » care ar fi având semnificații fundamentale, dar numai amenințări. Putem înfometa pe adversari, putem stăpâni spațiul său aerian, am găsit soluția pentru a învinge flota, fără flotă, uitați mitralierele noastre sunt mult mai bune, remarcați însă că în schimb eficacitatea artileriei noastre grele e zdrobitoare. . . Aviația va decide războiul. . . Vă propun mica luptă aeriană ca să vedem, în mic, cine are superioritatea. V'am dovedit. . . V'am putea extermina dacă am dori, dar noi nu dorim decât pacea. Nu urim pe nimeni și nu dorim nimic decât pacea. . . Avem o deosebită stimă pentru valoarea militară a adversarilor noștri. . . Uitați cu ce onoruri am îngropat pe cei doi-trei căzuți pe teritoriul nostru. Tot nu sunteți convingși că vă putem extermina? Atunci nu mai e nimic de făcut, suntem nevoiți să vă exterminăm cu adevărat ca să sfârșim. . .

În realitate, până acum pozițiile întărite n'au fost atacate nici dintr'o parte, nici dintr'alta, în nici un mod. Când pentru o singură dată se aruncă ca și în războiul trecut câte 3—4 divizii, azi nu s'au aruncat în luptă nicăderi forțe mai mari de o companie, o singură dată un batalion. La fel avioanele parcurg țările

inamice ca să arate ce ar putea dacă ar vrea, dar nu aruncă bombe. Într'o singură regiune încâierările sunt mai accentuate, tot cu intenție pur demonstrativă. Germanii vor să convingă masele engleze de vulnerabilitatea marilor cuirasate, care n'ar putea fi în stare să lupte cu avioanele. Argumentele aduse nu sunt pentru moment convingătoare.

Fapte. Neutralitatea americană e fără « embargo », ceea ce e un punct câștigat pentru Franța și Anglia. În schimb stăpânirea mărilor e puțin turburată de cele două « cuirasate de buzunar », Deutschland și Admiral Scheer, pe care flota engleză nu le poate găsi. Germania a îndășprit regimul, introducând punctajul pentru îmbrăcăminte. Dar și Franța și Anglia încep să raționalizeze importul. S'a anunțat dublarea liniei Siegfried. Aliații au instituit un comitet cu investire de comandament unic pentru conducerea războiului.

Belgia și Olanda, de altfel socotindu-se amenințate, au propus un mesaj de pace, la care s'a asociat și Suveranul nostru. Nu s'a realizat un progres, totuși guvernul englez, de altfel și sub presiunea opiniei publice americane, a indicat destul de vag condițiile sale de pace: independența Austriei, a Cehoslovaciei, a Poloniei, garanția că agresiunea nu va mai fi repetată.

Trebuie să arătăm că diferendul dintre Soviete și Finlanda a ajuns la un punct staționar. Poate să fie cauza apropierea iernii, poate că nu se vrea mai mult.

Dintre faptele militare propriu-zise, ni se pare mai semnificativă următoarea: Într'o luptă aeriană deasupra frontului, 9 avioane franceze au atacat 27 de avioane germane, doborând nouă. În schimb, aviația germană a făcut zboruri de recunoaștere până în Nordul Angliei și în Vestul Franței.

Alt fapt semnificativ e o formulă de tactică aeriană născocită de germani. Un atac de infanterie, dat cu un batalion, a fost protejat foarte bine de aviație, fiindcă avioanele de bombardament erau protejate de altele de vândtoare care zburau deasupra lor, iar acestea de altele mai puternice care zburau la înălțimi unde erau invizibile.

C. P.

Tragedia lui Corneille, *Horățiu*, din care *R.F.R.* publică în acest număr actul I, apare în versuri românești pentru a treia oară. Prima dată, în întregime, a fost tradusă la 1875 de G. Sion, iar a doua oară, la 1911 de Haralamb G. Lecca. Sion amintește, în prefața traducerii sale, de un singur fragment ce se mai afla, în românește, în cursul de retorică al lui Dim. Gusti dela 1875. Și, în adevăr, Dim. Gusti ca să ilustreze

figura literară zisă « impreciaune », tradusese în versuri albe fragmentul indicat, încă dela 1852. Așa încât tragedia în chestiune n'a fost lipsită de orice circulație românească în cultura noastră. D. Camil Petrescu, directorul Teatrului Național din București, a hotărât totuși să obțină a treia traducere integrală.

Ca și în Roma lui Tullus Hostilius, de unde sunt luate faptele tragediei, în România Regelui Carol II, Țara și Regele sunt propovăduite ca

supremele realități morale, către care trebuie să se tindă cu toată încordarea și din toate direcțiile activității cetățenești. Este sigur dar că Teatrul Național, prin traducerea acestor opere clasice, în care pasiunile individuale ies zdrobite din ciocnirea cu îndatoririle patriotice, va contribui efectiv, ca instituție publică educativă, la susținerea noilor stări politice din țara noastră. Meritul traducerii însăși, dacă există, revine deci Teatrului Național, traducătorul rezervându-și să primească numai observările critice.

Nu este locul să se arate aici defectele interne ale tragediei, pe care, în parte, le-a surprins Corneille însuși, sau care au rămas să fie vânaute de acel foarte sever critic al teatrului cornelian — Voltaire. Nu este locul să se arate nici dificultățile de reprezentare ale unei lucrări dramatice făcute din « tirade » sublimе, dar cam lungi. Traducerea, fiind comandată în vederea reprezentării, a trebuit să cultive versul declamabil, dacă nu chiar declamator pe alocuri, așa cum se află în textul original. « Tiradele » au fost respectate întocmai, rămânând ca oamenii de teatru să le acomodeze, cum vor ști ei, cu scena actuală.

Cititorul cultivat nu se va mira prea mult, dacă, de puține ori, va observa în locul traducerii credincioase libertatea transpoziției. Ceea ce nu s'a « trădat », a fost ținuta corneliană a versului. Această preocupare, chiar dacă nu se va fi recunoscând în rezultatul obținut, n'a părăsit nici un moment pe traducător. Versul eroic: versul-șpadă, versul lapidar: versul-proverb a trebuit să absoarbă aproape toate sforțările de transpunere, deoarece aceasta este trăsătura caracteristică a spiritului lucrării.

Cât privește limbajul, se va înțelege deasemenea că, dacă traducerea în principiu este o treabă plină de riscuri, traducerea unui clasic francez e în special dificilă. Eroii, fiind curteni, se folosesc de stilul curtesc, întrebuițând cuvinte de o noblețe aproape intraducibilă în românește. Căci frumusețea limbii noastre constă mai mult în relieful colorate, decât în netezimea înaltă și lustruită a limbajului cornelian. Și, a căuta să înalți o limbă populară la nivelul celei clasice franceze, care e de două ori nobilă, fiind și curteană și cărturărească, e o sforțare adesea zadarnică. Cu toate acestea, traducătorul, oricare i-ar fi rezultatele, s'a silit și în această direcție ca și în aceea a versului lapidar.

V. S.

Frans Emil Sillanpää, distins cu premiul Nobel pentru literatură pe anul 1939, este « cel mai celebru scriitor finlandez de după război », după câte ne spune Jean-Louis Perret, lector de franceză la Universitatea din Helsinki, în *Panorama de la littérature contemporaine de Finlande*. Celebritatea sa a depășit granițele țării sale, de vreme ce opera sa a fost tradusă în mai multe limbi europene ca și acelea ale compatriotului său Linnankoski, care aparține generației imediat precedente.

Născut în 1888, Sillanpää, ca și ceilalți frunțași ai mișcării literare finlandeze, este de origine țărănească. Prima sa lucrare, *Soare și viață*, datează din 1916. Numele său nu se impune publicului decât după proclamarea independenței finlandeze, care are loc la 5 Decembrie 1917.

Revoluția politică și socială care a urmat acestui eveniment se reflectează în al doilea al său roman, *Sfânta Mizerie* (1919), în care autorul povestește viața unui mic proprietar rural, care, în parte inconștient, ia parte la luptele dintre Albi și Roșii; colaborând de bună credință cu Roșii, e executat de Albi. Eroul său e una din acele făpturi pasive pe care Sillanpää știe să le prezinte cu nuanțe foarte delicate și cu vădită simpatie. Lucrarea a fost tradusă în limba franceză de J.-L. Perret, în 1928.

Cel mai important roman al lui Sillanpää este însă *Un destin scurt* (1931), un tablou emoționant al decăderii unei vechi familii de țărani - al cărei ultim vlăstar, o fată, moare prematur, fără să se revolte, « împlinindu-și surâzând soarta ». D. Perret oferă și o scurtă analiză a altor două romane: *Calea omului și Făpturi în lumina de vară*, adăogând că Sillanpää este și autorul unui mare număr de nuvele.

Ar fi de dorit ca hotărîrea juriului dela Stockholm, a cărui atenție fusese atrasă de Sillanpää, cu ocazia premierii lui Ivan Bunin, să îndemne pe rarii cunoscători ai limbii finlandeze să traducă în vre-o limbă europeană de mare circulație, nuvelele noului laureat, ca să putem lua și noi contact cu acest scriitor nordic necunoscut la noi în țară.

Opera Română din București a fost văduvită în răstimp mai scurt de un an, de un mănunchi de cântăreți de seamă și, mai ales, greu de înlocuit. După Jean Athanasiu, E. Algazi, Maria Cojocăreanu, prin moartea lui George Folescu, Opera pierde un membru ilustru.

Președinte al societății « Carmen », acea minunată închegare corală românească, membru al « Operei studențești » dela Eforie din 1914, întemeietor în 1919, împreună cu R. Vrăbiescu, E. Măssini, R. Steiner, Enrichetta Rodrigo, Jean Athanasiu, Ion Nonna Otescu, Elena Drăgulinescu-Stinghe, Edgar Istratty etc. al societății lirice « Opera », din care avea să ia ființă peste doi ani Opera Română din București ca instituție de stat, George Folescu a fost un slujitor cucernic, devotat și îndrăgostit al muzicei, în toate manifestările ei românești. A crezut în arta pe care a practicat-o totdeauna cu cea mai mare probitate profesională, a căutat neîncetat calea unei desăvârșiri, cu slabele și vitregele mijloace pe care i le ofereau ambianța și obiceiurile locului, și a fost o pildă de entuziasm și abnegație în munca stăruitoare și fără preget pe care a depus-o pentru propășirea artistică a primei noastre scene muzicale.

De-a-lungul unei cariere de un sfert de veac, numele său se identificase cu unele roluri: Boris din « Boris Godunov » și Ion din « Năpasta », în care nu știm când va putea fi înlocuit. Marke al său din « Tristan și Isolda » era de o noblețe hieratică. Iar în « Fidelio », cuvintele Leonorei despre Florestan, în lanțuri: « Are o voce care pătrunde până în adâncul inimii », parcă se refereau mai de grabă la Rocco al său. Gurnemanz în « Parsifal », Leporello în « Don Juan » sunt alte exemple ale puterii sale de creație în tragedie și comedie.

O mare sensibilitate și intuiție artistică se adăogau unei muzicalități înnăscute, și, dacă nu i-a fost dat să studieze nici să strălucească mai târziu, în plină

maturitate, în străinătate, în ochii ascultătorilor săi a întruchipat totdeauna pe scenă: măsura, buna cuviință și omenia românească. Din glasul său radia o căldură comunicativă și a fost incontestabil cel mai autentic interpret al cântecului românesc, căci nimeni altul ca el nu știa să-i dea inflexiuni mai veridice și mai pătrunzătoare.

Cu el ne părăsește unul din ultimii elevi ai lui Popovici-Bayreuth. Și ne temem că trăim timpuri în care cu greu ar mai putea ieși la iveală cântăreți de o egală desăvârșire profesională, artistică și muzicală.

R. C.

Primele luni de război au dezorganizat, desigur, presa literară a țărilor beligerante. Se pare însă că lucrurile, cel puțin în această privință, revin la normal. Marile reviste, după ce au apărut câțiva timp într'o vizibilă dezordine (numere întârziate, format redus, rubrici suprimate, material insuficient), își recapătă pe încetul vechea lor înfățișare. Redacțiile descompletate, prin plecarea pe front a scriitorilor combatanți, îi înlocuiesc cu pene nemoabilizabile. Publicațiile celebre, revistele academice pot continua să apară fără prea radicale schimbări în personalul lor redacțional. Tinerii sunt sub arme, dar, în genere, nu tinerii scriu la « *Mercur de France* », la « *Revue des Deux Mondes* », la « *Revue de Paris* » și nici măcar la « *Nouvelle Revue Française* ». Același lucru se întâmplă probabil în Marea Britanie și în Germania.

Războiul n'a suprimat decât revistele tinere. Sub 40 de ani, lite-

ratura devine un lucru interzis. Dispar astfel din viața intelectuală a Occidentului, acele reviste de luptă literară, care singure pot păstra în cultură pasiunea ideilor, intransigența critică, virulența expresiei, libertatea atitudinilor. Dispare, de exemplu, o revistă ca « *Esprit* », iar în ultimul număr (Septembrie 1939), biet caiet scris exact în ultimul ceas al plecării, redactorii se despart cu jurământul de a încerca, ori de unde s'ar găsi, să restabilească în orice fel legăturile rupte.

Adevărul e că nevoia de expresie, nevoia fraternă de comunicare a gândului, răzbate cu încetul prin cele mai grele obstacole. Fără tipar, fără tiraj, fără poștă, fără administrație, fără redacție, prin foi volante, prin scrisori, prin mesaje personale, se creează o presă a frontului, o literatură a frontului, care continuă în tranșee micile reviste dispărute.

Nu e vorba despre zierele și publicațiile oficiale, care se distribuie prin autorități. Ele au un strict caracter de propagandă (pe frontul german apar mai multe ziare de acest gen) și de altfel importanța lor este redusă, căci radiofonia reprezintă un instrument mult mai puternic.

Există însă o veritabilă literatură de front, scrisă de soldați, pentru soldați, în condiții care sunt în același timp și pitorești și tragice. O astfel de literatură a existat și în războiul trecut și începe a lua naștere și în războiul de față.

Se știe că poemele de război ale lui Guillaume Apollinaire (recitați-le astăzi și le veți găsi un sfâșietor accent de actualitate) au fost scrise-

și publicate în primă ediție — eroice prime ediții! — pe front.

Iată bunăoară «justificarea tirajului» pentru placheta sa *Case d'Armous*:

«Prima ediție de 25 exemplare din *Case d'Armous* a fost trasă la șapirograf pe hârtie cadrilată, cu cerneală violetă, cu ajutorul unui cilindru de gelatină, la bateria de tir (Bateria 45, Regimentul 38 Artilerie de câmp) în fața inamicului, iar tirajul s'a terminat în ziua de 17 Iunie 1915».

Șapirograful reînvie astăzi pe frontul de Vest. Una din tinerele reviste literare, desființate la începutul războiului — *Le Vitaliste* — și-a reluat apariția, dar nu la Paris, ci pe linia Maginot. Apare săptămânal, se trage la șapirograf în o sută de exemplare și se vinde cu 25 de centime.

Tradiția Apollinaire e reluată. Poezia nu moare.

M. Sb.

O rubrică nouă, pe care aproape toate revistele literare din țările beligerante au adoptat-o, este rubrica scrisorilor de pe front. Tinerii scriitori, aflați sub arme, trimit revistelor la care colaborau în timp de pace, impresiile și gândurile lor de război.

Este o lectură turburătoare. Prima remarcă pe care trebuie s'o facem e totala diferență de ton dintre cei plecați și cei rămași.

În dosul frontului mai are poate curs un anumit stil umflat, retoric, plin de false formule necontrolate, deși în genere bătăliile verbale încă nu s'au dezlănțuit cu furia dela 1914. Limbajul frontului este însă cu totul altul: e un limbaj sobru,

chiar când e îndârjit. Elanurile lui sunt reținute. Este în aceste scrisori de pe front anumită asprime, anumită tristețe dură, care privește în față toate primejdiile și le acceptă, dar le acceptă cu ochii deschiși și cu voința subînțeleasă de a stabili cândva toate răspunderile.

M. Sb.

De obicei, scriitorii nu au reputația de a fi buni soldați. Soldați eroici, uneori, poate da; dar ceea ce se chiamă «buni soldați», în sens de supunere, de disciplină, de rapiditate în execuție, mai rar. Poate pentrucă pierd mai greu decât alții mentalitatea de civili. Poate pentrucă, obișnuiți cu singurătatea și cu meditația intimă, aduc în armată, cel puțin în perioada de «acomodare», un anumit spirit lunatic, pe care militarul de meserie nu-l suferă.

Fapt e că a existat totdeauna în armată o adevărată tragicomedie a literatului. Jurnalele și corespondența scriitorilor, din toate țările, acum ca și altă dată, o consemnează cu humor și uneori cu dezolare.

Bietul Jules Renard (cărui totuși nu-i lipsea simțul civic, ba chiar, în anumite momente, o adevărată vitejie cetățenească) nota în jurnalul lui intim toate incidentele sale de cazarmă, din timpul concentrărilor. De asemeni corespondența sa din acel timp e plină de aventurile sergentului de rezervă Renard.

Iată un pasaj dintr'o scrisoare din Septembrie 1896.

«Un căpitan întrebându-mă ce fac «în viață», i-am răspuns că sunt membru al Societății Scriitorilor. Mi s'a părut că este mai mult

mirat, decât admirativ. Am adăogat: «Sunt scriitor, domnule căpitan». De astă dată, cred că n'a înțeles deloc». («Correspondance», Editura Bernouard, p. 158).

Situația trebuie să pară și mai curioasă în Anglia, unde obligația serviciului militar n'a intrat decât abia de curând în conștiința publică. D. H. Lawrence era înspăimântat la simplul gând de a se prezenta în fața unei comisii de recrutare. «*It makes me angry to be stripped naked before two recruiting sergeants, and examined*».

În paranteză, în cu totul altă ordine de idei, s'ar putea observa că de ciudată este această oroare de a se prezenta gol la recrutare, din partea unui om care a scris cărți de o atât de brutală nuditate ca Lawrence.

M. Sb.

Salonul de Toamnă intră treptat în tradițiile Capitalei. Marele public, chiar dacă nu are obișnuința de a urmări în mod regulat expozițiile de pictură, primește «Salonul» cu o vizibilă curiozitate. Vernisajul lui devine un adevărat «eveniment» bucureștean, la care cronică artistică și cronică mondenă colaborează în egală măsură. Se creează astfel în jurul Salonului o atmosferă de simpatie, de nerăbdare, de curiozitate, care seamănă foarte bine cu acea tensiune nervoasă, ce precede și însufleștește o mare premieră de teatru sau un mare concert de gală.

Se înțelege că din punct de vedere artistic, Salonul reprezintă o experiență mai puțin concludentă, decât a expozițiilor individuale. Lucrările trimise de fiecare artist sunt prea

puține ca să definească personalități creatoare distincte și sunt în același timp prea disparate, ca să reprezinte o manifestare coerentă de grup.

Farmecul Salonului — și până la un punct, interesul său documentar — constă în atmosfera de «șantier» pe care o realizează. Ai impresia că aceste desene, gravuri și acuarele nu au fost făcute anume pentru Salon, ci au fost desprinse, puțin la întâmplare, dintr'o activitate complexă, care continuă și pe care Salonul nu o reprezintă, dar o sugerează.

O expoziție individuală este în activitatea unui pictor un moment de oprire, de meditație, de recapitulare. Salonul reprezintă cu totul altceva: el este o întrunire de mesaje, o încrucișare de semnale. Intră în alcătuirea lui o doză de hazard, un număr de coincidențe, un anumit grad de neprevăzut. De aici poate vine și această atmosferă de neliniște vioaie, care însuflește Salonul și la care publicul mare, chiar ne iubitor de pictură, este sensibil.

M. Sb.

Articolul d-lui Jacques Lassaigne «Despre Luchian», apărut în numărul de față al Revistei, este prefața unei mari monografii, pe care criticul francez a scris-o despre viața și opera marelui nostru pictor. Lucrarea d-sale va apărea în primele luni ale anului 1940, în editura Fundației pentru literatură și artă «Regele Carol II», probabil în două versiuni, franceză și română, ceea ce îi va permite să ducă numele lui Luchian dincolo de hotare, în cercurile de artă occidentale.

D. Jacques Lassaigne, colaborator mai vechi al Revistei Fundațiilor Regale, este un critic de artă de autoritate europeană. În colaborare cu Eugenio d'Ors — criticul și eseistul spaniol bine cunoscut — d-sa este autorul unui Almanah al Artelor Frumoase, în care documentarea și preciziunea critică sunt egal de prețioase.

În afara unei bogate activități de cronicar și eseist, d. Jacques Lassaigne a tipărit un studiu despre Daumier, iar recent o magnifică monografie despre Toulouse-Lautrec, în care un text de excepțională pătrundere critică însoțește planșe și reproduceri care prin alegerea și prezentarea lor atestă încă odată ochiul avizat și sigur al autorului.

Prieten al țării noastre, cunoscător al ei, pasionat de izvoarele artei românești și de formele originare de viață și de expresie ale geniului românesc, d. Jacques Lassaigne a studiat timp îndelungat opera lui Luchian, pe care a urmărit-o până la cele mai îndepărtate surse ale sale.

M. Sb.

Casa de pensii a scriitorilor, creată din înaltul îndemn al M. S. Regelui de d. ministru Mihai D. Ralea, el însuși scriitor, și-a făcut în cursul acestei luni adevărata inaugurare a activității sale, stabilind drepturile de pensie ale scriitorilor Mihail Sadoveanu și Tudor Arghezi.

Desigur că nu întâmplarea a făcut această alegere. Numele primilor doi pensionari sunt simbolice, și prin

strălucirea lor artistică, și prin exemplul de muncă, pe care îl reprezintă.

Sadoveanu și Arghezi nu sunt numai un mare prozator și un mare poet, ci sunt două vieți de muncă. Nimeni mai mult decât dâșii nu a dat breslei scriitoricești sensul și orgoliul său de breaslă.

Literatura nu a fost pentru ei o îndeletnicire de repaos, un divertisment, un capriciu, un joc de diletant. Marile opere nu se fac glumind. Prea multă vreme a stăruit în cultura noastră această mentalitate, în fond jignitoare, potrivit căreia arta este o ocupație de mâna a doua, pentru ceea ce se chiamă puțin disprețuitor « ceasurile libere ».

Opera unui Sadoveanu, opera unui Arghezi nu se fac din « ceasuri libere »; ele cer o viață întreagă, o viață dăruită în întregul ei, fără abatere, fără oprire, aceleași misiuni neatînse.

Ar trebui poate să i se lămurească opiniei publice că pensiile acordate nu au un caracter omagial, ci că ele reprezintă, din punct de vedere social, înainte de orice o datorie.

Talentul este un dar dela Dumnezeu, dar talentul nu duce la nimic, dacă în slujba lui nu stă o muncă deplin conștientă, un sentiment de răspundere personală.

Prin semnificația de muncă ce se desprinde din opera lui Sadoveanu și a lui Arghezi, pensiile acordate celor doi scriitori capătă o valoare de eveniment, care depășește lumea literară și merită să fie reținut în cronica timpului nostru.

M. Sb.

TABLA DE MATERII

PE ANUL VI; 1 IANUARIE — 1 DECEMVRIE 1939¹⁾

I

ARTICOLE, STUDII, ESEURI, Etc.

BANU GH. DR.	Medicina sub Carol I, V, 317.
BIBERI ION	Faptul individualității, VI, 608.
BLAGA LUCIAN	Două fragmente din « Artă și Valoare », III, 532.
BOTENI VIORICA	Regimul juridic al minorităților, I, 117.
BUCUȚA EM.	Un Rege al Mării, V, 306.
CANTACUZINO M. G.	Experiența americană, IX, 582.
CÂRSTOIU ȘTEFAN	Conștiință, muncă, timp, X, 129.
CLAUDIAN ALEXANDRU	Indrumarea spre Logică a gândirii grecești, I, 106.
DJUVARA MIRCEA	Despre educația socială a tineretului, VI, 583.
DUMITRIU ANTON	Cunoașterea microfizică, VI, 629.
ELIADE MIRCEA	Cărțile populare în literatura românească, IV, 132.
» »	Ierburile de sub cruce, XI, 353.
» »	Insula lui Euthanasius, VII, 100.
ENE NIC.	Critica sistemului muzical de astăzi, VIII, 325.
GIURESCU C. C.	Târguri și orașe românești dispărute, III, 557.
GOLESCU MARIA	Simbolica animală în sculptura veche românească, VI, 600.
GOROVEI ARTUR	Dragostea în poezia populară, VIII, 309.
HERESCU I. N.	Despre condițiile poeziei, IV, 102.
HOORN LUCIEN VAN	Igor Strawinsky, VI, 554.

¹⁾ Cifrele romane indică numărul în care se află lucrarea respectivă, iar cifrele arabe — pagina din acel număr, la care începe lucrarea.

- IONESCU P. PETRU
 IORDAN IORGU
 IORGA N.
 LAHOVARY EM. AL.
 LEON N. GH.
 LUPAȘCU ȘTEFAN
 MARCU AL.
 » »
- NISTOR I.
 NOICA CONSTANTIN
 OȚETEĂ ANDREI
 » »
 PANAITESCU P. P.
 PETRESCU CEZAR
 PETRESCU NICOLAE
 » »
 PETROVICI ION
 PIPPIDI M. D.
 » » »
- RĂDULESCU-MOTRU C.
 RĂDULESCU-POGONEANU I.
- REDACȚIA
 ROPS DANIEL
 ROSETTI AL.
 » »
 RUDESCU CORNELIU
- SADOVEANU MIHAIL
 » »
 SĂVULESCU N.
 SLĂTINEANU BARBU
 TOMOIAGĂ RADU ION
 VELLUDA C. C.
 VERDEȘ C. LT.-COL.
 » » » »
- VIANU TUDOR
 » »
- Cultura majoră și cultura minoră, IX, 619.
 Don Quijote, IV, 82.
 Despre Regele Carol I, V, 243.
 Regele Carol și politica externă, V, 281.
 Falimentul învățământului, II, 327.
 Gândire și viață a popoarelor, X, 115.
 Biblioteca din Cesena, I, 100.
 Lămuriri pentru o psihologie a lui Leopardi,
 IX, 565.
 Regele Carol I la Cernăuți, V, 268.
 Incercare despre filosofie însăși, VIII, 399.
 Problema Renașterii, III, 562.
 Umanismul medieval, X, 104.
 Urcarea în scaun a Principelui, V, 249.
 Profil sever, V, 293.
 Difuziunea civilizației, IX, 589.
 Învățământul în Statele-Unite, I, 73.
 Limitele explicării psihologice, XI, 332.
 Fragmentele estetice ale lui Filodem, IX,
 609.
 Problema literaturii la Platon, II, 353.
 Un început de carieră sub Regele Carol I,
 V, 274.
 La apariția volumului II din « Jurnalul » lui
 Titu Maiorescu, XII, 546.
 Scriitorul N. M. Condiescu, VII, 151.
 Actualitatea lui Péguy, XI, 345.
 N. M. Condiescu, X, 3.
 Ovid Densusianu, II, 306.
 Noua așezare constituțională a României,
 III, 592.
 Amintiri și impresii, VII, 52.
 O imagine a Regelui Carol I, V, 290.
 Costache Caragiale, II, 370.
 Ceramica dela Cotnari, VI, 566.
 Istoria conceptului de geniu, I, 132.
 Încotră merge umanitatea, II, 338.
 Aspectul general al potențialului de război,
 III, 578.
 Potențialul de război al României, IV, 109;
 VIII, 376.
 Atitudinile și formele eului în lirica lui
 Eminescu, VII, 56.
 Regele Carol I într'o interpretare filosofică,
 V, 302.

- ZANE G. Câteva știri despre M. Eminescu, II, 317.
 ZARIFOPOL PAUL Clasicismul în școală, VI, 487.

II

TEXTE ȘI DOCUMENTE

- BĂLCESCU N. Un memoriu inedit (cu o notă de G. Zane),
 XI, 370.
 CARAGIALE L. I. Cuvântări politice (cu o notă introductivă
 de Șerban Cioculescu), X, 8.
 VLAHUȚĂ AL. Scrisori către I. L. Caragiale (cu o notă
 introductivă de Șerban Cioculescu), XII,
 585.

III

COMENTARIII CRITICE

- CĂLINESCU G. C. A. Rosetti, XII, 612.
 » » Fișe literare, XI, 385.
 CIOCULESCU ȘERBAN Aspecte de critică literară contemporană,
 III, 634.
 » » Aspecte epice contemporane, XI, 415.
 » » Aspecte lirice contemporane, IV, 162;
 VIII, 422.
 » » Caragiale, director al Teatrului Național,
 IX, 640.
 » » Despre poezia d-lui Lucian Blaga, II, 395.
 » » Poeziile lui Rilke în românește, XII, 632.
 » » Privire evolutivă asupra teatrului lui Caragiale,
 VI, 655.
 » » St. O. Iosif, I, 160.
 » » Ziaristul (Eminescu), VII, 118.
 CONSTANTINESCU POMPILIU Comediile lui Caragiale, X, 145; XI, 396;
 XII, 622.
 » » Eros și Daimonion, VII, 84.
 » » Literatura sub Carol I, V, 362.
 PERPESSICIUS Carlotta Patti sau una din « artiste », VII, 66.
 » Jurnal de lector, XI, 382; XII, 608.
 PETRESCU CAMIL Eminescu și esențele, VII, 147.
 » » Teatrul între 1866 și 1914, V, 387.
 SEBASTIAN MIHAIL Critica d-lui Șerban Cioculescu, II, 383.
 » » Mihail Eminescu, cronicar dramatic, VII,
 134.
 STREINU VLADIMIR Autori monodiști, I, 144.
 » » Ediția monumentală Eminescu, X, 159.

STREINU VLADIMIR	Eminescu al vremii noastre, VII, 110.
»	»
»	Eminescu, poet dificil, VIII, 411.
»	Note despre stil, IV, 148.
»	Poesia d-lui V. Voiculescu, VI, 641.
»	Poeți de cenaclu, IX, 629.
»	1866—1914, V, 377.

IV

PROZA LITERARĂ

ALOMAN N.	Mina de aur, VIII, 260.
BRĂESCU GH.	Margot, X, 39; XI, 268; XII, 503.
CONDIESCU M. N.	Din « Insemnările lui Safirim », IV, 8.
CONSTANTINESCU OVIDIU	Temperatura staționară, II, 283.
DARIA VIRGINIA	Destin, VI, 529.
DUMITRESCU LUCA	Linii paralele, VIII, 286.
GALACTION MARIA	Jurământ, VII, 154.
GOGA OCTAVIAN	Fărămituri, XII, 484.
IORGA N.	Pe vechea linie romană Reims-Trier, VIII, 243.
»	»
LOVINESCU E.	Privești bănățene, XI, 243. Acord final, I, 9; II, 248; III, 489; IV, 19; VI, 494.
LUPULUI NICOLAE AL.	Hai să scoatem o revistă, I, 49.
PETRAȘINCU DAN	Planeta moartă, IX, 525.
POSTELNICU IOANA	Bogdana, IV, 46.
SADOVEANU MARIN ION	Din « Cartea lui Ion Sântu », XII, 490.
SCORȚESCU TEODOR	Concina prădată, IV, 66.
STAHL YVONNE HENRIETTE	Table d'hôte, XI, 301.
STROESCU NELLA	Poeme în proză, III, 512.
TEODOREANU IONEL	Prăvale-Baba, X, 64.
TUDOR SIDONIA	Casa, III, 519.
ZAMFIRESCU M. G.	Miss, IX, 491; X, 74.

V

VERSURI

ARGHEZI T.	Amintiri de Crăciun, II, 243.
»	»
»	Intoarcere, XII, 483.
»	Stihuri de abecedar, III, 483.
»	»
»	Versuri, I, 3; IV, 3.
BREZIANU B. BARBU	Albă ca zăpada, X, 70.
CELARIANU MIHAIL	Versuri, X, 34.
CHIORALIA CONSTANTIN	Versuri, XI, 329.
DAVIDESCU N.	Din Ciclul « Renașterea », IX, 483.

EMINESCU MIHAIL	Basmul ce i l-aş spune ei, VII, 3.
GHEORGHIU VIRGIL	Cântec de faun, II, 301.
GHERGHINESCU VANIA	Versuri, IV, 62.
GULIAN EMIL	Versuri, IX, 559.
MINULESCU ION	Drum crucial, II, 282.
MOŞANDREI MIHAIL	Versuri, XI, 297.
PAN DEMETRU GEORGE	Versuri, II, 313.
PHILIPPIDE AL.	In marile singurătăţi, IV, 16.
PILLAT IOAN	Versuri, I, 38.
POPESCU ŞTEFAN	Versuri, X, 98.
SALCIA CONSTANTIN	Versuri, VII, 323.
ŞAHIGHIAN AL.	Drăgaica, III, 556.
ŞTAMATIAD T. AL.	Versuri, XII, 501.
STANCU ZAHARIA	Cântece de stingere, 522.
STĂNESCU ŞTEFAN	Versuri, I, 95.
STROE VICTOR	Versuri, VIII, 282.
THEODORESCU CICERONE	Ciclu din « Călătorii », XII, 541.
VOICULESCU V.	Versuri, III, 509; VI, 483; VIII, 257.

VI

TRADUCERI

ARGINTESCU N.	Cimitirul marin de Paul Valéry, 549.
BANUŞ MARIA	Traduceri din Rainer-Maria Rilke, VIII, 302.
GULIAN EMIL	Traduceri din Maeterlink, G. Apollinaire, V. Larbaud, G. Duhamel şi J. Supervielle, I, 66.
HERESCU I. N.	Eschil: Orestia, X, 54.
NICULESCU I. C-TIN	Din Horaţiu, VI, 521.
PHILIPPIDE AL.	Novalis: Trei imnuri către noapte, IX, 515.
» »	Traduceri din Baudelaire, XI, 262.
ŞTAMATIAD T. AL.	Din poezia chineză, IV, 37.
STERIAN MARGARETA	Rainer-Maria Rilke: Din « Cartea Orelor », X, 112.
STREINU VLADIMIR	Corneille: Horaţiu (actul I), XII, 529.
TOMOIAGĂ LAURENTIE	Eminescu în versiune germană, III, 514; VII, 27.

VII

CRONICI

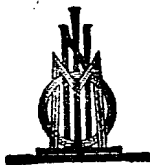
* * *

O introducere în studiul limbilor romanice a unui linguist român în limba engleză, II, 423.

- BĂRBAT AL. Oameni și întâmplări: In anul acesta s'a rupt cumpăna fântânii, I, 210.
- BERCEANU DAN Problematika culturii, IV, 199.
- BIBERI ION Actualitatea lui Jean Racine, XII, 659.
- » » Léon Daudet estet, XI, 437.
- » » Literatura consacrată vieții animale, X, 190.
- » » Literatura onirică, IX, 697.
- » » Scriitori și reviste, IX, 670.
- BOGDAN DAMIAN O lucrare a d-lui P. P. Panaitescu, V, 441.
- BOTEZ L. FR. DR. Politica mondială a cărții, V, 447.
- BĂRILIOU CONSTANTIN Străinii despre muzica noastră, I, 191.
- BRUCĂR MIRCEA Tematica « liniștei » la Goethe și Eminescu, V, 435.
- BUCUȚA EM. Cursuri și universități de vară, IX, 664.
- » » Drumurile mării, II, 414.
- » » O carte de centenar, X, 199.
- » » Pe Argeș în sus, XII, 646.
- » » Viața literară și artistică germană, V, 414.
- BUDU IOAN O nouă lucrare statistică asupra comerțului exterior al României, XII, 687.
- » » Prof. Victor Slăvescu: Viața și opera lui Petre Mavrogheni, XI, 441.
- CANTACUZINO I. ION DR. Centenarul psihiatriei românești, III, 697.
- CĂRSTOIU ȘTEFAN « Muncă și Voe Bună », sau despre o nouă educație populară, II, 428.
- CIOCULESCU ȘERBAN Către un nou destin al operei lui Macedonski, V, 399.
- COMARNESCU PETRU Anglia interpretată de d. Nicolae Petrescu, II, 451.
- » » Insemnări despre drama lui R. E. Sherwood « Pădurea împietrită », XI, 448.
- » » « Invitația în România » a d-lui Derek Patmore, VIII, 454.
- » » Noi elemente pentru cunoașterea americanilor, III, 689.
- » » O monografie germană despre dramaturgul O'Neill, IV, 214.
- » » Statuia Regelui Carol I de Mestrovici, VII, 204.
- » » Un studiu capital despre țărănime: Alimentația poporului român de d. dr. Ioan Claudian, IX, 680.
- CONSTANTINESCU K. G. O nouă mare lucrare a d-lui dr. Gh. Banu: L'hygiène de la race, IV, 185.
- C. P. Octavian Goga, V, 393.

DEMETRESCU EUGEN	Planificare internațională și economia de război, II, 439.
DIMA AL.	Cronici germane, XII, 667.
» »	Leopardi în periodice germane, VII, 193.
» »	Subiecte românești în periodice germane, VII, 193.
ELIADE MIRCEA	D'Annunzio postum, VII, 184.
» »	Greșelile de tipar, XII, 663.
» »	Mediterana și Oceanul Indian, X, 203.
» »	Moartea Doctorului Gaster, V, 395.
» »	Simbolismul arborelui sacru, IX, 675.
» »	« Treptele » lui Julien Green, III, 662.
» »	Vechi controverse, VIII, 446.
FLORU CONSTANTIN	O încercare de cosmogonie antropomorfică, III, 685.
GHEORGHIU VIRGIL	Bilanțul stagiunii muzicale, VII, 213.
» »	Cronica muzicală, I, 187; II, 425; III, 675; IV, 219; V, 455; VI, 698; XII, 683.
IONESCU-NIȘCOV TRAIAN	« Baltagul » în limba cehă, X, 217.
JIANU IONEL	Guide de la Roumanie, VIII, 461.
LASSAIGNE JACQUES	Cronica artistică, X, 182.
» »	Despre Luchian, XII, 651.
L. B.	Liniile culturale franceze, II, 420.
LOVINESCU E.	Carnetul de vacanță al unui memorialist, X, 174.
» »	Notă asupra literaturii noastre feminine, VII, 179.
» »	Pagini din carnetul unui memorialist, XI, 426; XII, 655.
MARCU AL.	Actualități literare italiene, X, 178.
MICU CONSTANTIN	O carte asupra destinului omenirii, IV, 193.
MIRONESCU AL.	Activitatea solară, VII, 218.
» »	Cât va dura omenirea? X, 220.
» »	Cronica științifică, XI, 444.
» »	Desene animate, V, 451.
» »	Gazele de luptă, XII, 678.
» »	Natura electrică a mașinăriei omenești, VIII, 463.
» »	Parfumuri sintetice și esențe naturale, I, 207.
» »	Radiestezia, II, 435.
» »	Réaumur, III, 694.
» »	Științele fizico-chimice în învățământul secundar, IX, 693.
MISSIR NICOLAE	Știri muzicale din străinătate, II, 457; III,

- 706; IV, 225; V, 460; VI, 703; VII, 222; VIII, 466; IX, 701.
- M. SB. La o retipărire a poeziilor lui St. O. Iosif, IV, 192.
- N. P. Eminescu în Englezește, II, 423.
- PAȘCAL RADU IOAN Finanțarea reluării economice a Germaniei 1933—1938, II, 445.
- PETRESCU CAMIL Despre o carte de călătorie, II, 419.
- POPESCU ST. Revista « Sociologie Românească », IX, 690.
- RĂDULESCU-MOTRU C. Centenarul nașterii Regelui Carol I, VI, 679.
- SCARLAT TEODOR Poezia lui N. Milcu, VII, 197.
- SEBASTIAN MIHAIL La moartea lui G. M. Zamfirescu, XI, 461.
- » » Notă despre Pirandello, I, 177.
- » » Notă despre un liceu, VII, 184.
- » » Notă la « Capra Neagră », VIII, 442.
- » » Notă la literatura engleză în România, VI, 689.
- » » Notă la o piesă de Charles Morgan, X, 185.
- » » Notă la « Tărâm transcendent », X, 208.
- » » Paul Zarifopol, V, 393.
- » » Un diplomat moralist: Iovan Ducici, IV, 187.
- » » Un prozator ardelean: Pavel Dan, III, 656.
- STREINU VLADIMIR Ionel Teodoreanu: Prăvale-Baba, XI, 431.
- STREINU MIRCEA Cronica germană, IV, 205; V, 423.
- » » O reabilitare a poemului în proză: Georg Trakl, I, 181.
- » » Scrisul bucovinean până la Unire, III, 668.
- SUCHIANU I. D. Actualități culturale europene, I, 200; V, 419; VI, 695; VII, 200; VIII, 541; IX, 686; X, 195; XI, 457; XII, 673.
- » » Emile Allais și doctrina franceză, III, 679.
- ȚINCU BUCUR Cultura ardeleană, V, 428.
- ZAMBACCAN H. K. Retrospectiva Luchian, IV, 210.

MONITORUL OFICIAL ȘI IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ, BUCUREȘTI 1939